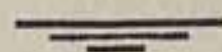
Diaconul Dr. GHEORGHE I. MOISESCU

CATOLICISMUL ÎN MOLDOVA

PÂNĂ LA SFÂRȘITUL VEACULUI XIV

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
BUCUREȘTI
1942

CATOLICISMUL ÎN MOLDOVA

PÂNĂ LA SFÂRŞITUL VEACULUI XIV

FIULUI MEU

MIHĂIŢĂ

25 MAIU — † 5 NOV. 1934

O LACRIMĂ

DE DUIOASĂ ADUCERE AMINTE

INTRODUCERE

Lucrarea de față are rostul să înfățișeze, pe temeiul unor izvoare în bună parte cunoscute, începuturile catolicismului [1] în Moldova și starea lui până la sfârșitul veacului XIV, în legătură cu cele două țări vecine Ungaria și Polonia.

Catolicismul în Moldova își ia începătură din nevoia ce silea Ungaria, la începutul veacului XIII, de a stăvili năvălirile Cumanilor peste Carpați, precum și din strădaniile misionarilor dominicani pentru creștinarea acestor Cumani-păgâni. Mai târziu, catolicismul apare aici și ca o unealtă a regilor maghiari de a pune stăpânire peste ținuturile cucerite de Teutonii alungați de ei. Iar înființarea episcopiei Cumanilor în anul 1228, cu sprijin unguresc, privește pe acești păgâni abia creștinați, precum și pe băjenarii catolici Sași, Unguri și Săcui coborîți din Ardeal și așezați prin văile mai bogate ale Carpaților dinspre miazăzi-răsărit.

După năvălirea Tătarilor și nimicirea episcopiei cumane, Ungaria a trebuit să îndure vreme de un veac prădăciunile acestor hoarde barbare. În urma înfrângerii de la Posada de către oștile lui Basarab, regii angevini se hotărîră să redobândească stăpânirea pierdută asupra ținuturilor românești de dincoace de Carpați, măcar prin mijlocirea propagandei catolice. Așa se porniră stăruințele pentru reînființarea unei episcopii în părțile Milcovei pe la anul 1332.

Socotințele ungurești se loviră însă peste câtva timp de noile tendințe politice ale regilor poloni, care prin cucerirea Rusiei Roșii [2]

1. Folosim termenii: *catolicism*, *catolici* și *catolică* în înțelesul de confesiunea, credincioșii și biserica *romano-catolică*.

2. În privința numirilor geografice vechi întâmpinăm o oarecare greutate, deoarece până astăzi nu s'a hotărît o formulă definitivă, din pricină că potrivit principiului apartenenței etnice, fiecare popor adoptă forma și numirea care îi convine și o socotește mai potrivită cu interesele politice ori cu realitatea istorică. Astfel unele numiri polone și latine de și sunt atestate documentar, însă nu mai pot fi înțelese astăzi de streini. De pildă, termenul *Ruś* ar părea că redă numirea *Rusia*, dar pentru care în limba polonă avem corespondentul *Rosja*. Prin

urmăreau, de bună seamă pentru interese comerciale, ca să aibă în mână Moldova abia întemeiată prin eliberarea voevozilor maramureşeni de subt jugul maghiar. Negreşit, întemeierea episcopiei catolice de Siret în anul 1370, a fost o izbândă netăgăduită a politicii polone faţă de năzuinţele Ungariei de a readuce pe catolicii din Moldova în stăpânirea ei bisericească.

Dar în afară de aceste laturi politice, se dovedeşte că şi papii urmăreau necontenit prin ajutorul călugărilor franciscani şi dominicani să răspândească în aceste părţi catolicismul, îndemnând pe voevozi să lepede ortodoxia şi să se supună Romei.

Se mai adaugă apoi un şir de fapte şi împrejurări din afară, care par a fi în strânsă legătură cu toată lucrarea misionară atât ungară cât şi polonă pornită în Moldova în veacul XIV, veac de mari prefaceri pentru toate popoarele slave şi balcanice; veac de multe frământări, când Bizanţul se sbătea într'o adâncă decădere, iar papalitatea, după captivitatea de la Avignon, se lupta cu shisma apuseană; când primejdiile tot mai ameninţătoare provocau sinoade de unire între biserici, când împăraţii Paleologi luau drumul Apusului în căutare de ajutoare şi când se apropia închiderea evului mediu prin pătrunderea pe poarta istoriei europene a celor din urmă năvălitori, Turcii.

Atunci însă când Moldova, după moartea lui Cazimir cel Mare (1370), se văzu strânsă din două părţi de cleştele catolic prin domnia regelui Ludovic al Ungariei şi în Polonia, iscusinţa domnilor şi boerilor noştri ştiu să împiedice orice uneltire de surpare a ortodoxiei. Iar mai târziu, chiar dacă Polonia isbuteşte să câştige suzeranitatea politică asupra Moldovei (1387) şi cu toată năvala clerului catolic în mânăstirile din Baia şi Siret, — nu vom afla nici o cucerire de suflete sau vreo rupere de la trupul bisericii ortodoxe, de şi peste patru ani numai ea va fi în neînţelegere cu patriarhia ecumenică, de la care cerea recunoaşterea celor doi vlădici de ţară, Iosif şi Meletie.

Urmărind desfăşurarea catolicismului în Moldova de la început şi până la sfârşitul veacului XIV, vom deosebi după înrâu-

---

numele *Ruś* se înţelege Rutenia, şi anume ţinutul alcătuit din *Rusia-Roşie, Podolia şi Wolinia.* Prin Rusia-Roşie (Ruś-Czerwona) se înţelege vechiul principat *Halici* — Galiţia — cu regiunile *Przemyśl* şi *Wladimir.*

ririle pe care le-a suferit în acest răstimp, două părți: întâia parte cuprinde toată acțiunea dusă de Ungaria, dela creștinarea Cumanilor și până după întemeierea Moldovei prin mijlocirea episcopiei de Milcov; iar a doua parte privește sporirea înrâuririi polone prin înființarea episcopiei de Siret și prin lucrarea călugărilor franciscani și dominicani, mai ales în cel din urmă sfert al veacului XIV. Este adevărat că multe din faptele istorice nu pot fi cuprinse pe deplin în această împărțire, deoarece ele s'au petrecut fără să țină seamă de hotarele în care căutăm să le îngrădim astăzi. Însă am socotit că din punct de vedere metodic această împărțire este folositoare, căci ea ajută mult la o mai lesne înțelegere a împrejurărilor de care se leagă.

Ci iarăși, să nu fie de mirare că pe lângă laturea curat bisericească, firul cercetărilor se răsfrânge uneori mai des și asupra vieții politice din Moldova ori din țările vecine Ungaria și Polonia. Dar așa a fost atunci, cum dealtfel este și azi: viața bisericească se leagă strâns de cea politică, iar cunoașterea temeinică a uneia îți înlesnește limpezirea multor fapte petrecute în ogorul celeilalte.

Ne-am oprit în pragul anului 1400, fiindcă se pare că întemeierea mitropoliei Moldovei, prin recunoașterea lui Iosif, a schimbat cu totul condițiile de viață ale bisericii catolice din această țară. Noul domn, care a fost evlaviosul Alexandru cel Bun, de și nu va asupri pe catolici, totuși va pune mare râvnă pentru buna întocmire și chivernisire a noii biserici, recunoscută atunci și de patriarhia ecumenică. Iar în timp ce mitropolia din Suceava va propăși necontenit, episcopiile catolice vor pieri una câte una din felurite pricini.

Lucrări anume despre începuturile catolicismului în Moldova sau în legătură cu istoria celor două episcopii de Milcovia și de Siret, nu sunt prea multe. Totuși, în unele privințe părerile la care s'a ajuns sunt diferite, fie prin strecurarea unor vederi confesionale, fie din pricina anumitor chestiuni politice. Însă aproape toți autorii, de la cei mai vechi și până la cei de azi, au folosit cam aceleași izvoare, și numai rare ori s'a putut descoperi un document sau o știre nouă, mai ales în urma cercetărilor făcute în arhivele Vaticanului sau ale unor mânăstiri din Ungaria și Polonia.

Ținând seama că orizontul cercetărilor este astăzi cu mult mai luminos decât cel de acum 20—30 de ani, autorul lucrării de

față și-a îngăduit să pună iarăși în discuție izvoarele și studiile privitoare la istoria catolicismului în Moldova până la sfârșitul veacului XIV, spre a vedea dacă nu se impun vederi și concluzii noi. De și cleric ortodox, am căutat să fiu nepărtinitor în folosirea diferitelor izvoare cunoscute, cernând prin sita adevărului istoric, toate știrile și faptele care sunt legate de acest capitol de viață bisericească trăită pe pământul Moldovei.

* * *

Am socotit că este de folos să dau în această introducere și o bibliografie critică a lucrărilor mai însemnate privitoare la subiect, ca să arăt cum au decurs cercetările anterioare atât în istoriografia română cât și în cea streină, în legătură cu începuturile catolicismului în Moldova.

Dintre Români, cel dintâiu care a cercetat problema catolicismului în Moldova și Muntenia, într'o lucrare anume, dar subt un unghiu mai mult confesional [1], este episcopul Melhisedec (Ștefănescu) în memoriul său: *Papismul și starea actuală a Bisericii ortodoxe în regatul României* (București 1883) [2]. Este drept că învățatul episcop de Roman n'a putut folosi tot materialul trebuincios pentru o asemenea lucrare, însă în multe privinți părerile lui se dovedesc întemeiate.

În anul 1887, încep să se tipărească de Academia Română, în colecția numită Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor* [3], din veacul XIII-XVI, culese în bună parte din edițiile lui A. Theiner [4] și G. Fejér [5] și publicate subt îngrijirea lui N. Densușianu. În afară de știrile aflate în *Cronica* lui G. Șincai [6] sau în *Magazinu*

1. cf. C. DICULESCU, *Episcopul Melhisedec. Studiu asupra vieții și activității lui*, București 1908, pp. 60, 149.

2. Acest memoriu a fost cetit în ședințele Sfântului Sinod din zilele de 17, 18, și 19 Maiu 1883.

3. Vol. I, partea 1, 1199-1345, București 1887; vol. II, partea 2, 1346-1450, București 1890.

4. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I-II, Roma 1859—1862; *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I-III, Roma 1860-63; *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I-II, Roma, Zagreb 1863—1875.

5. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I-XLV, Buda 1829—1844.

6. Ed. I, vol. I-III, Iași 1853; ed. II, vol. I-III, București 1886.

istoric pentru Dacia[1], editat de N. Bălcescu şi A. T. Laurian, se punea acum la îndemâna cercetătorilor români nu numai un bogat izvor, ci şi cel mai temeinic mijloc pentru studierea începutului catolicismului în Ţările Române. Se aşteptau doar lucrători harnici care să folosească numeroasele documente şi să aducă lumini noi şi pe tărâmul istoriei noastre bisericeşti.

Teza de licenţă în teologie a fostului profesor de liceu Ioan Andreiu, *Încercările romano-catolicilor de a atrage pe Români la biserica papistă* (Bucureşti 1893), n'a putut atinge însă acest ţel, fiindcă ea amestecă în chestiunile istorice unele mărunţişuri politice şi confesionale, care au făcut ca lucrarea să treacă aproape nebăgată în seamă.

Nicolae Iorga avea să fie în adevăr deschizător de brazdă nouă şi în acest ogor înţelenit al istoriei catolicismului în Moldova. Începând să publice, în anul 1901, *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, el a dat în prefaţa vol. I-II (pp. IX-XXXIX) tot ce se putea şti până atunci despre propaganda catolică în Ţările Române, pornind de la episcopia Cumanilor din veacul XIII şi până în veacul XIX, după care adaugă şi un şir întreg de documente inedite. Având orientarea cuvenită în istoriografia străină şi fiind înzestrat cu un pătrunzător simţ critic, N. Iorga a izbutit să depăşească pe toţi cercetătorii care se ocupaseră mai înainte de această problemă, lămurind astfel în chip temeinic începuturile catolicismului în Moldova. Cu toate acestea, învăţatul nostru profesor n'a putut să epuizeze subiectul, pe de o parte fiindcă n'a căutat să înlăture falsurile lui J. Benkö, despre care va fi vorba mai jos, iar pe de alta că n'a pus la contribuţie şi toate izvoarele polone.

Istoricul uniat Dr. Augustin Bunea în lucrarea sa *Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria* (Blaj 1904), întemeindu-se pe documentele publicate de N. Densuşianu, în colecţia Hurmuzaki, precum şi pe studiul amintit al prof. N. Iorga, s'a ocupat pe scurt şi de „episcopiile catolice pe teritoriul locuit de Români" (pp. 47-61). Vorbind despre episcopia Cumanilor, el arată că este aceiaşi cu a Milcoviei înfiinţată în anul 1228 (pp. 52-3), iar întemeierea episcopiei de Siret o pune în 1371, însă crede că ea n'a durat „mai departe de 1400 când era vacantă". (p. 60).

1. Tom. I—V, Bucureşti 1845—1847.

În anul 1905, R. Rosetti, cercetător al vechei noastre organizații sociale și agrare, a publicat în Analele Academiei Române lucrarea sa *Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova*[1], care de și nu este destul de critică, a adus totuși foloase însemnate istoriografiei românești, atât prin materialul puțin cunoscut pus în circulație, cât și prin cercetarea laturii etnografice și toponimice, de care se leagă chestiunea obârșiei catolicilor în Moldova, arătând că ei sunt rămășițe ale vechilor coloniști Unguri și Săcui, veniți de peste Carpați. În ce privește episcopia Milcoviei (pp. 254—8), el nu se pronunță nici pentru, nici împotriva autenticității documentului din 1096, falsificat de J. Benkö, ci lasă să se întrevadă putința datării lui din anul 1196, aducând drept mărturie tocmai scrisoarea apocrifă a episcopului Teodoric din 1228, care după părerea sa dovedește că în veacul XII se afla în ținuturile săcuești o episcopie sub numele de Milcovia (p. 257).

Cu trei ani mai înainte însă Carol Auner tipărește o broșură intitulată *Câteva momente din începuturile Bisericii române* (Blaj 1902), în care, printre altele, se ocupă și de chestia episcopiilor catolice din Moldova. Întemeierea episcopiei Milcoviei el o pune în veacul XI (p. 93), iar despre cea de la Siret, înființată în 1370, spune că i se cunosc șapte titulari până la anul 1401, când cel din urmă episcop, Ioan Sartorius, își mută scaunul la Bacău (pp. 105-6).

Dar peste 10 ani, adică în 1912, C. Auner, ajuns acum canonic al Arhiepiscopiei catolice din București, reia în chip mai temeinic firul cercetărilor sale privitoare la episcopiile catolice din Moldova și Țara Românească. Folosindu-se de studiile lui C. Eubel și Wl. Abraham, precum și de câteva izvoare inedite din Arhivele Vaticanului, el a publicat în *Revista Catolică*,[2] apărută atunci la București, un șir de articole, din care într'adevăr nu lipsesc nici știrile noi și nici vederile critice, dar care în parte sunt umbrite de o anumită tendință confesională.

---

1. *An. Ac. Rom.*, ist[2]., XXVII (1905), pp. 247—322.

2. Anul I (1912): pp. 383—408, *Începuturile episcopiei de Bacău*; pp. 533—551, *Episcopia Milcoviei*. An. II (1913): pp. 47-62, *Episcopia catolică a Severinului*; pp. 226—245, *Episcopia de Siret*. An. III (1914): pp. 60—80, *Episcopia Milcoviei în veacul XVI*; pp. 567—577, *Cei din urmă episcopi de Siret*. An. IV (1915): pp. 439—451, *Episcopia catolică a Argeșului*.

Colecţia de documente bisericeşti culese de I. C. Filitti şi publicate mai întâi în *Revista Catolică* (an. II, 1913), şi apoi în extras, subt titlul *Din arhivele Vaticanului*, I [1353—1699], de şi pentru veacul XIV nu aduce mult material inedit, a pus totuşi la îndemâna cercetătorilor câteva documente adnotate, de mare însemnătate pentru istoria episcopiilor de Milcovia şi Siret.

Contribuţiile istoriografiei româneşti la lămurirea începuturilor catolicismului în Ţările Române, au putut fi aduse la cunoştinţă străinilor mai ales prin publicarea tezei de doctorat la Universitatea din Leipzig a d. Romul Cândea, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, apărută în anul 1917. Autorul însă, cum singur mărturiseşte, n'a putut folosi lucrările cercetătorilor poloni din pricina necunoaşterii limbii.

După războiu, problema aceasta a fost reluată, pe temeiul unei informaţii bogate şi printr'o adâncire serioasă a izvoarelor, de preotul catolic Ioan Ferenţ, în cele două lucrări ale sale *Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă* [1] şi *Cumanii şi episcopiile lor*, Blaj [1930]. Aceste studii s'au bucurat de o largă folosire atât din partea istoricilor noştri, cât şi a celor străini.

Articolul d. C. Andreescu, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră în sec. XIII—XIV* [2], aduce unele ştiri noi, trecute cu vederea de alţii, despre urmele de catolicism misionar mai ales în cetăţile Vicina, Chilia şi Cetatea-Albă.

În ultima vreme pr. dr. Dominic Niculăeş, *Latinitatea Bisericii româneşti* (Săbăoani 1940) şi pr. dr. Iosif Petru M. Pal, *Originea catolicilor în Moldova* (Săbăoani 1941), mărginindu-se la unele păreri confesionale mai vechi, pun din nou în discuţie începuturile catolicismului în Ţările Române. Aceşti autori fiind franciscani, este firesc să vadă în misionarii catolici de pe vremuri „pe apostolii latinităţii bisericii româneşti". Pentru aceia amândoi încearcă să înlăture şi cu „argumente logice" „concepţia greşită cum că românul nu poate fi decât de religie ortodoxă". Ocolirea

1. Revista *Cultura Creştină*, an. IX (1920), pp. 136—154, 193—211, 238—246, 302—309. Adăugăm că despre starea catolicismului în Ardeal, a dat o bună lucrare d. Şt. Lupşa, în teza sa de doctorat la Facultatea de teologie din Cernăuţi, *Catolicismul şi Românii din Ardeal şi Ungaria până la 1556*, Cernăuţi 1929, (extras din revista *Candela*, an. LX (1929).

2. În *Cercetări Istorice*, VIII-IX [2] (1932—1933), pp. 151—163.

izvoarelor istorice, precum şi lipsa de metodă critică, fac să ne scutească de folosirea acestor două broşuri.

În istoriografia maghiară [1] şi săsească, lucrările care stau în legătură şi cu începuturile catolicismului în Moldova se împletesc de obiceiu cu istoria celor două episcopii, a Cumanilor şi a Milcoviei. Dar pe când cea dintâiu avu cercetători mai mult din rândul dominicanilor, cea de a doua a preocupat numai pe istoricii bisericeşti saşi. Astfel Sigismund Farrari, scriind istoria provinciei dominicane a Ungariei [2], este cel dintâiu care s'a ocupat şi de episcopia Cumanilor. Dimpotrivă, sasul G. Haner nu aminteşte nimic în *Istoria bisericilor din Transilvania* [3], despre această episcopie şi nici nu arată că ea a fost una şi aceiaşi cu episcopia Milcoviei, pe care o socoteşte că datează de pe la anul 1000. El crede că „în vechime" Ardealul ar fi avut două episcopii, una la Alba-Iulia şi alta la Milcov. Când aceasta din urmă a fost nimicită de Tătari, drepturile ei au fost trecute asupra capitlului din Sibiu. Părerile lui Haner erau izvorîte din tradiţia săsească şi ele au stăpânit aproape toată literatura istorică a veacului XVIII, fiind împrumutate apoi de Michael Bonbardus [4] şi de Martin Schmeizel [5].

Iezuitul Samuel Timon [6] a arătat pentru întâia oară că episcopia Cumanilor s'a continuat după năvălirea Tătarilor prin episcopia Milcoviei, pe care o aşează în Moldova pe malurile râului cu acelaşi nume, adăugând însă că mai târziu scaunul ei a fost mutat în Ardeal.

Părerea că episcopia Milcoviei nu trebue socotită urmaşă a episcopiei Cumanilor, ci înaintaşă a ei, a susţinut-o în veacul XVIII, Martin Szentivany [7], care spune că întemeierea ei s'ar datora

---

1. Folosim în bună parte referinţele lui L. MAKKAI, *A Milkoi (Kun) püspökség és népei*, Debrecen 1936, pp. 3-9.

2. *De rebus Hungaricae provinciae sacri ordinis Praedicatorum... commentarii*, Bécs 1637.

3. *Historia ecclesiarum Transsylvanicarum*, Frankfurt a. M. 1694.

4. *Topographia magni regni Hungariae*, Bécs 1718.

5. *Dissertatio epistolica de statu ecclesiae Lutheranorum in Transsilvania*, Jena 1722.

6. *Imago novae Hungariae*, Cassoviae 1734; *Additamentum ad imagines antiques et novae Hungariae*, Cassoviae 1735.

7. *Curiosa et selectiora variarum scientiarum miscellanea*, Cassoviae 1745.

sf. Niceta de Remesiana, în legătură cu episcopia catolică de Argeş. Ipoteza aceasta o urmează şi Iosif Fekete[1], cu deosebirea că el dă anul 396 pentru înfiinţarea episcopiei gemene de Milcovia-Argeş, spunând apoi că după nimicirea ei de către barbari, scaunul de la Milcovia a fost reînoit de regele Bela III (1173—96).

Mult mai ciudate însă sunt părerile înfăţişate de Ioan Fridvaldszki[2], că episcopia Milcoviei fiinţa încă din anul 1093, iar regele Bela III doar a reînoit-o; nimicită de către Cumani, ea a fost refăcută înainte de năvălirea Tătarilor. Hotarele acestei episcopii cuprindeau: Muntenia din spre Olt, o parte din Moldova şi ţinuturile ardeleneşti din cotul Carpaţilor, iar scaunul ei se afla la poalele munţilor Făgăraş, pe malul stâng al Oltului.

Cunoscutul istoric G. Pray[3] de şi s'a ocupat de înfiinţarea episcopiei Milcoviei pe temeiul unor izvoare nefolosite de înaintaşii săi, totuşi n'a putut da de urmele ei adevărate. După părerea sa, această episcopie n'are nici o legătură cu a Cumanilor, ci ea a fost înfiinţată de Carol Robert în anul 1332 la Argeş, iar mai târziu regele Ludovic i-a strămutat scaunul la Milcovia, întinzându-i jurisdicţia şi asupra Ardealului.

Un alt cercetător al trecutului episcopiei Milcoviei, dar care dă ştiri foarte îndoelnice, este renumitul pastor calvin Josif Benkö pe care l-a atras în cercetări mai mult problema secuiască decât adevărul istoric. Pe vremea lui se credea că Săcuii sunt Cumani, iar sf. Niceta de Remesiana trebue socotit apostolul Cumanilor şi întemeietorul episcopiei Milcoviei. Ca să poată dovedi aceste lucruri, el a făurit pentru scrierea sa *Milkovia* (I—II, Viena 1781), o mulţime de documente, printre care se numără scrisoarea episcopului Laurenţiu din anul 1096 precum şi cea a episcopului Teodoric din 1228 către protopopii săcui din Ardeal[4]. Cu ajutorul lor Benkö încearcă să dovedească pe de o parte că episcopia Milcoviei este una şi aceiaşi cu a Cumanilor, iar pe de alta că ea a luat fiinţă cu mult înainte de veac. XIII, adică pe vremea lui Atila,

1. *Gesta sancti Nicetae veteris Daciae episcopi*, Kolozsvár 1750.

2. *Reges Ungariae Mariani ex antiquissimis diplomatis*, Vienae 1775.

3. *Specimen Hierarchiae Hungaricae*, Posonii, Cassoviae 1766—79.

4. cf. J. Karácsonyi, *A hamis hibáskeletkezési és keletkezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*, Budapest 1902, p. 9. sq.

în veacul V. În sprijinul acestei vechimi el aduce citate din diferiţi autori moderni, lipsite însă de orice temeiu critic.

Lucrarea contelui Iosif Kemeny, tipărită în limba germană, despre episcopia catolică din Bacău [1], cuprinde într'adevăr multe amănunte noi în legătură şi cu istoria episcopiilor de Milcovia şi Siret, dar ca şi Benkö, el a falsificat un şir întreg de documente, prin care caută să arate originea hunică a Săcuilor.

Câmpul cercetărilor în istoriografia maghiară se lărgi mult după ce apărură *Codex diplomaticus* al lui G. Féjer şi colecţiile de documente din Arhivele Vaticanului privitoare la istoria Ungariei, publicate de A. Theiner. Cu toate acestea, articolul despre episcopia Milcoviei tipărit de F. Knauz, la 1867, în revista *Magyar Sion*, urmează părerile învechite ale istoricilor unguri şi nu aduce nou decât unele amănunte fără însemnătate. Cu toată prevenirea istoricilor saşi A. L. Schlözer [2] şi J. C. Engel, [3] el n'a putut să înlăture falsurile lui Benkö, ci foloseşte scrisoarea episcopului Teodoric din 1228, tocmai spre a dovedi autenticitatea celei din 1096.

Studiul mai nou al istoricului L. Makkai, *Episcopia Milcoviei (a Cumanilor) şi credincioşii ei* [4], de şi nu aduce pentru veac. XIII—XIV ştiri noi, este totuşi o înfăţişare critică a problemei, vrednică de luat în seamă, punând la contribuţie alături de materialul istoriografiei maghiare şi rezultatul cercetărilor române şi streine.

Teza de doctorat a lui Janos Sánta, *Regi magyar püspökségek a mai Románia területén* (Szamosujvár 1913), privitoare la vechile episcopii catolice, socotite de autor maghiare, de pe teritoriul României, nu aduce nici o contribuţie nouă, ci se mărgineşte numai la folosirea sumară a documentelor şi a câtorva lucrări mai cunoscute.

În istoriografia polonă, spre deosebire de cea ungară şi săsească, istoria catolicismului în Moldova a fost cercetată mai mult

---

1. *Ueber das Bisthum und das Franziskaner-Kloster zu Bakow in der Moldau*, în Kurz, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, Kronstadt 1846, pp. 1-82.

2. *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I-III, Göttingen 1795—1797.

3. *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle 1804.

4. *A Milkoi (Kun) püspökség és népei*, Debrecen 1936. Am folosit această lucrare în traducerea inedită a d. I. Loewenstein.

în legătură cu întemeierea episcopiilor de Siret și Baia, precum și cu propaganda desfășurată aici de călugării misionari în veacurile XIV și XV. Drumul cercetărilor îl deschide cartea franciscanului polon Barnaba Kedzierski, *Wiadomość o krzewieniu wiary świętej w Moldawii i Wołoszczyznie* (Lwów 1774)[1], care a cules știrile aflate atât în cronicele polone și streine, cât și în scrierile mai vechi ale lui A. Bzowius[2], S. Okolski[3] și I. Skrobissevius[4], despre străduințele călugărilor misionari și șirul episcopilor catolici din Moldova. În unele privințe, lucrarea aceasta cuprinde multe greșeli, însă ea a înlesnit cunoașterea câtorva izvoare de care se ține seama și astăzi. Listele de episcopi alcătuite de B. K. au trecut aproape neschimbate în istoria lui Sulzer[5] de unde se pare că au fost împrumutate apoi și de J. Kemeny.

Descrierea lui A. Wasniewski, *Krótki rys dziejów biskupstwa katolickiego w Multanach*[6] se sprijină în deosebi pe datele lui B. Kedzierski și afară de unele însemnări de călătorie, nu aduce aproape nimic nou.

Dominicanul S. Barącz, întocmind istoria călugărilor predicatori în Polonia[7], a întins studiul său și asupra celor din Moldova. În urma cercetărilor făcute prin arhivele polone, el a putut descoperi câteva acte noi, printre care amintim copia latină de pe documentul din 1384, privitor la dania hărăzită de Petru Mușat călugărilor peregrini din orașul Siret.

---

1. Pentru ortografia onomasticelor și a toponimelor istorice mai ales polone, am păstrat forma originalelor, afară doar de câteva cazuri pentru care aveam o transcriere oarecum împământenită în decursul vremii, și este folosită cu deplină temeinicie. Astfel vom scrie *Przemysł, Lwów, Płock, Jagiełło*, iar nu *Pșemisl, Liov (Lemberg), Plojc*, sau *Iaghielo*, Dar nu vom păstra, de pildă decât pentru citate și indicații bibliografice forma: *Warszawa, Kraków, Kazimierz*, pentru care avem ortografia românească mai veche, folosită azi și în vorbirea obișnuită: *Varșovia, Cracovia, Cazimir.*

2. *Vitae archiepiscoporum Halicensium et Leopoliensium*, Leopol 1628.

3. *Propago D. Hyacinthi Thaumaturgi Poloni seu de rebus praeclare gestis in provincia Polonia Ordinis Praedicatorum*, Venetiis 1606.

4. *Russia florida rosis et liliis*, Leopol 1646.

5. *Geschichte des transalpinischen Daciens*, III, Wien 1772, p. 546 sq.

6. Tipărită în *Szecz tygodni na Wschodzie*, Kraków 1851, pp. 237–287.

7. *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, I-II, Lwów 1860.

În lucrarea lui A. Morgenbesser, *Polska i Multany*[1], se găsesc și unele știri în legătură cu episcopiile catolice din Moldova, însă el își însușește o seamă de greșeli din autorii pe care i-a folosit. Astfel întemeiat pe scrierea lui F. Zacharjasiewicz, *Vitae episcoporum Premisliensium ritus latini* (Wien 1844), crede că episcopia de Siret există încă din anul 1262. Împrumutând apoi părerea lui R. Rösler[2] susține că în 1340 au fost botezați în râul Siret 200.000 Cumani. Nu mai puțin ciudată este și știrea luată după Teofil Bendell, *Beschreibung der Bukowina*, cum că episcopia catolică de Siret ar fi luat ființă înainte de 1340. Concluzia la care ajunge este că această episcopie se reînființează în anul 1370 pentru a treia oară (p. 234). Lista episcopilor o ia însă de la I. Engel (adică după B. Kedzierski), bine înțeles cu toate greșelile de ani și de nume.

La începutul veac. XX, prof. Wl. Abraham, un cercetător de seamă al Arhivelor Vaticanului, a dat la iveală cea mai temeinică lucrare despre istoria episcopiilor catolice din Moldova în veac. XIV—XV[3]. Cunoscător priceput și bine pregătit în chestiunile de drept canonic și de istorie bisericească, el a putut folosi aproape toate izvoarele privitoare la acest subiect, ceeace i-a îngăduit să înlăture multe greșeli și să aducă, pe baza unor documente inedite, știri deosebit de prețioase pentru lămurirea trecutului celor două episcopii catolice de Siret și de Baia.

Însă afară de aceste lucrări apărute în istoriografia română, maghiară, săsească și polonă, mai trebuesc amintite și alte câteva studii ale unor cercetători streini, care s'au ocupat cu mult interes de problema catolicismului în Moldova.

Începem cu scrierea lui G. Schmidt, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei r. catholicae res gestae* (B-pest 1887), care s'ar părea că cuprinde istoria întregii chestiuni și de aceea poate este folosită atât de des în diferite lucrări atingătoare și cu începuturile

---

1. Publicată în revista *Przewodnik naukowy i literackie*, II (1874), pp. 218-240.

2. *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig 1871.

3. *Biskupstwa łacinskie w Moldavii w wieku XIV i XV*, în *Kwart. hist.*, XVI (1902), pp. 172—207. O parte din acest articol, și anume cea privitoare la veacul XIV, a fost reprodusă de autor și în lucrarea sa *Powstanie organizacyi kościoła łacinskiego na Rusi*, Lwów 1904, pp. 275—287.

catolicismului în Moldova, sau cu întemeierea episcopiilor în veac. XIV-XV. S'a dovedit însă de mult că această carte este departe de ceeace se numește: adevăr istoric și cercetare științifică. Cu toate că în vremea când a apărut cartea, multe din izvoare erau publicate în colecțiile de documente ungare și polone, monografia lui G. S. nu le folosește în deajuns, din care pricină părerile sale sunt greșite, iar listele de episcopi și anii păstoriei lor n'au nici un temeiu.

Dar pe cât de slabă se dovedește a fi lucrarea lui G. Schmidt, pe atât de temeinice și de sprijinite pe izvoare, în bună parte inedite, sunt studiile franciscanului C. Eubel, *Zur Geschichte der römisch katholischen Kirche in der Moldau*[1] și *Zur Errichtung des Episcopatus Moldaviensis*[2]. Autorul vestitei opere *Hierarchia catholica medii aevi*, a descoperit, în urma cercetărilor sale în Arhivele Vaticanului, câteva documente necunoscute până atunci, care îi îngăduiră să îndrepte listele de episcopi și să lămurească începuturile celor două episcopii catolice de Siret și de Baia.

Dr. N. Pfeiffer în lucrarea sa: *Die ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tataren Verwüstung 1241—42* (Zürich 1913), este cel dintâiu care a studiat în chip temeinic izvoarele privitoare la episcopia Cumanilor, înlesnind prin aceasta cunoașterea multor amănunte din începuturile catolicismului pe pământul Moldovei. Marele său merit este că prin indicarea și publicarea în anexe a acestor izvoare, a pus la îndemână un bogat material pentru continuarea cercetărilor.

Subt titlul *La Société des Frères Pérégrinants et les couvents dominicains de Ruthenie et de Moldo-Valachie*, dominicanul R. Loenertz a publicat în *Archivum Fratrum Praedicatorum*, IV (1934), pp. 1—47, un articol[3] din care nu lipsesc nici știrile noi și nici anumite vederi îndreptățite în legătură cu propaganda călugărilor peregrini în Moldova în veac. XIV—XV. Cercetările lui R. L. pot fi socotite printre cele mai serioase, iar articolele sale aduc

1. În *Römische Quartalschrift*, XII (1898), pp. 107-126.

2. *Ibidem*, XVII (1903), pp. 188—191.

3. Acest articol face parte din studiul său: *Les missions dominicaines en Orient au XIV-e siècle et la Société de Frères Pérégrinants pour le Christ*, apărut în *Archivum Fratrum Praedicatorum*, I (1932), pp. 1—83; III (1933), pp. 1—55.

contribuţii însemnate cu privire la începuturile catolicismului şi întemeierea episcopiilor catolice în ţările noastre.

Pe scurt, aceasta este starea cercetărilor române şi străine asupra catolicismului în Moldova şi în legătură cu întemeierea celor două episcopii de Milcovia şi de Siret. Alte articole şi lucrări mai mărunte sau de mai puţină însemnătate se găsesc trecute în note la locul cuvenit şi în bibliografia generală de la sfârşit.

Mă simt dator să mulţumesc aici din toată inima profesorilor mei de la Facultatea de teologie din Bucureşti, care m'au îndrumat şi apoi m'au ajutat să-mi desăvârşesc studiile, prin bursele acordate vreme de trei ani, în Grecia şi în Polonia, unde cercetările mele au fost călăuzite cu o mişcătoare bunăvoinţă de dd. profesori G. A. Sotiriu de la Facultatea de teologie din Atena, Oskar Halecki de la Universitatea din Varşovia şi Teofil Modelski de la Universitatea din Lwów.

Deasemenea aduc cele mai alese mulţumiri d. profesor Teodor M. Popescu pentru bunele povăţuiri ce mi-a dat la întocmirea lucrării de faţă.

Insă prinosul de recunoştinţă adâncă se cuvine să-l îndrept către iubitul meu dascăl preotul Niculae M. Popescu, membru al Academiei Române, căci n'a pregetat niciodată să-mi stea întru ajutor cu sfatul înţelept şi cu îndemnul părintesc pentru toată pregătirea mea.

PRESCURTĂRI

A.

ABRAHAM WL., *Powstanie*	= ABRAHAM WL., *Powstanie organizacyi kościoła łacinskiego na Rusi*, I, Lwów 1904.
BARACZ S., *Rys dziejow*	= BARACZ S.. *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, I-II, Lwów 1860—61.
BOGDAN I., *Vechile cronici*	= BOGDAN I., *Vechile cronice moldoveneşti până la Ureche*. Texte slave cu studii· traduceri şi note, Bucureşti 1891.
BOGDAN I., *Cronici inedite*	= BOGDAN I., *Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor*, Bucureşti 1895.
CÂNDEA R., *Der Katholizismus*	= CÂNDEA R., *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, Leipzig 1917.
COSTĂCHESCU M., *Documente*	= COSTĂCHESCU M., *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I, Documente interne 1374—1447; II, Documente externe 1387—1447, Iaşi 1931—32.
CZOLOWSKI AL., *Pomniki dziejowe Lwowa*, I, II,	= CZOLOWSKI AL. *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta*. I, *Najstarza księga miejska, 1382—1389*, Lwów 1892; II, *Księga przychodów i rozchodów miasta, 1404—1414*, Lwów 1896.
DLUGOSZ J., *Hist. Poloniae*	= DLUGOSSII JOANNIS seu Longini *Historiae Polonicae*, I – II, Frankfurt, 1711 – 12.
DLUGOSZ J., *Opera*	= DLUGOSZ J., *Opera omnia*, I – XIV, ed. A. PRZEZDZIECKI, Kraków 1863—87.
FEJER G., *Cod. diplom. Hung.*,	= FEJER G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I – IX, Buda 1829—1844.
FLORIANUS M., *Hist. Hung. fontes dom.*,	= FLORIANUS M., *Historiae Hungaricae fontes domestici*, 1. *Scriptores*, I—IV, Quinque Ecclesiis, Buda 1881 – 85.
GOLUBOVICH G., *Biblioteca bio-bibliografica*	= GOLUBOVICH G., *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*, I—V, Quaracchi-Florence 1906—1927.

HURMUZAKI, I[1], I[2] = HURMUZAKI, E. de – N. DENSUŞIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor* I[1], 1199—1345, Bucureşti 1887; I[2], 1346—1450, Bucureşti 1890.

HURMUZAKI, XIV[1] = IORGA N. *Documente greceşti privitoare la Istoria Românilor*, publicate după originale, copiile Academiei Române şi tipărituri, 13201-716, Bucureşti 1915.

IORGA, *Studii şi documente* = IORGA N., *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, I, Socotelile Bistriţei (Ardeal); II, Acte relative la istoria cultului catolic în Principate, cu prefaţă despre propaganda catolica până la 1500, Bucureşti 1901.

LJUBIC S., *Mon. spect. hist. Slav. merid.* = LJUBIC S., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, III, Agram.

LOENERTZ R., *Les couvents dominicains* = LOENERTZ R., *La Société des Frères Pérégrinants et les couvents dominicains de Ruthenie et de Moldo-Valachie*, in *Archivum FF. Praed.*, IV (1934).

LUKINCH E. – GALDI L., *Documenta Valachorum* = LUKINICH E. — L. GALDI, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad an. 1400 p. Ch.*, edit. A. FEKETE-NAGY — L. MAKKAI, Budapesta 1941.

MELCHISEDEC, *O vizită* = *O vizită la câteva mânăstiri şi biserici antice din Bucovina*, în *An. Ac. Rom.*, VII.

MIKLOSICH F. – MÜLLER J., *Acta Patr. C-politani* = MIKLOSICH F. - MÜLLER J., *Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1315—1402*, I—II, Vindobonae 1860—62.

MINEA I., *Politica lui Sigismund* = MINEA I., *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti 1919.

NIEMCZEWSKI J., *Untersuchung* = NIEMCZEWSKI J., *Untersuchung des polnischen Oberhoheitschrechts über die Moldau*, Leipzig 1872.

ONCIUL D., *Datele cronicelor* = ONCIUL D., *Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, în *An. Ac. Rom.*, ist[2]. XXVII (1905), pp. 201—225.

PFEIFFER N., *Die ungarische Dominikanerordensprovinz* = PFEIFFER N. Dr., *Die ungarische Domikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tartaren Verwüstung, 1241—42*, Zürich 1913.

PRAY G., *Hierarchia* = PRAY G., *Specimen hierarchiae Hungaricae*, I—II, Posonii, Cassoviae 1776—79.

PTASNIK J., *Mon. Poloniae Vaticana* = PTASNIK J., *Monumenta Poloniae Vaticana*, II (1344—1374); III, Analecta Vaticana, 1202—1366, Cracoviae 1913—1914.

SCHWANDTNNR J. G., *Script. rer. Hung.* = SCHWANDTNER J. G, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I—III, Vindobonae 1764.

SKRZYPEK J., *Polityka Polski* = SKRZYPEK J., *Poludniowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do smierci Jadwigi i bitwy nad Worsklą 1386—1399*, Lwów 1936.

THEINER A., *Mon. hist. Hung.* = THEINER A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I—II, Roma 1859—1860.

THEINER A., *Mon. Poloniae hist.* = THEINER A., *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia*, I, Roma 1860.

THEINER A., *Mon. Slav. Merid.* = THEINER A., *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, I—II, Roma 1863.

THWROCZ, *Chronica Hung.* = THWROCZ, *Chronica Hungarorum, inserta simul khronica Joannis arhidiaconi de Kikullew*, edit. J. B. SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I.

URSU I., *Relaţiunile* = URSU I., *Relaţiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra Neamţ 1900.

ZIMMERMANN F. — WERNER C., I. = ZIMMERMANN F. — WERNER C., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, 1191—1342, Hermannstadt 1892.

B.

An. Ac. Rom., ist. = *Analele Academiei Române*, Memoriile secţiuni istorice, seria 1, t. I—XI (1867—1878); seria 2, t. I—XXXIX (1879—1919); seria 3, t. I—XXIII (1922—1941), Bucureşti.

Arhiva = *Arhiva*, organul Societăţii istorico-filologice din Iaşi.

Archivum FF. Praed. = *Archivum Fratrum Praedicatorum*, Roma.

Bis. Ort. Rom. = *Biserica Ortodoxă Română*, revista Sfântului Sinod, Bucureşti.

Bull. Ord. Praed. = RIPOLL TH.-BREMOND A., *Bullarium Ordinis Praedicatorum*, I—VIII, Romae 1729—1749.

Bull. franciscanum = SBARALEA H.-EUBEL C., *Bullarium franciscanum*, I—VII, Roma 1759—1768, 1898—1904.

Conv. Lit. = *Convorbiri Literare*, Bucureşti.

Corpus SS. hist. byz. = *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, ed. NIEBHUR-BEKKER, etc. I—L, Bonnae 1828—97.

Kwart. hist. = *Kwartalnik historyczny*. Organ Towarzystwa historycznego, Lwów.

Mon. Germ. hist. SS. = PERTZ, G. H., *Monumenta Germanie historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*, t. XXIII, ed. P. SCHEFFER-BOICHORST, Hannoverae 1874.

Mon. med. aevi = *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, I—XVIII, Kraków 1874—1919.

Mon. Poloniae hist. = *Monumenta Poloniae Historica (Pomniki dziejowe Polski)*, I—VI, Lwów-Kraków 1864—1893.

Pamiętnik Akad. Um. = *Pamiętnik wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności*, Kraków.

Rev. Cat. = *Revista Catolică*, Bucureşti.

Rev. Ist. = *Revista Istorică*, Bucureşti.

Rev. Ist. Rom. = *Revista Istorică Română*, Bucureşti.

Rev. p. ist. arh., filol. = *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, Bucureşti.

Rozprawy Akad. Um., hist. filoz. = *Rozprawy wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności*, Kraków.

I.

MOLDOVA ŞI UNGARIA

A. CATOLICISMUL ÎN MOLDOVA PÂNĂ LA JUMĂTATEA VEACULUI XIV

1. CUMANII ÎN MOLDOVA

Pe la mijlocul primăverii anului 1206 [1], hoardele cumane, sătule de jafuri şi mândre de luptele purtate pe câmpiile Traciei şi ale Bulgariei, unde fuseseră chemate de împăratul Ioniţă împotriva armatelor latine [2], „au purces înapoi cu toată oastea spre ţara lor" [3] care se întindea atunci în şesul dintre Volga şi Carpaţi [4]. Dar „aceste lifte neîmblânzite", cum le spune cronicarul bizantin [5],

1. NICETAE CHONIATAE *Historia*, ed. BEKKER, în *Corpus Scriptorum historiae byzantinae*, t. XXXVIII, Bonn 1835, p. 839; cf. GHEORGHE MURNU, *Din Nichitae Acominatos Honiatul*, în *An. Ac. Rom.* ist.[2] t. XXVIII (1906), p. 450.

2. Despre toate acestea cf. C. HOEFLER, *Abhandlungen aus dem Gebiete der slavischen Geschichte*. I. *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Assaniden, 1186—1257*, în *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, philos. hist. Classe, t. XCV, Wien 1880, pp. 229—45; E. GERLAND, *Geschichte der Frankenherrschaft in Griechenland*. t. II: *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*. I Teil: *Geschichte der Kaiser Balduin I und Heinrich* (1204—1216), Homburg v. d. Hohe 1905.

3. NICETAE CHONIATAE *Ibidem*, pp. 834-5 «...καὶ μετὰ φόνον τῶν ἐν ταῖς πόλαις αὐτίκα μάλα ἐπαναλῦσαν, εἰς τὰ οἴκοι πάλιν πανστρατὶ ἐπανέζευξε»; cf. G. MURNU, *Ibidem*, p. 447; AURELIAN SACERDOŢEANU, *Guillaume de Rubrouk et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris 1930, p. 66.

4. N. IORGA, *Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*, t. I-II, Bucureşti 1901, p. IX. Despre Cumani cf. J. MARQUART, *Ueber das Volkstum der Komanen*, în *Abhandlungen der k. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, phil. hist. Klasse, N. F. XIII, Berlin 1914, pp. 242—9; P. PELLIOT, *A propos des Comans*, în *Journal Asiatique*, XI série, t. XV (1920), pp. 125—185; A. BRUCE-BOSWELLE, *The Kipchak Turks*, în *The Slavonic Review*, VI (1926), pp. 68—85; N. IORGA, *Imperiul Cumanilor şi domnia lui Băsărabă*, în *An. Ac. Rom.* ist. [3] t. VII (1928), pp. 97—103; IOAN FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, Blaj [1931], 152 pp.

5. NICETAE CHONITAE *Ibidem*, p. 833 «Τὸ δὲ δὴ μείζονος πένθους ἄξιον, προκατειληφότες οἱ ἄσπονδοι τὰς ᾐόνας τοὺς ἐπ' αὐτὰς συνδραμόντας οὓς μὲν διήλαυνον ξίφεσιν, οὓς δὲ ἀπῆγον ὀπίσω, οὓς δὲ κατὰ βυθὸν ἠνάγκαζον φέρεσθαι καὶ τοῖς ὕδασιν ἐναπόλλυσθαι»; cf. G. MURNU, *Ibidem*, p. 446.

având Moldova și Muntenia subt stăpânirea lor de aproape un veac și jumătate [1], erau o primejdie necontenită și pentru regatul vecin al Ungariei [2]. Ca să pună odată stavilă prădăciunilor cumane, regele Andrei II (1205-35) se adresă în anul 1211 lui Hermann de Salza, marele maestru al Ordinului Cavalerilor teutoni, arătând că dăruește acestui Ordin spre folosință țara Bârsei, „quandam terram Borza nomine", care din pricina deselor năvăliri cumane ajunsese „deserta et inhabitata" [3]. În schimb, Cavalerii aveau îndatorirea să apere hotarele regatului împotriva acestor păgâni, pentru care scop li

1. Venirea Cumanilor în părțile noastre este pusă între anii 1068—1071. v. *Chronicon Budense*, ed. PODHRADCZKY, Buda 1838, pp. 127—9: *De adventu Cunorum*. Pentru îndreptarea anului 1066, dat greșit de această cronică, în 1070, v. IOAN FERENȚ, *l. cit.*, p. 16, n. 1.

2. cf. IOAN FERENȚ, *Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă*, revista *Cultura creștină*, an. IX (1920), pp. 139—40. La începutul veacului XIII centrul Cumanilor putea fi în jurul Niprului, după cum în tot cursul veacului XII ei își păstraseră sălașurile la răsăritul Donului și doar unele triburi răzlețe au izbutit să ajungă la Dunăre și la poalele munților Carpați. Numai după ce sultanul khowaresm, Mahomed, trecu Uralii și înfrânse pe Cumanii albi, a silit hoardele lor să plece spre apus. Datorită acestei întâmplări ei ajunseră atunci din nou la Carpați și începură să năvălească în Ungaria; cf. L. MAKKAI, *A Milkói (Kún) püspökség és népei*, Debrecen 1936, pp. 13—4.

3. FRANZ ZIMMERMANN und KARL WERNER, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Bd. I, Hermannstadt 1892, pp. 11—2, nr. 19; cf. E. HURMUZAKI—N. DENSUSIANU, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. I[1], 1199—1345, București 1887, pp. 56—8, nr. 41; pretutindeni urmăm lectura lui Zimmermann—Werner, unde se dau și amănunțite indicații bibliografice asupra edițiilor acestor documente. În legătură cu Cavalerii teutoni, cf. A. BETHLEN, *Geschichtliche Darstellung des deutschen Ordens in Siebenbürgen*, Wien 1831; MAX PERLBACH, *Der deutsche Orden in Siebenbürgen*, în *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, XXVI[5] (1905), p. 415—30; E. CASPAR, *Hermann von Salza und die Gründung des deutschen Ordenstaates*, Tübingen 1924; G. ROESLER, *Der deutsche Ritterorden im Burzenland*, în *Ostdeutsche Monatshefte*, VII (1926), pp. 225—38. Istoricul polon W. KETRZYNSKI (*O powolaniu Krzyżaków przez ks. Konrada*, în *Rozprawy Akademii Umiejętności*, widz. hist. filosof. w Krakowie, serya II, t. 20 (1903), pp. 125—230; cf. Idem, *Der deutsche Orden und Konrad von Mazovien*, Lwów 1904), crede că aceste documente sunt false. În istoriografia românească le-a contestat autenticitatea IOSIF SCHIOPUL, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în sec. XII—XIII*, Cluj 1932. Un răspuns împotriva părerilor susținute de acest autor a dat EMIL C. LĂZĂRESCU, *Notă despre documentele Țării Bârsei și Cavalerii teutoni*, Brașov 1934 (extras din revista *Țara Bârsei*, an. VI (1934), 23 pp., arătând, pe temeiul unei bune informații, că autenticitatea acestor documente este mai presus de orice îndoială. *Terra Borza* nu este decât transcrierea latină a numelui românesc, așa

se dă voe să clădească cetăţi şi oraşe de lemn [1]. Potrivit înţelegerii, harnicii călugări-ostaşi veniră de la Locurile Sfinte, unde nu mai aveau nici un rost, se apucară îndată de lucru şi în curând, ca să împiedice năvălirile duşmane peste Carpaţi, au înălţat în Ţara Bârsei pentru pază şi apărare cinci fortăreţe puternice [2] de zid, negreşit, ca să nu fie în primejdie de a li se da foc. Ei clădesc apoi „de novo" şi acel castru însemnat *„quod Cruceburg nominatur"* [3].

cum mai târziu întâlnim o transcriere slavă într'un document din 30 Ianuarie 1431, al voevodului Dan II: Зємѣ Брьсѣнєскa (I. BOGDAN, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, Bucureşti 1905, p. 32, nr. 17); cf. EMIL C. LĂZĂRESCU, *Ibidem*, p. 21. Prin *„deserta et inhabitata"* nu trebue să înţelegem că Ţara Bârsei era *pustie şi nelocuită*, ci este o formulă mai veche de cancelarie, prin care se lămurea că regele nu mai încasa nici un bir de aici, iar aceasta din pricină că fiind un ţinut de hotar, în urma deselor năvăliri barbare, locuitorii se răriseră sau fugiseră vremelnic prin alte părţi mai adăpostite; (cf. A. D. XENOPOL, *Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge*, Paris 1885, p. 95; D. ONCIUL, *Românii şi Ungurii în trecut*, în *An. Ac. Rom.* ist.[3], IX (1928), pp. 50—1; EMIL C. LĂZĂRESCU, *Ibidem*, p. 21). Dealtfel în 1213 episcopul catolic al Transilvaniei încuviinţează Teutonilor dreptul să încaseze ei dijmele de la locuitorii din Ţara Bârsei, afară de Unguri şi Săcui de la care va lua dijma tot episcopul, ca şi până atunci. Oare dacă ţinutul acesta ar fi fost *„pustiu şi nelocuit"*, ce rost mai avea documentul? Iar dacă dijmele Ungurilor şi ale Săcuilor reveneau episcopului, trebue să ne întrebăm, pe bună dreptate, care sunt locuitorii de la care Teutonii aveau dreptul să încaseze dijme? Fără îndoială că aceştia erau Românii, care fiind ortodocşi nu puteau fi siliţi de episcopul catolic al Transilvaniei să-i plătească lui dijmele; cf. I. LUPAŞ, *Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI*, Bucureşti 1938, pp. 38—9 (extras din *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, vol. VII, 1936—38).

1. ZIMMERMANN-WERNER, p. 11, r. 34—5: „ad munimen regni contra Cumanos castra lignea et urbes ligneas construere eos permisimus". HURMUZAKI, I[1], p. 57, nr. 41.

2. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 59, r. 9—10: „...ibi cum multo labore et proprii effusione cruoris quinque castra fortia construendo". v. şi p. 51, r. 14—5; HURMUZAKI, I[1], p. 123. Pentru aşezarea acestor cetăţi, v. IOAN FERENŢ, *Ibidem*, pp. 147—9.

3. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 19, r. 29—30: „castrum quod Cruceburg nominatur, quod fratres praedicti de novo construxerant"; v. p. 14, r. 37 = Crucpurg; p. 23, r. 12 — Cuzeburc; cf. HURMUZAKI, I[1], pp. 59, 75, 77. Părerile istoricilor asupra locului unde poate fi aşezat acest „Cruceburg", sunt împărţite. G. DRAUDT, *Ueber den Ursprung der Burzenländischen Sachsen oder Teutschen in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgische Quartalschrift*, (III 1793), p. 205, şi după el G. E. MÜLLER, *Die Ursachen der Vertreibung des deutschen Ordens aus dem Burzenlande und Kumanien im Jahre 1225*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XLVIII (1925), pp. 48, 55—9, dau localitatea Năeni (Nyén =

Peste câtăva vreme Teutonii trec şi dincoace de „munţii zăpezilor", adică de Carpaţi, şi cuceresc din Cumania Neagră [1] partea de miazănoapte-răsărit a Munteniei, iar în Moldova ţinutul de jos cuprins între Carpaţi şi Siret [2]. Stăpânind acum şi plaiurile de răsărit-miazăzi ale munţilor Carpaţi, ei clădiră şi aici mai multe cetăţi între care se aminteşte şi un „castru foarte întărit". Insă toate aceste lucrări săvârşite de Cavalerii teutoni între anii 1211—1222, fiind socotite o încălcare vădită a învoirilor ce li se dăduse, iar regele Andrei II temându-se ca nu cumva ei în loc de strajă să ţintească la neatârnarea de Ungaria, le retrase dania şi pătrunse cu oştile în ţinuturile lor. Dar prin mijlocirea papei supărarea regelui pe Teutoni n'a ţinut mult, căci înainte de 7 Maiu 1222 [3], Andrei II le reinoieşte dania, iar pe deasupra le mai sporeşte stăpânirea şi peste ţara de dincoace de Carpaţi „până la hotarele Brodnicilor... şi până la Dunăre" [4].

Dar după trei ani, adică în 1225, se ivi iarăşi o ceartă între

---

Teliu), din jud. Trei-Scaune. D. ONCIUL, *l. cit.*, p. 93; C. AUNER, *Episcopia Milcoviei*, în *Revista Catolică*, an. I (1912), p. 544 şi IOAN FERENŢ, *Catolicismul în Moldova*, în rev. *Cultura creştină*, an. IX (1920), pp. 195, 245, cred că cetatea Crăciuna de pe Milcov este un *kreuzburg* teuton. Această părere ne o însuşim şi noi, socotind-o drept cea mai apropiată de adevăr.

1. După cum reiese mai ales din cronicile ungare, partea răsăriteană a ţării Cumanilor dintre Nipru şi Urali se numea *Cumania Albă*, iar partea de apus dintre Carpaţi, Dunăre şi Nipru, *Cumania Neagră*. Laolaltă ele purtau numirea de *Cumania Mare*, spre deosebire de *Cumania Mică*, aflată în Ungaria între Dunăre şi Tisa, unde se adăpostiseră numeroase hoarde de Cumani, la începutul veac. XII; cf. IOAN FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, pp. 56—61, unde se dă şi bibliografia izvoarelor.

2. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, Bucureşti 1899, p. 93. Dovadă că Teutonii au ajuns până la Siret este şi faptul că mai târziu întregul ţinut cucerit de ei dincoace de Carpaţi a intrat în cuprinsul eparhiei cumane care, precum ştim, se întindea în Moldova între aceste două hotare.

3. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 18—20, nr. 31; HURMUZAKI, I^1, pp. 74—6, nr. 54. Hrisovul regelui pentru reinoirea daniei din 1222 a fost întărit şi de papa Honoriu III prin bula „*Cum a nobis petitur*", din 19 Dechemvrie 1222; ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 22—24, nr. 34; HURMUZAKI, I^1, pp. 76—7, nr. 55.

4. Iată cum sunt arătate în documente hotarele acestei noi danii de dincoace de Carpaţi: „...et a fine terrae Cruceburg terram, quae vadit usque ad terminos Prodnicorum et ab indaginibus Almaye in parte altera vadit usque ad ortum aquae quae vocatur Burza, et inde progreditur usque ad Danubium...". ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 19; HURMUZAKI, I^1, p. 59.

rege şi Cavaleri [1]. De data asta toate încercările de împăciuire făcute de papa Honoriu III, rămaseră zadarnice [2]. Chiar atunci în primăvară, regele mâniat străbătu din nou cu oştile Ţara Bârsei [3]. El trecu apoi munţii şi luă subt a sa stăpânire *„castrum munitissimum"* [4], împreună cu toate cetăţile şi ţinuturile cucerite de la Cumani de Teutonii siliţi să părăsească grabnic totul [5]. Aşa se sfârşi vremelnica aşezare teutonă în aceste părţi, unde venea acum regele ungur să culeagă roada ostenenilor unor oameni care prin plecarea lor spre ţara Prusiei ispăşeau doar vina că se încre-

1. Din scrisoarea papei Honoriu III, de la 12 Iunie 1225, către legatul său apostolic din Ungaria (ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 39, nr. 47; HURMUZAKI, I[1], p. 90, nr. 68), reiese că regele i se plânsese pentru o încălcare făcută de Teutoni dincolo de hotarele ţinutului hărăzit lor, iar Cavalerii se jeluiră aşijderea de neajunsurile şi pagubele săvârşite de către oamenii coroanei; (v. R. ROSETTI, *Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Ac. Rom.* ist.[2], t. XXVII (1905), p. 268). Se pare însă că regele înţelesese că nu se mai poate bizui pe ei, deoarece urmăreau să se desfacă de Ungaria şi să treacă Ţara Bârsei subt ascultarea nemijlocită a Scaunului papal.

2. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 36 nr. 44; HURMUZAKI, I[1], pp. 89—90, nr. 67.

3. cf. G. E. MÜLLER, *l. cit.*, p. 63-5.

4. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 51, r. 18; p. 56, r. 13; p. 59, r. 14; HURMUZAKI, I[1], pp. 118, 122, 123. Aşezarea acestei „cetăţi foarte întărite", ca şi numirea ei, nu se precizează de documente. Se crede că ar fi unul din castrele clădite de Cavaleri înainte de 1222 „ultra montes nivium, partem contulit Comaniae, in qua cum dicti magister et fratres castrum munitissimum construxissent", ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 59, r. 13—4. IOSIF SCHIOPUL, *l. cit.*, p. 52, crede că este castrul Cruczeburg; N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XII, îl aşează la Câmpulung, iar R. ROSETTI, *Ibidem*, p. 263, la Calvini în jud. Buzău, pe Dealul Cetăţuia, având rostul ca să închidă pasul Tătarului, foarte mult umblat de Cumani. I. PUŞCARIU, *Cetatea Neamţului de la Podul Dâmboviţii în Muşcel*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], t. XXX (1907), pp. 111—5; AL. LAPEDATU, *Două vechi cetăţi româneşti: Poenari şi Dâmboviţa*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, an. III (1910), pp. 177—89; C. AUNER, *Ibidem*, p. 544; R. CÂNDEA, *Der Katholizimus in den Donaufürstentümern*, Leipzig 1917, p. 2, n. 3 şi IOAN FERENŢ, *Ibidem*, pp. 195—7, socotesc că este Cetatea Neamţului de la Podul Dâmboviţei, din jud. Muşcel.

5. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 36—8, nr. 45; HURMUZAKI, I[1], pp. 91—3, nr. 68: scrisoarea papei Honoriu III din 12 Iunie 1225, către regele Ungariei Andrei II, în care-i spune: „Quoddam quoque castrum, quod ultra montes nivium multis construxerant laboribus et expensis, occupasti per violentiam, fratribus eorum ab eodem eiectis, et cum homines tui quosdam fratres et homines eorundem occiderint, quosdam vulneraverint et quosdam carceri manciparint".

zuseră prea mult în făgăduelile purtătorilor coroanei sf. Ştefan [1].

Întinderea stăpânirii teutone dincoace de munţi a avut negreşit şi urmările ei bune. Căci sub ocrotirea ostaşilor-călugări şi la adăpostul cetăţilor zidite de ei, locuitorii s'au îndeşit repede nu numai în ţara Bârsei, ci şi pe povârnişul de miazăzi-răsărit al munţilor Carpaţi. „După deschiderea acestei slobozii creştine" [2], numeroşi Saşi, Unguri şi Secui trecură din Ardeal aici, cu gândul de a face negoţ, ori de a căuta să scoată din pământ sare şi metale [3], întemeind astfel, între anii 1211-1225, colonii însemnate [4],

---

1. Pe vremea când Cavalerii teutoni erau izgoniţi din Ţara Bârsei, încercările pentru creştinarea Prusienilor păgâni de către ducele Conrad al Mazoviei erau ameninţate să fie nimicite cu totul. Atunci, urmând sfatul bernardinului Cristian, care înfiinţase la Kulm o episcopie, ducele Conrad trimese în anul 1226 o solie în Italia la Hermann de Salza, marele maestru al Ordinului, oferindu-i concesiuni de pământ în Prusia, subt condiţia ca Teutonii să-i apere hotarele împotriva păgânilor. Făcându-se învoiala, Conrad hărăzi Ordinului în deplină şi veşnică stăpânire ţinuturile de la Kulm şi Löbau, precum şi tot pământul care aveau să-l cucerească de la păgâni. Pe temeiul învoirii date de papă şi de împăratul german Friedrich, o ceată de cavaleri, stând subt poruncile lui Hermann de Balk, ocupară ţara în 1228 şi întemeiară statul cunoscut, subt numele de Ţara Ordinului teutonic. Într'adevăr ei izbutiră să creştineze pe Prusieni, germanizându-i apoi cu totul. W. KETRZYNSKI, *Ibidem*, pp. 163—180; cf. R. ROSETTI, *Ibidem*, p. 271.

2. N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, p. X.

3. În actul de danie din 1211 se vorbeşte despre o clauză privitoare la metalele de aur şi argint, care, dacă se vor găsi, Cavalerii au dreptul numai la jumătate: „praeterea eis concessimus quod si aurum vel argentum ibi in praedicta terra Borza inventum fuerit, una pars ad fiscum pertinebit". (ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 11, r. 31—3; HURMUZAKI, I[1], p. 57, nr. 41). În diploma din 1222, prin care se reînoeşte dania, sunt amintite şi „salifodinas quae Akana vocantur" *(Ibidem*, p. 19, r. 38—9; p. 75, nr. 54). Nu e greu să bănuim că poate fi vorba de ocnele de sare din jud. Bacău.

4. O dovadă în această privinţă este condiţia pusă de rege Cavalerilor în diploma din 1222, ca să nu mai primească în ţinutul dăruit lor băjenari din Transilvania, spunând că ei trebue să se mulţumească doar cu „oamenii care locuesc acum în acea ţara" (homines quoque nunc terram inhabitantes). „Oaspeţii ţării noastre" (—Saşii), precum şi „oamenii noştri" (Ungurii şi Săcuii), hotăreşte regele, nu au voie să treacă în ţara Teutonilor. (ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 20, r. 1; HURMUZAKI, I[1], p. 75, nr. 54). Dar emigrările n'au încetat de loc şi nici Teutonii nu s'au ţinut de condiţiile puse lor de rege, socotindu-se ei, mai ales dincoace de Carpaţi, oarecum neatârnaţi. Astfel coloniile catolice au sporit şi s'au întărit necontenit până în 1225, când Andrei II alungă pe Cavaleri tocmai pentru pricina că ei nu păziseră îndatoririle ce li se pusese. cf. IOAN FERENŢ, *Ibidem*, p. 240

care pe drept cuvânt pot fi socotite cele dintâi aşezări catolice din Moldova şi Ţara Românească. De bună seamă că toţi aceşti „oaspeţi" streini au adus din locurile lor de plecare odată cu credinţa catolică, şi un număr oarecare de preoţi de care aveau nevoie pentru îngrijirea duhovnicească [1].

Prin alungarea Cavalerilor teutoni, cetăţile şi oraşele clădite de ei şi unde vieţuiau fără îndoială acei colonişti catolici, trecură subt stăpânirea ungurească. Iar Andrei II, care încă din anul 1223 purta titlul şi de *rex Cumaniae*, se va fi bucurat, poate, nu numai pentru sporirea veniturilor coroanei cu birurile noilor supuşi, ci şi pentrucă sceptrul său se întindea acum şi dincolo de cingătoarea Carpaţilor. Deaceea el nu împiedică pe toţi aceşti băjenari să-şi vadă în tihnă de îndeletnicirile lor, mărturisind ei o credinţă deosebită de aceia a băştinaşilor valahi.

Dar bucuria regelui ungar pentru cuceririle făcute atunci în Cumania, era firesc să nu aibă un răsunet bun la Roma, unde pierderile suferite de Cavalerii teutoni erau privite cu ochi răi, căci în bună parte ele se răsfrângeau şi asupra Scaunului papal, pricinuindu-i pagube financiare. Se ştie că în 1223 papa Honoriu III, întemeiat pe cererea Cavalerilor teutoni, a scos ţinuturile hărăzite lor, de subt jurisdicţia oricărui episcop străin, hotărând să fie îngrijite de un decan [2], adică protopop, care sta la Braşov. Peste un an, adică în 1224, ca să înlăture orice primejdie de încălcare a episcopilor lacomi de venituri, acelaşi papă ia Ţara Bârsei „et ultra montes nivium" în stăpânirea Scaunului apostolic, iar pentru recunoaşterea acestei „domnii pontificale" aşează o dajdie de două mărci de aur pe an, care avea să se încaseze la Paşte de

---

1. cf. ROMULUS CANDEA, *l. cit.*, p. 24. În 1234, după hotărnicirea eparhiei cumane, arhiepiscopul de Strigonium scrie episcopului Teodoric ca să ia măsuri împotriva amestecului prea mare al mirenilor catolici în treburile bisericeşti şi ca atare să nu le mai îngădue să aducă şi să aşeze prin satele lor preoţi străini pe care el nu i-ar putea cunoaşte îndeajuns. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 128, nr. 217; HURMUZAKI, I[1], p. 130, nr. 103.

2. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 24, nr. 35, din 13 Ianuarie 1223; HURMUZAKI I[1], pp 80—81, nr. 58. Scrisoarea acesta este adresată episcopului de Agria şi in ea se arată că acest arhipresviter sau decan va sta până se va înmulţi poporul în ţinutul amintit, spre a li se putea da apoi un episcop. La 12 Dechemvrie 1223 papa scrie şi episcopului Transilvaniei că Teutonii au început să se aşeze în Ţara Bârsei „et ultra montes nivium", care până în vremea din urma erau

la toţi credincioşii catolici, o parte luând papa, iar alta Teutonii [1]. Nu încape îndoială că şi în pierderea acestor venituri trebue căutată pricina stăruinţelor necontenite şi a dojenirilor aspre, cu care Honoriu III încerca să înduplece pe regele Ungariei ca să cheme îndărăt pe Cavalerii alungaţi de curând, înapoindu-le pământurile şi bunurile luate de el în chip asupritor [2]. Andrei II însă, ştiind cum stau lucrurile, nu vru să ia în seamă nici rugă-

nelocuite din pricina năvălirii popoarelor păgâne: „propter paganorum insultus vastam usque ad proxima tempora et desertam noviter inhabitare ceperunt". Dar acum aceste ţinuturi fiind supuse Scaunului apostolic, să afle că el nu mai are nici un drept de jurisdicţie asupra clerului şi poporului de aici (ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 25, nr. 36; HURMUZAKI, I[1], p. 82, nr. 60). După aşezarea lor în Ţara Bârsei, Cavalerii dobândiseră în 1213, din partea episcopului Wilhelm al Transilvaniei, dreptul de a încasa dijmele bisericeşti de la locuitorii acestui ţinut, urmând însă ca dijmele de la Ungurii şi Săcuii care s'ar aşeza acolo, să le ia episcopul. Aşa dar, prin această danie episcopul Transilvaniei pe deoparte arăta drepturile sale asupra Ţării Bârsei, iar pe de alta el căuta să pună şi o oprelişte în privinţa coloniilor de Unguri şi Săcui şi anume să împiedice aşezarea lor în ţinuturile locuite de Teutoni (ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 16, nr. 27). Decretul episcopului este aprobat de papă tocmai peste cinci ani, adică la 19 Aprilie 1218 (*Ibidem*, pp. 16—17, nr. 28; HURMUZAKI, I[1], pp. 63—4, nr. 47), şi el durează doar până la 13 Dechemvrie 1223, când papa revine la vechiul său drept de jurisdicţiei nemijlocită asupra ţinuturilor date Teutonilor. La 30 Aprilie 1224 papa numeşte un protopop peste Ţara Bârsei „et ultra montes nivium", iar despre aceasta înştiinţează atât pe clericii şi credincioşii din aceste ţinuturi, cât şi pe arhiepiscopii şi episcopii din Ungaria, arătându-le că a numit aici un protopop, iar pe viitor nimeni nu va mai avea amestec în părţile care au fost supuse stăpânirii apostolice; ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 28—9, nr. 39, pp. 30—31, nr. 41; p. 32, nr. 42; HURMUZAKI, I[1], pp. 87—9, nr. 64—6.

1. ZIMMERMANN—WERNER, I, pp. 29—30, nr. 40; HURMUZAKI, I[1], pp. 85—6, nr. 63: „praefatam terram in ius et proprietatem beati Petri suscipimus, et eam sub speciali apostolicae sedis protectione ac defensione perpetuis temporibus permanere sancimus". Iar la sfârşit adaugă: „In recognitionem autem dominii et perceptae a sede apostolica libertatis duas marcas auri, quas voluntate spontanea obtulistis, nobis unam et fratribus nostris aliam, in festo resurrectionis dominicae annis singulis persolvetis".

2. Vezi scrisorile papale trimise către regele Andrei II, ZIMMERMANN—WERNER, I, pp. 36—8, nr. 45, din 12 Iunie 1225; pp. 42—3, nr. 51, din 27 Octomvrie 1225; pp. 44—6, nr. 53, din 17 Fevruarie 1226; către legatul apostolic din Ungaria, *Ibidem*, p. 39, nr. 47, din 12 Iunie 1225; către episcopul de Wesprim şi către Yolanda regina Ungariei, *Ibidem*, pp. 46—7, nr. 54—5, din 17 Fevruarie 1225; HURMUZAKI, I[1], p. 90, nr. 68; pp. 91—3, nr. 69; pp. 95—6, nr. 72; pp. 96—8, nr. 73; pp. 99—100, nr. 74—5.

minţile şi nici ameninţările [1] papale, ci rămase neclintit la hotărârea sa dintru început de a păstra pentru sine toate veniturile din ţinuturile şi cetăţile smulse de la cruciaţii teutoni. Căci prin stăpânirea lor, regele Ungariei urmărea nu numai să împiędice năvălirea Cumanilor peste Carpaţi, ci să zădărnicească şi năzuinţele papei de a întemeia, la marginile regatului său, un feud pontifical, o *provincia Petri* [2].

La 18 Martie 1227 Honoriu III moare. Urmaşul său în scaun Grigorie IX, ales chiar a doua zi, se feri de înăsprirea legăturilor sale cu regele Ungariei, aşa că vreme de câţiva ani el nu vroi să-i mai amintească nimic despre întoarcerea ţinuturilor hărăzite Cavalerilor teutoni şi peste care îşi întinsese oblăduirea duhovnicească înaintaşul său. Însă noul papă nu lucra la voia întâmplării, ci toată atitudinea lui vădea o meşteşugită diplomaţie, izvorîtă din cunoaşterea deplină a împrejurărilor misionare din Răsărit. La Roma se aflase, precum vom arăta mai jos [3], despre izbutirea Dominicanilor de a atrage pe Cumani la creştinism. Dar se mai ştie tot aşa de bine că orice încercare pentru întinderea Catolicismului dincolo de Carpaţi „in partibus scismaticorum", ori „in terra infidelium", trebuia socotită înfrântă, dacă n'avea chezăşia ajutorului regal al Ungariei. Este adevărat, că regii Ungariei au sprijinit cu multă bunăvoinţă strădania predicatorilor catolici în ţinuturile amintite, însă trebue ştiut că aceasta o făceau nu atât ca să-şi cinstească titlul lor de *suverani apostolici*, cât mai ales pentru că ei nădăjduiau să-şi întindă cu vremea mai uşor puterea şi asupra noilor convertiţi [4]. Totuşi, se pare că măruntele socoteli

---

1. Înainte de 1 Septemvrie 1225 regele Andrei II se plânsese papei că el a dăruit Cavalerilor numai o întindere „de 30 pluguri", însă ei au pus stăpânire pe un ţinut mult mai mare. Atunci papa Honoriu III a poruncit episcopilor de Oradia şi Raab să meargă la faţa locului, ca să cerceteze starea lucrurilor şi să îndemne pe Cavaleri să se mulţumească cu pământul dăruit (ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 40—1, nr. 49; HURMUZAKI, I[1], pp. 94—5, nr. 71).

2. HERBERT SCHÖNEBAUM, *Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Tatareneinfall*, in *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, I (1937), p. 26, arată că încercarea Teutonilor de a întemeia un *stat papal* în Ţara Bârsei, s'a lovit de împotrivirea lui Bela rex junior, care a izbutit să împiedice pe tatăl său Andrei II, ca să se învoiască la o atare alcătuire bisericească politică spre paguba regatului ungar.

3. v. *infra*, p. 12.

4. cf. N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XII; C. ANDREESCU, *Reacţiuni*

ungare n'au împiedicat de loc desfăşurarea planurilor nutrite de Scaunul papal, care, prin zelul călugărilor dominicani, urmărea la rândul său să-şi recâştige drepturile pierdute în ţinuturile de peste Carpaţi. Din curgerea faptelor reiese că împrejurările au fost prielnice pentru împlinirea năzuinţelor Scaunului papal, care în urma creştinării Cumanilor şi a înfiinţării unei episcopii pentru ei, va izbuti să-şi redobândească, de şi pentru scurtă durată, toată stăpânirea avută odinioară.

2. CREŞTINAREA CUMANILOR

Călugării de care s'a folosit Biserica apuseană pentru creştinarea Cumanilor sunt Dominicanii [1]. Aşa dar, răspândirea credinţei catolice printre aceşti păgâni şi înfiinţarea unei episcopii cumane, care avu scaunul în orăşelul Milcovia, s'a înfăptuit prin râvna acestor predicatori, iar nu prin mijlocirea Cavalerilor teutoni, care n'au fost misionari, ci doar o tagmă de călugări-ostaşi meniţi să

---

ortodoxe în contra catolicizării regiunilor carpato-dunărene în prima jumătate a sec. XIII, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. LVI (1938), pp. 770—9.

1. Ordinul dominican a luat fiinţă în anul 1215 la Toulouse şi a fost confirmat de papa Honoriu III la 22 Dechemvrie 1216, recunoscându-i-se apoi dreptul de a predica prin bula din 27 Ianuarie 1217. Cu un an înainte de moartea sa, Dominic a adunat în Bolonia, la 17 Maiu 1220, întâiul capitlu general al Ordinului şi cu acest prilej el a cerut să fie desărcinat de slujba conducerii, ca să poată pleca la Cumani să le predice credinţa în Hristos şi să-i câştige pentru Domnul; (cf. H. D. LACORDAIRE, *La vie de saint Dominique*, ed. VII, Paris 1871, pp. 150—7, 269; IOAN FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, pp. 101, 107—8). La al doilea capitlu general ţinut tot la Bolonia, în ziua de 30 Maiu 1221, s'a hotărît împărţirea Ordinului în opt provincii, printre care era şi Ungaria (cf. Dr. N. PFEIFFER, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz*, Zürich 1913, pp. 15—7, unde se dau şi izvoarele). Dominicanii din Ungaria au fost organizaţi de Paulus Hungarus, căruia i se atribue întemeierea celei dintâi mânăstiri dominicane din Ungaria, în cetatea Alba-Regală, pe la 1221—22 (*Ibidem*, pp. 142—4, doc. 1: *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, scris pe la 1259). Prin preajma anului 1223 era o mânăstire dominicană în Ungaria, având egumen pe Teodoric, care peste cinci ani ajunge episcop al Cumanilor (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 155; HURMUZAKI, I[1], p. 107, nr. 82). Din Alba-Regală, Paulus Hungarus a trimes predicatori în ţinuturile din vecinătatea regatului ungar, unde se spune, nu ştim cu cât temeiu de adevăr,— că izbutiră să atragă „pe mulţi de la erezie la adevărata credinţă şi de la shismă la unitatea Bisericii". Apoi, aducându-şi aminte fraţii de dorinţa lui Dominic, au îndemnat pe câţiva călugări să meargă şi la Cumanii păgâni „qui nullam Deo

lupte cu armele împotriva necredincioşilor [1]. Afară de asta se ştie că Teutonii n'aveau preoţi pregătiţi către o asemenea treabă şi nici papa nu i-a însărcinat vreodată cu convertirea Cumanilor.

Cea dintâiu încercare pentru predicarea Evangheliei la Cumanii-Kipciak, au făcut-o Dominicanii între anii 1221—3, adică înainte de bătălia înfricoşătoare de la Kalka, din 31 Maiu 1223 [2], când oştile Tătarilor lui Gingis-han, subt conducerea generalilor Gaba şi Subotai, i-au zdrobit atunci cu străşnicie, silindu-i pe cei scăpaţi cu viaţă să fugă unii la fraţii lor sălăşluiţi prin ţinuturile dintre Nipru şi Carpaţi, iar alţii prin statele ruseşti. Până unde a ajuns această misiune dominicană, din cine era alcătuită şi ce ţinuturi a străbătut, izvoarele istorice nu spun aproape nimic. Ştim doar atât, că predicatorii au fost prigoniţi şi apoi alungaţi de păgânii care i-au silit să se întoarcă istoviţi de suferinţe la ai lor, fără nici o cucerire [3]. Totuşi, zeloşii călugări nu se lăsară înfrânţi, ci peste scurtă vreme ei se hotărîră să plece din nou în Cumania, îndreptându-se de astă dată către Nipru [4], unde se afla pe atunci

---

omnio notitiam habuerunt" (cf. Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 144). În acest chip au început Dominicanii lucrul lor misionar pentru creştinarea Cumanilor (v. *Annales Ordinis Praedicatorum*, I, Roma 1756, p. 646). Pentru istoria Dominicanilor cf. HENRI-MARIE IWEINS, *L'Ordre des frères prêcheurs*, Louvain 1882; B. ALTANER, *Die Dominikanermissionen des XIII Jahrhunderts*, Habelschwardt 1924; M. D. CHAPOTIN, *A travers l'histoire dominicaine*, Paris 1903; A. WALZ, *Compendium historiae Ordinis Praedicatorum*, Roma 1930.

1. cf. I. FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, pp. 85—6. Rostul Teutonilor nu era misiunea *ad conversionem infidelium*, ci apărarea *contra infidelibus*, iar grija lor de căpetenie, precum reiese din documentele vremii, era mai ales colonizarea locurilor cucerite, cultivarea pământului, clădirea de oraşe şi cetăţi trebuincioase pentru apărarea ţării şi apoi venea organizarea bisericească a ţinutului.

2. A. SACERDOŢEANU, *Marea invazie tătară şi Sud-Estul european*, Bucureşti 1933, p. 16.

3. I. FERENŢ, *Ibidem*, p. 117. În ce priveşte vremea când a pornit această misiune, este pusă în preajma anului 1222—3, adică pe vremea Teutonilor şi anume în epoca de înflorire a cuceririi lor, când biruind pe Cumani în Moldova şi Muntenia, au izbutit să-şi întindă stăpânirea peste tot ţinutul cuprins între Carpaţi, Siret şi partea de miază-noapte a Munteniei. Se crede că întâia misiune a Dominicanilor n'ar fi depăşit acest ţinut şi că predica lor s'a făcut la început subt ocrotirea Cavalerilor teutoni.

4. Izvoarele sunt limpezi în această privinţă. Astfel în *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, IV, apud Dr. N. PFEIFFER, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz*, p. 144, se spune: „După multe greutăţi de drum au ajuns la

centrul ei politic. De astă dată sârguința Dominicanilor birui toate împotrivirile și astfel ei deschiseră calea pentru creștinarea acestor păgâni rătăcitori, căci în curând „prin multă muncă și rugăciuni" cuvântul Domnului va străbate până în casa haganului cuman Bortz-Membrock [1]. Acesta, fie pe de o parte atras de predica misionarilor dominicani, fie pe de alta silit de primejdia tătară care-l amenința tot mai mult [2], se plecă sfaturilor duhovnicești și trimese o solie în frunte cu fiul său Burch, la arhiepiscopul de Strigonium ca să-i ceară botezul.

Într'adevăr, în primăvara anului 1227, Burch însoțit de 12 tineri cumani și de câțiva călugări dominicani, se înfățișară înaintea lui Robert, arhiepiscop de Strigonium și primat al Ungariei [3], pe care-l întâlniră în călătorie prin Ardeal [4], cerându-i să-l boteze

---

Cumani" „iuxta quendam fluvium qui dicitur Deneper". Iar un alt document (*Ibidem*, p. 178), arată lămurit că: „după un drum lung și plin de primejdii, s'au întors în acea parte a Cumaniei": „quae est ad Boristhenem fluvium" (Nipru); cf. I. FERENȚ, *l. cit.*, p. 118—9.

1. cf. Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 178: „Nam labore, prece, oratione confidebant fore, ut barbari immanesque homines, unum esse Deum confiterentur sacrisque initiarentur Christianorum. Ergo post annos paucos duobus Cumanorum ducibus magnoque numero virorum ac mulierum ad Christum adducti".

2. Robert fusese mai înainte episcop de Wesprim (HURMUZAKI, I[1], pp. 58, 73, 76, 80), iar la 13 Martie 1226 a fost ales arhiepiscop de Strigonium (C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, Monasterii 1898, p. 489; cf. I. FERENȚ, *l. cit.*, p. 120).

3. După 1220 situația politică a Cumanilor s'a schimbat simțitor, îndemnându-i în chip stăruitor la ideia prieteniei cu Ungaria. Se știe că frica de Tătari strânsese într'un fel de coaliție popoarele din Caucaz: Georgienii, Circhizii, Alanii și Cumanii. Noii năvălitori însă au izbutit ca să sdrobească această înțelegere urzită împotriva lor și în anul 1223 Caucazienii părăsiți de Cumani fură subjugați de oștile lui Subotai și Gaba, care au tăbărit apoi asupra Cumanilor Kipciak împingându-i până la Nipru. Prințul cuman Kuten încercă, în tovărășia Rușilor, ca să izgonească pe Tătari din ținutul cotropit, însă fu înfrânt pe malul stâng al râului Kalka. Cumanii pierzând atunci un mare ținut și fiind amenințați de noi năvăliri, căutară ajutor în Apus și primiră mai prietenoși pe Dominicanii care începură să sosească și care pe lângă mântuirea sufletelor le făgăduiau și prietenia creștinătății L. MAKKAI, *A Milkói (Kún) püspökség és népei*, pp. 14—5; cf. A. SACERDOȚEANU, *l. cit.*, pp. 15—6.

4. cf. IOAN FERENȚ, *l. cit.*, p. 123. Arhiepiscopul Robert se afla atunci, „in peregrinationis itinere constitutus", căci făgăduise să facă un pelerinaj cruciat în Țara Sfântă pentru apărarea credinței. Dat după botezarea prințului cuman Burch, el ceru papei să-l deslege de votul care-l îndatora să plece în Palestina și să-i dea voie ca să meargă acum în misiune la Cumani și „în țara vecină a Brodnicilor, unde poate să aducă Bisericii mai mari foloase". (HURMUZAKI, I[1], p. 102).

laolaltă cu tovarăşii lui, căci în urmă va veni şi tatăl său cu două mii de oameni, care aşijderea doresc să se creştineze [1]. După ce Robert a botezat această solie, se gândi că este bine să înştiinţeze şi pe noul papă Grigorie IX despre cererea lui Bortz-Membrock, făcută prin fiul său Burch, în legătură cu creştinarea sa şi a Cumanilor. Ca atare el trimise îndată la Roma chiar pe arhidiaconul său Zala, ca să ducă papei o scrisoare în această privinţă [2].

Negreşit că ştirile bune date de Robert despre izbutirea predicii dominicane în Cumania, vor fi fost primite cu însufleţire la Roma, căci erau dătătoare de multe nădejdi. Papa Grigore IX se grăbi deci să răspundă arhiepiscopului Robert prin scrisoarea din 31 Iulie 1227 [3], arătându-i marea bucurie ce i-a pricinuit veştile în privinţa creştinării Cumanilor. Spune apoi, pentru râvna deosebită ce are, nu numai că-i îngăduie lui Robert să-şi schimbe votul, dar îl numeşte şi legat al său apostolic *„in Cumania et Brodnic terra illa vicina"*, dându-i împuternicire să predice, să boteze, să zidească biserici, să sfinţească preoţi şi chiar să numească episcopi. În urma acestei scrisori, Robert însoţit de alţi trei episcopi [4] şi de Bela fiul cel mic al regelui Andrei II, a plecat spre Cumania. Şi astfel, trecând Carpaţii în Moldova de azi, a

---

1. *Magnum Chronicon Belgicum*, apud Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 178, pune în gura haganului cuman Burch următoarele cuvinte, rostite cu acest prilej către arhiepiscopul Robert: „Domine, baptiza me cum duodecim istis et pater meus veniet ad te ultra silvas in tali loco cum duobus millibus virorum, qui omnes desiderant de manu tua baptizari". Arătările acestei cronici belgiene dobândesc întărire prin scrisoarea papei Grigorie IX, din 31 Iulie 1227, trimeasă arhiepiscopului Robert, în care se vorbeşte despre botezul haganului Burch şi a celor 12 tovarăşi ai săi, cam în aceleaşi împrejurări. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 86, nr. 154; HURMUZAKI, I[1] p. 102, nr. 77; cf. I. FERENŢ, *l. cit.*, p. 123, unde se vorbeşte amănunţit despre toate acestea; v. şi F. KNAUZ, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, I, Strigonii 1874, p. 263; L. MAKKAI, *l. cit.*, pp. 15—6.

2. THEINER, *Ibidem*, p. 86; HURMUZAKI, I[1], p. 102, nr. 77. În răspunsul său la această scrisoare, papa aminteşte şi despre botezul Cumanilor, arătând că el s'a săvârşit de curând: „eis salvationis ostium aperuit *hiis diebus*".

3. *Ibidem*. Începutul scrisorii papale dovedeşte că ştirile date de Robert prin arhidiaconul Zala, fuseseră de curând primite: „*Nuper* siquidem per litteras tuas nobis transmisses.."

4. După *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium* (în *Monumenta Germaniae Historica Scriptores*, (XXIII p. 920), între episcopii însoţitori sunt amintiţi: Bartholomeu al Peciului, Wilhelm de Wesprim şi Wilhelm al Transilvaniei. Este drept

botezat pe Bortz-Membrock cu mulţi oameni din neamul lui, naş fiind chiar „rex iunior" Bela [1].

După botezul lui Bortz-Membrock, misiunea arhiepiscopului Robert în Cumania n'a mai durat mult; ea s'a sfârşit prin numirea unui episcop aici, ales în persoana călugărului Teodoric, fost până

---

că aci este arătat Wilhelm ca episcop al Transilvaniei, însă se ştie că el nu mai trăia încă din 1222. Deaceia nu poate fi vorba de cât de urmaşul său Raynauld. cf. JÁNOS TEMESVÁRY, *Erdély középkori püspökei*, Kolozsvár 1922, p. 23, apud L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 16.

1. Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 182, doc. nr. 34: „Eodem anno [1227] Boricius... per fratres de ordine praedicatorum ad fidem Christi conversus est et baptizatus est cum multis suae gentis hominibus a domno Roberto Strigoniensi archiepiscopo, praesente Bela, iuniore rege Hungariae, filio regis Andreae"; cf. IOAN FERENŢ, *Ibidem*, pp. 130—133, unde se dă şi bibliografia izvoarelor. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 16, crede că după botez Bortz ar fi făcut lui Bela şi jurământul de vasalitate. Totdeodată L. M. urmând pe I. FERENŢ, *l. cit.*, p. 131, respinge părerea lui N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, p. XIII, că Robert şi Bela ar fi fost însoţiţi de o armată ungurească, iar creştinarea Cumanilor s'ar fi făcut subt ameninţarea sabiei (Idem, *Istoria Bisericii româneşti*, I², p. 16), ci dimpotrivă, Bortz s'a supus de bună voie regelui, pricina de căpetenie a creştinării sale fiind tocmai căutarea sprijinului Ungariei şi frica lui de Tătari. Cronica germană *Emonis Chronicon* (în *Monumenta Germaniae Historica Scriptores*, t. XXIII, p. 511), pune botezul în anul 1227, iar numele haganului Bortz, îl scrie *Boricius*, adăugând şi că este al patrulea dintre voevozii cumani. După această cronică Dominicanii convertiseră pe Boricius cu mulţi oameni ai săi, iar arhiepiscopul Robert îl botezase în prezenţa regelui Bela junior: „presente Bela iuniori rege Ungarie". În această formă, comparând-o cu alte documente şi izvoare, ea este socotită ca bine informată. *Commentariolum* însă atribue călugărilor predicatori botezarea lui Burch (Boricius) şi a câtorva din familia sa, iar în deobşte nu ştie nimic de rolul arhiepiscopului Robert, ceia ce este uşor de înţeles fiind vorba de însemnări făcute pentru Ordin, în care s'au descris numai faptele călugărilor dominicani. În schimb *Commentariolum* cunoaşte un caz despre care nu avem nici o altă ştire lăturalnică şi anume despre botezarea lui Membrock (Benbrorch, Benborch) „dux nobilior Cumanorum" şi a unui număr de o mie de inşi din ceata lui, pe care însuşi regele Andrei II l-ar fi spălat în baia sfântului botez şi pe care acest izvor îl arată deosebit de Bortz. Însemnările arată apoi numărul de botezaţi care nu poate fi controlat. Astfel *Magnum Chronicon Belgicum*, dă 15.000 suflete, în timp ce *Commentariolum* vorbeşte numai de o mie suflete din neamul lui Membroch; celelalte izvoare se mulţumesc cu arătări nelămurite: „cum multis sue gentis hominibus" (*Emonis Chronicon*, în *Mon. Germ. hist. SS.*, t. XXIII, p. 511); „magnum numerus virorum ac mulierum" (MAMACHI, *Annales Ordinis Praedicatorum*, XV, apud Dr. N. FEIFFER, *l. cit.*, p. 178); însuşi Papa atribue cu laude convertirea „non parva multitudo Cumanorum" (HURMUZAKI I¹, p. 108, nr. 83), muncii lui Robert şi a lui Bela (cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 18).

atunci, timp de cinci ani, prior provincial al Dominicanilor din Ungaria [1] şi care fără îndoială muncise pentru aducerea la creştinism a Cumanilor. Despre toate cele ce a săvârşit, potrivit însărcinării primite, arhiepiscopul Robert a dat socoteală papei Grigorie IX printr'o scrisoare, în care arată că poporul rătăcitor al Cumanilor a început acum, prin creştinare, „să-şi ridice sate şi oraşe, unde doresc să aibă şi biserici". Prin urmare roagă să i se îngăduie de către papă ca să poată da indulgenţă celor ce vor trimite ajutoare pentru clădirea unor asemenea lăcaşuri [2] de închinare. La toate

1. În scrisoarea papei Grigorie IX din 21 Martie 1228, — data aceasta este termenul *ante quem*, pentru numirea lui Teodoric cel dintâiu episcop al Cumanilor —, către provincialul de atunci al Ungariei, se spune că Teodoric „fere per quinquennium prior fuerit eiusdem ordinis [praedicatorum] in Ungaria". THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 155; HURMUZAKI, I[1], p. 107, nr. 82.

2. THEINER, *Ibidem*, p. 87—8, nr. 157; HURMUZAKI, I[1], p. 111, nr. 86, unde urmează să se îndrepteze greşala de an: 1229, din regest, în *1228*, aşa cum pe bună dreptate a arătat şi C. AUNER, *Episcopia Milcoviei*, în *Rev. Cat.*, I (1912), p. 545. Datarea acestei scrisori (publicată mai întâiu în *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, I, Roma 1728, p. 27, nr. 24 şi apoi în FEJER, *Codex diplom. Hung.*, III, p. 153), nu mai lasă nici o îndoială asupra anului 1228: „datum Laterani XII kal. Aprilis, pontificatus nostri anno secundo". Pontificatul lui Grigorie IX este cuprins între: 19 Martie 1227—22 August 1241. Aşa dar *anno secundo* începe la 20 Martie 1228, iar scrisoarea poartă data 21 Martie 1228. Tot în acest răspuns al papei Grigorie IX, către arhiepiscopul Robert de Strigonium, se mai vorbeşte şi despre ocrotirea Cumanilor împotriva duşmanilor dimprejur, care se războesc cu aceşti neofiţi convertiţi la creştinism, împiedicând şi pe alţii de a primi credinţa catolică: „...Soldanus de Iconio vel infideles alii... qui Cumanos conversos impugnant et prohibent alios ad fidem christianam venire...". C. AUNER, *Ibidem*, p. 547, arată că prin *infideles* se înţelege ţarul româno-bulgar Asan II (1218—1241) care nu putea privi nepăsător pe aceşti *vasali* ai Ungariei întinzându-se sub poalele Carpaţilor din Muntenia şi Moldova. L. MAKKAI, *l. cit.*, pp. 42—3, crede la fel că papa se referă la ţarul vlaho-bulgar Ion Asan, cu care legăturile Romei erau încordate din pricina imperiului latin de Constantinopol, şi prin urmare numai el avea interesul să împiedice desvoltarea duşmanului său dublu: Ungurii şi Catolicismul; când planul politic nu izbuti, pentrucă marea bătălie de la Bodoni atrase după ea întemeierea banatului de Severin şi prin aceasta închiderea drumului spre miază-noapte, şi când convertirea Cumanilor propăşea necontenit, atunci ţarul ar fi trimis în eparhia din ţinuturile Cumaniei episcopi ortodocşi pentru ca înrâurind pe Români şi pe vecinii lor, să precumpănească efectul misiunei catolice ungare. Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 81, este de părere că aici ar fi vorba despre *locuitorii creştini* din acele părţi ale Ungariei, care stăteau în legături cu Cumanii trecuţi peste Carpaţi, adică despre Români, Saşi şi Unguri. IOAN FERENŢ, *Ibidem*,

aceste ştiri şi rugăminţi papa răspunde în ziua de 21 Martie 1228 prin trei scrisori: una către arhiepiscopul Robert[1] prin care îi dă toate învoirile cerute, aprobând şi numirea lui Teodoric[2], alta către provincialul Dominicanilor din Ungaria, poruncindu-i să ajute cu toată obştea lui pe episcopul Teodoric în lucrarea începută pentru creştinarea Cumanilor[3]. A treia scrisoare[4] este către prinţul

p. 139, respingând părerea lui C. Auner, spune că din contextul documentului reiese limpede că prin *duşmani* papa vrea să înţeleagă pe Unguri, care ţinteau să prefacă vasalitatea Cumanilor în adevărată robie. Nu pricepem însă cu ce scop ar fi ţmpiedicat tocmai Ungurii pe aceşti Cumani ca să treacă la catolicism, când ei însăşi mărturiseau aceiaşi credinţă şi prin urmare aveau tot interesul ca să sprijine propaganda predicatorilor pentru convertirea lor, în nădejdea că vor putea cu vremea să-i subjuge mai uşor. Deaceea, apropiindu-ne de părerea lui N. Pfeiffer, inclinăm a crede că sub numele de *infideles* se poate înţelege mai degrabă Românii ortodocşi, despre care câţiva ani mai târziu, în Noemvrie 1234, aflăm că nesocoteau tainele şi dispreţuiau chiar pe episcopul catolic al Cumanilor, atrăgând pe mulţi credincioşi catolici la legea lor *„shismatică"*, adică ortodoxă. (v. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 60—61, nr. 69; HURMUZACHI I[1], p. 132, nr. 105; THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 131, nr. 225). Se ştie apoi că în cancelaria papală medievală denumirea de *infideles* se da de multe ori şi ortodocşilor sau shismaticilor cum li se spunea obişnuit (cf. H. PASZKIEWICZ, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, p. 56), iar această infidelitate era socotită doar faţă de forma latină a creştinismului apusean şi nici decum în înţelesul de *păgâni* (v. N. IORGA, *Brodnicii şi Românii*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3] t. VIII (1928), p. 151.

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 107; Hurmuzaki, I[1], p. 111, nr. 86

2. Data numirii lui Teodoric trebue pusă între 31 Iulie 1227 (însărcinarea de legat apostolic a lui Robert) şi 21 Martie 1228 (bula papală citată aici). cf. *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*, în *Mon. Germ. hist. SS.*, t. XXIII, p. 921, dă anul 1228 pentru numirea lui Teodoric: „Archiepiscopus Robertus Strigoniensis de Hungaria novum fecit episcopum in Comania, Theodericum nomine" [ad ann. 1228]; cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 18.

3. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 105; *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, I, Roma 1729, p. 26; HURMUZAKI, I[1], p. 107, nr. 82: „ac collaborando archiepiscopo et episcopo supradictis tam pium et sanctum negotium promovere". Tot în această scrisoare se vorbeşte şi despre numirea lui Teodoric în slujba de episcop al Cumanilor: „...et in partibus illis idem archiepiscopus [Robert] venerabilem fratrem nostrum Theodoricum de ordine tuo per Christi gratiam in episcopum iam prefecerit".

4. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 156; HURMUZAKI, I[1], p. 108, nr. 83. Aceste trei scrisori întăresc părerea că episcopia Cumanilor era de curând înfiinţată, iar papa se îngrijea acum de buna ei îndrumare. Încercarea pastorului calvin J. Benkö de a făuri un episcop de Milcovia în veacul XI şi care ar fi fost începătorul şirului de episcopi cumani, s'a dovedit că este un falsificat recunoscut azi de toţi istoricii. Este vorba de scrisoarea episcopului *Laurentius Milkoviensis*, din anul 1096, către decanatele secueşti, publicată de J. Benkö în

Bela al Ungariei, căruia papa îi laudă râvna și credința dovedită de curând cu prilejul botezului haganului Bortz-Membrock, îndemnându-l să sprijine mai departe „gentem illam ad catholicam fidem adducere ac Domino populum augmentare".

3. EPISCOPIA CUMANILOR ÎNAINTE DE NĂVĂLIREA TĂTARILOR 1228—1241.

După întemeiere se pare că tânăra eparhie cumană avu de luptat cu uneltiri și ațâțări dușmănoase, care îngreunau mult păstoria episcopului de curând numit. Spre a scăpa odată de toate

Milkovia, I, Viena 1781, pp. 55—7, și care spune că a fost găsită într'o copie din 1594, făcută de pe o altă copie scoasă în 1408, dintr'o condică a decanatului de la Szepviz. (cf. RADU ROSETTI, *Despre Unguri și despre episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Ac. Rom.* ist.[2] t. XXVII (1905), pp. 254—5). Documentul acesta a fost reprodus de N. Densușianu, după FEJER, *Codex diplom. Hung.*, II, p. 16, în HURMUZAKI, I[2], pp. 375—6, nr. 307, cu data 1396 (1096). Autenticitatea lui a fost combătută chiar la un an după publicare, întâiu de L. A. GEBHARDI, *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*, IV *(Geschichte der Moldau)*, Leipzig 1782, p. 254, în care se sprijină pe adevărul că la 1096, episcopia Milcoviei nu luase încă ființă. Totuși F. KNAUZ, *Magyar Sion*, 1867, pp. 408—415, a socotit autentic documentul acesta publicat de J. Benkö cu data 1096. F. J. SULZER, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, III, Viena 1782, p. 546, nu acceptă anul 1096, căci, spune el, stilul diplomatic al documentului nu corespunde deloc veac. XII; crede însă că el poate fi din anul 1518. Istoricul maghiar K. SZABO, *Székely Oklevéltar*, I, pp. 1—2, este de părere că documentul de mai sus, descoperit de J. Benkö, nu e într'adevăr din 1096, ci din 1396, la copiere întâmplându-se o scăpare de condeiu, prin omiterea sutimilor (CCC); J. KARÁCSONYI, *A székelyek eredete és erdélybe való települése*, Budapesta 1905, p. 21, și după el A. BUNEA, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, București 1912, p. 182, au respins și această părere, spunând că limba documentului dovedește că este o făuritură latină din veac. XVI. Împotriva parerii d. A. SACERDOȚEANU, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du III-e siècle*, p. 71, trebue adăugat că documentele din 1217—8 (apud HURMUZAKI, I[1], p. 60, nr. 45, pp. 65—6, nr. 48—9, reproduse după FEJER, *Codex diplom. Hung.*, III[1], pp. 243, 264—5; THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 18, nr. 27), în care este vorba de un episcop „*Cumanorum*" și despre capitlul „cumanum", nu privesc de fel episcopia Cumanilor. Întemeiat însă pe ele D. ONCIUL, *Originile Principatelor*, p. 240, n. 35, a putut greși afirmând că „Episcopul cuman este constatat deja în 1217 și 1218. Cu această dată concordă și documentul episcopului de Milcov, Laurentius, publicat de Benkö, cu data greșită 1096 în loc de 1396, unde se face mențiune de o expediție cruciată pe timpul când s'a înființat episcopatul, înțelegându-se cruciata regelui Andrei II al Ungariei din 1217. Vechiul episcopat de Milcov din 1217 nu este altul decât episcopatul cuman desființat prin invaziunea Tătarilor și reînființat în 1347 cu numele de episcopat de Milcov". Iar ca să

hărţuelile lăuntrice sau din afară, Teodoric mijloci la Roma ca pe viitor el şi urmaşii lui să atârne deadreptul de Scaunul papal, lucru pe care Grigorie IX l-a încuviinţat bucuros prin bula sa din 13 Septemvrie 1229 [1]. Pe de altă parte, Cumanii creştinaţi se jeluiră şi ei la Roma, că din pricina asupririi Ungurilor au teamă să nu fie robiţi. Faţă de o asemenea plângere şi ca să-i ferească de orice ameninţare de a ajunge vasali ai Ungariei, papa răspunse „ducilor şi poporului cuman", la 1 Octomvrie 1229, că a

---

împace lucrurile, D. Onciul spune mai departe: „Episcopul cuman, constatat în 1217 şi în 1218 pe teritoriul cavalerilor Teutoni, este înlocuit în 1224 printr'un arhipresbiter, posesiunile cavalerilor fiind supuse deadreptul papei" şi numai după plecarea lor, în 1225, „se numeşte iarăşi... în 1227 un episcop cuman". Însă N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XII, şi apoi C. AUNER, *Episcopia Milcoviei*, în *Rev. Cat.*, I (1912), p. 539, au arătat limpede că documentele de mai sus nu privesc episcopia *Cumanilor* de la noi, ci pe cea de *Como* din Italia, mai ales că două din ele sunt adresate arhiepiscopului de Kalocsa, patriarh latin de Aquileia, care avea într'adevăr sub jurisdicţia sa şi episcopia de Como. Deosebit de acestea vom aduce drept dovadă, netăgăduită că nu putea fiinţa în 1217—8 un episcop „Cumanorum", tocmai actul din 1224 pentru numirea unui arhipresviter (= protopop) peste Ţara Bârsei *„et ultra montes nivium"*. Dacă într'adevăr ar fi existat o episcopie a Cumanilor, ce rost ar mai fi avut numirea de către papă a acestui protopop în 1224, de care trebuiau să asculte şi preoţii şi credincioşii de peste munţi? Iar dacă ar fi fost aici mai înainte un episcop, putea oare ca să nu-l amintească scrisoarea papală către prelaţii Ungariei? Şi în sfârşit, ce rost ar fi avut înlocuirea lui cu un arhipresviter, când lucrul acesta însemna o pierdere pentru scaunul papal, care urmărea să sporească episcopiile misionare, iar nici de cum să le micşoreze numărul. Adăugăm că tot J. BENKÖ, *Milkovia*, I, p. 116, a născocit şi scrisoarea din 1228 a episcopului Teodoric către protopopii săcui, prin care îi sfătueşte să nu fie nemulţumiţi de faptul că numele eparhiei lor Milcovia a fost schimbat după numele barbarilor cumani, căci turma lui Hristos nu cunoaşte deosebirea între neamuri. (FEJER, III[2], p. 151; HURMUZAKI, I[1], pp. 108—109, nr. 84); cf. L. MAKKAI, *A Milkói (Kún) püspökség és népei*, p. 8.

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 90, nr. 161; HURMUZAKI, I[1], p. 112, nr. 87. Bula este adresată chiar „episcopo Cumanorum", şi în ea se spune lămurit: „te ac successores tuos a cuius libet subiectione praeterquam Romani Pontificis liberos esse decernimus et immediate ad iurisdictionem sedis apostolicae pertinere". Cu un an mai înainte însă papa Grigorie IX scrisese arhiepiscopului de Strigonium că îi dă voe ca să ierte păcatele acelor care vor merge în Cumania, unde este episcop Teodoric, ca să clădească biserici şi aşezăminte, deoarece Cumanii „hactenus nusquam certas habuerit mansiones, et nunc hedificare civitates et villas, in quibus habitaret et ecclesias fundare desideret". THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 87, nr. 157; HURMUZAKI, I[1], p. 111; cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 283.

hotărît să-i ia pe ei şi ţara lor sub scutul ocrotirii sale apostolice [1].

Dar restatornicirea stăpânirii „apostolice" peste ţara şi poporul Cumanilor nemulţumi adânc nu numai pe regele Ungariei înfrânt pe nesimţite, ci chiar pe episcopul catolic de la Alba-Iulia, care pretindea drepturi şi peste eparhia cumană, pe temeiul că mulţi dintre credincioşii catolici aşezaţi în cuprinsul ei erau foşti păstoriţi de ai lui, Unguri şi Săcui, trecuţi aici, din părţile mărginaşe ale Ardealului [2], încă de pe vremea Teutonilor. Pierderea acestor drepturi însemna fireşte împiedicarea lui de a mai încasa dijmele bisericeşti de la băjenarii amintiţi pe care urma să le ia acum episcopul cuman. Ca să curme odată toate neînţelegerile dintre cei doi episcopi, despre care bănuim că Scaunul papal avea cunoştinţă, papa Grigorie IX trimite din nou în Martie 1231, în Cumania ca legat apostolic pe arhiepiscopul Robert de Strigonium, cu însărcinarea să cerceteze hotarele acestei eparhii şi să pună în rânduială treburile bisericeşti, împlinind pe cele ce ar fi de lipsă [3].

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 90—1, nr. 162; HURMUZAKI, I^1, pp. 112—3, nr. 88. Ducii şi poporul Cumanilor sunt arătaţi în această scrisoare: „nuper ad fidem Christi conversis". De aceia „ca noul răsad, care n'are rădăcini adânci, să nu se usuce din pricina vreunei lovituri tulburătoare", papa găsi potrivit să-l înconjure „cu zidul ocrotirii apostolice": „oportet eandem muro apostolici presidii communiri".

2. v. *supra*, p. 6, n. 4.

3. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 93, nr. 167; HURMUZAKI, I^1, pp. 113—4, nr. 99. Scrisoarea papei prin care dă arhiepiscopului Robert aceste împuterniciri cuprinde şi un ales cuvânt de laudă pentru toată străduinţa lui în legătură cu creştinarea Cumanilor, căci „aliqui principes et alii nobiles gentis illius cum omnibus sibi subditis", prin el s'au botezat. Misiunea lui cea nouă de legat apostolic era, ca şi în 1227, „in Cumanorum et Brodnicorum provinciis sibi vicinis, de quorum gentis conversione speratur". Măsurile luate de arhiepiscopul Robert cu prilejul acesta au fost întărite de papa Grigore IX prin bula sa din 11 Octomvrie 1234, când se statornicesc şi hotarele eparhiei Cumanilor. (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 128, nr. 217; HURMUZAKI, I^1, p. 130, nr. 103). Din nefericire, aceste hotare nu ne sunt arătate anume. În istoriografia noastră predomină părerea că ele corespund stăpânirii teutone „ultra montes nivium", cu alte cuvinte, eparhia cumană se întindea în Moldova de la Carpaţi până la Siret; în Muntenia cuprindea numai partea muntoasă de la Olt la Siret. De şi întinderea aceasta este prea mare, totuşi se pare că se apropie mai mult de adevărul pe care izvoarele nu ne înlesnesc să-l aflăm precis. T. A. BRUCE-BOSWELL, *The Kipchak Turks*, in *The Slavonic Review*, VI (1927), p. 79, spune că episcopia Cumanilor se afla la nord de râul Buzău. A. SACERDOŢEANU, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains*, p. 79, crede totuşi cum că „ o parte din Transilvania orientală era, din punct de

Fără îndoială, toate aceste hotărîri ale papei dovedesc încercarea lui stăruitoare de a înlătura cu desăvârşire orice amestec strein în ţinuturile unde împrejurările îl făcură iarăşi oblăduitor. Ungaria însă nu putea privi cu nepăsare ghimpele care i se înfingea tot mai greu în coastă, ci căută să se împotrivească. Totuşi nici papa nu dădu înapoi, socotind că a sosit prilejul să reia lupta dusă de înaintaşul său Honoriu III, în privinţa întoarcerii ţinuturilor hărăzite pe vremuri Teutonilor. Astfel la 26 Aprilie 1231 papa Grigorie IX aminteşte în scris regelui Ungariei Andrei II privilegiile date Cavalerilor teutoni în anii 1211—1212 [1]. Tot în aceiaşi zi el scrie şi prinţului Bela, ca să înapoieze Cavalerilor Ţara Bârsei, pe care, asociindu-l la domnie, i-o dăruise tatăl său Andrei II [2]. Peste patru zile papa trimite o nouă scrisoare regelui, dojenindu-l aspru pentru nedreptatea săvârşită atunci când a alungat pe Teutoni din Ţara Bârsei „et ultra montem nivium", şi ca atare îl povăţuieşte să le dea îndărăt ţinuturile cucerite de ei [3]. Scrisorile papale însă rămân fără răspuns. Văzând acestea, la 31 August 1232, Grigorie IX scrie legatului său din Ungaria, Iacob episcop de Prenestino, ca să mijlocească pe lângă rege pentru redobândirea ţinuturilor din care fuseseră izgoniţi, cu şase ani în urmă, Teutonii [4]. Dovadă că nici această încercare n'a izbutit ca

---

vedere bisericesc, sub jurisdicţia episcopului Cumanilor". Însă şi istoriografia maghiară se uneşte astăzi cu părerea că nici Săcuii şi nici Saşii din Ţara Bârsei şi din Sibiu n'au atârnat vreodată de eparhia Cumanilor. cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 23.

1. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 52, nr. 60; HURMUZAKI, I[1], pp. 114—7, nr. 90.

2. ZIMMERMANN-WERNER, I, p. 51, nr. 59; HURMUZAKI, I[1], pp. 121—2, nr. 95, unde trebue îndreptat anul regestului în 1231, căci acesta este anul documentului, iar nu anul 1232, cum greşit se află publicat.

3. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 52—3, nr. 61; HURMUZAKI, I[1], pp. 117—8, nr. 91. Iată cum dojeneşte papa pe regele Ungariei Andrei II, pentru alungarea Teutonilor: „Tu vero terram ipsam ingrediens cultamque prospiciens, fratres de terra, eis per sedem apostolicam confirmata et sub eius protectione suscepta, per violentiam expulisti non absque Romane ecclesiae iniuria manifesta, cum eadem terra nullum praeter romanum pontificem habens episcopum vel praelatum eidem ecclesiae duas marcas auri pro censu solveret annuatim. Et quamvis piae memoriae Honorius papa praedecessor noster, ac nos postmodum pluries tibi affectuosas preces et monita diligentia direxerimus, ut eis terram ipsam liberaliter redderes, nequaquam tamen fuimus exauditi".

4. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 56—7, nr. 65; HURMUZAKI, I[1], pp. 123—4 nr. 96.

să-l înduplece pe rege, sunt scrisorile papale, din 11 Octomvrie 1234, către patriarhul Bertold de Aquileia și arhiepiscopului Robert de Strigonium, prin care le cere să îndemne pe Andrei II și pe fiul său Bela ca să înapoieze ținuturile arătate [1]. Dar nici de astă dată mijlocirile papale nu pot să înfrângă cerbicia ungurească. Peste un an, regele Andrei II al Ungariei moare († 11 Nov. 1235), iar odată cu el se stinse și orice încercare de redobândire a ținuturilor teutone.

Firește, la început, activitatea episcopiei cumane se mărginea doar la ducerea mai departe a convertirilor. Cu toată înclinarea acestor barbari spre creștinism, Dominicanii înflăcărați de zelul misionar nu avură o muncă ușoară, și cu toate că erau sprijiniți de haganii cumani creștinați, ei trebuiră să sufere mult de pe urma sălbăticiei nu numai a păgânilor, dar și a celor de curând botezați. S'au întâmplat atunci și cazuri când unii dintre neofiți ridicau mâna împotriva preotului sau făceau alte nelegiuiri. Despre acest soiu de abateri scrie papa Grigore IX episcopului Teodoric, în toamna anului 1229, că după cum copilul trebue hrănit cu lapte, iar nu cu vin, tot așijderea nu se poate aplica Cumanilor abia creștinați, judecata strașnică a vechilor credincioși ai bisericii, așa încât cei care săvârșesc astfel de fapte, bineînțeles dacă nu sunt atât de grele ca să fie nevoie de mijlocirea Scaunului papal, pot fi deslegați de episcop [2]. În acest chip misiunea de încreștinare a Cumanilor propășea mulțumitor; încetul cu încetul luară ființă câteva comunități, iar călugării putură să pășească acum liniștiți la predică, fără să mai aibă prea multă teamă de primejdii [3].

Este greu să credem că episcopia cumană nu va fi avut și o biserică în cetatea ei de scaun. La început episcopul Teodoric se va fi folosit poate de paraclisul clădit de călugării dominicani, unde se spune că au fost îngropați prințul cuman Bortz-Membrock și fiul său Burch [4]. Sunt deasemenea oarecari dovezi despre

---

1. ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 59—60, nr. 68; HURMUZAKI, I[1], pp. 129—30, nr. 102. Scrisoarea aceasta reproduce întocmai pe cea din 31 August 1232, trimeasă de Grigorie IX episcopului Iacob de Prenestino; v. *supra*, n. 4.

2. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 90, nr. 161; HURMUZAKI, I[1], p. 112, nr. 87.

3. cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 38.

4. Acest paraclis este amintit în *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*, apud Dr. N. PFEIFFER, *Die ungarische Dominikanerordensprovinz*, p. 144, unde se spune: „In capella beatae Virginis, quae fratres in eadem gente

biserica episcopiei, zidită în orăşelul Milcov sau Milcovia[1], aflat undeva prin apropierea râului cu acelaşi nume[2], pentru care

---

commorantes, ut se ibi aliquando colligerent, edificaverant, honorifice est sepultus". v. *Ibidem*, p. 145: „Et in capella beatae Mariae Virginis supra memorata traditur sepulturae". cf. IOAN FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, p. 143.

1. Nimeni nu se mai îndoeşte astăzi că episcopia zisă a Cumanilor, spulberată în 1241 prin năvălirea Tătarilor, se reînfiinţează în 1332 sub numele de episcopia Milcoviei. Se cade să arătăm că cel care a lămurit pe deplin acest lucru, este profesorul de vrednică pomenire Nicolae Iorga († 28 Noemvrie 1940) prin emendarea scrisorii din 7 Octomvrie 1279, a papei Nicolae III către legatul său din Ungaria (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 337, nr. 552; HURMUZAKI, I[1], p. 429—30, nr. 345), şi în care „*civitas de multo*" trebue cetit: „*civitas de Milco*" (N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XIX). Această emendare şi-au însuşit-o pe deplin atât istoricul polon WL. ABRAHAM, *Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, p. 279, n. 1, cât şi canonicul C. AUNER, *l. cit.*, p. 543, n. 3. Auner mai adaugă că „adverbialul *de multo* pentru românescul „de mult", nu numai că e inuzitat, dar constituie şi un pleonasm împreună cu *iamdudum*, care tocmai însemnează „de mult". Aşa dar, pe temeiul acestei precizări, putem crede că la 1228 episcopul Cumanilor Teodoric şi-a avut reşedinţa în orăşelul Milcovia. Dovadă netăgăduită este tot scrisoarea papală de mai sus, din 7 Octomvrie 1279, unde se arată cum „Cetatea Milcoviei, aşezată la hotarul dinspre Tătari, a fost nimicită de mult de către numiţii Tătari şi nu se mai află acolo, de vreo 40 de ani şi mai bine, nici episcop şi nici alţi locuitori catolici". „Cum ...civitas de multo [Milco] posita in confinibus Tartarorum, iamdudum per praedictos Tartaros destructa fuerit, nec inibi episcopus et alii catholici habitatores extiterint quadraqinta annis et amplius iam elapsis". În sprijinul acestei mărturii se adaugă apoi şi bula papei Ioan XXII, din 4 Octomvrie 1332, prin care se aminteşte aşijderea că: „Episcopatus *Mylkouiensis* in regno Hungariae, in finibus videlicet Tartarorum, ex inhibitione ordinatus antiqua, a tempore, quo dicti Tartari potenter dictum regnum seu partes Hungaras proh dolor intraverunt, fuit per eos fatales et saevos omnino destructus et ecclesia ipsius episcopatus funditus exstirpata". (ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 455—6, nr. 499; HURMUZAKI, I[1], pp. 622—3, nr. 496); v. şi bula papei Clement VI, din 29 Martie 1347: „Quod episcopatus *Milchovensis* in regno Ungarie, in finibus videlicet, Tartarorum, ex institutione ordinatus antiqua, a tempore, quo dicti Tartari potenter dictum regnum seu partes Ungaras proh dolor intraverunt, fuit per eos ferales et sevos omnino destructus et ecclesia ipsius episcopatus funditus extirpata..." (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 737; HURMUZAKI, I[2], pp. 4—5, nr. 4). Dintr'un alt izvor contemporan ştim apoi că Tătarii la 1241, după ce au trecut râul ce se cheamă Siret, au ajuns „*în ţara episcopului Cumanilor*" „ad terram episcopi Comanorum". ROGERIUS, *Miserabile Carmen*, cap. XX, ed. SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p. 302; cf. FLORIANUS, *Hist. Hung. fontes domestici*, IV, p. 59.

2. Greutatea cea mare stă în faptul că afară de bulele papale, nu avem nici o altă mărturie despre un oraş cu numele Milcovia, el lipsind cu desăvârşire din documentele medievale moldoveneşti. J. BENKÖ, *Milkovia*, I, p. 31, întemeiat pe scrisoarea franciscanului Raphael Schelfler, îl aşează pe locul mânăstirei Mira:

episcopul Teodoric mijlocise pe lângă legatul apostolic din Ungaria ca să-l roage pe prinţul Bela „rex Cumaniae" să înalţe şi în eparhia păstorită de el, o biserică episcopală vrednică de numele său. În urma acestei rugăminţi, Bela făgădui că va împlini cererea lui Teodoric, iar deocamdată înzestră viitoarea sa ctitorie cu „întinse stăpâniri". Dar fiindcă Bela amâna necontenit începerea clădirii, episcopul găsi de cuviinţă să înştiinţeze şi Scaunul papal despre aceasta. Atunci papa Grigore IX scrise prinţului Bela, la 25 Octomvrie 1234, povăţuindu-l ca urmând pilda regilor unguri, să clădească şi să înzestreze cu cele de trebuinţă biserica episcopici cumane [1]. Se crede că în urma îndemnului papal Bela şi-a înde-

„ipse locus seu pagus vocatur *Mera*, vocatur etiam *Milkován* seu *la Monestire Milkovánului*..." Însă nici un alt izvor nu mai arată că acolo ar fi fost vechiul oraş al Milcoviei. În schimb cronicarul Grigore Ureche (*Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă*, ed. C. GIURESCU, Bucureşti 1916, p. 66), arată că în ţinutul Putnei era cetatea Crăciuna cucerită de Ştefan cel Mare, şi alipită de el la Moldova în anul 1482. Istoricii români D. Onciul, R. Rosetti, C. Auner şi I. Ferenţ deduc de aici că cetatea Crăciuna este aceiaşi cu oraşul Milcov, iar numele ei este prefacerea numirii de Kreuzburg şi prin urmare scaunul episcopului Cumanilor ar fi fost o cetate părăsită a Cavalerilor teutoni. Deoarece între timp şi cetatea Crăciuna s'a nimicit, negăsindu-i-se până azi ruinele, iar în documente fiind pomenită foarte rar, cercetarea mai amănunţită a acestei deducţii este cu neputinţă. Totuşi, ea rămâne cea mai vrednică de luat în seamă. Faptul că în Moldova nu se află decât râul cu numele de Milcov, pe când în Muntenia se găsesc şi localităţi cu acest nume (Milcovul, Milcoveni, Milcovul din Deal, Milcovul din Vale, în jud. Olt), a îndemnat pe istoricul ungur GÁBOR LÜKÖ, *Havaselve és Moldva népei a X-XII században*, în *Ethnographia-Népélet*, 1936, p. 43, să caute aşezarea Milcoviei chiar în Muntenia, la răsărit de râul Olt. Însă, după cum arată L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 25, este greu să credem că nişte sate fără nici o însemnătate ar putea fi socotite astăzi drept urmaşe ale unei cetăţi care a avut un rost aşa de mare în trecut.

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 130—1, nr. 224; FEJER, *Codex diplom. Hung.*, III², p. 398; HURMUZAKI, I¹, p. 131, nr. 104. Data acestei scrisori, G. PRAY, *Specimen hierarchiae Hungaricae*, I, Casoviae 1776, p. 416; a cetit-o: *MCCXXXV. VIII Calendas Decembris* (= 24 Noemvrie 1235), şi a fost primită oarecum şi de C. AUNER, *Ibidem*, p. 546, n. 1. Însă IOAN FERENŢ, *l. cit.*, p. 144, n. 1, întemeiat pe Dr. N. PFEIFFER, *l. cit.*, p. 187, doc. 41, a emendat-o astfel: „VIII *Kal.* Novembris" (= 25 Octomvrie), în loc de „VIII Novembris", cum se află publicată în ediţiile aci arătate mai sus. Această emendare ne-am însuşit-o întru totul şi noi. De bună seamă, stăruinţele Scaunului papal pentru această grabnică chivernisire a treburilor bisericeşti din episcopia Cumanilor, stau în strânsă legătură şi cu ştirile primite atunci la Roma că în eparhia de la poalele Carpaţilor se iviseră *„nişte pseudo-episcopi de ritul grecesc"* şi care pricinuiau mare sminteală printre credincioşii catolici, Cumani, Saşi şi Unguri, care venind din Ungaria se aşezaseră

plinit făgăduinţa căci, precum reiese din documentele de mai târziu, la năvălirea Tătarilor, episcopia Cumanilor avea într'adevăr o biserică bine agonisită şi înzestrată cu „*possesiones, bona et iura*" [1].

Cea din urmă ştire despre episcopul Cumanilor în această

şi se amestecaseră printre ei, făcându-se una cu poporul Valahilor („*cum eis populus unus facti*"). Apoi ei dispreţuiau pe episcopul lor cuman şi primeau toate tainele de la „episcopii shismatici". Ca să împiedice asemenea „primejdii sufleteşti", şi pentru ca „Valahii... care au rituri şi obiceiuri deosebite", să nu mai meargă nici ei la aceşti „episcopi shismatici", adică ortodocşi, papa Grigorie IX scrie din Perugia, la 14 Noemvrie 1234, lui Bela principele de coroană al Ungariei, despre toate aceste lucruri, amintindu-i de jurământul făcut înaintea episcopului de Prenestino, chiar în acel an (v. THEINER, *Ibidem*, I, p. 124; HURMUZAKI, I^1, p. 128, nr. 100), că va sili pe acei „*falsos christianos*" din regatul său — e vorba de ortodocşi —, ca să dea ascultare Bisericii romane. Totdeodată papa arată lui Bela, că a poruncit episcopului cuman să aşeze peste aceşti Valahi un episcop-vicar de naţia lor, căruia Bela, potrivit făgăduelii ce făcuse, urma să-i pună la îndemână venituri îndestulătoare din dijmele ce încasa de la Români (ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 60—1, nr. 69; THEINER, *Ibidem*, I, p. 131, nr. 225; HURMUZAKI, I^1, pp. 132—3, nr. 105). N'avem însă nici o dovadă că s'ar fi numit cumva acest episcop-vicar dintre Români, sau că Bela s'ar fi ţinut de făgăduiala ce făcuse pentru întreţinerea lui. Vremurile grele care se abat curând după aceia peste episcopia Cumanilor prin năvălirea Tătarilor, ne îndeamnă să credem că porunca papei n'a putut fi îndeplinită şi astfel acei „pseudo-episcopi", adică vlădici ortodocşi, n'au încetat să împărtăşească sfintele Taine chiar şi acelor băjenari unguri şi secui, care, trecuţi dincoace de Carpaţi, se făcuseră una cu locuitorii de aici, „qui Walathi vocantur". cf. R. HUSS, *Gab es zur Zeit der Deutschkolonisation Siebenbürgens ein griechisch katolischer Bistum in Weissenburg?* in *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, XLVII (1934), pp. 16—21; I. LUPAŞ, *A existat în Transilvania episcopie ortodoxă înainte de întemeierea regatului ungar?* în rev. *Bis. Ort. Rom.*, LII (1934), pp. 149—153.

1. cf. scrisoarea papei Ioan XXII, din 4 Octomvrie 1332, către primatul Ungariei, în care vorbeşte despre nimicirea acestei episcopii de către Tătari, arătând că şi biserica „a fost dărâmată din temelii": „*et ecclesia ipsius episcopatus* [Mylkoviensis] *funditus exstirpata*", iar puternicii acelor părţi au luat în stăpânire averile, veniturile şi drepturile episcopiei şi ale bisericii (ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 455, nr. 499; HURMUZAKI, I^1, pp. 622—3, nr. 496). Pentru redobândirea acestor „averi şi drepturi" va mai stărui la 16 Septemvrie 1371 şi papa Grigorie XI, pe lângă Ludovic regele Ungariei, dar, din câte se pare, fără nici un folos. (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 110; HURMUZAKI, I^2, p. 175, nr. 134). Sunt de amintit totdeodată şi alte două însărcinări date de papă episcopului Cumanilor în 1235; una la 8 Noemvrie, ca să cerceteze neînţelegerile ivite între episcopul catolic al Transilvaniei şi protopopul din Ţara Bârsei, iar alta la 13 Noemvrie, tot în aceiaşi pricină, cu arătarea că dacă părţile nu se vor împăca de bună voie, atunci să hotărască el cum va socoti mai drept. (ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 62—4, nr. 71—2; THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 138—9; HURMUZAKI, I^1, pp. 136—9, nr. 107—8).

vreme, este din anul 1238, când i se dă împuternicire de papa Grigore IX ca să sfinţească episcop al Bosniei pe călugărul Ponsa [1]. Peste trei ani, adică în 1241, îngrozitoarea năvălire tătară avea să pustiiască episcopia şi să nimicească din temelii scaunul ei din Milcovia, spulberând în bună parte şi aşezările catolice abia înjghebate în cuprinsul tinerei eparhi cumane [1].

4. EPISCOPIA CUMANILOR DUPĂ NĂVĂLIREA TĂTARILOR 1241—1300.

După năvălirea atât de înspăimântătoare a Tătarilor, nu mai ştim nimic despre soarta episcopului Teodoric. Nu e greu să credem că în vâltoarea acestei nenorociri el a fost omorit împreună cu călugării care au rămas tot timpul lângă el După izvoarele dominicane, 90 de călugări căzură jertfă năvălirii Tătarilor, nimiciţi de foc, de săbii,

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 162; HURMUZAKI, I[1], pp. 172—3, nr. 130. Între anii 1232—34, îl întâlnim împreună cu ceilalţi episcopi unguri în două rânduri ca martor: *Theodoricus primus Cumanensis episcopus* şi *Theodoricus Cumanorum episcopus* (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, pp. 107, 123; cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 40). Deasemenea între anii 1235—1238 el a fost însărcinat de papa Grigorie IX, tot în Ungaria şi în ţinuturile ei de hotar, cu deslegarea diferitelor chestiuni privitoare la disciplina bisericească şi administrativă. Nu trebue să ne mire legăturile atât de dese între episcopia Cumanilor şi Ungaria, căci călugării misionari între Cumani erau în mare parte unguri şi însăşi episcopia fusese întemeiată cu ajutorul bisericesc şi politic ungar. Tot din Ungaria veniră apoi Dominicani pentru continuarea misiunei, precum şi colonişti unguri care locuiau între Cumani subt ocârmuirea episcopului Teodoric. Chiar şi canonicii amintiţi în documentul din 1232, care însă pieriră între timp, erau preoţi unguri. În sfarşit, Cumania însăşi era o vasală a Ungariei. (cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 41). Despre această legătură de vasalitate între cele două ţări auzim întâia oară în anul 1229. De bună seamă că ea luase fiinţă încă de pe vremea creştinării Cumanilor, fiindcă papa declară acest document de o dată mai veche şi îl confirmă (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 90, HURMUZAKI, I[1], p. 112). Se ştie apoi că regele Bela junior legase teritoriul cuman de ţara sa, intitulându-se şi *„rex Cumaniae"*. Dar chiar haganii cumani priveau serios această dependenţă a lor de Ungaria, căci în campania din Halicz, în anul 1229, Bela fusese însoţit de Bortz (I. FERENŢ, *l. cit.*, p. 133). Bela, în calitatea sa de senior feudal, făgăduise lui Iacob legatul papei, că are să zidească şi să dăruiască Cumanilor o catedrală. În anul 1234 papa i-a şi atras luarea aminte despre această făgăduială (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, 130; HURMUZAKI, I[1], p. 131).

2. Pentru amănunte şi bibliografie, mai ales a izvoarelor, în legătură cu năvălirea Tătarilor, vezi lucrarea cu unele interpretări noi, a d-lui AURELIAN SACERDOŢEANU, *Marea invazie tătară şi Sud-Estul european*, pp. 33—56.

sulițe sau săgeți. Se poate întâmpla ca atunci să-și fi găsit moartea și episcopul Teodoric, căci după această dată nu mai aflăm nici o știre despre el [1].

Urmările năvălirii Tătarilor au fost numeroase și de mare pomină pentru ținuturile de la poalele Carpaților. Căci ele hotărîră nu numai sfârșitul stăpânirii cumane, ci și soarta propagandei catolice prin locurile ce aveau să alcătuiască peste câtăva vreme cele două Principate românești [2]. Aci se așează acum pentru vreme de un veac domnia Hoardei de aur, pricinuind schimbări adânci în viața și organizarea locuitorilor rămași pe loc, scoțându-i pentru mult timp de subt înrâurirea Statului ungar. Încercarea lui Bela IV, din 1247, de a redobândi ținuturile pierdute, prin colonizarea Ioaniților în Cumania, nu izbuti, iar regele Ungariei se plânse pe bună dreptate papei în anul 1254, că pământul dinspre hotarele sale de răsărit, locuit de Ruteni, Cumani, Brodnici și Bulgari, care aparținuse „*in magna parte*" stăpânirii lui, este acum tributar Tătarilor, care amenință necontenit țara sa [3].

Prin documentele ungare, ori prin scrisorile papale din a doua jumătate a veacului XIII, va mai fi însă vorba din când în când despre unele încercări de răspândire a credinței catolice prin părțile unde fusese odinioară episcopia Cumanilor [4]. Șesul de la poalele Carpaților ajunsese acum un ținut de hărțueli între imperiul tătar și regatul Ungariei, și unde nu mai avea nici un rost misiunea de odinioară pentru convertire. Totuși Dominicanii nu pierdură nădejdea, ci încercară să-și recâștige ținuturile pierdute. Lângă ei se alipiră acum și Franciscanii. Bula „*Cum hora undecima*" dată acestora din urmă de papa Grigore IX, la 11 Iunie 1239 [5], reînoită și adăugită de Inocențiu IV, în 1245 [6], a fost extinsă în 1253 și asupra Dominicanilor, dându-li-se împuternicirea să convertească, să boteze și să săvârșească sfintele Taine în ținuturile aflate în afara suzeranității Scaunului papal, printre care

---

1. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 44.
2. N. IORGA, *Studii și documente*, I—II, p. XV.
3. HURMUZAKI, I [1], p. 260, nr. 199.
4. N. IORGA, *Ibidem*, p. XVI.
5. *Bullarium franciscanum*, I, Roma 1759, p. 269, nr. 296.
6. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 193—4; HURMUZAKI, I [1], pp. 220—22, nr. 172.

este arătată şi Cumania [1]. În anul 1254 vedem că regele Bela aminteşte lui Inocenţiu IV de convertirea acestora la credinţa creştină [2].

Datorită legăturilor cu viaţa politică europeană, către sfârşitul veacului XIII, se mai slăbise întrucâtva atitudinea anticreştină a imperiului tătar, iar soliile papale trimise la curţile mongole chiar dacă nu putură dobândi altceva, întâmpinară însă în unele locuri o privire mai îngăduitoare. Fireşte, piedicile fură şi în aceste împrejurări mult mai grele decât pe vremea celei dintâi misiuni cumane. Toată lucrarea trebui începută din nou şi fără sprijinul binevoitor de altădată. În atari împrejurări, la 1279, Adrian, provincialul franciscan din Ungaria, încunoştiinţă pe papă, că misionarii săi aflaţi la Tătari ar avea nevoe de un episcop; dar acolo — după nimicirea oraşului Milcovia — nu mai există de 40 ani nici episcop şi nici credincioşi catolici. Papa Nicolae III împuterniceşte atunci, la 7 Octomvrie 1279, pe episcopul Filip, legatul său din Ungaria, să cerceteze starea lucrurilor şi să-şi dea părerea asupra putinţelor de traiu ale episcopiei Milcoviei nimicită de Tătari, care urmează să se reînfiinţeze [3]. Dar această părere trebue să fi fost

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 150; HURMUZAKI, I[1], p. 255, nr. 195. Subt numirea de *Cumania*, pe care o întâlnim în documentele din a doua jumătate a veac. XIII şi începutul veac. XIV, se înţelege uneori şi ţinutul locuit atunci de Tătari. Aceasta din pricină că în cancelaria papală şi în cea ungară se îndătinase folosirea numelui de *Cumani* pentru barbarii năvălitori de la răsărit de Carpaţi. Faptul se petrece întocmai ca la scriitorii bizantini care numeau pe Turci, Perşi; pe Tătari, Schiţi; iar pe Unguri, Turci. cf. RADU ROSETTI, *Despre Ungurii şi episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], t. XXVII (1905), p. 281.

2. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 232—3; HURMUZAKI, I[1], pp. 262—4, nr. 200. S. OKOLSKI, *Russia florida*, Liov 1646, p. 11, afirmă că în bulele papale din 27 August 1234, 24 Martie 1244 şi 23 Iulie 1251, ar fi menţionată şi Moldova „drept câmp de pastoraţie al călugărilor predicatori" (cf. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 60). Înclinăm să credem că prin Moldova arătată de S. Okolski trebue să înţelegem mai de grabă Cumania, pe care neştiind el unde s'o aşeze, după năvălirea Tătarilor, a socotit că este tot una cu Moldova. Este adevărat însă că în anul 1278 papa Nicolae III porunceşte provincialului Franciscanilor din Ungaria ca să fie trimişi misionari la „Cumani"; totuşi aceştia, după părerea îndreptăţită a lui N. Iorga, ar fi cei din Ardeal (v. N. IORGA, *l. cit.*, p. XVI. Actul in THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 337; HURMUZAKI, I[1], pp. 417—8, nr. 337.

3. Scrisoarea papală este din 7 Octomvrie 1279. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 337, nr. 552; HURMUZAKI, I[1], pp. 429—30, nr. 345.

rea de vreme ce nimic nu se putu înfăptui [1]. Este ciudat faptul însă că în 1283, se vorbeşte despre un episcop „Cumanorum" al cărui nume se crede că este Toma [2].

Dar mai înainte ca puhoiul tătar să nimicească episcopia de curând întemeiată în cetatea Milcoviei, Cumanii care se cuibăriseră la poalele Carpaţilor, împreună cu cei goniţi acolo de prin ţinuturile ruseşti, fugiseră de groaza cumpliţilor barbari încă de prin 1239, o mare parte peste Carpaţi în Ungaria, iar alţii trecură peste Dunăre în Bulgaria [3].

În noua ţară de adăpost a regatului ungar, creştinarea Cumanilor păgâni este lăsată tot în grija călugărilor dominicani [4], dându-li-se mai târziu ajutoare şi dintre franciscani [5]. Este adevărat că datorită silinţelor acestor misionari, mulţi din ei au putut fi creştinaţi [6], însă cea mai mare parte au rămas păgâni [7] ducând viaţă de nomazi [8], căci firea lor nestatornică şi înclinată spre

---

1. L. MAKKAI, *l. cit.*, pp. 45—6.

2. Documentul este fără dată şi în el se spune doar: *„Th. Cumanorum humilis minister"*. Editorii au cetit pe „Th." *Thomas:* FEJER, *Codex. diplom. Hung.*, V[3], p. 192; HURMUZAKI, I[1], p. 445, nr. 358. O copie poartă data: 1273, şi a fost publicată de FEJER, *Ibidem*, V[2], p. 144, împlinind astfel textul: *„Thomas Cumanorum Episcopus"*. Acest an îl dă şi JOSIF BENKÖ, *Milkovia*, I, p. 110; cf. G. PRAY, *Hierarchia*, I, p. 417. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei*, în *Rev. Cat.*, I (1912), p. 551, a atras cel dintâiu luarea aminte că F. KNAUZ, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, II, Strigonii 1882, p. 471, nr. 483, a publicat acest document după original, în care se află scris „TH." fără an. N. IORGA *(Ibidem*, p. XVI), iar de curând şi L. MAKKAI *(l. cit.*, p. 41), cred că ar fi vorba de episcopul binecunoscut Teodoric, iar nu de un Toma. Este greu însă să admitem că acelaşi Teodoric din 1227, mai putea fi episcop şi în 1283, dacă presupunem că documentul ar avea această dată, cunoscând că după năvălirea Tătarilor nu mai găsim nici o ştire despre el

3. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, p. 94.

4. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 150, 223—4; HURMUZAKI, I[1], pp. 255, 257—9, nr. 195, 198.

5. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 337; HURMUZAKI, I[1], pp. 217—8, nr. 337. Este scrisoarea papei Nicolae III, din 9 Octomvrie 1278, prin care porunceşte ministrului Minoriţilor din Ungaria să trimeată câţiva fraţi „...ad Cumanos, qui ad suscipiendam fidem catholicam dispositi esse videntur..., ut eis predicent verbum dei". cf. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 60.

6. HURMUZAKI, I[1], pp. 295—6, nr. 214.

7. *Ibidem*, pp. 317—9, nr. 229; THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 269—270.

8. *„Gens vaga et instabilis"*, spune papa Grigorie IX despre ei. *Ibidem*, I, p. 87; HURMUZAKI, I[1], p. 111.

pribegie şi jafuri, nu-i lăsa să stea locului, ci îi îndemna mai degrabă spre lupte şi răscoale[1]. Astfel prin 1287 o ceată din aceşti Cumani părăsesc Ungaria, fugind pe ascuns în Moldova stăpânită atunci de Tătari[2].

Cu vremea însă episcopia care dăinuise aici, îşi pierduse cu totul rostul pentru care fusese întemeiată în 1228. Călugării misionari şi preoţii scăpaţi cu viaţă în urma grozavei năvăliri barbare, se împrăştiaseră de bună seamă prin ţinuturile învecinate unde căutară adăpost împreună cu ceilalţi Cumani fugiţi. Iar cei câţiva credincioşi care supravieţuiră prin locurile mai ferite ale munţilor şi văilor carpatice, neputând să ducă un traiu singuratic, se pierdură cu încetul în românimea ortodoxă, păstrând doar ici colo, un nume, o datină ori un cuvânt în limba şi viaţa băştinaşilor care îi primiseră să se sălăşluiască în mijlocul lor[3].

5. EPISCOPIA MILCOVIEI ÎN VEACUL XIV.

Către sfârşitul veacului XIII, Ungaria hărţuită şi slăbită de năvălirile tătare mai avu şi nenorocul unei dinastii decăzute. În locul regilor purtători de cuvânt în chestiuni bisericeşti şi preţuiţi la Roma pentru sprijinul ce ei dedeau străduinţelor misionare *in terra infidelium* sau *in partibus scismaticorum*, ajunseră pe tronul Ungariei nişte suverani slabi, rude şi ocrotitori ai Cumanilor păgâni ori creştinaţi, cărora nu odată Scaunul papal a trebuit să le aducă aminte datoria lor de regi apostolici şi să-i dojenească atunci când înclinau mai degrabă spre legături cu Tătarii sau cu alţi necredincioşi, decât să se apropie de neamurile creştine[4]. Dar cu urcarea pe tron, în Noemvrie 1308, a puternicei dinastii angevine, Ungaria căpătă un nou imbold spre ţelurile ei de cucerire, fie prin râvna predicatorilor, fie prin spada ostaşilor, care uneori a trebuit să cunoască şi înfrângeri. În atari împrejurări se pare că

---

1. HURMUZAKI, I[1], pp. 426—9, nr. 344, pp. 449—452, nr. 362—3.

2. HURMUZAKI, I[1], pp. 484—5, nr. 390: documentul regelui Ungariei Vladislav Cumanul din 1288, în care amiteşte de luptele purtate peste Carpaţi, în ţinuturi pe care nu le străbătuse nimeni din înaintaşii săi: „pro reducendis Cumanis, qui clandestine de regno nostro aufugerant de finibus et terminis Tartarorum quos nemo praedecessorum nostrorum peragraverat, ultra Alpes".

3. L. MAKKAI, *A Milkói (Kun) püspökség és népei*, p. 46.

4. N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, pp. XV-XVIII.

încercările pentru răspândirea catolicismului dincolo de Carpaţi avură o altă îndrumare decât cea cunoscută cu un veac în urmă. Căci de astă dată silinţele pentru numirea unor episcopi de Milcovia, pe ruinele fostei episcopii a Cumanilor, nu mai porniră, cum era firesc, doar de la Roma, ci şi din partea regilor unguri Carol Robert (1308—1342) şi Ludovic cel Mare (1342—1382), care ştiau, fără îndoială, că Scaunul papal prins acum în vălmăşagul tulburărilor captivităţii de la Avignon (1309—1377), nu se mai gândea să pretindă drepturile de odinioară asupra locurilor de la poalele Carpaţilor răsăriteni. Dealtfel, mai târziu, în urma luptelor purtate de Unguri împotriva Tătarilor, papa se văzu silit să recunoască pe tăcute regilor amintiţi suveranitatea asupra ţinuturilor româneşti, de unde alungaseră pe primejdioşii barbari, care vârâseră atâta groază în popoarele creştine ale Europei, încât Biserica apuseană îngăduise să se adauge la slujbe ectenia: „Doamne, scapă-ne de furia Tătarilor" [2].

După cumplita înfrângere suferită de Unguri în anul 1330, la Posada, din partea viteazului Basarab voevodul Ţării Româneşti [3], trufaşul rege Carol Robert se gândi să-şi păstreze stăpânirea în ţinuturile locuite de Români, dincolo de Carpaţii răsăriteni, măcar prin mijlocirea propagandei catolice. Aşa se porniră din Ungaria stăruinţele pentru reînfiinţarea unei episcopii în părţile Milcoviei, care într'adevăr putea pune la îndemâna regelui maghiar căi mai înlesnitoare pentru întinderea stăpânirii sale şi asupra ţinuturilor ce le va cuceri în curând de la Tătari, urmaşul său la tron. Un „raport vrednic de crezare" — relatio fide digna —, alcătuit de bună seamă din îndemnul regelui Carol Robert [4], aducea

1. Theiner, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 265—6, 553, 347—8, 361—3; Hurmuzaki, I[1], pp. 314—5, 463—5, 475—8, 492—7.

2. Aurelian Sacerdoţeanu, *Marea invazie tătară şi Sud-Estul european*, p. 23, n. 16: „A furore Tartarorum libera nobis Domine".

3. N. A. Constantinescu, *Posada 1330, 9—12 Noemvrie*, Bucureşti 1930; I. Lupaş, *Atacul regelui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare 1330*, Cluj 1932.

4. N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. XIX. N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 181, crede că numirea lui Vitus în scaunul de episcop al Milcoviei „se încadrează în politica ungară din acel moment, a doua zi după înfrângerea în munţii Câmpulungului a marei oştiri ungureşti. Ceia ce regele nu putuse face la Munteni încerca deci în aceste părţi unde era, de la Trotuş şi Sascut la Bacău, şi o populaţie de Secui şi Ceangăi trecuţi dincoace".

la cunoştinţa Scaunului papal că „in regno Hungariae, in finibus videlicet Tartatorum", se află o episcopie a Milcoviei, dar care s'a nimicit după ce Tătarii i-au dărâmat biserica din temelie şi după ce preoţii ei au fost omorîţi, iar „moşiile şi drepturile eparhiei" au fost luate în stăpânire „de puternicii acelor ţinuturi". Totuşi, adaugă raportul, această episcopie s'ar putea reînfiinţa, dacă Scaunul papal ar numi aici episcop pe franciscanul Vitus de Monteferreo, capelan al regelui Carol Robert [1].

Prin scrisoarea sa, din 4 Octomvrie 1332, papa Ioan XXII înştiinţează pe arhiepiscopul de Strigonium, primatul Ungariei, despre acest raport şi-l împuterniceşte ca, dacă cele cuprinse în el se vor dovedi adevărate, atunci să sfinţească pe Vitus episcop de Milcovia şi să-i încredinţeze toată ocârmuirea eparhiei, în nădejdea că această episcopie, nimicită de pe vremea năvălirii Tătarilor va ajunge iarăşi la starea ei de mai înainte prin sprijinul regelui Carol Robert [2].

Nu se ştie temeinic dacă acest capelan regal Vitus de Monteferro [3] a fost sfinţit atunci episcop pe seama eparhiei Moldoviei şi dacă a venit vreodată prin locurile hotărîte lui spre păstorire. Se pare însă că atât episcopul Transilvaniei, cât şi primatul Ungariei nu doreau deloc reînvierea acestei episcopii, care le ştirbea din ţinuturi şi îi păgubea de veniturile bisericeşti ce încasau de la

1. FEJER, *Codex diplom. Hung.*, VIII³, p. 635; HURMUZAKI, I¹, pp. 622—3, nr. 496; ZIMMERMANN-WERNER, I, pp. 455—6, nr. 499: „prout devota spes suggerit et nobis ex relatione innotuit praelibata, sub favoris praesidio carissimi in Christo filii nostri Caroli, regis eiusdem Hungariae illustris, cuius idem Vitus capellanus exsistere perhibetur... et recuperabuntur possessiones, bona et iura superius nominata". L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 46, crede că însuşi regele Carol Robert, la cererea capelanului său Vitus de Monteferreo, ar fi mijlocit pe lângă papă pentru reînfiinţarea episcopiei, arătând că este gata să-i dea ajutor pentru redobândirea din mâna uzurpatorilor a bunurilor bisericii din Milcovia.

2. Scrisoarea papei Ioan XXII, din Iunie 1327, prin care numeşte pe călugărul minorit Luca de Castello administrator al episcopiei Cumaniei, în locul răposatului episcop Leon (FEJER, VIII³, p. 241; HURMUZAKI, I¹, p. 602, nr. 478), aşa precum a arătat N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XVI, nu priveşte episcopia Cumanilor de la noi şi nici nu poate fi pusă în legătură cu episcopia Milcoviei.

3. După C. EUBEL, *Hierarchia, catholica medii aevi*, I, Monasterii 1898, p. 11, acest Vitus de Monteferreo ar fi identic cu Vitus de Castroferreo, care la 11 Maiu 1334, ajunge episcop de Nytra în Ungaria. *Bull. franciscanum*, V, Roma 1898, pp. 534—5, 571—2; cf. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev.*

credincioşii catolici aflaţi pe aici. Deaceea, se crede că deocamdată ei s'au împotrivit la sfinţirea lui Vitus, iar prin referinţele rele pe care le vor fi dat papei, despre starea lucrurilor în ţinuturile stăpânite de Tătari, au putut să împiedice reînfiinţarea episcopiei Milcoviei[1].

După această încercare neizbutită, vreme de 15 ani nu mai aflăm vorbindu-se nimic despre reînvierea episcopiei pentru care atât coroana ungară, cât şi Scaunul papal nutreau cele mai bune nădejdi. Însă împrejurările politice ivite în urma luptelor purtate peste Carpaţi de noul rege al Ungariei Ludovic cel Mare, curând după urcarea sa pe tron[2], precum şi neaşteptatele biruinţe câştigate împotriva Tătarilor care îi ameninţau hotarele de răsărit, avură drept urmare alungarea lor din Moldova şi aşezarea aici a stăpânirii maghiare[3]. Acesta avea să fie într'adevăr şi cel dintâiu pas hotăritor pentru întemeierea domniei româneşti a Moldovei, care va cuprinde la început ţinutul dintre Siret şi munţi, cu văile Sucevei, Moldovei, Bistriţei şi Trotuşului.

Cunoscător al rosturilor bisericeşti şi înduplecat poate şi de stăruinţele mamei sale Elisabeta, sora regelui polon Cazimir, Ludovic cel Mare, după ce goneşte pe Tătari din ţinuturile de la răsărit de Carpaţi, se gândi în 1347, să reia planul din 1332 al tatălui său Carol Robert pentru înfiinţarea unei episcopii în vechiul scaun al Milcoviei[4]. Ca atare el făcu mijlocirile cuvenite pe lângă papă,

---

Cat., III (1914), p. 65; L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 46. Nu avem însă dovezi ca să putem sprijini această părere. Pe de altă parte G. PRAY, *Hierarchia*, I, p. 420, pretinde că a aflat în anul 1332 episcop de Argeş pe un franciscan Vit. Fără îndoială, la mijloc nu este decât o confuzie a Argeşului cu Milcovia, căci episcopia catolică de Argeş nu s'a întemeiat decât peste o jumătate de veac de la această dată, adică la 12 Maiu 1381. cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 282; C. AUNER, *Episcopia catolică a Argeşului*, în *Rev. Cat.*, IV (1915), pp. 439—51.

1. N. IORGA, *l. cit.*, p. XX.

2. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 374.

3. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, pp. 96—7, unde se arată cum s'a creiat legenda cu craiul Ladislau cel Sfânt, care a ajutat Ungurilor să câştige această biruinţă împotriva Tătarilor. D. ONCIUL (*Ibidem*, p. 248), nu greşeşte când afirmă că numai după alungarea Tătarilor, s'a putut înfiinţa, pe la începutul anului 1347, episcopatul de Milcov, ca restaurare a fostului episcopat cuman.

4. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 205, crede că nu este exclus ca această încercare de „înviere religioasă" a episcopiei Milcoviei, să fie în legătură cu întemeierea, în această parte de jos, a feudei lui Dragoş.

cerându-i totdeodată ca să fie numit episcop pe seama acestei eparhii călugărul augustinian Toma de Nympti, capelan și lector al curții maghiare. Papă era acum Clement VI, care prin scrisoarea sa din 29 Martie 1347, încuviințând cererea lui Ludovic cel Mare și a mamei sale Elisabeta, poruncește arhiepiscopului de Kalocsa [1] ca să sfințească episcop „Milchonensis" pe capelanul regal Toma de Nympti Lectorul, adăugând că acesta, prin ocrotirea protectorilor săi regești, va putea restatornici episcopia și-i va redobândi moșiile [2].

Din știrile pe care le avem despre acest Toma de Nympti reiese că el era un bun cunoscător al rosturilor diplomatice, căci în anul următor alegerii sale, adică la 12 Septemvrie 1348, regele Ludovic îl trimite în solie la Veneția, ca să fie de față la depunerea jurământului prin care regele și senatorii întăreau tratatul de pace încheiat atunci între Ungaria și republica Veneției [3]. Lucrul acesta dovedește că el se bucura de mare încredere în ochii regelui său, de îndată ce era folosit într'o chestiune așa de

---

1. Theiner, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 737; Hurmuzaki, I², pp. 4—5, nr. 4. În această scrisoare, papa Clement VI spune aproape din cuvânt în cuvânt aceleași amănunte triste despre starea eparhiei care se cuprind și în scrisoarea papei Ioan XXII din 4 Octomvrie 1332 (vezi *supra*, p. 31, n. 1), repetând deci și acum că prin numirea lui Toma se poate nădăjdui că episcopia „Milchonensis", ruinată încă din timpul năvălirii Tătarilor, va putea să ajungă iarăși în starea ei de mai înainte.

2. Precum se vede, de astă dată papa nu se mai adresează arhiepiscopului de Strigonium, ca în 1332, pentru sfințirea episcopului de Milcovia, ci arhiepiscopului de Kalocsa, lucru care se va repeta și în 1353, când va fi vorba de numirea unui urmaș în locul lui Toma de Nympti. Nu avem nici o dovadă din care să reiasă că episcopia Milcoviei ar fi atârnat atunci de arhiepiscopia de Kalocsa, așa cum susține Wl. Abraham, *Powstanie*, p. 281. Bănuim însă că aceasta nu s'a putut întâmpla decât prin confuzia săvârșită de Scaunul papal, care a socotit episcopia Milcoviei făcând parte din Țara Românească (Muntenia), supusă într'adevăr arhiepiscopiei de Kalocsa; (cf. C. Auner, *l. cit.*, p. 69). L. Makkai, *l. cit.*, p. 47, înclină spre părerea că din pricina depărtării și a timpului îndelungat, amintirea episcopiei se pierduse și nimeni nu mai știa cert, dacă noua episcopie era aceiași cu episcopia de pe vremuri a Cumanilor și de cine anume atârnase. Prin analogie cu episcopia Transilvaniei, cancelaria papală a socotit-o făcând parte de arhiepiscopia Kalocsei.

3. Fejer, *Codex diplom. Hung.*, IX⁶, p. 136; S. Ljubic, *Mon. spect. hist. Slav. merid.*, III, p. 103; Hurmuzaki, I², pp. 8—9, nr. 9. În actul său din 13 Septemvrie 1348, prin care Ludovic dă lui Toma această împuternicire, se spune lămurit că el era doar episcop ales al Milcoviei „ellectum Milchoviensem".

însemnată. Tot din pricina aceasta se pare că Toma nu s'a îndurat să părăsească curtea regelui Ungariei spre a merge la păstoriții săi din sărăcăcioasa eparhie de la poalele Carpaților, pe seama căreia fusese ales [1]. Peste șase ani însă, adică la 12 Fevruarie 1353, scaunul Milcoviei era din nou vacant «per obitum bone memorie ultimi episcopi» [2], care, de și nu i se dă numele, bănuim că nu putea fi altul decât Toma de Nympti. Când și în ce împrejurări își va fi sfârșit el viața, nu știm [3]. Păstoria lui s'a mărginit de bună seamă doar la purtarea titlului de episcop al Milcoviei și este greu

1. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 70, presupune că arhiepiscopul de Kalocsa ar fi jignit interesele sufraganului său episcopul Ardealului, dacă ar fi ajutat să se reînființeze episcopia Milcoviei. Deaceea crede că lucrurile au rămas în loc, iar Toma „nu se știe dacă a ajuns vreodată episcop efectiv al Milcoviei". Ne întrebăm însă: oare făcând astfel, arhiepiscopul de Kalocsa n'ar fi jignit mai grav autoritatea suveranului său Ludovic, care mijlocise pe lângă papă pentru numirea lui Toma în scaunul episcopiei Milcoviei? Și în afară de aceasta, interesele sufraganului său din Ardeal nu puteau fi mai presus decât poruncile Scaunului papal, care nu trebuiau înfrânte așa de ușor, într'o chestiune unde sta drept chezășie însăși dorința regelui și interesele sale de cucerire pe tărâmul bisericesc. Tot în aceeași vreme (1348) Clement VI poruncește Minoriților din Ungaria ca să se ocupe de misiuni în aceste părți. *Bull. franciscanum*, VI, nr. 462; cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 280, n. 1.

2. IOAN C. FILITTI, *Din Arhivele Vaticanului*. I, *Documente bisericești*, București 1914, p. 5, nr. 1. Asupra acestei lucrări vezi și darea de seamă publicată de diac. N. M. POPESCU, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. XXXVIII (1914), p. 618, precum și observațiile prof. N. IORGA, făcute în recensia din *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, I (1914), p. 147—161, cu arătarea știrilor noi aduse de autor și cu lămuriri în unele privințe.

3. Se pare că în această vreme numărul credincioșilor catolici din cuprinsul eparhiei Milcoviei se micșorase mult, căci în 1351 regele Ungariei ceru învoirea papei Clement VI ca să înființeze la hotarele regatului său câteva biserici parohiale spre a converti la catolicism pe shismaticii, pe Cumanii și pe Tătarii care locuesc în Ungaria sau în *vecinătatea regatului* (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 797; HURMUZAKI, I^2, p. 61, nr. 13). Papa Clement VI nu numai că îi dă învoirea cerută, dar peste un an, adică în Iulie 1352, vedem că laudă zelul și stăruința regelui Ludovic de a alunga de la hotarele regatului său pe shismatici și pe alți necredincioși. Deaceea spune că îi hărăzește toate provinciile, cetățile, orașele și satele pe care le va putea lua din mâinile shismaticilor și ale necredincioșilor. (FEJER, *Codex diplom. Hung.*, IX^2, p. 159; HURMUZAKI, I^2, p. 24, nr. 18). Pe lângă aceasta îi dă și a zecea parte din veniturile bisericești ale Ungariei ca să poată alunga de la hotarele regatului său pe Tătari și pe alți necredincioși care năvăleau necontenit în Ungaria. (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 815—6; HURMUZAKI,

să credem că el a adus vreun folos pentru răspândirea catolicismului în ţinuturile unde ortodoxia era în floare şi unde papa stăruia necontenit să fie trimişi călugări misionari [1].

6. UN DOMINICAN POLON EPISCOP DE MILCOVIA, BERNARD DE MAZOVIA

La 12 Fevruarie 1353, după „moartea episcopului din urmă al Milcoviei", papa Inocenţiu VI, prin ce împrejurări nu ştim, numeşte episcop aici pe dominicanul polon Bernard [2], care de neamul lui era din Mazovia [3]. El fusese exilat din Polonia, împreună cu familia, de către regele Cazimir cel Mare, pentru că tatăl său trădase pe Poloni, predând Lituanilor cetatea Sandomir. Numirea lui Bernard de episcop al Milcoviei s'a făcut deadreptul de papă [4]. Chiar sfinţirea lui s'a săvârşit, cum arată actul, nu de către arhiepiscopii Ungariei, precum era obiceiul, ci de către episcopul Gulielmo de Tusculum. Din această pricină înclinăm a crede că el se va fi dus în persoană la papă, înfăţişându-i starea sa nenorocită şi sărăcia în care se sbătea împreună cu familia

I², pp. 25—6, nr. 19). Deaceea papa porunceşte în Iulie 1352 episcopilor de Zagreb, Cenad şi Oradia ca să adune de la credincioşi dijma pe care a dat-o regelui, ca să poată apăra regatul împotriva shismaticilor şi a necredincioşilor (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 816—7; HURMUZAKI, I², pp. 27—8, nr. 20).

1. În anul 1348 papa Clement VI îndeamnă pe provincialul Franciscanilor din Ungaria ca să trimeată câţiva fraţi în părţile Cumaniei „et aliarum plurium nationum infidelium infra fines regni Ungarie constitutis". THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 763; HURMUZAKI, I², p. 8, n. 8.

2. I. C. FILITTI, *Din Arhivele Vaticanului*, I, pp. 5—6. Acest document a fost folosit şi de C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, p. 353. La sfârşitul acestei bule papale pentru numirea episcopului Bernard, se spune că ea a fost comunicată „in eodem [modo] dilectis filiis clero civitatis et diocesis Milchoviensis... Arhiepiscopo Colocensi... Ludovico regi Ungarie illustri".

3. J. DLUGOSZ, *Opera*, I, p. 549; Idem, *Hist. Pol.*, VI, p. 607: „Bernhardus de Masovia fr. ord. Praed". S. BARACZ, *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, t. II, Lwów 1861, p. 34, spune că Bernard era din familia Nowinilor. Despre el vezi *Bull. Ord. Praed.*, t. II, p. 255; A. BZOWIUS, *Propago D. Hyacinthi*, Venezia 1606, p. 50; WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 280.

4. C. AUNER, *Ibidem*, p. 70, crede că recomandarea lui Bernard pentru scaunul Milcoviei pare să fi avut de scop precumpănirea înrâuririi bine statornicite a Franciscanilor. Pe de altă parte Auner spune: „nu e însă probabil că fugitivul episcop va fi găsit adăpost în Ţara Românească. Mai vârtos trebuie să admitem că a purtat titlul unui episcop de Milcov în alte părţi".

după alungarea din Polonia. Drept urmare, peste două luni de la sfinţire, adică la 16 Aprilie 1353, vedem că este iertat de plata dărilor cuvenite Scaunului papal [1], lucru care se întâmpla foarte rar.

Şi despre Bernard, ca şi despre înaintaşul său, nu avem nici o mărturie care să ne arate că ar fi mers la eparhia lui. Am putea să bănuim mai degrabă că el s'a dus acolo, dacă ne gândim în deosebi la trebuinţa ce avea să-şi strângă veniturile şi dijmele bisericeşti ce i se cuveneau şi de care simţea mare nevoie. Cum s'a împăcat polonezul Bernard cu clerul din eparhia Milcoviei, care aproape în întregime era de altă naţionalitate nu ştim. Bănuim însă că nu putea să fie prea tare mulţumit nici de călugării franciscani şi nici de sărăcăcioasa eparhie ce i se hărăzise prin îndurarea papei. Aşa îi va fi încolţit lui în minte gândul să se întoarcă în patrie, socotind că poate văzându-l episcop, regele Cazimir îi va trece sub tăcere pedeapsa exilării ce suferise pentru vina tatălui său. Iar prilejul nu întârzie să se ivească, căci în anul 1357, murind episcopul Clement de Płock [2], Bernard izbuteşte să fie mutat el la această episcopie, prin bula papei Inocenţiu VI, din 15 Octomvrie 1357 [3].

---

1. I. C. FILITTI, *Ibidem*, p. 7, nr. 2; „...electus Milchoviensis in provincia Colocensi fuit a prestatione servitii propter paupertatem liberatus".

2. TEINER, *Monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia*, t. I, Roma 1860, p. 583, nr. 780; HURMUZAKI, I [2], pp. 45—6, nr. 36.

3. THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, pp. 583—5. Mutarea lui Bernard de la episcopia Milcoviei în Polonia, poate fi socotită drept o încercare de induplecare a lui Cazimir, căci episcopia de Płock atârnând deadreptul de papă, a crezut că va putea sluji acolo fără nici o supărare din partea regelui. S'a întâmplat însă ca el să se lovească la Płock tocmai de împotrivirea acelora la care nici nu se aştepta şi anume a clericilor capitlului, deoarece socotind ei că un surghiunit nu mai poate să ocupe vrednicia de episcop în Polonia, se împotriviră la înscăunarea lui şi aleseră episcop pe canonicul Ymislav, care a fost chiar sfinţit, rămânând doar să fie recunoscut de papă (ST. KSZYZANOWSKI, *Poselstwo Kazimierza Wielkiego do Awinionu i pierwsze uniwersyteckie przywileje*, in *Rocznik Krakowski*, IV (1900), pp. 18—19). În faţa acestor lucruri neprevăzute, Bernard se duse în Prusia la Cavalerii teutoni, duşmanii cei mai înverşunaţi ai Poloniei, şi dădu de aici mai multe scrisori de excomunicare a protivnicilor săi (THEINER, *Mon. Poloniae hist.* I, pp. 600—1, nr. 805; p. 616, nr. 827; cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 280—81). Totdeodată el s'a plâns şi papei Inocenţiu VI, cerându-i ocrotirea pentru repunerea în drepturi (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, pp. 597—8, nr. 831; HURMUZAKI, I [2], pp. 64—5, nr. 57: „sicut exhibita nobis pro parte dicti Bernardi episcopi peticio..."). Papa, aflând de greutăţile şi împotrivirile pe care le întâmpina Bernard din partea

După strămutarea lui Bernard la Płock, episcopia Milcoviei rămase vacantă timp de şapte ani [1]. Iar lucrul acesta nu trebue

---

capitlului din Płock, scrise în ziua de 30 Iunie 1360 către doi episcopi poloni, poruncindu-le ca să meargă şi să-l aşeze pe jeluitor în scaunul noii sale eparhii de la Płock. Acum însă se ivi o piedică şi mai mare, deoarece însuşi regele Cazimir mijloceşte la Avignon pe lângă Scaunul papal pentru înlăturarea lui Bernard din Polonia. Prin scrisoarea sa din 27 Iulie 1360 (PTASNIK, *Mon. Poloniae Vaticana*, III, pp. 368—70, nr. 392), trimeasă printr'o solie anume (ST. KRZYZANOWSKI, *Ibidem*, p. 18), Cazimir arată lui Inocenţiu VI că eparhia Płock fiind aşezată la hotarul Poloniei şi în vecinătatea ţărilor păgâne şi duşmane, trebue să aibă în fruntea ei un om credincios şi devotat regelui, mai ales că de această episcopie atârnă oraşe şi cetăţi însemnate. Dar nu numai atât; Bernard, al cărui tată se făcuse vinovat de trădare, predând duşmanilor cetatea Sandomir, pentru care faptă toată familia până la al treilea neam fusese exilată din Polonia, („cum tercio generacione sua et eciam dicto Bernardo, filio suo, extra dictum regnum perpetuo et merito fuit proscriptus"), după ce sosise la Płock, în loc să înştiinţeze pe rege, a intrat în legătură cu vrăşmaşii şi se purta ca un duşman al regelui şi al ţării lui de baştină, îngăduindu-şi chiar să dea hotăriri de excomunicare împotriva mai multor clerici şi mireni din regatul Poloniei. Iar la aceste ştiri rele se mai adăuga apoi şi învinuirea că Bernard nu este om cinstit, de vreme ce el arătase venit al episcopiei doar 300 de florini, în loc de 8000, cât era adevărat (PTASNIK, *Mon. Poloniae Vaticana*, III, p. 389 nr. 411). În urma scrisorii lui Cazimir, papa Inocenţiu VI porunci arhiepiscopului de Gnezno, la 31 Iulie 1360, ca împreună cu episcopii de Breslau şi Poznan, să facă o cercetare canonică, iar pe Bernard îl chemă la Avignon în termen de trei luni (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, pp. 598—9, nr. 802; HURMUZAKI, I², pp. 65—7, nr. 48; cf. J. DLUGOSZ *Opera omnia*, ed. AL. PRZEZDZIECKI, t. XII, Cracoviae 1876, p. 266—9, sub an. 1357; v. şi C. AUNER, *l. cit.*, p. 71, unde se arată că data acestui document fiind greşită, trebue schimbată). La 12 August 1360 papa declară nule excomunicările pronunţate de Bernard şi totdeodată îi ia dreptul de a mai hotărî pedepse vreme de cinci luni (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, pp. 600—1, nr. 805), adică până se va termina judecarea sa. Între timp regele Poloniei mai trimite papei două scrisori tot în pricina lui Bernard (PTASNIK, *Mon. Poloniae Vaticana*, t. III, p. 389, nr. 411, din 29 Aprilie 1361 şi p. 405, nr. 427, din 6 Aprilie 1363). Învinuirile ce i se aduceau fiind găsite întemeiate, puţin înainte de moartea lui Inocenţiu VI (12 Septemvrie 1361), Bernard este depus din treaptă, luându-i-se vrednicia de episcop şi dreptul de a ocârmui biserica din Płock (cf. ST. KRZYZANOWSKI, *Ibidem*, p. 19). Noul papă Urban V, întărind hotărîrea înaintaşului său, scrise la 6 Aprilie 1363 arhiepiscopului de Gnezno ca să şteargă toate pedepsele pronunţate de cel osândit împotriva canonicilor din Płock (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, p. 616, nr. 817; HURMUZAKI, I², pp. 80—1, nr. 58). În Iunie 1363 este numit episcop de Płock Ymislav (THEINER, *Ibidem*, pp. 616—7) care după doi ani de păstorie moare, fiind ales apoi episcop Nicolae (*Ibidem*, pp. 638—9).

1. J. BENKÖ, *Milcovia*, I, p. 166, dă greşit între anii 1351—1378, ca episcop al Milcoviei pe un oarecare Nicolae fost paroh al Braşovului.

socotit drept o întâmplare singuratică, deoarece se pare că el stă în strânsă legătură cu împrejurările politice ale vremii, ivite îndată după descălecarea lui Bogdan în Moldova, când suzeranitatea ungurească încetează, iar înrâurirea ei scade treptat spre a face loc celei polone, atât pe tărâmul politic cât şi pe cel bisericesc [1]. Chiar urmaşul lui Bernard în scaunul de episcop al Milcoviei va fi tot un dominican polon, anume Albert de Usk [2].

B. ÎNRÂURIRI POLITICE UNGARE ÎN MOLDOVA

1. INTEMEIEREA MOLDOVEI

Cercetările istorice mai noi se unesc pe deplin în părerea că descălecarea Moldovei a urmat în chip firesc după încheierea unui lung şir de lupte pornite de regii Ungariei pentru alungarea Tătarilor din ţinuturile de la răsărit de Carpaţi [3]. În ce priveşte însă întemeierea ei ca ţară de sine stătătoare în 1359, socotim a nu fi lipsită de adevăr arătarea că aceasta s'ar datora şi unei reacţiuni ortodoxe împotriva catolicismului maghiar [4]. Iar acest

1. D. ONCIUL, *Originele Principatelor Române*, p. 244, are dreptate când spune că „decăderea propagandei catolice în Moldova, coincide cu domnia lui Bogdan adversarul Ungariei", însă trebue respinsă afirmaţia pe care o face că „după 1349—50, episcopatul de Milcov încetează să funcţioneze şi se restabileşte abia în 1371, după trecerea lui Laţco la catolicism".

2. cf. L. MAKKAI, *l. cit.*, p. 47.

3. cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 374; N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, pp. 205, 211; A. DECEI, *Une opinion tendancieuse de l'historiographie hongroise. Les origines de Bogdan I, fondateur de la Moldavie*, în *Revue de Transylvanie*, t. V (1939), pp. 289—312. GEORGE I. BRĂTIANU, *O enigmă şi un miracol istoric: Poporul român*, Bucureşti 1940, p. 112.

4. FILARET SCRIBAN, *Istoria bisericească a Românilor pe scurt*, Iaşi, 1871, pp. 66—7, spune că din cauza persecuţiilor religioase a ortodoxismului lor, Românii descălecară la anul 1350 în Moldova sub Dragoş. C. ERBICEANU *Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei*, Bucureşti 1888, p. XXXIX, este de aceiaşi părere: „Se dovedeşte că între alte cause ce au contribuit la descălicatul al II al Domnilor Români Radu şi Bogdan, au fost şi persecuţiile religioase, constrângerile, înrâurirea şi netoleranţa papistaşilor, impunându-le prin silnicie de a se lepăda Românii de legea creştină ortodoxă..." I. MIHALYI, *Diplome maramureşene*, Sighet 1900, p. 73, publicând bula papei Grigorie XI, din 13 Octomvrie 1374, în legătură cu franciscanul Antonie de Spoleto, adaugă: „Cu privire la acest document se poate afirma că Dragoş şi Bogdan au părăsit Maramureşul din

fapt din urmă, de netăgăduită însemnătate, întâmplat în Maramureş pe la jumătatea veacului XIV, va fi hotărîtor şi în ce priveşte viitoarele legături dintre Moldova şi Ungaria.

Îndată după suirea sa pe tronul Ungariei, regele Ludovic însărcină prin anii 1343—5 pe voevodul Ardealului Andrei fiul lui Laţcu să pornească o mare expediţie peste Carpaţii Moldovei ca să alunge de aici pe Tătarii care prădau necontenit Transilvania şi Ungaria [1]. La ea luară parte şi Românii din Maramureş sub conducerea voevodului lor Dragoş [2]. După lupte înverşunate Tătarii fură izgoniţi din părţile acestea, iar regele Ludovic luând în stăpânire ţinutul cucerit între Siret şi munţi, întemeie aici, prin 1352—3, o *marcă* de apărare a regatului său cu ocârmuirea căreia fu însărcinat chiar voevodul Dragoş [3]. Moldova era deacum întemeiată, însă nu ca stat independent, ci atârnând întru totul de regele Ungariei [4].

Dar peste câţiva ani, adică în 1359, când ajunse domn Balc fiul lui Sas şi nepot al lui Dragoş [5], se întâmplă un alt fapt de

---

motive referitoare la legea lor orientală". Părerea aceasta este susţinută azi de prof. I. LUPAŞ, *Istoria Românilor pentru cl. VII sec.*, ed. V, Bucureşti 1929, p. 82 şi Şt. METEŞ, *Istoria Bisericii româneşti din Transilvania*, I, Sibiu 1935, pp. 35, 41.

1. Această ultimă expediţie împotriva Tătarilor cronicarul ungur Ioan de Târnave (Küküllö) o pune în primii ani ai domniei lui Ludovic şi înainte de expediţia croată din 1344 (SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p. 221). D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, p. 247, dă anul 1343, când e dovedit documentar un voevod ardelean Andrei Lack. Istoricul ungur A. DOMANOWSZKI, *Die Geschichte Ungarns*, Muenchen 1923, p. 101, crede însă că expediţia a avut loc în 1345; cf. GH. I. BRĂTIANU, *Originile stemelor Moldovii şi Ţării Româneşti*, în *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 60.

2. cf. D. ONCIUL, *Dragoş şi Bogdan*, în *Conv. Lit.* XVIII (1884), p. 310 sq. Tradiţia istorică a păstrat dealungul veacurilor această amintire a descălecării lui Dragoş în Moldova, coborând din Maramureş. În ce priveşte explicarea originii şi formarea legendei, cuprinsă în cronici, despre întemeierea Moldovei, cf. ROMUL VUIA, *Legenda lui Dragoş*, în *Anuarul Inst. Ist. Naţională*, I (1921—2), pp. 300—6.

3. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, pp. 72, 99-100.

4. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 374. În documentul din 1360, regele Ludovic al Ungariei numeşte Moldova: „terra nostra"; „*in restauratione terrae nostrae Moldauanae*". (I. MIHALYI, *l. cit.*, p. 38). Deasemenea în 1365 regele spune că Bogdan şi fiii lui „terram regis Moldovanam occupantes" (HURMUZAKI, I [2], p. 94, nr. 70).

5. I. MIHALYI, *l. cit.*, p. 65; doc. din 1373: „Balk, Drag et Johannes fily

seamă pentru istoria Moldovei. Bogdan, tot un voevod din Maramureş [1], îşi lasă întregul avut şi însoţit de fiii săi [2], de rudele şi de tovarăşii care vor să-l urmeze, apucând pe străvechiul drum al descălecării, trece în Moldova, unde tocmai murise Sas şi sileşte pe urmaşii lui prin luptă să părăsească ţara, aşezându-se el domn [3].

2. REACŢIUNI ORTODOXE ROMÂNEŞTI ÎMPOTRIVA CATOLICISMULUI UNGAR

Pricina de căpetenie, care l-a îndemnat pe Bogdan să plece din Maramureş şi să-şi piardă *averea cea mare*, Cuhea, este *infidelitatea notorie* faţă de regele Ludovic al Ungariei. Aşa îl arată documentele din 1343 [4], 1349 [5] şi 1365 [6] în care este pomenit, şi aşa îl numeşte chiar Ludovic: „infidelul nostru notoriu, care a trecut pe ascuns din regatul nostru ungar, în ţara noastră amintită a Moldovei şi s'a silit s'o păstreze spre jignirea maiestăţii noastre" [7]. Drept pedeapsă pentru această faptă, întreaga lui avere a fost confiscată şi dată feciorilor lui Sas, care fuseseră alungaţi din Moldova şi se întorseseră acum în Maramureş [8].

---

condam Saaz woyvode"; cf. HURMUZAKI, I^2, p. 94, nr. 70; „... strenuo viro Balk, filio Saaz, Moldauo, wajuodae Maramarusiensi..."

1. Cronica lui Ioan de Târnave (Küküllö) vorbeşte astfel despre întemeierea ţării Moldovei: „Hujus tempore Bogdan wayvoda Olachorum de Maramrosio coadunatis sibi Olachis ejusdem districtus, in terram Moldaviae, coronae regni Hungariae subjectam, sed a multo tempore, propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam clandestine recessit". SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p. 245.

2. Documentul din 2 Fevruarie 1365 vorbeşte în patru locuri despre „Bokdan voyvoda et suis filys". I. MIHALYI, *Diplome maramureşene*, p. 58.

3. cf. C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 378. În documentul său din 1365 regele Ludovic spune că Bogdan şi fiii săi au făcut toate acestea prin lucrarea diavolului. I. MYHALYI, *l. cit.*, p. 57.

4. *Ibidem*, p. 17: „Boghdan quondam woyvoda de Maramarosio noster infidelis".

5. *Ibidem*, p. 27: „nuperrime notam infidelitatis Bogdano quondam voyvoda patruo suo nostro et regni nostri infideli notorio adhaerendo incidit".

6. *Ibidem*, p. 57: „Bokdan voyvoda et suis filys, nostris videlicet infidelibus notorys".

7. *Ibidem*, p. 57: „a veritatis via et debite fidelitatis constancia pluries deviantes, de dicto regno nostro Hungarie in pretactam terram nostram Moldvanam clandestine recedentes, eandem in nostre maiestatis contumeliam moliuntur conservare".

8. I. MIHALYI, *l. cit.*, pp. 37–40, 56—8; cf. C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 378.

Denumirea de *„infidel"* dată de regele Ludovic lui Bogdan, înclinăm a crede că nu poate avea alt înțeles decât *acela de nepărtaș al credinței sale catolice*[1]. Căci dacă ținem seama de împrejurările politice și religioase ale regatului ungar în vremea domniei lui Ludovic, când toată lupta lui de rege apostolic nu era alta, potrivit îndemnurilor papei, decât aceia de *cruciat* pentru convertirea la catolicism a *shismaticilor* și a *infidelilor*,

1. Dacă Bogdan ar fi fost un trădător a regelui Ludovic al Ungariei, este firesc să ne întrebăm de ce nu se folosește în document cuvântul cuvenit de *proditor* sau *insidiator* ? Spunem aceasta pentru că tot pe atunci, într'o scrisoare a regelui polon Cazimir cel Mare către papa Inocențiu VI, din 27 Iulie 1360, vedem că tatăl episcopului Bernard al Milcoviei este numit *„proditor"*, adică trădător, deoarece vânduse pe ascuns dușmanilor cetatea polonă Sandomir *(Mon. Poloniae Vaticana*, III, p. 369). Afară de aceasta vina lui de trădare este socotită *les maiestatis*, pe când Ludovic cel Mare spune că voevodul Bogdan se făcuse vinovat de *offensa maiestatis*, prin urmare mai puțin. Iar dacă infidelitatea lui Bogdan s'ar fi dovedit cumva prin călcarea jurământului de supunere față de rege, de ce nu se arată că s'a făcut vinovat de *perfidie* și de ce nu i se spune *perfidus* ? Este ciudat apoi și faptul că regele nu amintește în nici unul din documente cauza infidelității lui Bogdan. În latina medievală cuvântul *infidelus*, ca și *paganus*, nu însemna numai *necredinciosul* sau *păgânul*, ci și creștinii necatolici, adică ortodocșii, sau cum li se zicea pe atunci, shismaticii (C. BALZER, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, p. 416 ; cf. H. PASZKIEWICZ, *Ze studjów nad politykę Boleslawa Jerzego*, în *Ateneum Wilenskie*, II (1924), p. 33, n. 4). Astfel într'un extras din statutele capitolului de la Oradia din 1374, catolicii unguri numesc pe Românii ortodocși, păgâni: „Olachales qui ritu adhuc gentilitatis viventes, differunt omnino ab Hungaris". (E. LUKINICH—L. GALDI, *Documenta historia Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Ch.*, Budapest 1941, p. 256, nr. 214). Papa Grigorie XI în scrisoarea sa din 25 Iulie 1377 către episcopul de Kalocsa, privitoare la castrul Megesalla (= Medișa, lângă Satu-Mare), se pronunță la fel despre infidelitatea Românilor, spunând: „Megesalla ... fuerit de manibus Vallachorum et Scismaticorum acquisitum ac ipsorum castri et villarum habitatores et incole qui tunc erant, scismatica labe respersi a suis erroribus revocati, viam veritatis agnoscentes de huiusmodi *infidelitatis* errore redierint ad veram fidem catholicam et sancte Romane ecclesie unitatem". (HURMUZAKI, I², p. 240, nr. 187). Un alt document dintre anii 1383 — 1395, prin care se face o danie voevodului, „Georgius de Gyepes" și fraților săi Petru și Ștefan, se spune: „a notaque et labe per quam contra nos et ecclesiam nostram antefatam *infidelitatis* maculam possent incurrere seipsos insontes et immunes studeant conservare" (E. LUKINICH — L. GALDI, *Documenta historia Valachorum*, p. 532). În n. 4, p. 533, noii editori ai acestui document adaugă: „Il n'est pas exclu que les voïevodes en question ayant embrassé la religion catholique, on entendit sous le terme „d'infidélité" l'abandon éventuel de leur nouvelle religion".

atunci înțelegem ușor cum Bogdan care avea dregătoria înaltă de voevod, fiind poate silit, după obiceiul din acea vreme, ca să-și lepede ortodoxia [1], și-a părăsit avutul plecând în Moldova, unde

1. Prigoana pornită pe acea vreme de regele Ungariei împotriva ortodocșilor, reiese din câteva documente a căror autenticitate este mai presus de orice îndoială. Astfel la 20 Iulie 1366 Ludovic poruncește nobililor și altor locuitori din comitatele Cuvin și Caraș ca să prindă pe toți preoții ortodocși și să-i aducă înaintea magistrului Benedict, care va fa face cu ei, ce le va porunci regele: „Omnes sclavos sive schismaticos sacerdotes apud vos existentes, cum eorum pueris, uxoribus et rebus omnibus absque omni dampno, lesione et deturbacione duci facere debeatis eidem magistro Benedicto..." (HURMUZAKI, I², p. 132, nr. 90). Un document din 1428 arată că și regele Ludovic ar fi interzis cnejilor și nobililor *ortodocși* din ținutul Sebeș de a mai avea proprietăți: „ut in tota provincia seu toto districtu de Sebes nullus alter nisi vere catholicus et fidem quam romana tenet et profitetur ecclesia fideliter colens, possessiones aliquas sub titulo nobilitatis aut sub titulo kenesiali tenere posset et conservare". (J. BATTHYANY, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium*, III, Claudiopoli 1827, p. 405). Cu alte cuvinte, în urma acestei măsuri numai un român de lege catolică putea să aibă proprietate nobilitară și să fie cneaz (cf. I. R. ȘIRIANU, *Iobăgia până la finea sec. XV*, Arad 1908, p. 272). Într'adevăr, la 16 Maiu 1366 aflăm că Ludovic dăruește domeniul regal Kisachwicha (lângă Bistrița), românului Șerban, tocmai fiindcă el trecuse la catolicism primind numele de Ștefan „fidelis noster Olachus Sorban vocatus de Ochwa, quem in ritum katholicum [în ediția lui LUKINICH — GALDI este greșeală sigură transcrierea: *katholico*] baptizatum Stephanum fecimus appellari..." (E. LUKINICH—L. GALDI, *Documenta historia Valachorum*, pp. 189—190, nr. 146). Regele Ungariei oprise apoi pe nobilii și cnezii din ținutul Sebeș, ca să mai țină preoți ortodocși, adăugând că dacă un preot dintre aceștia va încerca să convertească pe catolici, el va fi arestat, exilat și despuiat de averea sa. Se oprește apoi căsătoria între ortodocși și catolici, afară de cazul când partea ortodoxă îmbrățișează religia catolică. Copiii nobililor și ai cnezilor nu pot fi botezați decât de preoți catolici. Cei care vor trece la ortodoxie, trebue să renunțe cu totul la averea lor. (*Ibidem*, p. 208). Istoricii maghiari mai noi socotesc însă aceste măsuri de prigonire luate de regele Ludovic împotriva ortodocșilor drept acte de prevedere politică, în legătură cu lupta pentru stăpânirea Vidinului și cu încercările de unire între biserici, ce se făceau atunci. Cu toate acestea nu vor să recunoască prigoana: „bienque toute une série de bulles papales eussent prescrit pendant des siècles d'extirper les payens et les schismatiques établis en Hongrie, nous n'avons presque aucune donnée sur les actes de violence que les rois de Hongrie auraient faits pour satisfaire aux exhortations papales. Il n'est pas douteux que les rois, en catholiques fervents tachaient de contribuer à la propagation du catholicisme, mais on peut prouver par des faits concrets qu'on n'empêchait guère les ortohodoxes dans la practique de leur religion et qu'on n'y voyait pas l'obstacle d'une éventuelle ascension sociale". (*Ibidem*, p. 201, n. 2). Dar documentele de mai sus arată

nădăjduia că va putea să-şi păstreze nestingherită credinţa lui cea dreaptă, moştenită din străbuni. Aşa dar, *ortodoxia* poate fi socotită piatră de temelie a voevodatului românesc de pe apa Moldovei, în jurul căreia se va clădi în curând statul politic-naţional cu domnie neatârnată [1]. Căci scăpat de sub stăpânirea regelui ungur, Bogdan caută să-şi apere cu toată îndârjirea independenţa, înfrângând cu mult curaj încercările maghiare de recucerire [2]. În felul acesta Ungaria pierde pentru totdeauna dreptul

---

tocmai contrariul. Afară de aceasta în anul 1279, nu poruncise papa Nicolae III clerului şi poporului din Ungaria ca să dea ajutor legatului său apostolic spre a alunga pe ortodocşi afară din ţară: „...fugatis scismaticis"? (HURMUZAKI, I [1], p. 435, n. 347). Iar Sinodul ţinut la Buda în acelaşi an, hotărăşte „de sacerdotibus scismaticis" din Ardeal: că nu le este îngăduit să ţină cult dumnezeesc, să zidească biserici sau alte case sfinte, şi nici credincioşii nu au voie să ia parte la asemenea slujbe sau să intre în astfel de biserici. (cf. AUGUSTIN BUNEA, *Încercare de istoria Românilor până la 1388*, p. 199). Dacă regii unguri nu s'ar fi supus îndemnurilor papale, ce rost mai aveau cuvintele papei Clement VI, care prin scrisoarea din 1352 lăuda zelul şi devotamentul lui Ludovic, fiindcă alungase de la hotarele regatului său pe: „schismaticos et infideles alios". *(Ibidem*, p. 24, nr. 18). Că prin plecarea lui Bogdan în Moldova, regele Ungariei a fost nevoit să domolească aceste prigoniri, nu tăgădueşte nimeni. Dovada ar fi daniile făcute de el feciorilor lui Sas, care ştim că atunci erau ortodocşi. Însă trebue să recunoaştem că şi aici se simte lupta pentru păstrarea dreptei credinţe, căci mai târziu, în 1391, când pe tronul Ungariei va fi rege Sigismund, fraţii Balc şi Dragoş, spre a pune la adăpost averile mânăstirii Peri, se gândiră să caute un ocrotitor în afară. Aşa Dragoş merse la Constantinopol şi închină ctitoria lor strămoşească patriarhului ecumenic. Aşa dobândiră ei creierea unei forme de protectorat bisericesc asupra mânăstirii de la Peri. Pe viitor puteau să se socotească feriţi de supărări sau încălcări de drepturi, căci acum era oarecum veghetor acolo, printr'un exarhal său, însuşi patriarhul ecumenic. (F. MIKLOSICH – J. MÜLLER, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, II, Vindobonnae 1862, pp. 156-7, nr. 19).

1. Că Bogdan a fost şi a rămas ortodox, nu mai încape nici o îndoială. O spune chiar relaţia din 1370, prin care papa era încunoştiinţat de cei doi călugări catolici, că voevodul Laţcu cobora din părinţi shismatici, adică ortodocşi „quod nobilis vir Laczko dux Moldaviensis ac populus sui ducatus... tamen scismatici fuerant et adhuc erant" (HURMUZAKI, I[2], p. 160 „...tamen ipsi et eorum progenitores scismatici fuerunt hactenus et existunt". *(Ibidem*, p. 162).

2. Despre războaele lui Ludovic cu Bogdan, pomeneşte chiar actul din 2 Fevruarie 1365, arătând că Balc a fost rănit, „in dicta terra nostra Molduana non sine propry sui cruoris effusione ac letalium vulnerum supportacione" (I. MIHALYI, *l. cit.*, p. 56). Iar un alt act din acelaşi an spune despre Balc: „...regi fideliter adhaeserit ibique complura vulnera pro rege sustinendo... regem in Hungariam secutus fuerit". (HURMUZAKI, I[2], p. 94, nr. 70).

de suzeranitate asupra Moldovei. Iar faptul nu rămâne fără urmări şi în ce priveşte legăturile bisericeşti, căci, odată cu aceasta, Ungaria catolică va pierde şi dreptul de jurisdicţie canonică asupra Moldovei, care până atunci atârnase prin episcopia Milcoviei de arhiepiscopia din Strigonium.

C. SLĂBIREA PROPAGANDEI CATOLICE UNGARE ÎN MOLDOVA

1. CEI DIN URMĂ EPISCOPI DE MILCOVIA ÎN VEACUL XIV

Am arătat mai sus că după plecarea lui Bernard în Polonia, scaunul Milcoviei a rămas vacant vreme de şapte ani, adică până la 29 Mai în 1364, când papa Urban V numeşte episcop pe dominicanul Albert de Usk profesor şi duhovnic papal [1]. Se crede că şi acest episcop a venit tot aşa de puţin la credincioşii săi din eparhia Milcoviei, ca şi înaintaşii săi, mai ales că pe atunci propaganda catolică sprijinită de regele Ungariei începuse să fie privită cu ochi răi în Moldova [2], iar dominicanii şi franciscanii, care ajunseră şi prin Moldova, aveau drepturi aşa de întinse, încât lucrarea unui episcop în aceste părţi era aproape de prisos [3].

Se cunosc legăturile care au urmat după bătălia de la Vidin

---

1. I. C. FILITTI, *Din Arhivele Vaticanului*, I, pp. 7—9,. nr. 3. În actul său de numire se spune: „Postmodum vero ecclesia Milcoviensis ex eo pastoris solacio destituta quod idem predecessor venerabilem fratrem nostrum Bernardum olim Plocensem nunc Milcoviensem episcopum apud sedem predictam consittutum a vinculo quo eidem Milcoviensi ecclesie tunc preerat tenebatur, de fratrum suorum sante romane ecclesie cardinalium consilio et apostolice potestatis plenitudine absolvens, ipsum ad Plocensem ecclesiam tunc vacantem transtulit preficiendo eum eidem Plocensi ecclesie in episcopum et pastorem". Cuvintele de *„nunc Milcoviensem"* însă n'au rost, căci Bernard murise înainte dela 26 Maiu 1363 (cf. C. EUBEL, *Hierarchia*, I, p. 423). După cum se arată la sfârşitul actului, alegerea lui Albert în scaunul Milcoviei a fost comunicată: „Capitulo ecclesie Milcovensis...; clero civitatis et diocesis Milcoviensis...; populo civitatis et diocesis Milcovieusis; Archiepiscopo Colocensi (tamquam suffraganeo)." Aşa dar lipseşte numele regelui Ungariei, iar dreptul de jurisdicţie mai vechi al arhiepiscopului de Strigonium, îl vedem trecut în seama arhiepiscopului de Kalocsa.

2. Cf. I. MINEA, *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti 1919, p. 23.

3. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 73. Pentru reglementarea drepturilor pe care le aveau ei, papa Urban V a dat

din 1369, între Scaunul papal și doamna Clara, mama vitregă a voevodului muntean Vladislav (=Vlaicu) și sprijinitoarea zeloasă a catolicismului [1]. Și de bună seamă, că după înființarea în Moldova a episcopiei catolice de la Siret, în 1370, și după trecerea lui Lațcu Vodă la catolicism, papa Grigorie XI se va fi gândit să întemeieze o episcopie și pentru catolicii din Țara Românească. Dar cum credincioșii nu erau aici așa de numeroși ca în Moldova, iar piedicile puteau fi mai grele, din pricină că aici se afla o mitropolie ortodoxă mutată de la Vicina chiar prin stăruința domnului, în cetatea lui de scaun, papa își va fi amintit de eparhia mai veche a Milcoviei care cuprindea în hotarele ei și o parte din Muntenia de răsărit. Tot atunci se mai întâmplase să moară într'o călătorie și titularul acestei episcopii Albert de Usk [2]. În locul lui, papa Grigorie XI numește episcop al Milcoviei, la 3 Septemvrie 1371, pe Nicolae de Buda, un ungur, din ordinul călugărilor augustini [3]. După aceia,

---

chiar o constituție. (cf C. EUBEL, *Zur Geschichte der römisch-katholischen Kirche in der Moldau*, în *Römische Quartalschrift*, XII (1898), pp 122—4). Câteva pasagii din această constituție sunt reproduse și în bula papei Eugeniu IV din 1433, HURMUZAKI, I², pp. 578—9.

1. N. IORGA, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în *Conv. Lit.*, XXXIV (1900), pp. 962—999. Se știe că Nicolae Alexandru Basarab, care a stăruit pentru întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei în 1359, a rămas totdeauna credincios ortodoxiei. Soția lui de a doua, Clara, era însă catolică și isbutise să convertească la catolicism și pe fiica ei, Ana, măritată cu Sracimir țarul bulgar din Vidin. Prin 1370 doamna Clara a trimis la Roma, pentru biserica Sf. Apostoli, câteva potire de aur și un rând de procovețe „de calicibus aureis et paramentis pretiosis". Papa i-a mulțumit pentru aceste daruri la 19 Ianuarie 1370, îndemnând-o ca să înduplece și pe fiica cealaltă Anca, soția lui Ștefan Uroș, țarul Sârbilor, să lepede „shisma" și să treacă la catolicism. La 8 Aprilie 1370, Urban V a trimis o scrisoare chiar voevodului Vladislav, sfătuindu-l să se unească cu biserica Romei, căci in acest chip lupta lui împotriva necredincioșilor Turci va fi încununată de izbândă (THEINER, *Mon. Hist. Hung.*, II, pp. 95—97; HURMUZAKI, I², pp. 158—9 nr. 122—3). În privința legăturilor lui Vladislav Vodă cu catolicii este de amintit documentul său din 25 Noemvrie 1369, prin care poruncește tuturor catolicilor din Țara Românească să primească cu cinste pe episcopul care vine la ei cerceteze în cele bisericești, ca sufragan al lui Dimitrie episcopul Transilvaniei, arătând că această dependență fusese recunoscută încă din vremea tatălui său Alexandru. (HURMUZAKI, I², pp. 148—9, nr. 112; P. P. PANAITESCU, *Documentele Țării Românești*. I, *Documente interne (1369—1490)*, București 1938, pp. 31—2, nr. 1).

2. C. AUNER, *l. cit.*, p. 75.

3. THEINER, *Mon. Slav. Merid.*, I, p. 270; HURMUZAKI, I², pp. 174—5, nr. 133.

la 16 Septemvrie 1371, papa vestește despre numirea făcută și pe regele Ludovic al Ungariei, cerându-i să sprijine cu bunăvoință pe noul episcop „qui de partibus illis oriundus existit"... „ca să redobândească bunurile și drepturile bisericii sale, deținute pe nedrept de „oarecari prelați și alții" [1], spre a putea ocârmui cu folos eparhia ce i s'a încredințat.

În aceiași zi papa mai scrie arhiepiscopului de Strigonium și episcopului Transilvaniei ca să întoarcă episcopiei de Milcovia toate averile și drepturile luate de arhiepiscopii de Strigonium de mai înainte[2]. Se pare însă că scrisorile papale au rămas fără urmare căci boierii locului, care puseseră stăpânire peste moșiile și bunurile episcopiei Milcoviei, părăsite de mai bine de un veac, nu mai erau acum sub stăpânirea regelui ungar, ca să se teamă de el. Iar prelații din Strigonium și Ardeal vor fi aflat mai degrabă sprijin la regele Ungariei Ludovic, pentru păstrarea acestor bunuri decât îndemn să le lase în folosul unui episcop din țară streină [3]. Astfel Nicolae de Buda înțelegând că n'are cu ce trăi în eparhia ce i se hărăzise, s'a gândit să-și agonisească traiul aiurea. La 27 Maiu 1375 îl întâlnim vicar-general și sufragan al episcopului de Eger [4]. Tot atunci el este chemat la Sibiu ca să sfințească paraclisul cimitirului catolic și trei altare [5]. Cu acest document încetează orice știre cunoscută până acum despre acest episcop ungur al Milcoviei. Câtă vreme și pe ce meleaguri va mai fi trăit el după 1375, nu știm.

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.* II, p. 110; HURMUZAKI, I[2], p. 175, nr. 134: „in recuperandis bonis et iuribus dicte sue ecclesie que per nonnullos prelatos et alios indebite detinentur".

2. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 110; HURMUZAKI, I[2], p. 176, nr. 135. Papa arată că a fost înștiințat despre aceste lucruri chiar de către episcopul Milcoviei Nicolae: „Sane nuper pro parte venerabilis fratris nostri Nicolai episcopi Milcoviensis nobis fuit expositum, quod sua Milcoviensis ecclesia, que in confinibus Regni Ungarie et prope infideles consistit, tam propter guerras quam alias pluribus annis pastore caruit, quodque nonnulli eius prelati multis annis ab eadem ecclesia absentes fuerunt, propter que quamplura iura atque bona ad episcopum Milcoviensem pro tempore existentem et suam ecclesiam Milcoviensem iusto titulo pertinencia per nonnullos predecessores tuos archiepiscopos Strigonienses occupata fuerunt, que adhuc, sicut accepimus, detines de presenti".

3. cf. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 76.

4. G. PRAY, *Hierarchia*, p. 421.

5. FEJER, *Codex diplom. Hung.*, IX[5], p. 63; HURMUZAKI, I[2], p. 224, nr. 173.

Lipsită de ocârmuitorul ei firesc, care pentru felurite pricini [1] nu înţelegea să stea în mijlocul turmei ce i se încredinţase spre păstorie, eparhia Milcoviei rămâne doar în seama preoţilor unguri [2]. Dar purtarea acestora se pare că era aşa de rea, încât credincioşii vor ajunge să-şi plângă nemulţumirea împotriva lor chiar şi papei [3]. Era cel dintâiu semn al zăticnirii propagandei catolice ungare în Moldova neatârnată. Iar ca să se împiedice năruirea episcopiei, se va arăta în curând Scaunului papal, că aici este nevoie să fie trimişi slujitori care să cunoască limba şi obiceiurile poporului păstorit [4].

În faţa primejdiilor care ameninţau însăşi fiinţa episcopiei, Urban V nu putea sta nepăsător, mai ales că i se arătase şi mijlocul înlesnitor pentru înlăturarea răului. Astfel papa aflase „ex relatione fideli" că „o parte din neamul cel mare al Vlahilor, ce trăesc pe la hotarele despre Tătari ale Ungariei [5], a fost

---

1. Pare neîndoelnic faptul, că după întemeierea episcopiei de Siret căreia i se hărăzise eparhie „totam terram seu ducatum Moldaviensem", episcopia Milcoviei să se fi socotit uzurpată în drepturile ei mai vechi, iar dijmele ce se încasau până atunci de la credincioşi vor fi scăzut simţitor, căci ele se euveneau acum episcopului de obârşie polonă de la Siret.

2. Návala preoţilor unguri în cuprinsul episcopiei Milcoviei era, poate, o reacţiune împotriva înrâuririi polone, care începuse să se simtă tot mai tare în Moldova, mai ales după alipirea Ruteniei la Polonia. Regele Ludovic, dorind să aducă ţinuturile de la răsărit de Carpaţi în mai strânse legături cu Ungaria, va fi stăruit atunci să fie trimeşi acolo numai preoţi unguri.

3. cf. N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XXII, unde se arată că mijlocitorul acestor plângeri ar fi fost călugărul minorit Antonie de Spoleto, despre care papa va cere lămuriri arhiepiscopilor unguri, dacă este bine să fie numit episcop în aceste părţi.

4. FEJER, *Codex dipl. Hung.*, IX[4], p. 587; HURMUZAKI, I[2], pp. 220—1, nr. 169: „tamen ipsi conversi non habent antistitem, nec proprios sacerdotes, et de sacerdotibus hungaris, licet paucis, interdum accendentibus ad eos pro ministrandis ecclesiasticis sacramentis, aut diversitate linguarum, aut morum, vel ex aliis causis non sunt bene contenti".

5. Se pune întrebarea dacă aceşti Valahi „qui circa metas regni Ungarie versus Tartaros commorantes", sunt cei din Moldova, sau cei din Maramureş. I. MIHALYI, *Diplome maramureşene*, p. 73, n. 1, crede că aici „se înţeleg şi cei din Maramureş". Însă Dr. S. RELI, *Biserica ortodoxă română din Maramureş în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 33, spune că sub „Românii locuitori la marginele Ungariei dinspre Tătari", amintiţi în acest interesant document, se înţeleg fără îndoială Românii din Maramureş, nu însă cei din Moldova, în care caz Papa s'ar fi adresat către

convertită la catolicism" prin sprijinul regelui Ludovic[1] şi că s'ar mai putea converti uşor şi alţii, dacă li s'ar ridica aici o biserică episcopală, iar ei ar dobândi un episcop propriu, deoarece nu sunt mulţumiţi cu preoţii unguri. Se arăta apoi că ar fi nimerită numirea de episcop a minoritului Antonie de Spoleto, *„qui linguam dicte nationis [Walachorum] scire asseritur"* şi care ar putea răspândi catolicismul printre aceşti „shismatici" [2].

La 13 Octomvrie 1374 papa Grigorie XI vrând ca să înlăture piedicile pe care le întâmpina acum propaganda catolică de obârşie maghiară scrise atât regelui Ludovic al Ungariei, cât şi arhiepiscopiilor de Strigonium şi Kalocsa, cerându-le să cerceteze dacă sunt întemeiate plângerile ce i s'au făcut în privinţa unor nemulţumiri pentru slujbele preoţilor unguri şi dacă este potrivit să fie numit episcop Antonie de Spoleto, ca unul care cunoaşte graiul românesc şi a lucrat mult pentru trecerea Valahilor la catolicism [3]. Bănuim însă că cei doi arhiepiscopi, de şi ştiau prea

---

episcopii romano-catolici din Polonia, sau către cei din Siret, unde se înfiinţase la 1370 o episcopie catolică de către Laţcu Vodă, convertit şi el la catolicism poate încă de pe când trăia in Maramureş". Dar este greu să credem că aici ar fi vorba de Românii din Maramureş, iar nu despre cei din episcopia Milcoviei, pentru următoarele pricini: În tot cursul veacului XIV, începând chiar cu anul 1300 (cf. I. MIHALYI, *l. cit.*, p. 4) Maramureşul este cunoscut sub acest nume propriu, pe care cancelaria papală nu ar fi avut de ce să nu-l amintească, dacă era vorba să se întemeieze acolo o episcopie. Aceiaşi cancelarie însă ştia tot aşa de bine că episcopia Milcoviei se află *„in regno Ungarie, in finibus videlicet Tartarorum"* (v. doc. din 1347, THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 737; HURMUZAKI, I², p. 4). În 1371, când papa Grigorie XI înştiinţează pe arhiepiscopul de Strigonium despre numirea noului episcop al Milcoviei, spune că aceasta se află *„in confinibus regni Ungarie"* (THEINER, *Ibidem*, II, p. 110; HURMUZAKI, I², p. 176). Mai adăugăm apoi că papa nu s'a adresat în această privinţă episcopilor catolici din Polonia, căci după cum se ştie, episcopia Milcoviei ţinea de Ungaria. Dovada este că şi în 1371, deci după întemeierea episcopiei catolice din Siret, când este ales episcop Nicolae de Buda, nu sunt înştiinţaţi despre numirea făcută episcopii poloni, ci tot arhiepiscopii de Kalocsa şi Strigonium (HURMUZAKI, I², pp. 175, 176, nr. 133, 135).

1. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 29, nu greşeşte afirmând că aceste cuvinte ale papei erau de bună seamă „o complezenţă pentru rege", făcută cu scopul ca să-l „menajeze", fiindcă vedea in el „pe campionul creştinătăţii".

2. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 152; HURMUZAKI, I², p. 217, nr. 165.

3. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 152; HURMUZAKI, I², pp. 216–7, nr. 164–5. Iată de pildă ce scrie papa celor doi episcopi: „...sicut eadem re-

bine cum stau lucrurile cu aceşti credincioşi care locuiau în ţinuturile dinspre Tătari, [1] unde îşi întindea oblăduirea episcopul Milcoviei, totuşi n'au vrut să supere pe preoţii unguri, iar ca atare n'au dat nici o urmare scrisorii papale de mai sus [2]. Şi astfel, încercarea de a se aşeza în aceste părţi un episcop ştiutor de româneşte [3] a rămas doar o năzuinţă neizbutită a Scaunului papal, ca şi cea din 1234, când am văzut că se urmărea aşijderea, numirea unui episcop-vicar ales chiar dintre Români [4].

---

latio subiungebat, dilectus filius frater Anthonius de Spoleto ordinis fratrum minorum professor, qui linguam dicte nationis scire asseritur, et qui tempore dicte conversionis multos ex dictis Wlachis convertisse, baptizasse et magnum fructum sua predicatione animabus eorum dicitur attulisse, satis habilis et utilis ad convertendum Wlachos reliquos non conversos ad fidem predictam, si preficeretur in episcopum multitudini antedicte". (cf. I. MIHALYI, *l. cit.*, pp. 72—3 nr. 40). Totdeodată papa cere să i se dea referinţe atât despre acest Antonie cât şi despre alţii care ar putea fi folosiţi pentru convertirea Valahilor: „Nos de premissis, ut agamus cautius, cupientes de hiis ac scientia, vita et moribus dicti Anthonii habere notitiam certiorem, eidem fraternitati, de qua gerimus in Domino plenam fidem, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus de predictis scientia, vita ac moribus dicti fratris Anthonii, et etiam aliorum, qui utiliores esse possent huiusmodi ecclesie, si erigeretur, et conversioni Wlachonum predictorum, super quo vestras consciencias oneramus, studeatis nos diligentius informare, et que per informationem ipsam repereritis, nobis per vestras autenticas litteras harum seriem continentes curetis nos reddere certiores".

1. D. ONCIUL, *Mircea cel Bătrân*, în *An. Ac. Rom.*, XLI (1920—21), p. 177; cf. *Analele Dobrogei*, XIX² (1938), p. 63, n. 3, crede că «în această parte „circa metas regni Hungariae versus Tartaros", era posesiunea „spre părţile tătăreşti" din titlul lui Mircea». Aici, ţinutul dintre gura Ialomiţei şi Siret, care la 1358 este arătat ca aparţinând regelui Ungariei, se găseşte la anul 1368 în stăpânirea Domnului Ţării Româneşti (FEJER, IX⁴, p. 148; HURMUZAKI, I², pp. 144—5; XV¹, pp. 1—2). Acest teritoriu era socotit ca aparţinând Ungariei fiindcă fusese eliberat de subt stăpânirea Tătarilor de către oştile regelui Ludovic I, în unire cu Românii, la 1345—6, şi probabil atunci a fost alipit ca feud unguresc de Ţara Românească. Însă N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 216, spune că „episcopatul de Milcov nu era pentru Sf. Scaun, decât o formaţiune în afară de cuprinsul domniei de la Argeş".

2. ŞT. LUPŞA, *Catolicismul şi Românii din Ardeal şi Ungaria până la anul 1566*, Cernăuţi 1929, p. 70, arată că „din planurile acestea nu s'a ales nimic, deoarece episcopii unguri nu doreau să mai aibă cu cine împărţi veniturile bisericeşti".

3. N. IORGA, *l. cit.*, III, p. 216, înclină spre părerea că alegerea „dalmatinului Antoniu de Spoleto" s'a făcut „probabil şi fiindcă acesta ştia slavoneşte". Scrisorile papale însă arată limpede că este vorba de limba românească.

4. IOSIF PETRU M. PAL, *Originea catolicilor în Moldova*, Săbăoani-Roman 1941, p. 35, susţine, fără dovezi, că pe vremea lui Laţcu, în cele două episcopii

De bună seamă că nici după această primejdie de a fi înlocuit cu un minorit, episcopul augustinian Nicolae de Buda nu s'a ostenit să meargă la eparhia lui de la poalele Carpaţilor ca să pună treburile în rânduială. Şi în vreme ce vechea eparhie a Milcoviei slăbea şi pierdea din credincioşi, pe aceiaşi măsură se ridica acum noua episcopie de la Siret, care nădăjduia oarecum chiar în sprijinul voevodului Laţcu şi se bucura de larga ocrotire a bisericii catolice din Polonia. Căci aici dintru început nu va fi vorba numai de întemeierea unei episcopii cu cler şi cu tradiţie polonă, ci şi de orientarea întregei ţări a Moldovei spre regatul de la miază-noapte, care în scurt timp va izbuti să câştige şi pe calea legăturilor bisericeşti suzeranitatea politică atât de scumpă intereselor comerciale şi ţelurilor sale războinice.

[catolice] din Moldova, Milcovia şi Siret „majoritatea clerului era ungurească şi oamenii noştri nu se prea înţelegeau bine cu preoţii unguri. De aceia chiar imediat după moartea lui Laţcu, papa, la 1374, vrea să dea Românilor un episcop, anume pe franciscanul Anton din Spoleto, care ştia româneşte, fiindcă fusese mult timp pe aici şi întorsese pe mulţi dintre Români la catolicism". Însă mulţimea acestor Români convertiţi pe atunci la catolicism, nu reiese din nici un document. Dimpotrivă, scrisoarea papală din 13 Octomvrie 1374 vorbeşte tocmai că în cea mai mare parte ei sunt ortodocşi: „quod circa metas regni Hungariae versus Tartaros est multitudo quorundam qui Valachones vocantur et vivant secundum ritum et schisma graecorum". (FEJER, IX[4], p. 587; HURMUZAKI, I[2], p. 220). Acest autor crede că „Numărul Românilor catolici a sporit la 1352, fiindcă oamenii coborîţi din Maramureş cu Dragoş erau catolici de rit latin". În sprijinul acestei păreri, în nota 2, p. 33, aduce un citat trunchiat din D. CANTEMIR, *Descrierea Moldovei*, pp. 141—2: „căci este ştiut de cei ce cunosc istoria bisericească, căci Transilvania şi Ungaria, care a fost ţinutul unde au locuit ai noştrii înainte de întemeierea Moldovei, nu s'au supus nici odată scaunului de la Constantinopol ci celui de la Roma". Dar D. Cantemir lămureşte că „tot acea învăţătură a fost pe acel timp în biserica apusului ca şi în biserica răsăritului, că şi în biserica răsăritului... şi în occident a domnit acea biserică, care domneşte astăzi numai în orient; prin urmare se vede că nu Orientul ci Occidentul a căzut cu timpul de la adevărata credinţă a lui Hristos". De aceia spune mai sus că „Moldovenilor nu le este nici o lege mai urîtă ca a Romei". (v. *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, t. II, *Descrierea Moldovei*, ed. A. PAPIU ILARIAN, Bucureşti 1875, pp. 152—153).

II.

MOLDOVA ŞI POLONIA

A. ÎNCEPUTUL LEGĂTURILOR POLITICE ŞI BISERICEŞTI ÎNTRE MOLDOVA ŞI POLONIA

1. LEGĂTURI MAI VECHI CU POLONIA

În părţile de miază-noapte ale Moldovei, Românii se află pomeniţi mai întâiu pe la mijlocul veacului XII. La anul 1164 cronicarul bizantin Nichita Choniatul [1] îi arată aici cu numele obişnuit de „Vlahi" în vecinătate cu principatul Haliciului [2]. Locuinţele lor se întindeau pe atunci la răsărit de Carpaţi chiar dincolo de hotarele Moldovei, ajungând peste Nistru până la Bug, unde în anul 1150 găsim un ţinut numit în cronicile ruseşti [3] *Bolochovo*, nume ce provine din rusescul болох, o formă mai veche pentru *voloch*, adică Român [4]. În părţile acestea de răspândire a Românilor

---

1. *Historia*, în *Corpus SS. hist. byzant.*, t. XXXVIII, p. 171. El spune că Andronic Comnen, nepotul împăratului bizantin Manuil, fiind urmărit, s'a refugiat peste Dunăre şi apoi a fost prins de Vlahi la hotarele Haliciului: „τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος... συλληφθεὶς παρὰ Βλάχων". Asupra acestui pasagiu a atras luarea aminte mai întâiu W. TOMASCHEK, *Zur walachischen Frage*, in *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, XXVII (1876), p. 343 sq; C. LITZICA, *Texte greceşti privitoare la noi*, în *Conv. Lit.*, XLVII (1913), p. 274 sq., susţine că aceşti Vlahi ar fi din imperiul bizantin, cu argumente însă care lui D. ONCIUL, *Din trecutul Bucovinei*, în *Conv. Lit.* XLIX (1915), pp. 591—2, nu i se par convingătoare. În acelaşi timp, un alt cronicar bizantin Ioan Cinnamus, pe vremea împăratului Manuil Comnen (1143—1180), vorbeşte despre *o mulţime de Vlahi*: „καὶ Βλάχων πολὺν ὅμιλον", în ţările de lângă Marea Neagră, aliaţi ai împăratului bizantin în luptele lui împotriva Ungurilor *(Corpus SS. hist. byzant.*, t. XLIV, Bonn 1836, p. 260; cf. D. ONCIUL, *Dragoş şi Bogdan*, în *Conv. Lit.*, XVIII (1884—5), p. 258.

2. D. ONCIUL, *Originele Principatelor Române*, pp. 86, 236—8.

3. *Cronica Ipatiewskaia*, în Полное собраніе русскихъ лѣтописѣй (= *Colecţia complectă a cronicelor ruseşti)*, t. II, St. Petersburg 1843, pp. 50, 101, 160, 161, 166, 167, 172, 173, 174, 194—5.

4. D. ONCIUL, *Din trecutul Bucovinei*, în *Conv. Lit.*, XLIX (1915), p. 592;

spre miază-noapte-răsărit se află în veacul XIII chiar o organizaţie, ai cărei conducători sunt numiţi în cronicile ruseşti князи болоховьсцїи, cu ţinutul lor земля болоховская, aşezat între principatele Haliciu, Volinia şi Kiev, întinzându-se până la hotarele de miază-noapte ale Moldovei. Cea din urmă menţiune despre Bolohoveni este din anul 1257[1].

FR. MIKLOSICH, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien 1879, pp. 39—58. Problema originei Bolohovenilor a preocupat mult atât pe istoricii ruşi şi poloni, cât şi pe cei români. Este adevărat că Bolohovenii nu sunt ca nume identici cu Valahii, totuşi apropierea se impune, mai ales că etimologia românească a acestui nume se confirmă şi prin faptul că o localitate *Bolechow* din Galiţia răsăriteană, între Carpaţi şi Nistru, se află numită în veacul XV: *„villa Valachorum dicta"*, în *Akta grodzkie i ziemskie* t. VII, Lwów 1878, p. 127, an. 1472; cf. şi C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 316). Pe teritoriul moldovenesc această formă mai veche a numelui dat Românilor e constatată în nomenclatura topografică între Prut şi Nistru, unde în veac. XV—XVI găsim полѧ Болоховa = *„câmpia Bolohovului"*, aşezată la hotarul Moldovei cu Polonia, lângă râul Colacin (cf. HURMUZAKI, I², p 847; M. COSTĂCHESCU, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, pp. 661—2, doc. din 13 Dechemvrie 1433). Dealtfel, după cum a arătat D. Onciul, asemenea numiri derivate din rusescul Болох = *Român* s'au păstrat mai ales în afară de teritoriul moldovenesc propriu zis, anume în părţile ruseşti spre Bug, cum şi în Polonia dealungul Carpaţilor, unde în sec. XIII şi mai târziu se găsesc numeroase colonii româneşti slavizate în urmă; cf. TH. HOLBAN, *Românii pe teritoriul polonez până în sec. XVI*, în *Arhiva*, an XXXVII (1930), pp. 238—243. Chestiunea cnejilor Boholoveni a fost din nou cercetată, în anul 1929, de istoricul ucranian ALEX. ANDRIJASEV, Літописне Болохово ї Болоховські князї (= *Bolohova din cronici şi cnejii Boholoveni)*, în Записки історично секції всеукраїнської Академії наук, *(Buletinul secţiei istorice a Academiei de ştiinţe panucrainene)*, t. XXXII (1929), pp. 20—31. Concluzia la care ajunge autorul acestui studiu este următoarea: cnejii Bolohoveni au fost nobili halicieni, urmaşi în linie feminină ai casei domnitoare ruseşti Rurik; (vezi şi darea de seamă a d-lui DAMIAN P. BOGDAN, *Despre Bolohoveni. Cu prilejul unui studiu al ucraineanului Andrijasev*, în revista *Arhiva Românească*, t. V (1940), pp. 342—4 şi extras, pp. 6—8). Dacă ipoteza lui Andrijasev se menţine, socotim că ea nu poate zdruncina întru nimic părerile mai vechi despre obârşia românească a Bolohovenilor, căci cnejii lor, chiar dacă erau nobili ruşi, puteau să domnească foarte lesne şi peste un popor de altă origină etnică. O descriere cu multe culegeri din cronicile ruseşti, despre ţara Bolohovenilor, a dat d. A. V. BOLDUR, *Istoria Basarabiei*, I, Chişinău 1937, pp. 120—5 unde dă şi bibliografia chestiunii, la care mai trebue adăugat şi studiul lui M. HRUSZEWSKI, К' вопросъ о Болоховіе, extras din Кіевской Старины, Kiev 1893, 9 pp. şi hartă.

1. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, t. II, pp. 194—5.

Dar tot în această vreme, şi anume începând cu anul 1222, documentele arată că la hotarul de răsărit al Moldovei, undeva pe vadurile Prutului şi poate chiar ale Siretului, se mai afla un popor numit *Brodnici* şi o ţară a lor Brodnic [1]. Acest popor era deosebit de Cumani şi de Ruşi [2], iar în deobşte se crede că doar numele lor poartă pecetea slavă (Бродъ = *vad*), el fiind o poreclă dată Românilor care locuiau la vadurile dobrogene şi basarabene ale Dunării şi ale marilor ei afluenţi [3]. După 1254, numele lor se pierde pentru totdeauna din izvoarele istorice [4].

---

1. ZIMMERMANN — WERNER, I, p. 19 sq.; HURMUZAKI, I [1], p. 77, unde cuvântul greşit *Blacorum*, trebue înlocuit cu *Prodnicorum*; vezi şi documentele din 1227: „in Cumania et *Brodnic* terra illa vicina" (*Ibidem*, p. 102) şi din 1231: „in Cumanorum et *Brodnicorum* provinciis sibi vicinis" (*Ibidem*, p. 114). Cronicile ruseşti pomenesc pentru întâia oară pe aceşti Бродничи în anul 1147; v. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, t. II, pp 27, 29, 30, 31—4.

2. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, p. 89.

3. Chestiunea privitoare la ţara şi poporul Brodnicilor este una dintre cele mai încurcate ale istoriei noastre vechi. O parte din istoricii streini îi socoteşte slavi. La noi, R. ROSETTI, *Brodnicii*, in *Revista Nouă*, III (1890), pp. 56—8, i-a identificat cu Bârlădenii. A. BUNEA, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, pp. 130—1, şi după el C. KOGĂLNICEANU, *Românii de dincolo de Carpaţi sub dominaţiunea Ungurilor până la întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei*, în *Arhiva*, XXXVII (1930), p. 98, scoate denumirea de Brodnic, din Бръдо = *munte*, ceeace ar însemna că *brodnic* este muntean, arătând că Ţara Brodnicilor se întindea de la Milcov până la Dunăre spre răsărit şi miază-zi. I. FERENŢ, *Cumanii şi episcopiile lor*, p. 123, crede că Brodnicii erau un trib nomad şi păgân de seminţie turcească, din neamul Berendicilor, despre care vorbeşte cronica lui Nestor, şi ei locuiau pe vadurile Niprului. VICTOR MOTOGNA, *Ţara Brodnicilor şi Vrancea*, în *Rev. Ist.*, VIII (1922), pp. 55—62, găseşte cu totul altă tâlcuire cuvântului *Brodnic* şi anume că se trage de la Bron sau Bran, iar Brodnicii ar putea însemna „păzitorii trecătoarelor", de unde Vrâncenii ar fi identici cu Branicii sau Brodnicii, iar această ţară s'ar afla la miază-noapte de râul Milcov, cf. I. POPA-LISSEANU, *Brodnici*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, XII, Bucureşti 1938; A. SACERDOŢEANU, *În chestia Brodnicilor*, în *Rev. Ist.*, XXIV (1938), nr. 7—9. N. IORGA, *Brodnicii şi Românii*, în *An. Ac. Rom.*, ist. [3], t. VIII (1928), pp. 147—74, este cel mai apropiat de adevăr, credem, când spune că „Brodnicii nu pot fi căutaţi decât la vadurile dobrogene şi basarabene ale Dunării şi marilor ei afluenţi"; este însă împotriva părerii care socoteşte pe Brodnici a fi Români. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 315, afirmă totuşi „că nu-i lipsită de temeiu ipoteza care-i consideră drept Români"; cf. A. V. BOLDUR, *l. cit.*, pp. 111—9.

4. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, pp. 230—2; HURMUZAKI, I [1], pp. 259—62; cf. D. ONCIUL, *l. cit.*, p. 241, n. 38.

Credem că nu suntem departe de adevăr dacă spunem că prin mijlocirea acestor Brodnici şi Bolohoveni, poate, s'au făcut prin veac. XII-XIII cele dintâi apropieri între Polonia, Rutenia şi ţinutul care mai târziu va alcătui Moldova. Însă mărturii documentare neîndoelnice despre fiinţa unor legături mai strânse cu Polonia în jumătatea întâia a veacului XIV, avem foarte puţine. Tot ce ştim până astăzi se mărgineşte la următoarele ştiri aflate în cronicile polone şi într'un document rutean.

Astfel Dlugosz arată pe Români luptând în anul 1325 împreună cu Rutenii şi Lituanii în oastea regelui polon Wladislaw Lokietek (1320—1333) împotriva Mărcii de Brandenburg[1]. Iar într'un document din 1334, al prinţului de Haliciu Gheorghe-Boleslav Trojdenovici (1325—1340), este pomenit martor, alături de palatinul de Lwów, şi un Alexandru Moldaowicz, care după nume pare a fi moldovean[2].

---

1. J. Dlugosz, *Hist. Poloniae*, col. 989; *Opera*, XII, p. 116, sub an 1326: „...[Vladislaus] contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum et Lithuanorum stipatus Marcham Brandeburgensem citra et ultra Odram sitam, post festum S. Ioannis Baptistae ingreditur"; cf. A. P. Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, t. III, Bucureşti 1764, p. 9; I. Nistor, *Die Moldauischen Ansprüche auf Pokutia*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, vol. 101, Wien 1910, p. 22; A. Sacerdoţeanu, *Lupta Moldovenilor cu Lituanii în 1377*, în *Volumul omagial pentru fraţii Alexandru şi Ion I. Lapedatu*, Bucureşti 1936, pp. 773—4. D-l A. S. are dreptate când spune că evenimentul acesta trebue pus în 1327, întrucât până la Crăciunul din 1326 era pace între Brandenburg şi regele polon Wladislaw Lokietek, care de şi îşi adunase oaste încă din Ianuarie 1326 (cf. J. Caro, *Geschichte Polens*, II, Gotha 1863, p. 117), nu va fi făcut expediţia înainte de expirarea tratatului. H. Grappin, *Histoire de la Pologne*, Paris 1922, p. 38, dă anul 1327 pentru această întâie nimicire a Brandenburgului. Dar se poate întâmpla că Dlugosz a pus data 1326 ţinând seamă de faptul că în acest an s'a încheiat alianţa între Wladislaw Lokietek regele Poloniei şi Gedymin marele duce al Lituaniei (cf. W. Sobieski, *Histoire de Pologne*, Paris 1934, p. 70).

2. G. H. Voigt, *Codex diplomaticus Prussiae*, II, p. 190; Kotzebue, *Preussens älteste Geschichte*, II, p. 397, apud I. Nistor, *l. cit.*, p. 22); cf. D. Onciul, *Dragoş şi Bogdan*, în *Conv. Lit.*, XVIII (1884—5), p. 261. Ciudat lucru că şi palatinul are un nume care pare a fi românesc: *Borisco Cracula*; cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 204. Este locul să amintim aici, că între dregătorii împărăţiei Kipciak, pe care îi pomeneşte la 1286 relaţiunea unui călugăr franciscan, apare şi un „*Ymor filium Molday*": C. Eubel, *Bullarii Franciscani Epitome*, Ad Claras Aquas 1908, p. 165; G. Golubovich, *Biblioteca Bio-bibliografica della*

Lăsând la o parte aceste pomeniri singuratice şi doar întâmplătoare, trebue să recunoaştem că legături nemijlocite între Moldova şi Polonia nu se ivesc decât din vremea ocupării Rusiei Roşii de către oştile lui Cazimir cel Mare. Căci de atunci încep să se simtă neîntrerupt în Moldova, mai ales pe tărâmul bisericesc, înrâuririle polone, care urmăreau stăruitor să înlocuiască pe cele ungare şi să deschidă drum nou lucrării misionare a călugărilor catolici veniţi din Polonia.

2. APROPIEREA POLONIEI DE MOLDOVA DUPĂ CUCERIREA RUTENIEI

Subjugarea Haliciului de către Tătari[1] durează până la moartea prinţului Boleslav-Gheorghe Trojdenovici, întâmplată în preajma zilei de 7 Aprilie 1340[2], în împrejurări nenorocite pentru el. Intrat prin alianţă în familia prinţilor de Haliciu[3], el sfârşi prin a moşteni domnia acestei ţări în 1324, când cei doi prinţi din

Terra Santa e dell' Oriente francescano, II, Quarrachi 1913, pp. 444—5; cf. G. I. BRĂTIANU, *Les Bulgares à Cetatea-Albă au debut du XIV-e siècle*, in *Byzantion*, II (1925), p. 167; Idem, *În jurul originei stemelor Principatelor Române*, in *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 239. C ANDREESCU, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră in sec. XIII şi XIV*, în *Cercetări Istorice*, IX[2] (1933), p. 153. Însă A. DECEI, *Revue de Transylvanie*, IV (1938), p. 452, crede că *Molday* înseamnă o nouă etimologie a numelui Moldovei, părere respinsă de d. G. I. BRĂTIANU, *O enigmă şi un miracol istoric: Poporul Român*, Bucureşti 1940, p. 111, arătând că aceasta dovedeşte numai că numele era răspândit chiar înainte de data cunoscută a întemeierii principatului.

1. Stăpânirea tătară asupra Rusiei, după cunoscuta bătălie de la Kalca (1223), şi dărâmarea Kievului (1240), a pus capăt pentru multă vreme şi neatârnării statelor ruseşti din Valea Niprului. Mai târziu, toate încercările prinţului Daniil al Haliciului de a-şi redobândi independenţa cu ajutorul papei Inocenţiu IV, care în schimbul făgăduelii că va trece la catolicism îi trimise prin soli papali coroana regală, au rămas zadarnice. Peste scurtă vreme Daniil muri (1264), iar între fiii şi urmaşii săi isbucniră certuri şi lupte sângeroase, obişnuite de altfel la Ruşi, din pricina lipsei unei rânduieli statornice de urmare la tron; cf. I. NISTOR, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuţi 1934, pp. 45—6.

2. A. PROCHASKA, *W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego*, in *Kwart. hist.*, VI (1892), pp. 30—1. În privinţa izvoarelor despre moartea lui Gheorghe Boleslav, v. M. HRUSZEWSKI, Історія України Руси, t. III, Kiev 1905, pp. 534—5.

3. O. BALZER, *Genealogia Piastów*, pp. 455—7. Se căsătorise la Płock, în 1331, cu Eufrosina, fiica lui Gedymin; cf. şi H. PASZKIEWICZ, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925, p. 34. După omorîrea soţului ei, Eufrosina a fost şi ea înecată de Ruteni în Vistula, la 5 Fevruarie 1342 (WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 210)

urmă ai ramurii Romanovici, Andrei şi Lew, îşi pierdură viaţa într'o luptă împotriva Tătarilor[1]. Ca să ajungă la tron, Boleslav, care de neam era polon şi cobora din vestita familie de regi a Piaştilor[2], trebui să îmbrăţişeze credinţa supuşilor săi ruteni, adică ortodoxia, schimbându-şi atunci şi numele în Gheorghe[3]. Totuşi, el nu izbuti să câştige încrederea boerilor săi, care îl învinuiau că ocroteşte pe catolici[4]. Din această pricină ei îl otrăviră, cu gândul de a aduce în locul lui la tron pe prinţul lituan Lubart, sprijinitor al bisericii ortodoxe[5]. Dar mai înainte ca Lubart să poată ajunge la tron, oştile polone ale regelui Cazimir trecură graniţa şi pătrunzând în ţinutul Haliciului ocupară cetatea Lwów, unde era reşedinţa domnească[6]. Apoi, după lupte înverşunate

1. J. PTASNIK, *Monumenta Poloniae Vaticana*, I, p. 83; scrisoarea papei Ioan XXII, din 21 Maiu 1323 „quod ultimi duo principes Ruthenorum de gente scismatica... decesserunt ex hac luce". cf. H. PASZKIEWICZ, *l. cit.*, p. 11.

2. O. BALZER, *l. cit.*, p. 453, presupune că Gheorghe-Boleslav era fiul mai mare al lui Trojden. Cu toate îndoelile ridicate în această privinţă de ST. LAGUN, *Rodowód Piastów*, în *Kwart. hist.*, XI (1897), p. 778, părerea lui O. Balzer este primită astăzi aproape de toţi istoricii poloni şi ucraineni.

3. A. BIELOWSKI, *Monumenta Poloniae Historica*, II, Lwów 1872, pp. 620—621; cf. J. REZABEK, *Jiri II posledni knize veskere Male Rusi*, în *C. Mus. Ceskeho*, VII (1883), pp. 120—141, 204—218, apud H. PASZKIEWICZ, *l. cit.* p. 26, n. 2.

4. R. LOENERTZ, *Les missions dominicaines en Orient au quatorzieme siècle et la Société des Frères Pérégrinants*, în *Archivum Fratrum Praedicatorum*, IV (1934), p. 3. Iată ce scrie cronicarul ceh Francisc de Praga despre omorirea lui Gheorghe-Boleslav: „Qui quidem dux zelo ductus fidei orthodoxae, accersiri iussit fidei catholicae sacerdotes et de diversis terris viros in theologia eruditos, volens germen verae fidei seminare et extirpare scismaticum errorem Ruthenorum, qui dolentes relinquere sectam eorum, ducem veneno necantes, multos christianos ferro et modis variis extinserunt". (*Fontes Rerum Bohem*, IV, p. 430; cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 210).

5. Lubart era fiul lui Gedymin, aşa dar cumnat cu Gheorghe Boleslav Trojdenovici şi cu Cazimir regele Poloniei (J. DLUGOSZ, *Opera*, XII, pp. 146, 183; T. NARBUT, *Pomniejsze pisma historyczne*, Wilno 1856, p. 296). Ştim că în 1322 era căsătorit cu Eufrosina de Volinia, fiica lui Wladimir Mstislavici şi nepoata lui Daniil de Ostrog (v. N. de BAUMGARTEN, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X-e au XIII-e siecle*, pp. 51—2). De aici îşi va trage Lubart drepturile lui de moştenire asupra tronului cumnatului său, omorît în împrejurări atât de rele.

6. A. PROCHASKA, *Ibidem*, p. 30; A. LEWICKI, *Jeszcze w kwestyi zajęcia Rusi Czerwonej przez Kazimierza*, în *Kwart. hist.* IX (1895), p. 482. Încă de pe când trăia Gheorghe-Boleslav, regele Cazimir al Poloniei se învoise cu el

cu cnejii lituani, care pretindeau dreptul de moştenire asupra Haliciului [1], precum şi de hărţueli cu regele Ungariei [2] şi cu hanii tătari din Kipciak [3], Cazimir cel Mare izbuti în anul 1349 să alipească acest ţinut rutean la regatul Poloniei [4]. De acum înainte

ca să-l moştenească la tronul Haliciului. Astfel într'un document din 1337, Cazimir se intitulează: „haeres ac dominus totius terrae Russiae". *Kodex dyplomatyczny Małopolski*, p. 24; cf. *Akta grodzkie i ziemskie*, t. VII, p. 7.

1. N. de BAUMGARTEN, *Halitch et Ostrog*, in *Orientalia Christiana Periodica*, III (1937), pp. 172–3; FILEWICI, Борьба Польши и Литвы Руси за Галицко-Владимирско наслѣдіе, in Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія XII (1889), p. 284. Câteva izvoare îngăduesc să se creadă, că între 1340–1349 Haliciul a fost ocârmuit de Lubart, numit la botez şi Dimitrie. Astfel este pisania săpată pe clopotul mânăstirii sf. Gheorghe din Lwów, care arată că a fost făcut la leat 6849 (=1341) de către egumenul Eftimie sub prinţul Dimitrie. ZUBRIŢKIJ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, Lwów 1874, p. 78, nr. 44; J. WOLFF, *Ród Gedimina*, Kraków 1886, pp. 73–4; cf. M. HRUSZEWSKI, Історія України-Руси, t. III, p. 141, unde se arată temeiurile pe care se sprijină autenticitatea acestei pisanii. Cronica lui IOAN DIN CZARNKOW spune lămurit, că după Gheorghe Boleslav „Lubardus filius Gedimini ducis Litwanorum eundem ducatum Russiae possidebat quem Kazimirus anno D. 1349 obtinuit ex integro". A. BIELOWSKI, *Mon. Poloniae hist.*, II, 629). În ce priveşte pe boerul Detko, pe care în 1347 îl aflăm intitulat „provizor seu capitaneus terre Russie"; G. H VOIGT, *Codex diplom. Prussiae*, II, p. 83; III, nr. 61; V, nr. 6); WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 215, crede că el ocârmuia Haliciul numai ca locţiitor al lui Lubart; v. FEJER, *Codex diplom. Hungariae*, IX¹, p. 209, doc. din 1344, în care Detko este numit de regele Ludovic al Ungariei „capitaneus Ruthenorum".

2. Haliciul fusese în anul 1207 sub stăpânirea Ungariei, căci după moartea prinţului Roman iscându-se între fiii săi Daniil şi Vasilko certuri pentru domnie, neînţelegerile acestea ispitiră pe regele Andrei II să se amestece în treburile lăuntrice ale principatului vecin. Oştile ungureşti trecură în câteva rânduri Carpaţii şi năvăliră în Haliciu, cu gândul ca să aducă pe cei doi prinţi sub suzeranitatea lor, ceea ce au şi izbutit să facă. Şi astfel la 1208 regele Andrei II al Ungariei se putea mândri şi cu noul titlu de „Galitiae Lodomeriaeque rex". (I. NISTOR, *l. cit.*, p. 45). Abia în 1350, pe temeiul unei înţelegeri, Ludovic al Ungariei dărueşte, în chip formal ţinutul cervono-rus unchiului său Cazimir cel Mare, cu condiţia că dacă regele polon va avea un fiu, atunci Ludovic va putea să-l răscumpere de la el sau de la urmaşii lui, însă nu de la Cazimir, pentru suma de 100.000 florini. cf. A. PROCHASKA, *l. cit.*, pp. 30—1, unde se publică şi documentul.

3. Tătarii au fost chemaţi în ajutor împotriva regelui Cazimir chiar de către Detko şi Lubart. Puternicul lor han Uzbeck se grăbi să-şi apere drepturile sale suverane asupra acestei ţări. cf WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 217.

4. GORZYCKI, *Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez Kazimierza*, Lwów 1889, p. 17 sq. Despre luptele Poloniei cu Lituanii, care au durat şi în anii

Rutenia ortodoxă, vecină cu Moldova, trece subt sceptrul stăpânitor al regilor poloni, ceia ce dădu prilej Catolicismului să se socotească oarecum privilegiat în acest ţinut[1]. Dovada este faptul că îndată după cucerirea Ruteniei de către Poloni, starea bisericii catolice s'a schimbat simţitor aici, iar clerul catolic, atât secular cât şi regular, avea de acum chezăşia că va lucra subt ocrotirea stăpânirii politice a regilor catolici.

Dar chiar până atunci pravoslavnicii prinţi ruteni dăduseră negustorilor şi meşteşugarilor străini chemaţi aici din Apus, mai ales din Germania, dreptul să-şi păstreze nestingherită credinţa lor catolică[2]. Iar aceasta o făceau cu scopul ca să-i atragă în oraşele lor lipsite de asemenea îndeletniciri aducătoare de venituri. Astfel, printr'o toleranţă vădit interesată, s'au înjghebat în centrele mai de seamă ale Ruteniei, numeroase colonii catolice, care în a doua jumătate a veacului XIV fură sporite şi întărite prin venirea altor băjenari apuseni, aşezaţi în diferite oraşe din Rutenia, Podolia şi Moldova. Trebuia, aşa dar, să se poarte grijă de nevoile sufleteşti ale acestor credincioşi catolici, răspândiţi în mijlocul unei populaţii curat ortodoxe[3]. A urmat, precum era

---

1350—1351 şi despre tratatul de pace încheiat între regele Poloniei Cazimir cel Mare şi cnejii lituani în anul 1352, v. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, pp. 219-225; H. PASZKIEWICZ, *l. cit.*, pp. 130-160. Textul tratatului apud KARSKI, Древности археографической комиссiи Московскваго археологич. общества, t. I, Moscova 1899, p. 543. Pe temeiul tratatelor dintre Polonia şi Lituania, Volinia rămase mai departe sub stăpânirea lituană, iar catolicismul nu propăşi aici decât după unirea polono-lituană din 1386. După ce Olgierd Gedyminovici ducele Lituaniei (1345-1377) a bătut pe Tătari la Sina Woda (1362), Podolia a fost luată de dinastia lituană a Koriatovicilor, care au stăpânit-o până în anul 1366, când Alexandru Koriatovici, prinţul Podoliei, ajunge vasal al regelui Cazimir. El trecu atunci la catolicism şi rămase credincios suveranului său până la moarte. cf. ST. M. KUCZYNSKI, *Sine Wody*, in *Księga ku czci Oskara Haleckiego*, Warszawa 1935, p. 81—141.

1. *Ibidem*, pp. 4-5.

2. În oraşul Lwów încă din 1270 se afla o biserică r.-catolică lângă castelul domnesc, şi care se spune că era dania făcută Dominicanilor de către prinţesa catolică de neam ungur Constanţa. În 1238 călugării dominicani ar fi zidit şi o mănăstire a lor la Haliciu; cf. K. VÖLKER, *Kirchengeschichte Polens*, Berlin-Leipzig 1930, p. 68.

3. Jurisdicţia bisericească asupra credincioşilor catolici din Rutenia o pretindeau la început episcopii de Lebus, întemeiaţi fiind ei pe o bulă a papei Alexandru IV din 11 Fevruarie 1257. Se pare că acest scaun episcopal avusese

firesc, lucrarea misionară a călugărilor franciscani [1], care avea să ducă, curând după aceia, la numirea episcopilor catolici pentru scaunele din Przemysl (1352), Wladimierz (1358), Cholm (1359), Haliciu cu reşedinţa mai târziu la Lwów (1367) [2] şi Siret (1370).

3. LEGĂTURI POLITICE ŞI COMERCIALE ÎNTRE MOLDOVA ŞI POLONIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI XIV

După ce Bogdan trecu din Maramureş în Moldova şi prin alungarea lui Balc fiul lui Sas izbuti să facă din voevodatul de la Baia o ţară neatârnată, el se gândi să-şi afle în altă parte prieteni şi ocrotitori, ca să se poată apăra împotriva ameninţărilor ce vor urma din partea Ungariei. Apropierea lui de Polonia era deci firească, mai ales că pe vremea descălecării, puternicul rege vecin Cazimir cel Mare întinsese hotarul de miază-zi al

---

într'adevăr oarecare rosturi pentru susţinerea catolicismului din ţinuturile rutene; (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 73, nr. 144). În veac. XIV episcopia de Lebus îşi avea scaunul chiar în Rutenia, căci un doc. din 1327 spune: „quod sedes episcopalis Lubucensis in partibus minoris Galathe, que Ruscia nuncupatur in loco videlicet dicto Flademiria ab antiquo exititit situata" (THEINER, *Ibidem*, p. 295, nr. 376). Prin „Flademiria" se înţelege Wladimierz. În 1385 episcopul Lebus se plângea: „Quoniam ecclesia Lubucensis .. que olim in Rusia sedem habebat cathedralem et ab inde per paganos et infideles expulsa et crudeliter profugata ab antiquis temporibus". cf. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, I, p. 242, apud WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 92; cf. şi pp. 195-211, unde se dau multe date despre această episcopie; v. deasemenea şi lucrarea mai veche a lui S. W. WOLHBRUCK, *Geschichte des ehemaligen Bisthums Lebus und des Landes dieses Namens*, Berlin 1829. Un episcop catolic ales anume pentru ţinuturile rutene se dovedeşte încă din 1230, cu numele de Gebhard. Dar după cucerirea Ruteniei de către Cazimir, scaunul papal era de părere că acolo trebue restatornicită *unirea*, care se făcuse subt prinţul Daniil în anul 1253. Pe acest temeiu papa dorea să numească la Haliciu un episcop catolic în locul celui „shismatic". Totuşi Cazimir nu vru să vatăme vechea aşezare a bisericii ortodoxe de aici, ci se gândea la orânduirea unei biserici catolice aparte. Astfel în scrisoarea sa către papa Clement VI, din 1351, prin care îl încunoştiinţează despre cucerirea sa răsăriteană, Cazimir arată că s'ar putea alcătui şi întemeia aici şapte scaune de episcopii catolice, care să fie împreunate într'o mitropolie... „...infidelium Ruthenorum terras sive ducatus, in quibus possunt constituti et creari septem diffusi episcopatus cum suo metropolitano, sue potestati et dominio iam subiecit". THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, pp. 531—3, nr. 702, scrisoarea papei din 14 Martie 1351.

1. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 62.
2. cf. WL. ABRAHAM, *Początki arcybiskupstw łacinskie w Lwowie*, Lwów 1909.

regatului său, până la Ceremuş, Colacin şi Nistru. Aşa credem că s'au început cele dintâi legături politice între Moldova şi Polonia pe care interesele comerciale o sileau să se apropie cât mai mult şi chiar să ajute ca tânăra ţară de la miază-zi să fie deocamdată de sine stătătoare.

Tot timpul cât a domnit [1], Bogdan a fost în vădită duşmănie cu regele Ludovic al Ungariei. Răzvrătirea lui faţă de purtătorul aşa zisei coroane a Sf. Ştefan şi întemeierea principatului neatârnat de pe apa Moldovei, fireşte trebuiau să atragă din partea Ungariei încercări războinice pentru redobândirea suzeranităţii pierdute asupra acestei ţări [2]. Au urmat atunci lupte aprige pornite de regele Ludovic cu gândul ca să aducă din nou subt a sa ascultare pe „Vlahii răzvrătiţi ce se abătuseră de la calea credinţei datorite" [3]. Dar vitejia ostaştior lui Bogdan a silit pe Unguri să sufere înfrângeri neaşteptate, dovedind astfel că nici Moldovenii nu erau începători într'ale războiului.

În preajma acestor lupte de neatârnare şi când abia începe domnia lui Bogdan, cronicarii poloni Dlugosz [4] şi Kallimach [5]

---

1. Toate cronicile noastre vechi dau lui Bogdan şase ani de domnie, şi dacă admitem că descălecatul lui s'a întâmplat în 1359, reiese că el a murit în 1365; cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 380.

2. Despre răsboaiele lui Ludovic cu Bogdan, cronicarul ungur Ioan de Târnave (Küküllö) scrie: „Et quamuis per exercitum ipsius regis sepius impugnatus extitisset...". Iar în alt loc adaugă: „Item fere singulis annis, vel in quolibet tercio anno movit exercitum contra emulos et rebelles et sepius contra Racenses et Molduanos". (*Chronicon Dubnicense*, ed. FLORIANUS, *Hist. Hung. fontes dom.*, III, pp. 188, 191; *Chronicon Budense*, ed. PODHRADCZKI, pp. 331, 338; THWROCZ, *Chronica Hungarorum*, ed. SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p. 241, 245; cf. D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, p. 249, n. 52). Acelaşi lucru ni-l arată şi cunoscuta diplomă a regelui Ludovic din 2 Fevruarie 1365 (I. MIHALYI, *Diplome maramureşene*, pp. 56-8, nr. 29), prin care dărueşte lui Balc, fiul voevodului Sas, moşia lui Bogdan de la Cuhea din Maramureş. Se ştie că Balc l-a ajutat pe Ludovic în luptele din Moldova, căpătând chiar mai multe răni, însă la sfârşit a fost silit de Bogdan ca să-şi părăsească drepturile la domnie şi să urmeze pe rege în Ungaria.

3. *Ibidem*, p. 38, doc. din 20 Martie 1360: „specialiter in restauratione terrae nostrae Moldauane, plures Olachos rebellantes a via debitate fidelitatis deviantes".

4. *Hist. Poloniae*, I, coll. 1122—4; *Opera*, XII, pp. 277—8.

5. *Vita et mores Sbignei Cardinalis*, ed. L. FINKEL, in *Mon. Poloniae hist.*, t. VI, pp. 236-8. Kallimach este pseudonimul subt care a scris Filip Buonarccosi. Despre el v. ROMAN PILAT, *Historja literatury polskiej*, I², edit. ST. KOSSOWSKI, Kraków 1926, pp. 114—123.

vorbesc despre o bătălie între doi fraţi Petru şi Ştefan, pentru moştenirea domniei după moartea tatălui lor Ştefan, voevodul ţării Sepeniţului[1] *„terra Sepenicensis"*, care se află în partea de miazănoapte a Moldovei, între Prut şi Nistru[2]. Astfel Petru, de şi era mai tânăr şi fără drept la tron, însă având de partea lui pe mai mulţi boieri şi bucurându-se de sprijinul provincialilor unguri *„provincialium Hungarorum favore"*, se răsculă împotriva fratelui său mai vârstnic Ştefan, pe care îl alungă din ţară şi îi luă domnia. Dar Ştefan, care fugise în Polonia, nu putea să rabde această nedreptate ce i se făcea prin sprijin unguresc; deaceea el ceru ajutorul regelui polon Cazimir, făgăduindu-i în schimb supunere de vasal. Cum Polonii erau dornici să-şi întindă stăpânirea lor şi peste Ţara Sepeniţului, dădură în grabă lui Ştefan un corp de oaste ca să pornească să-şi recâştige tronul. La început Petru nu vru să primească lupta în câmp deschis, ci căută să atragă pe Poloni în cursă prin vicleşug. După ciocniri şi hărţueli neînsemnate, el se retrase cu ostaşii săi în codrii *„plonyni.., in terra Sepenicensi"*

1. Pentru descrierea acestei lupte v. M. MIECHOWSKI, *Chronicon Polonorum* Cracovia 1521, pp. 228-9; M. CROMER, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basel 1568, p. 212; S. SARNICKI, *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, libri VIII, Cracovia 1587, p. 326, coll. 1143-4; CHWALKOWSKI, *Pamietnik albo Kronika pruskich Mistrzów*, Poznan 1712, p. 68; M. STRIJKOWSKI, *Kronica polska*, t. II, Warszawa 1846, pp. 32-3; M. BIELSKI, *Kronika*, ed. TUROWSKI, I, Sanock 1856, pp. 404-6; L. ROHALSKI, *Dzieje księstw naddunjskich*, Warszawa 1861, pp. 687-8; AL. MORGENBESSER, *Wyprawa na Wołoszczyzne roku 1359*, in rev. *Ruch Literackie*, Lwów 1876, nr. 27-9; H. ZEISSBERG, *Dziejopisarstwo polski wieków średnich*, t. II, Warszawa 1877, pp. 242-4; AL. CZOLOWSKI, *Początki Moldawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359*, Lwów 1890, pp. 5-27, (extras din *Kwart hist.* IV (1890), pp. 258-285); I. BOGDAN, *Două disertaţii despre începuturile Moldovei şi Ţărei Româneşti*, în *Conv. Lit.* XXIV (1890), pp. 545-9, a publicat textul lui Dlugosz în latineşte şi textul lui Kallimach în traducere românească. I. NISTOR, *Lucius Aprovianus, eroul Ţării Sepeniţului*, in *An. Ac. Rom.*, ist[e]. XXIII (1941), pp. 133-176, studiază din nou împrejurările în care s'a dat lupta între cei doi fii ai voevodului Ştefan şi înfăţişează unele păreri noi în legătură cu Petru.

2. cf. G. POPOVICI, *Stărostia sepenicensă*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu*, Bucureşti 1900, pp. 476-482; Idem, *Postcriptum la „Starostia sepenicensă"*, în *Conv. Lit.*, XXXIV (1900), p. 432; T. BALAN, *Ţara Sepenicului*, Cernăuţi 1926. Vezi şi C. RACOVIŢĂ, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în *Rev. Ist. Rom.* X (1940), pp. 238-245, unde se lămureşte expediţia de la 1359 şi diferitele ei interpretări, precum şi chestiunea Ţării Sepeniţului, pe temeiul izvoarelor şi a ultimelor cercetări ale istoriografiei române şi polone.

şi dealungul drumului pe unde să treacă oastea polonă, a pus să se taie copacii în aşa chip, ca trunchiurile să rămână doar înţinate de rădăcini. Se aşeză apoi la pândă, iar când duşmanii pătrunseră în pădure, copacii fură prăvăliţi asupra lor, şi astfel aproape toată oştirea venită împotriva lui Petru fu nimicită în această cursă [1].

Fără să mai stăruim prea mult asupra diferitelor păreri ale istoricilor poloni şi români în legătură cu această luptă din 1359 [2]

1. Polonii care mai scăpară cu viaţă fură luaţi robi de către Moldoveni.

2. Cel dintâiu istoric polon care a încercat să dovedească temeinicia ştirilor aflate la Długosz şi Kalimach în privinţa acestei lupte, este AL. CZOLOWSKI, *Początki Moldawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359*, Lwów 1890, pp. 16-19. Părerile sale au fost luate în seamă şi de istoricii noştri: I. BOGDAN, *Două disertaţii despre începuturile Moldovei şi Ţării Româneşti*, în *Conv. Lit.*, XXIV (1890), pp. 538-550; I. URSU, *Relaţiunile*, pp. 14-6; D. ONCIUL, *Din trecutul Bucovinei*, în *Conv. Lit.* XLIX (1915), p. 603; AL. XENOPOL, *Istoria Românilor*, ed. III, p. 121 (care crede însă că lupta s'a întâmplat în 1395); N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 263; C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 387-8. Împotriva părerilor lui AL. CZOLOWSKI s'a ridicat J. DABROWSKI, *Dzieje Polski średniowiecznej*, II, Kraków 1926 p. 75, care presupune că oastea polonă a fost trimeasă de Cazimir în ajutorul lui Ludovic regele Ungariei şi aliatul său, ca să împiedice întemeierea ţării Moldovei neatârnate, pe drumul său spre Marea Neagră. Deasemenea O. GORKA, *Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza, I, 1359—1450*, în *Przegląd histyczny*, X (1935), pp. 325—91, p. 18, reluând firul cercetărilor, încearcă să arate că expediţia relatată de Długosz nu s'a putut întâmpla decât după moartea lui Cazimir cel Mare, adică între anii 1374—9, şi ea s'ar datora lui Wladislaw Opolski, guvernatorul Rusiei Roşii. Această părere şi-a însuşit-o apoi şi prof. O. HALECKI, *Les relations polono-roumaines*, în *Revue de Sud-Est Européen*, XIII (1936), p. 236. Dar argumentele d. O. Górka au fost combătute în parte de J. SKRZYPEK, *Poludniowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do śmierci Jadwigi i bitwy nad Worskalą (1386—1399)*, Lwów 1936, pp. 38-40, care ia drept bună tot data de 1359. În istoriografia românească chestiunea aceasta a fost din nou pusă în discuţie de comunicarea d. prof. I. NISTOR, *Lucius Aprovianus, eroul Ţării Sepeniţului*, în *An. Ac. Rom.* ist.[3] XXIII 1941), pp. 133 167 şi de studiul d. C. RACOVIŢĂ, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), pp. 238-245. În timp ce d. I. N. spune că ştirile date de Kallimach despre Lucius Aprovianus împlinesc descrierea lui Długosz şi ea este brodată pe cel mai real fapt istoric al expediţiei polone împotriva Moldovei din anul 1359, d. C. R. crede că „interpretarea d-lui Górka trebue admisă în linii generale". Noi înclinăm spre părerea că de vreme ce informaţiile lui Długosz nu pot fi puse la îndoială, în ce priveşte adevărul istoric asupra persoanelor, nu mai este nici o greutate în a primi de bun şi anul dat de el, 1359, când s'a întâmplat această luptă.

şi trecând peste discuţia purtată în jurul voevozilor Petru şi Ştefan care „s'au pricit" între ei cu ajutor polon şi unguresc[1], reţinem doar faptul istoric netăgăduit al unei înrâuriri polone asupra Moldovei resimţită pe tărâmul politic, încă înainte de moartea lui Cazimir cel Mare († 5 Noemvrie 1370) adică pe vremea domniei lui Bogdan şi a fiului său Laţcu.

---

1. AL. CZOLOWSKI, *l. cit.*, p. 28, admite că Petru şi Ştefan n'au putut fi decât feciorii lui Bogdan cel bătrân, întemeietorul Moldovei şi prin urmare ei au domnit între Bogdan şi Laţcu, adică în anii 1365—1369 (p. 26); GR. TOCILESCU *Manual de istorie română pentru şcoale*, I, Bucureşti 1886, p. 121, vede în Petru şi Ştefan, nu pe fiii lui Bogdan, ci pe nepoţii lui; I. URSU, *l. cit.*, p. 26, spune că deoarece Bogdan trăia în 1359, ei nu puteau fi urmaşii lui, iar acel „Ştefan Voevod" după moartea căruia se luptă fiii săi pentru moştenirea la tron, pricinuind amestecuri străine, nu este altul decât nepotul tovarăşului lui Bogdan, amintit în documentul din 1349. Şi fiindcă el îl ajutase în răscoala împotriva regelui unguresc, Bogdan a trebuit să-i dea drept răsplată, ca feud ereditar, ţinutul Sepeniţului, asupra căruia Polonii aveau dealtfel pretenţii de suzeranitate, căci după spusele lui Długosz, acest ţinut a fost scos de subt stăpânirea Tătarilor prin puterea oştilor lui Cazimir cel Mare. D. ONCIUL, *l. cit.*, p. 603, n. 3, crede că din această familie de voevozi ai Ţării Sepeniţului se trag probabil Muşatinii. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 293, n. 5, stărue în părerea sa mai veche, după care Petru şi Ştefan nu pot fi decât feciorii Muşatei. O. GORKA, *l. cit.*, p. 25, spune la fel că Petru Vodă este Petru Muşatin, fiul unui Ştefan necunoscut. D, prof. I. Nistor, în comunicarea amintită (pp. 16—46), aduce unele păreri noi în această privinţă, arătând că Ştefan-tatăl, voevodul ţării Sepeniţului, este fiul lui Iuga din Maramureş, fratele lui Bogdan Întemeietorul şi că el a descălecat în ţara Ceremuşului, aşteptând ca unchiul său să desăvârşească organizarea Moldovei. Ştefan poate să fi fost căsătorit cu o prinţesă polonă ori lituană, catolică, anume Margareta sau Muşata, care a supravieţuit soţului ei până în 1387. La moartea lui Ştefan tatăl, tronul revenea fiului său Ştefan, care a fost scos din domnie de fratele său mai mic Petru. După lupta din 1359, Petru a rămas singur stăpânitor peste ţara Sepeniţului, iar în 1375, când prin moartea lui Laţcu Vodă tronul Moldovei a rămas liber, căci acesta n'a avut alţi urmaşi decât pe Anastasia, se ivi pretedent la domnie Petru fiul Muşatei, ca fiind coboritor din aceiaşi familie în linie bărbătească. Astfel Petru izbutind să ocupe şi tronul lui Laţcu — să nu uităm că acelaşi lucru se petrecuse atunci şi în Polonia cu Ludovic al Ungariei —, unì amândouă voevodatele de Sepeniţ şi Moldova subt un singur sceptru cu capitala la Suceava. Se ştie că în *Letopiseţul de la Bistriţa* Petru este trecut: «смрть мѹшатинѣ» (I. BOGDAN, *Cronice inedite*, p. 35). Pomelnicul de la Bistriţa însă vâră între Laţcu şi Petru pe *Costea Voevod* (v. Ac. Rom. *ms. slav* f. 3-r.; cf. DAMIAN P. BOGDAN, *Pomelnicul mânăstirei Bistriţa*, Bucureşti 1941, p. 50), fapt pe care d. I. N. îl atribue unei greşeli de transcriere: *Costea* în loc de *Ştefan*. Noi ne gândim dacă nu cumva în pomelnicul original — manuscrisul

Înainte de a cerceta înrâurirea polonă suferită de Moldova pe tărâmul bisericesc prin întemeierea episcopiei de Siret, vom încerca să înfăţişăm pe scurt legăturile politice şi comerciale care au urmat între aceste două ţări, în a doua jumătate a veacului XIV. Ele îşi trag obârşia mai ales din nevoia simţită de Polonia, ca să-şi aibă drum deschis şi apărat prin Moldova spre Marea Neagră. Căci pe acest drum se făceau atunci schimburile de mărfuri între oraşele polone şi neguţătorii italieni, care ţineau un fel de monopol al comerţului răsăritean cu porturile Levantului şi cu cele ale Mării Negre [1]. Şi este bine să stăruim asupra acestui lucru, deoarece în evul-mediu legăturile politice mergeau una cu cele bisericeşti, iar cele comerciale adeseori erau premergătoare atât pentru unele cât şi pentru altele.

Despre urcarea voevodului Laţcu pe tronul Moldovei în anul 1365, după moartea tatălui său Bogdan, nu ştim aproape nimic; deasemenea nu se cunoaşte măcar un document intern de la el. Întru câtva s'ar putea bănui că el a ajuns la domnie prin sprijinul regelui polon Cazimir cel Mare. Războaiele purtate de Ludovic împotriva „necredinciosului" său Bogdan, până la sfârşitul vieţii acestuia, ne îndeamnă să credem că moştenirea pe care o primise Laţcu trebuia apărată cu orice preţ, pentru a nu fi iarăşi subjugată de Unguri. Şi cum Moldova alcătuia pe atunci

de azi este o copie de la inceputul veacului XVI, după un original inceput in 1407 —, va fi fost scris după Лацко numele voevodului Стєфан al Ţării Sepeniţului. Cu vremea insă pomelnicul va fi suferit unele corupţii prin ştergerea literelor. In cazul de faţă s'ar putea intâmpla să fi pierit literele de la sfârşitul numelui Ştefan, adică — фан. La transcriere diacul, vreun rutean de neam, nepricepând ce rost ar putea avea literele rămase Стє —, le va fi impreunat cu literile Ко de la sfârşitul numelui Laţco, scoţând astfel un nume nou Костє, în loc de Ştefan. Aceste presupuneri le facem pe temeiul că este cu neputinţă ca acest nume *Costea Voevod* să fi fost trecut in pomelnicul original al mânăstirii Bistriţa, căci el nu este nume de botez, ci o prescurtare a numelui Constantin. În toate pomelnicele domneşti nu găsim trecute nici numele de casă şi nici diminutivele, ci numai numele curate de botez. Afară de asta o stricare a ms. cuprinzând vechiul pomelnic de la Bistriţa este de admis mai de grabă decât a oricărei alte cărţi de ritual, prin necontenita lui întrebuinţare la slujbele de fiecare zi, pentru pomenirea viilor şi a morţilor.

1. P. P. PANAITESCU, *La route comerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Âge*, in *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 172; cf. I. NISTOR, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV-XVI Jahrhundert*, Gotha 1911, pp. 17-78.

aşa numita zonă de interese comerciale polone[1], ocrotirea ei era firească din partea vecinilor de la miază-noapte. Bogatele oraşe Cracovia şi Lwów ţineau în mână cheia comerţului răsăritean al Poloniei cu porturile din Marea Neagră şi Levant, iar drumul urmat de negustorii încărcaţi cu mărfuri trecea dealungul ţării Moldovei. Numai în felul acesta socotim că se poate lămuri amestecul polon tot mai des în treburile lăuntrice ale Moldovei, începând cu expediţia din 1359 şi ajungând apoi în anul 1387, la cunoscutul act de supunere al voevodului Petru Muşat.

S'ar părea că încoronarea lui Ludovic al Ungariei şi de rege al Poloniei, la 17 Noemvrie 1370, ar fi atras din nou suzeranitatea ungară asupra Moldovei[2]. N'avem însă nici o dovadă

---

1. cf. P. P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân şi suzeranitatea ungurească*, în *An. Ac. Rom.*, ist[s], t. XX (1938), p. 64. Despre comerţul Poloniei cu Răsăritul în evul mediu, v. ST. KUTRZEBA, *Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich*, Kraków 1903; Idem, *Handel Krakowa w wiekach średnich*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., XLIV (1903), pp. 108-115; ST. LEWICKI, *Drogi handlowe w Polsce w wiekach średnich*, Kraków 1906; I. NISTOR, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV-XVII Jahrhundert*, Gotha 1911; Idem, *Handel und Wandel im Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts*, Cernăuţi 1912; LUCJA CHAREWICZOWA, *Handel średniowiecznego Lwowa*, Lwów 1925. La acestea se mai poate adăuga şi lucrarea de mare sinteză a lui W. HEYD, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age* (trad. Furey Raymond), Leipzig 1885.

2. Se ştie că Ludovic n'a domnit în Polonia cu loialitatea ce se cuvenea şi nici n'a căutat să păstreze acestui regat liniştea şi strălucirea moştenită de la Cazimir cel Mare. Dimpotrivă, nesocotind toate făgăduelile de mai înainte şi călcând chiar jurământul ce făcuse când şi-a pus pe cap coroana Piaştilor, la doi ani după ce luă în mână sceptrul unchiului său, adică în 1372, Ludovic smulse Rusia Roşie de subt stăpânirea Poloniei şi o trecu subt ocârmuirea Ungariei. A fost un act de vitregie fără seamăn faţă de acest ţinut, care pe vremea domniei lui Cazimir cel Mare îşi găsise oarecum liniştea prin stingerea certurilor pentru domnie. Afară de aceasta, regele polon păstrase neatinse toate aşezămintele obşteşti privitoare la credinţa pravoslavnică, cu toate datinile şi legiuirile străvechi ale acestor supuşi paşnici, care dintru început nu se împăcară cu asupritoarea stăpânire maghiară. În atari împrejurări, domnia regelui Ludovic ajunse să fie rău văzută şi greu de suferit în Polonia, de şi mama sa Elisabeta, soţia lui Carol Robert şi sora regelui Cazimir, işi luase sarcina împovărătoare de a conduce treburile ţării în locul şi în numele fiului ei Ludovic. Dar tot pe atunci şi Lituanii, nemulţumiţi de noua vecinătate, ivită prin alipirea Rusiei Roşii de Ungaria, încercau mereu hotarele, căci se temeau de primejdia care îi ameninţa deopotrivă ca şi pe Moldoveni.

care să ne arate că Ludovic, după ce s'a suit pe tronul unchiului său Cazimir cel Mare, ar mai fi încercat pe vreo cale să atragă Moldova în cercul de înrâurire maghiară[1]. De altfel, pe acea vreme gândurile lui erau îndreptate spre alte țeluri politice[1]. Socotea apoi că prin alipirea Rusiei Roșii la Ungaria va zădărnici oarecum și legăturile de bună vecinătate, care începuseră să se înfiripeze, pe calea negoțului, ori prin mijlocirea propagandei misionarilor catolici, între regatul lui Cazimir și tânărul stat moldovlah. Iar dacă ținem seama că lupta cea mare pe care o ducea Ludovic împotriva Moldovei avea la temelie și un substrat religios, putem înțelege ușor cât de mult se va fi bucurat el la vestea că voevodul Lațcu se hotărîse să lepede ortodoxia și să treacă la catolicism. Și așa precum deosebirea de credință și dorul de libertate îndemnase odinioară pe „răsvrătitul" Bogdan să părăsească Maramureșul și să treacă în țara de peste Carpați, tot astfel va fi nădăjduit acum regele că asemănarea întru credință

1. Suzeranitatea Ungariei asupra Moldovei pe vremea voevozilor Bogdan și Lațcu, ca și în primii ani de domnie ai lui Petru Mușat, nu este decât o plăsmuire a cronicilor ungurești. Astfel știrea din cronica lui Ioan de Târnave (Kükülö) SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p. 245; „Woyvodae vero qui per Olachos ipsius regni eliguntur, se esse vasallos regis Hungariae profitentur et ad homagium prestandum obligantur cum censu persolvere consueto"; (cf. și *Chronicon Dubnicense*, ed. FLORIANUS, *Hist. Hung. fontes dom.*, III, p. 191), chiar de nu este o interpolare, totuși nu avem deplină încredințare dacă se referă la Moldova sau la Țara Românească. Iar cât privește pomenirea voevodatului Moldovei în tratatul încheiat de Ludovic cu împăratul Austriei Carol IV, in 1372, când logodește pe fiul său Sigismund cu Maria fiica lui Ludovic (=„Imperator promittit Ludovico securitatem de regnis eius: Hungaria, Polonia et wojevodatu Moldavia non invadendis ac vindicandis"; v. DOBNER, *Monumenta Historiae Bohemicae*, II, p. 385; cf. J. NIEMCZEWSKI, *Untersuchung des polnischen Oberhoheitsrechtes über die Moldau*, Leipzig 1872, p. 27), nu știm dacă el nu făcea aceasta dintr'un calcul politic și anume ca să vădească printr'un act la care era părtașă și o altă putere străină, afirmarea dreptului său de suzeranitate asupra Moldovei. Ne întrebăm însă pentru ce alături de Ungaria, Polonia și Moldova, nu este menționat și voevodatul Transilvaniei și ținutul Haliciului, care se aflau într'adevăr subt stăpânire ungurească? S'ar putea întâmpla ca Ludovic să fi prevăzut vreo primejdie nu atât pentru Moldova cât mai ales pentru regatul său, din partea împăratului german și rege al Cehiei Carol IV, de vreme ce a trebuit să arate aceasta. Înclinăm a crede că Ludovic, având acum subt stăpânirea sa nemijlocită cele două regate vecine, se va fi gândit la redobândirea suzeranității asupra Moldovei, pierdută în împrejurările cunoscute. Totuși, dacă va fi avut în minte hotărît lucrul

şi supunerea lui Laţcu faţă de Roma, ar putea să-i readucă mai cu înlesnire suzeranitatea pierdută asupra Moldovei. Dar lucrurile s'au întâmplat tocmai pe dos de cum dorea Ludovic, căci după 1370, între Moldova şi Polonia încep legături bisericeşti atât de strânse, încât ele vor ajuta în scurt timp să îndepărteze orice încercare din partea regelui ungar de a-şi mai întinde stăpânirea asupra ţinuturilor moldoveneşti[1].

B. CEI DINTÂI DOMNI AI MOLDOVEI ŞI PROPAGANDA CATOLICĂ POLONĂ

1. ÎNTEMEIEREA EPISCOPIEI CATOLICE DE SIRET ÎN ANUL 1370

Am arătat mai sus că după ce Laţcu a ajuns domn al Moldovei, ca să-şi poată păstra neatârnarea ţării, dobândită de tatăl său Bogdan, va fi căutat să-şi afle un sprijin în afară de hotare. În atari împrejurări, gândurile lui s'au îndreptat fără îndoială către Polonia. Dar când Ludovic al Ungariei ajunge şi rege al Poloniei, voevodul nostru îşi văzu ţara încleştată din două părţi de o grozavă putere catolică, polonă şi ungară, strânsă acum sub domnia aceluiaşi stăpânitor[2], care totdeodată era şi duşmanul cel mai

---

acesta, nu-i era greu să-l facă, mai ales că îl încercase şi în Polonia prin alipirea Rusiei Roşii la Ungaria, fără ca să întâmpine vreo împotrivire. Deaceea poate va fi socotit că nu mai este nevoe de un act formal pentru întărirea acestei suzeranităţi, de vreme ce dintru început n'a recunoscut neatârnarea Moldovei, ci, cu toate împotrivirile pe faţă sau în ascuns ale lui Bogdan, el a socotit-o mai departe drept un feud supus coroanei ungare. (cf. I. URSU, *Relaţiunile*, pp. 18-19; I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 25).

1. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 212: „Desigur că încurcăturile din Ţara Românească şi din Bulgaria vidineană au fost acelea care au scăpat pe Bogdan, atrăgând în altă parte atenţia regelui [Ludovic], care a fost ţinut acolo până către sfârşitul unei domnii pline de mari aspiraţii, dar şi de încurcături şi greutăţi. Afacerile italiene urmară celor de la Dunărea de jos şi astfel până la moartea lui Ludovic, timp aproape de 20 de ani noua ţară [Moldova] se putu desvolta în linişte".

2. Din punct de vedere confesional, Ungaria şi Polonia nu se deosebeau întru nimic, deaceea unirea politică prin domnia unui singur rege nu era prea grea, mai ales că *naţionalismul* şi *catolicismul* pentru aceste două ţări însemnau pe atunci unul şi acelaşi lucru. Aşa dar, iată o dovadă netăgăduită că unitatea de credinţă înlesnea foarte mult pe cea politică. cf. R. CANDEA, *Der Katholicismus*, p. 25.

înverșunat al independenței Moldovei. Și Lațcu știa bine că pentru păstrarea prețioasei sale moșteniri, îi trebue neapărat o recunoaștere din afară că el este *„domn și stăpânitor al țării Moldovei"*. Nădejdea lui s'ar fi îndreptat poate mai firesc spre Țarigradul ortodox, ca de acolo să i se spună aceasta prin întemeierea unei vlădicii [1]. Dar frământările în care se zbătea pe atunci Bizanțul din pricina primejdiei turcești și a încercărilor de unire, nu-i prevesteau nici o izbândire a năzuinței sale. Poate că nici Lațcu nu va fi căutat s'o mai ceară de la patriarhul ecumenic, aflând prin câtă stăruință se îngăduise voevodului vecin Nicolae Alexandru Basarab întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei în anul 1359, prin mutarea mitropolitului Iachint [2] de la Vicina în cetatea lui de scaun, precum și cu ce anevoință dobândise în 1370 regele Cazimir al Poloniei reînființarea Mitropoliei ortodoxe din Haliciu [3], care va lua sub oblăduirea ei canonică și Biserica ortodoxă a Moldovei [4].

La această răspântie a domniei, când politica de apropiere de Polonia era acum fără rostul de mai înainte, nu-i rămânea lui Lațcu de cât o singură cale de scăpare și anume de a-și face din papă un ocrotitor împotriva dușmăniei ungare [5]. Așa dar, urzirea episcopiei catolice de Siret, la 1370, prin râvna călugărilor franciscani și cu sprijinul ierarhiei polone, trebue socotită ca stând în legătură și cu împrejurările politice ale vremei [6]. Spunem aceasta

1. cf. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 224.

2. MIKLOSICH-MÜLLER, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, I, Viena 1860, pp. 383-8, nr. 171-2; HURMUZAKI, XIV[1], pp. 1-6, nr. 3-4.

3. MIKLOSICH-MÜLLER, *Acta Patr. C-politani*, I, pp. 578-80, nr. 319,

4. *Ibidem*, II, pp. 528-32, nr. 667; HURMUZAKI, XIV[1], pp. 34-6, nr. 70.

5. cf. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 27.

6. MELHISEDEC, *Papismul și starea actuală a Bisericii ortodoxe române în regatul României*, p. 47, este cel dintâiu care a văzut în convertirea lui Lațcu mai mult un mijloc de a întreține „speranțele misionarilor papiști și a exploata zelul lor propagandist, cu scop de a-și procura protecția cea puternică a Papilor pentru interese politice". La fel E. de HURMUZAKI, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, I, p. 255 și G. SCHMIDT, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus*, p. 21, bănuesc că motivele convertirii lui Lațcu ascundeau anumite socoteli politice. Cât privește afirmația lui I. C. ENGEL, *Geschichte der Moldau und Walachey*, II, Halle 1804, p. 108, însușită oarecum și de D. ONCIUL, *Iuga-Vodă*, în *Conv. Lit.*, XVIII (1884), p. 7, că Lațcu ar fi trecut la catolicism cu gândul ca să se poată despărți de soția sa, pe bună dreptate. C. AUNER, *Episcopia de*

din pricină că atât voevodul Moldovei, cât și Scaunul papal par a nu-și fi destăinuit adevăratul gând cu care se învoiau la intemeierea acestei episcopii. Bunăoară, este greu să credem că Lațcu, prin lepădarea credinței sale ortodoxe, urmărea doar ca orașul său Siret să fie ridicat la treapta de «civitas»... și să i se numească acolo un episcop catolic care „ducem et populum instruat et conservet in dicta fide catholica" [1]. Dar chiar din scrisoarea papei Urban V către ierarhii de Praga, Cracovia și Breslau, reiese limpede că poporul Moldovei „este încă schismatic" adică ortodox și „că abia acum ar voi să se lepede de toată schisma"; deaceea îndeamnă pe ierarhii amintiți „să-i înduplece prin învățăturile și predica lor, iar cu ajutorul și al altor bărbați încercați" să-i întărească în credința catolică. La fel bănuim că Scaunul papal, primind solia celor doi misionari veniți din Moldova, Paul de Schweidnitz și Nicolae de Mehlsack, nu se gândea atât la răsplătirea voevodului Lațcu pentru hotărîrea lui de a îmbrățișa catolicismul, cât mai ales dorea să se fălească prin acest stâlp înfipt în inima țării, cu o nouă cucerire, de pe urma căreia nădăjduia apoi să aibă pricină de uneltire pentru convertirea întregei nații [2].

Siret, în *Rev. Cat.*, II (1913), p. 232, o crede greșită, fiind știut că despărțirea între soți se poate dobândi mai lesne după dreptul bisericesc ortodox, decât după cel din biserica romano-catolică.

1. Dacă Lațcu ar fi încercat o trecere în masă la catolicism a poporului său, — ceeace nu se putea —, el era atât de prevăzător să înțeleagă că asemănarea de credință ar fi ajutat într'o mare măsură ca Moldova să fie înghițită de Ungaria și de Polonia, care de bună seamă pândeau un atare prilej. Dar ceiace a ajutat la păstrarea naționalității și a independenței Țărilor Române față de Ungaria și chiar de Polonia, a fost tocmai deosebirea de credință. Iată o dovadă netăgăduită că ortodoxia ne-a păstrat ființa neamului nostru întreg dealungul veacurilor și împotriva tuturor dușmanilor.

2. Alexe Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți 1922, pp. 56—8, crede că Lațcu „a rupt relațiile cu Haliciul și a trimes la Roma pe cei doi franciscani germani" cu făgăduiala că se supune Bisericii apusene, cerând în schimb „un episcop pentru scaunul său de domnie", fiindcă el râvnea să dobândească neatârnarea și avea ambiția de a nu rămânea mai prejos decât regele Ungariei de sub suzeranitatea căruia se emancipase. Conflictul dintre voevodul Lațcu și episcopia Haliciului, d. A. P. îl presupune a fi din pricina deosebirii și a luptei care se da atunci între limba bisericească — *slavă* — și cea oficială a cancelariei domnești — *latina*. „Astfel se pare că Lațcu, folosind protecția regelui catolic al Poloniei, ar fi văzut în legăturile cu Roma și deci în latinizarea

De şi voevodul Moldovei îşi sprijină cererea pe temelii aşa de şubrede; de şi se dovedeşte că poporul său era încă statornic în credinţa ortodoxă; de şi Scaunul papal primeşte drept bune mărturiile unor misionari interesaţi despre convertirea întregei ţări la catolicism, totuşi este firesc să ne gândim că altele au fost pricinile care l-au silit pe Laţcu să se lase atras de făgăduelile ispititoare ale călugărilor franciscani veniţi să-i cutreiere ţara şi astfel să cadă în mreaja lor.

Se ştie că Laţcu Vodă moştenise domnia tocmai pe vremea când Scaunul papal făcea în Răsărit, cu ajutorul călugărilor din ordinele cerşetoare, încercările cele mai aprige pentru câştigarea de suflete şi de ţinuturi noi, socotind să ajungă în acest chip mai cu înlesnire la unirea între cele două Biserici. Şi fără îndoială că voevodul Moldovei nu era străin de tot ce isbutiseră să facă aceşti misionari catolici prin ţările învecinate şi cu aceiaşi credinţă ortodoxă, de pildă în Rusia Roşie, Lituania, Transilvania şi Ţara Românească, unde ei câştigaseră părtaşi la unire chiar şi dintre rudeniile familiilor domnitoare. Până şi în Bizanţul ortodox, din ce în ce mai ameninţat de Turci, se râvnea acum, cu gând de ajutorare, unirea cu Roma. Astfel, în primăvara anului 1367 patriarhul ecumenic Filoteiu II, din îndemnul împăratului Ioan V Paleologul, strânse la Constantinopol un sinod, la care luară parte, pe lângă alţi ierarhi, şi patriarhii Nifon al Alexandriei [1] şi Lazăr

---

bisericii sale, o întărire a scaunului său domnesc". Iar mai departe, întemeindu-se pe N. IORGA, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iassy 1917, pp. 14-22, arată că după moartea lui Laţcu boerii moldoveni au făcut domn pe cneazul rus Iurg Coriatovici, cari ar fi sprijinit pe patriarhul ecumenic la organizarea mitropoliei de Haliciu şi în felul acesta s'a produs reacţiunea împotriva catolicismului şi s'a reînoit influenţa rusă din ţara Haliciului. Vom adăuga însă că argumentele acestea sunt foarte slabe şi întru nimic dovedite. Lăsând la o parte domnia cneazului lituan Iurg Koriatowicz în Moldova, care astăzi este respinsă cu totul, lămurim că el nu putea avea nici un rost la organizarea mitropoliei ortodoxe a Haliciului reînfiinţată în 1370, nu din îndemnul patriarhului ecumenic, care ezita, ci prin stăruinţa regelui Cazimir cel Mare, care urmărea despărţirea ortodocşilor din Polonia de Rusia şi ţintea la neatârnarea episcopiilor aşezate în ţinuturile rutene deslipite atunci de mitropolia Kievului; cf. K. CHODYNICKI, *Kościół prawosławny a Rzeczypospolita polska*, Warszawa 1934, p. 14.

1. HRISOSTOM PAPADOPOULOS, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Alexandria 1935, p 577.

al Ierusalimului[1]. Rostul acestui sinod era să discute în deosebi căile şi mijloacele de unire între cele două Biserici[2]. Iar cu un an înainte, în 1366, împăratul făcuse drumul la curtea din Buda a regelui Ungariei, fiind însoţit de fiii săi Manuil şi Mihail, cu scopul ca să discute chestiunea ajutorului făgăduit de Ludovic împotriva Turcilor, precum şi planurile de unire[3]. Această călătorie fu urmată peste trei ani de o alta mai lungă, la Roma unde autocratorul bizantin soseşte pe la jumătatea lunei Septemvrie 1369 şi este întâmpinat cu toată cinstea cuvenită. Iar la 18

---

1. Hrisostom Papadopoulos, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ierusalim şi Alexandria 1910, p. 425; cf. C. Baronius, *Annales ecclesiastici*, t. XXVI, Bar-le-Duc 1872, pp. 162-4.

2. Şiri despre acest sinod patriarhicesc, despre chestiunile discutate şi hotărîrile luate atunci, se găsesc în scrisoarea trimisă prin Aprilie - Maiu 1367 de patriarhul ecumenic Filoteiu II către arhiepiscopul Grigorie al Ohridei (Miklosich-Müller, *Acta Patr. C-politiani*, I, pp. 491-3, nr. 234; reprodus şi în Migne, *Patrologia Graeca*, t. CLII, coll. 1410—12; cf. M. Viller, *L'union des Eglises entre Grecs et Latins depuis le concil de Lyon jusqu'à celui de Florence*, în *Revue d'histoire ecclesiastique*, XVIII (1922), p. 27). În privinţa datării acestei scrisori: Aprilie-Maiu 1367, cf. Oskar Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warszawa 1930, p. 152, n. 1). Se crede că scrisori asemănătoare au fost trimise de Filoteiu II către patriarhul Antiohiei şi către ceilalţi capi ai bisericilor ortodoxe, care atârnau canoniceşte de Constantinopol, şi erau ameninţaţi de propaganda catolică. (Miklosich-Müller, *Ibidem*, p. 491; v. C. Auner, *La Moldavie au concile de Florence*, în *Echos d'Orient*, VII (1904), pp. 321-2). În ele se vorbea despre adunarea unui sobor ecumenic, care să discute unirea bisericilor. Patriarhul încredinţa pe ierarhii, care urmau să ia parte la acest sinod, că va apăra cu toată străşnicia doctrina şi tradiţia ortodoxă. Spune apoi că el nu numai că se va împotrivi oricărei schimbări de dogme, ci are nădejdea că la acest sinod învăţătura ortodoxă se va dovedi mai presus decât a Latinilor şi atunci aceştia împreună chiar cu papa se vor uni şi vor cădea la înţelegere cu Grecii, potrivit Sf. Scripturi: «καὶ γὰρ οὕτω συνεφρωνήσαμεν μετὰ τῶν μηνυτῶν τοῦ Πάπα, ἵνα ἐὰν φανῇ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἐν τῇ συνόδῳ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν κρεῖττον τῶν Λατίνων, ἔλθωσιν ἐκεῖνοι μεθ' ἡμῶν καὶ ὁμολογήσωσιν, ὥσπερ λέγομεν ἡμεῖς». (Miklosich-Müller, *Acta Patr. C-politani*, I, p. 492, nr. 234; cf. A. Pichler, *Die kirchliche Trennung zwischen dem Orient und Occident*, I, München 1864, p. 378; M. Ghedeon, Πατριαρχικοὶ πίνακες, C-pol 1885-90, p. 438). Într'adevăr, Filoteiu II şi-a ţinut legământul, căci în anii 1370-71, după ce află ce se petrecuse la Roma, în loc să sprijine pe împărat pentru înfăptuirea unirii cu catolicii, el intră în mai strânse legături cu prinţii ruşi, ca să apere şi să întărească ortodoxia; cf. O. Halecki, *l. cit.*, pp. 237-9.

3. Hurmuzaki, I², pp. 127-9, nr. 87, scrisoarea papei Urban V, către împăratul Ioan V Paleologul, unde se vorbeşte despre această călătorie şi despre dorinţa lui de a trece la catolicism.

Octomvrie 1369, în biserica Sf. Spirit, de pe Tibru, în fața celor patru cardinali împuterniciți de Urban V, a unui număr de slujitori și dregători din curia papală, precum și a însoțitorilor săi, Ioan V Paleologul încheie unirea lepădând ortodoxia și trecând la catolicism[1]. Apoi, peste trei zile, adică Duminică 21 Octomvrie 1369, împăratul fu primit cu alaiu chiar de papa Urban V la biserica Sf. Petru. Acum Ioan V Paleologul, plecându-se stăruințelor papei, era deplin hotărit să înlăture „shisma" și să primească unirea între cele două biserici în nădejdea că va isbuti să apere Bizanțul împotriva primejdiei otomane. Dar, ca de obiceiu, papa nu putu să dea împăratului apostat decât daruri și făgădueli de războiu, pe care zadarnic le va aștepta el la Constantinopol, căci nu le va vedea sosind niciodată[2].

În vâltoarea acestor grele încercări, care neliniștеau ortodoxia, voeovdul Lațcu având gândul neclintit de a-și apăra cu orice preț țara și domnia, va fi căzut ușor, cum am spus, în mreaja vreunor făgădueli ispititoare ale misionarilor franciscani și astfel se învoi să treacă la catolicism. Ca atare, înainte de 24 Iulie 1370 se înfățișară înaintea papei Urban V, la Montefiascone, doi călugări minoriți Paul de Schweidnitz (Silezia) și Nicolae de Mehlsack vicarul provinciei rutene a călugărilor franciscani, odinioară duhovnicul reginei Elisabeta a Ungariei[3], fiica regelui polon

1. cf. O. HALECKI, *l. cit.*, p. 195 sq., unde se dau toate amănuntele în legătură cu această călătorie la Roma și se arată împrejurările în care s'a încheiat unirea din 1369 prin trecerea lui Ioan V Paleologul la catolicism; cf. A. A. VASILIEV, *Il viaggio di Giovani V Paleologo in Italia e l'unione di Roma*, în *Studi Bizantini e Neoellenici*, III (1931), pp. 151—193.

2. Textul grec și latin al mărturisirii de credință pronunțată de împărat a fost publicat mai întâiu de LEON ALLATIUS, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione*, Coloniae Agrippinae 1648, lib. II, cap. XVII, coll. 843-852. O ediție mai nouă, după originalul păstrat în Arhivele Vaticanului, a dat SP. LAMPROS, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, în Νέος Ἑλληνομνήμων, XI (1914), pp. 241—254. După părerea lui A. A. VASILIEV, *Histoire de l'Empire byzantin*, II, Paris 1932, p. 370, mama împăratului Ioan V Paleologul este principesa catolică Ana de Savoia, lucru care lămurește întrucâtva ușurința lui de a lepăda ortodoxia.

3. J. DLUGOSZ, *Hist. Poloniae*, coll. 111-2; *Opera*, XII, p. 47-8, spune: „olim Elisabeth reginae Hungariae confessorius". Titlul dat de N. IORGA, *Studii și Documente*, I-II, p. XXIX: „capelan al reginei Hedwiga", este firește o greșeală; cf. C. AUNER, *Ibidem*, p. 227. Mai târziu, în 1387, Nicolae de Mehlsack apare în calitate de „custos Moldaviensis"; WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 381.

Wladislaw Lokietek, sora lui Cazimir cel Mare şi soţia lui Carol Robert [1]. Aceşti călugări veneau din Moldova, unde trăiseră câtva timp [2] şi intraseră în legături chiar cu voevodul Laţcu, care, silit de împrejurări, se lăsă înduplecat de sfatul lor ca să arate papei că el şi poporul său sunt înclinaţi să lepede ortodoxia şi să îmbrăţişeze credinţa catolică. În schimb însă doreşte să i se ridice la treapta de oraş — *civitas* — târgul său Siret [3], care se află în eparhia ortodoxă a Haliciului şi să-i aşeze acolo un episcop catolic, ales în persoana călugărului franciscan Andrei din Cracovia.

Bucuros de această cucerire neaşteptată şi ţinând seama de cererea lui Laţcu, precum şi arătările celor doi călugări, papa Urban V scrise arhiepiscopului de Praga şi episcopilor de Breslau şi Cracovia [4], ca măcar unul din ei să cerceteze dacă într'adevăr

---

1. cf. J. DABROWSKI, *Elżbieta Łokietkówna*, Kraków 1914, p. 100.

2. La 4 August 1370, deci la câteva zile după scrisoarea trimeasă lui Laţcu, papa Urban V scrie că Nicolae de Mehlsack „longam moram traxit" în aceste părţi ale Ruteniei, Lituaniei şi Moldovei şi deaceea îi porunceşte să-şi aleagă 25 fraţi şi să-i ducă în ţinuturile amintite ca să predice credinţa catolică. (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 102; HURMUZAKI, I², p. 163, nr. 126; *Bull. franciscanum*, VI, pp. 445-9, nr. 1098).

3. Pentru alte amănunte în legătură cu Siretul, v. S. RELI, *Oraşul Siret în vremuri de demult*, Cernăuţi 1927. În documentul lui Petru Muşat din 1 Maiu 1384, Siretul numit într'adevăr *civitas*: (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 4-6, nr. 2).

4. Precum vedem, papa nu se mai adresează prelaţilor din Ungaria, cum făcuse până atunci în toate chestiunile privitoare la episcopia Milcoviei, ci scrie deadreptul episcopilor poloni de Cracovia şi Breslau, cum şi arhiepiscopului boem de Praga. Nu ştim dacă aici trebue să vedem o recunoaştere făţişă a neatârnării statului moldovenesc de Ungaria şi o dovadă a legăturilor bisericeşti cu Polonia, care încep în vremea lui Laţcu, sau dacă nu, mai degrabă o stăruinţă a celor doi franciscani Paul de Schweidnitz şi Nicolae de Mehlsack, care poate într'adins au cerut papei ca cercetarea hotărită, în legătură cu întemeierea episcopiei de Siret, să fie făcută de ierarhii amintiţi, căci poate îi cunoşteau mai bine şi aveau nădejde în sprijinul lor binevoitor. Dar trebue să ne întrebăm: de ce papa nu s'a adresat episcopilor mai apropiaţi din Halicz, Przemysl, Chelm sau chiar celui din Transilvania? Bănuim că papa se va fi temut că toţi aceştia nu vor vedea cu ochi buni întemeierea unui nou scaun episcopal în apropierea eparhiilor lor, şi deaceea nu vor da referinţe adevărate, (cf. K. REIFENKUGEL, *Die Gründung der römisch-katholischen Bisthümer in den Territorien Halicz und Wlodimir*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, Bd. 52², p. 441). Papa chiar le spune în scrisoare că neavând cunoştinţă deplină despre înfăţişările făcute de cei doi călugări, îi trimite pe ei, în a căror credinţă şi băgare de seamă îşi pune toată încrederea: „... sed de praemissis nobis expositis notitiam non habentes, frater-

„nobilul bărbat Laţcu, ducele Moldovei" vrea să treacă dimpreună cu poporul său la catolicism. Dealtfel, papa era încunoştiinţat că Laţcu şi poporul său se luptase cu bărbăţie împotriva „duşmanilor crucii"[1]. Deaceea, spune papa în scrisoarea sa, dacă cele arătate se vor dovedi întemeiate, atunci să se ia voevodului Laţcu şi altor supuşi mărturisirea de credinţă[2]. Apoi să ridice târgul Siretului la treapta de oraş, scoţându-l împreună cu toată ţara Moldovei de sub jurisdicţia episcopului de Haliciu sau a oricărui alt episcop, care ar pretinde că are drepturi de jurisdicţie bisericească asupra acestei ţări[3], şi să-l pună sub oblăduirea nemijlocită

---

nitatae vestrae, de quorum fidelitate et circumspectione in his et aliis plenam in Domino fiduciam obtinemus".

1. „Contra crucis hostes asserentium iugiter se pugnare". O. HALECKI, *l. cit.*, p. 211, crede că prin „duşmanii crucii", papa înţelege pe Tătari.

2. „Si prefatos Laczkonem et populum repereritis velle firmiter, pure, simpliciter, humiliter et reverenter fidem catholicam suscipere prelibatam,... abnegaverint omne scisma et laudem fidem devote susceperint, et eam professi fuerint secundum formam, quam vobis sub bulla nostra transmittimus". Nu cunoaştem cuprinsul acestei mărturisiri de credinţă trimeasă odată cu scrisoarea în cauză. Ştim însă că la 1 August 1370, papa Urban V hotărăşte ca textul mărturisirii care fusese semnat de Ioan V Paleologul, în ziua de 18 Octomvrie 1369, la Roma, să fie supus tuturor shismaticilor doritori să se unească cu Roma; v. C. BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, t. XXVI, p. 172, nr. 4; cf. O. HALECKI, *l. cit.*, p. 211.

3. Aici credem că nu este vorba decât de arhiepiscopii unguri, cari ar fi putut ridica pretenţii, căci se uzurpau drepturile mai vechi ale episcopiei Milcovei, dependentă de ei. În ce priveşte episcopia de Caffa din Crimeia, în fiinţă încă din Fevruarie 1318 (cf. G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, III, pp. 43-4), căreia papa Ioan XXII îi întinsese, la 26 Fevruarie 1322 (cf. C. BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, t. XXIV, p. 187, nr. 45, sub an. 1322) hotarele peste toată Tartaria, până dincolo de Siret (C. EUBEL, *Die Missionsbistümer im 14. Jahrhundert*, în *Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des Deutschen Campo Santo in Rom*, 1901, p. 180 sq.), ea nu mai avea nici un drept aici, cu atât mai vârtos cu cât în această vreme, Moldova nu mai ţinea de provincia bisericească a Tartariei. (Pentru episcopia de Caffa, cf. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, Roma 1937, pp. 110-114). Deasemenea este de respins şi părerea susţinută de răposatul prof. N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XXV; *Istoria Românilor*, III, p. 203, n. 4, că înainte de întemeierea voevodatului Moldovei, încă din 1310, s'ar fi aflat pe teritoriul lui un episcop catolic, amintit în socotelile legatului papal cardinalul Gentilis (THEINER, *Monumenta Hungariae Vaticana*, seria I, t. II, Budapesta 1885, p. 456), sub numele: „lo vescovo di Chocina". N. Iorga crede că este vorba despre episcopul din Cameniţa Podoliei „trecut un moment, peste Nistru", la Hotin (cf. R. CANDEA, *l. cit.*, p. 23). Însă WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 284-5, n. 2, a atras luarea aminte că la mijloc nu poate fi decât numai o greşeală, prin

a Scaunului papal [1]. În urmă, spune scrisoarea, să declare oraşul Siret de scaun episcopal, dându-i eparhie toată ţara Moldovei. Să însemneze apoi hotarele acestei eparhii [2], şi dacă se află biserică în Siret să o înalţe la treapta de catedrală. Iar nefiind biserică, să îngrijească de clădirea unei catedrale cu hramul sf. Petru sau a altui sfânt care va vrea Laţcu: să o înzestreze cu cele de trebuinţă, să-i aşeze slujitori şi în sfârşit să pună în

---

confundarea localităţii Kujawja= *Chaouia*, din Pomerania, cu *Chocina* (cf. C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 63). Într'adevăr, controlând mai târziu manuscrisul care cuprinde socotelile cardinalului Gentilis, păstrat în Biblioteca Vaticanului, WL. A. a aflat că în original este: *„lo vescovo di Chocva da Chochino"* (WL. ABRAHAM, *Założenie biskupstwa łacinskiego w Kamieńcu Podolskim*, Kraków 1911, pp. 3-4, extras din *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza*, Kraków, 1911; cf. PTASNIK, *Mon. Poloniae Vaticana*, III, p. 39, nr. 44). La fel de greşită este şi ştirea dată de S. OKOLSKI, *Russia florida*, p. 56, că Petru Powala sfinţit prin anul 1292 şi mort in 1302, ar fi fost episcop în Cameniţa Podoliei; cf. S. BARACZ, *Rys dziejów*, II, p. 31, care citează (p. 32, n. 43) şi *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 74: „episcopus Caminensis". Însă A. BZOWIUS, *Propago D. Hyacinthi*, p. 50, spune limpede că Petru Powala a fost „episcopus Caminensis in Pomerania", ceeace îndepărtează orice îndoială despre Cameniţa Podoliei.

1. Este ciudat faptul că mai târziu episcopul de Siret Andrei se iveşte ca sufragan al arhiepiscopiei de Gnezno. Însă WL. ABRAHAM, *Biskupstwa łacinskie w Mołdavii*, în *Kwart. hist.*, XVI (1902), p. 13, n. 7, lămureşte pe deplin că această denumire arată numai, ca şi in alte cazuri, caracterul unui episcop auxiliar, pe care dealtfel îl are Andrei în cele din urmă. Deabia când se înfiinţează, la 28 August 1412, arhiepiscopia de Lwów, prin bula papei Ioan XXIII (1410-1415), atunci i-a fost supusă ca sufragană şi episcopia de Siret (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, II, p. 5; HURMUZAKI, I[2], p. 489, nr. 402). Totuşi, B. KEDZIERSKI, *Wiadomość o krzewieniu wiary swiętej w Mołdawii i Wołoszczyznie*, Lwów 1774, p. 4, confundând episcopia Siretului cu cea de mai târziu a Bacăului (1607), crede că ea a fost sufragană arhiepiscopiei ungare de Kalocsa (cf. C. AUNER, *Ibidem*, p. 230).

2. Din textul scrisorii papale reiese că hotarele eparhiei Siretului trebuiau să cuprindă *„toată ţara sau ducatul Moldovei, cât ţine de numitul duce* [Laţcu]" = „ac totam dictam terram seu ducatum Moldaviensem, in quantum ad prefatum ducem pertinet". Prin această hotărnicie nouă se ştirbea de bună seamă şi o parte din teritoriul episcopiei mai vechi a Milcoviei, dar titularul ei Albert de Usk poate chiar era mort atunci, căci peste un an, adică la 3 Septemvrie 1371, papa numeşte un alt episcop aici. Dealtfel, primatul Ungariei, neştiind nimic despre toate aceste hotăriri, nu ridică nici o împotrivire. Bănuim însă că numirea lui Nicolae de Buda se va fi făcut de papă, la 1371, numai în urma stăruinţelor primatului şi a regelui Ungariei, care înţelegeau să reacţioneze in acest chip pentru uzurpările suferite prin întemeierea episcopiei de Siret.

rânduială toate cele de cuviinţă până la numirea unui episcop [1]. Printr'o altă scrisoare din aceeaşi zi, adresată aceloraşi prelaţi, papa îi înştiinţează că Laţcu „dux Moldaviensis", i-a cerut să numească episcop al Siretului pe Andrei profesorul minoriţilor din Cracovia. Dar fiindcă papa nu-l cunoaşte, le cere să se încredinţeze ei despre meritele lui şi să-l sfinţească episcop al Siretului, dacă-l vor găsi vrednic de această treaptă, iar de unde nu, să numească atunci pe cine vor găsi ei mai potrivit [2].

Episcopul care a adus la îndeplinire porunca de mai sus a papei Urban V este polonezul Florian al Cracoviei. După ce va fi făcut cercetarea cuvenită şi se va fi încredinţat de vrednicia omului ales de Laţcu, ajutat de dominicanul Derslaus episcop de Aila [3], şi de franciscanul Nicolae episcop de Siena, a sfinţit la 9 Martie 1371 [4], în catedrala din Cracovia de episcop al Siretului

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 99; cf. FEJER, *Codex diplom. Hung.*, IX[4], p. 246; IX[7], p. 295; HURMUZAKI, I[2], pp. 160-1, nr. 124. Publicat în parte de A. T. LAURIAN, *Magazin Istoric*, III, pp. 135-40, cu text şi traducere românească; reprodus de Arh. GHENADIE ENĂCEANU, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, IV (1877-8), pp. 283-286. Socotim interesant de arătat că scrisoarea aceasta papală era cunoscută lui Mihail Sturza încă din anul 1829. Astfel în *Memoriul asupra stărei catolicilor în Moldova* (HURMUZAKI, Suplim. I, t. V, pp. 29-30, nr. 5), se spune: „L'année 1370, régna en Moldavie le fils de l'Hospodar Pierre, nommé Lasco, qui, à l'instigation des minorites, embrassa le rite latin et demanda au Pape Urban V l'établissement d'un évêché catholique dans la ville de Sirète, qui était sa propriété. Cette demande fut accomplie et beaucoup de Moldaves suivirent l'exemple de leur Prince. La réponse du Pape adressée á l'archevêque de Prâgue et aux évêques de Breslau et de Cracovie est conçue en ces termes: *Nobilis vir...*" şi urmează începutul scrisorii, iar la urmă se adaugă izvorul: „tome XVI, page 485, in *Annal. Eccles. Raynald*".

2. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, p. 101, nr. 198; HURMUZAKI, I[2], pp. 162—3, nr. 125. Scrisoarea aceasta se găseşte şi în transsuptul publicat de THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 664, nr. 894, însă cu data schimbată: 31 Iulie 1370.

3. „Derslao Elatensi"; cf. B. P. GAMS, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Ratisbonne 1873, p. 454.

4. THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 665, nr. 594; HURMUZAKI, I[2], pp. 168—171, nr. 131. Canonicul C. AUNER, *Episcopia de Siret*, în *Rev. Cat.*, II (1913), p. 229, a atras cel dintâiu luarea aminte asupra greşelii săvârşite de C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, p. 189, care arată că la sfinţirea episcopului Andrei de Siret au fost de faţă episcopul minorit *Ludovicus Vicinensis* şi episcopul basilitan *Iacobus Kiovensis*. Aceştia însă sunt trecuţi doar la notarul din Lwów, în ziua de 4 August 1371, ca martori: „presentibus hiis testibus..." la transcrierea actului de sfinţire al lui Andrei. Greşala de mai sus urmează a se

pe călugărul franciscan Andrei Jastrzębiec[1]. Fără îndoială că tot atunci episcopul Florian, va fi orânduit după porunca papei[2] și

---

îndrepta și la N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, I, București 1929, p. 44; C. ANDREESCU, *Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII și XIV*, în *Cercetări Istorice*, VIII-IX[2] (1932—33), p. 160; J. BROMBERG, *Toponymical and historical Miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia*, în *Byzantion*, XII (1937), p. 161; cf. V. LAURENT, *Un évêché fantôme ou la Bitzina taurida*, în *Echos d'Orient*, XXXVIII (1939), p. 102. Deasemenea B. P. GAMS, *l. cit.*, p. 365, în locul lui Andrei trece pe un Petru episcop de Siret, care locuia la Cracovia și la 9 Maiu 1371 ar fi jurat credință papei.

1. J. DLUGOSZ, *Hist. Poloniae*, lib. X, col. 112; *Opera*, XII, p. 469, scrie despre el: „Andream Vaszilo natione Polonum, genere nobilem de domo Accipitrum seu Jastrzambczonum professione fratrem ordinis minorum olim Elisabeth Hungariae reginae confessorem". WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 285—6, n. 3, crede că porecla sau al doilea nume de „*Vaszilo*" (Waszilo), dat de Dlugosz, se datorește poate cunoscutului act slav din 1390, în care apare un cneaz Andrei Wasilo (JG. DANIŁOWICZ, *Skarbiec dyplomatów*, I, Wilno 1860, nr. 577). Numele Wasilo se întâlnește în Polonia Mare prin anii 1363 și 1366, totuși nu are nici o legătură cu acest Andrei (*Kodex dyplom. Wielkopolski*, III, nr. 1502, 1563). Afirmația lui T. NARBUT, *Pomniejsze pisma historyczne*, p. 165, că Andrei era fiul unui Ioan Wasillo, stăpânul moșiei Wasilewia din Podlasia, precum și toate amănuntele despre lucrarea lui misionară, nu sunt sprijinite pe nici o dovadă (cf. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 417). În istoriografia românească cel dintâiu episcop de Siret este cunoscut mai mult subt acest nume greșit: *Andrei Wasilo*. Însă MELHISEDEC, *Papismul*, p. 8, îi spune *Vasito*, iar I. ANDREIU, *Încercările*, p. 52, *Vaseto* (de bună seamă și din pricina confuziei literii polone ł cu t). Ceeace știm despre viața lui Andrei, înainte de a ajunge episcop de Siret, ar fi cam următoarele: S'a născut în preajma anilor 1320—25. A fost secretar al episcopului de Cracovia Petru Fałkowski cu care se crede că a călătorit la Roma și la Avignon. După 1350 a intrat în cinul călugărilor franciscani, dobândind apoi învoirea ca să meargă în misiune în Lituania, iar după aceea în Moldova. Știm că o parte din timp a trăit-o la curtea reginei Elisabeta a Ungariei, sora regelui polon Cazimir, fiind duhovnicul ei. S'ar putea întâmpla că la numirea lui în scaunul de episcop al Siretului, să fi fost ajutat și de regina Elisabeta, de și faptul s'ar părea foarte ciudat, pentrucă Lațcu, care fugea de înrâurirea maghiară, a cerut să fie numit episcop al Siretului tocmai duhovnicul reginei Ungariei. În actul de sfințirea lui ca episcop, este lăudat prin aceste cuvinte: „virum sciencia sacre pagine illustratum, in temporalibus providum, in spiritualibus circumspectum, moribus honestum, vita laudabilem famaque preclarum" (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 664; HURMUZAKI, I[2], p. 170). Pentru alte amănunte în legătură cu viața lui, cf. JAN KURCZEWSKI, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, pp. 24—5; WL. ABRAHAM, *Polska a krzest Litwy*, în *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914, p. 22.

2. Aceasta reiese chiar din scrisoarea papală, unde se spune limpede numiților prelați ca, după ce vor alege catedrala episcopală, „in ea canonicatus, prebendas,

pe cei dintâi slujitori ai noii episcopii, care înclinăm a crede că au fost, ca şi ierarhul lor, tot poloni [1]. Peste două luni, adică la 9 Maiu 1371, dacă data actului e bună [2], noul episcop Andrei îşi scrie mărturisirea de credinţă, iar la 4 August acelaşi an, scoate la Lwów o copie după actul său de sfinţire, pe care apoi le trimite împreună la Roma [3].

2. PROPAGANDA CATOLICĂ ÎN MOLDOVA DUPĂ ANUL 1370

Dacă într'adevăr convertirea voevodului Moldovei putea fi socotită de Scaunul papal fapt împlinit, mai ales după întemeierea episcopiei din Siret, nu la fel stăteau lucrurile cu poporul, care cu nici un preţ nu s'a lăsat înduplecat să-şi lepede ortodoxia şi să treacă la catolicism [4]. Era firesc ca Laţcu să întâmpine chiar o împotrivire făţişă în această privinţă, din partea supuşilor săi, lipsiţi de orice înţelegere a împrejurărilor, care siliseră pe Domn să-şi schimbe credinţa. Însă primejdia mare şi de care se temea acum papa, era că însăşi doamna Ana, soţia lui Laţcu [5], împreună cu fiica sa Anastasia rămăseseră ortodoxe şi nu e greu să credem

dignitates, personatus et officia ac capellam clericorum secularium vel religiosorum, prout vobis magis expedire videbitur, creetis et ordinetis et hac vice duntaxat instituetis personas idoneas in eisdem, ipsisque personis huiusmodi canonicatus, prebendas, dignitates, personatus et officia cum omnibus iuribis et pertinentiis suis auctoritate apostolica conferatis et provideatis etiam de eisdem".

1. Documentele papale din 21 Aprilie şi 10 Iulie 1371 ne dau într'adevăr numele a doi canonici poloni din Siret: Derslaus Segnei de Przeszwed şi Nicolae Andrei de Strenow. Aceştia cer şi Scaunul papal le încuviinţează, ca pe lângă veniturile de la Siret, să-şi păstreze şi câştigurile lor de până atunci din Polonia. (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 671).

2. C. AUNER, *Ibidem*, p. 229, n. 3, înclină a crede că este o greşală de copist, care a scris 9 Maiu, în loc de 9 Martie.

3. THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 660, nr. 891; HURMUZAKI, I², pp. 171—174, nr. 132. S. RELI, *Oraşul Siret în vremuri de demult*, pp. 49—50, spune că la 4 Septemvrie 1371, Florian episcopul Cracoviei a trimis noului papă Grigorie XI, o scrisoare prin care adevereşte că în urma poruncii primite de la papa Urban V, a sfinţit în catedrala din Cracovia pe Andrei episcopul Siretului.

4. cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, pp. 387—8.

5. S. RELI, *l. cit.*, p. 39, crede că doamna Ana era „o Româncă din Maramureş". N. IORGA, *Condiţiile de politică generală în cari s'au întemeiat Bisericile româneşti în veac. XIV—XV*, în *An. Ac. Rom.*, ist.², XXXV (1913), p. 405, a emis părerea, care poate fi adevărată, că soţia lui Laţcu e o principesă din Rusia Mică.

că ele îl vor fi îndemnat stăruitor să revină la sânul bisericii pe care o părăsise[1]. Se pare că Laţcu a avut atunci oarecari nedumeriri în privinţa căsniciei sale şi deaceea s'a hotărît să scrie deadreptul papei, cerându-i unele lămuriri.

Primind scrisoarea lui Laţcu, Grigorie XI se feri ca să ia o atitudine dârză faţă de întrebările ce i se puneau. Dimpotrivă, prin răspunsul său din 25 Ianuarie 1372[2], papa laudă pe voevod pentrucă s'a convertit la catolicism şi-l sfătueşte să nu se lase ispitit în vre-un chip de niscaiva ademeniri din partea soţiei sale „îndărătnică în shismă", ci să stăruie ca să o aducă şi pe ea la credinţa bisericii catolice. În privinţa căsniciei îi spune că nu vrea să-l silească să-şi lase soţia, ci să vieţuiască mai departe împreună, însă dacă vrea să-l ocrotească, îl sfătueşte să o convertească şi pe ea, căci numai aşa copiii ieşiţi din această căsătorie vor fi recunoscuţi legitimi[3].

---

1. Despre Anastasia, fiica lui Laţcu, cunoaştem câteva amănunte. Multă vreme s'a crezut de unii că ea a fost căsătorită cu Iurg Koriatowicz, iar de alţii cu Roman Vodă. Cercetările mai noi însă au dovedit că lucrul acesta nu este adevărat. Nu ştim cine i-a fost soţul, dar se pare că a avut o fiică numită tot Anastasia, măritată cu Roman Vodă, moartă înainte de 16 Septemvrie 1408, şi îngropată la Roman în biserica sf. Paraschiva făcută de soţul ei (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 60-3, nr. 21). Mama sa Anastasia muri mai târziu, la 26 Martie 1420 şi fu îngropată în biserica din Rădăuţi (pisania de pe mormântul ei „împodobit" de Ştefan cel Mare, apud EUGEN A. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, Wien 1903, p. 109), căreia îi dăruise satul Coţmanul cu toate cătunele lui, cu condiţia ca după moartea ei satul să rămână bisericii sfântul Nicolae din Rădăuţi, unde sunt îngropaţi „moşii" lui; (cf. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 101-2, nr. 35, document din 6 Iulie 1413). D. ONCIUL, *Din istoria României*, ed. II, Bucureşti 1914, p. 34, susţine că Anastasia, fiica lui Laţcu, era mătuşă lui Alexandru cel Bun, probabil ca vară a tatălui său Roman. Faptul că în documentul din 6 Iulie 1413, cunoscut doar dintr'o traducere germană din veac. XVIII, Anastasia este numită *soacra* lui Alexandru cel Bun, ar proveni din traducerea greşită a cuvântului тєта = mătuşă, prin «*Schwiegermutter*» = soacră = тєта.

2. Publicat în întregime de WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 379-380, anexa XII, reprodus şi de C. AUNER, *Episcopia de Siret*, în *Rev. Cat.*, II (1913), pp. 242-3. Fără fraza de la urmă, a fost publicat întâiu de C. BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, t. XXVI, p. 215; după Baronius s'a reprodus şi în *Magazin istoric*, III, pp. 140-141. Rezumat în HURMUZAKI, I², p. 197, nr. 146, după FEJER, *Codex diplom. Hung.*, IX⁴, p. 435; G. ŞINCAI, *Cronica*, I, pp. 338-341.

3. Iată cuprinsul acestui răspuns: „Litteras tuae nobilitatis gratanter recepimus, ad quarum contenta praesentibus respondemus, quod sicut de tua conversione ad catholicam fidem obedientiam sacrosanctae Romanae Ecclesiae

Nu avem nici o dovadă că doamna Ana soţia lui Laţcu şi fiica sa Anastasia, ar fi părăsit cumva ortodoxia. Chiar Laţcu la moarte este îngropat în biserica ortodoxă din Rădăuţi [1], iar mormântul său, împodobit de Ştefan cel Mare la leat 6988 (1480) Ianuarie 20 [2], este alături de al celorlalţi domni moldoveni, aşa cum este însemnat şi numele său în pomelnicul de la Bistriţa între

matris et magistrae cunctorum fidelium, et tua bona perseverantia in Domino gratulamur, ita de tuae uxoris, quae in prioribus erroribus permanet, pertinacia condolemus; sperantesque quod tu salutaribus et sedulis monitis, tuaeque praeclarae ac sincere fidelitatis exemplis ad praefatam fidem et obedientiam convertas eamdem, te non intendimus cogere ad eam quocumque tempore dimittendam; sed caute caveas, ne propter mutuam contabitationem ipsius uxoris ab ea quomodolibet seducaris, et a tuis sanctis proposito et professione, quam fecisti dictae Ecclesiae, retraharis, quod absit, sed in eis semper proficias ad tuae salutem animae, et exemplum imitabile aliorum. Nos enim te tanquam dilectum filium, quem speramus prefate ecclesie plurimum dante Domino fructuosum speciali prosequentes amore, nobilitati tue si perseveraveris usque in finem favores nostros offerimus graciose, prolemque, si quam ex dicta uxore tua susceperis, in futurum volumus et decernimus legitimam reputari. Datum Avinione VIII Kal. Februarii anno secundo"; cf. WL. ABRAHAM, *Biskupstwa lacinskie w Moldauwii*, in *Kwart. hist.*, XVI (1902), p. 181, n. 1.

1. MELHISEDEC, *Papismul*. pp. 8—9, crede că toată catolicizarea lui Laţcu n'a fost decât o „mistificaţiune, un expedient politic" şi că el „a rămas ortodox până la moarte"; cf. Idem, *Cronica Romanului*, Bucureşti 1874, p. 45. AL. XENOPOL, *Istoria Românilor*, III, p. 135, admite deasemeni că Laţcu s'a convertit numai de formă la credinţa apuseană. Lucrul acesta ni se pare cu atât mai adevărat, cu cât nu avea nici un rost ca el să fie îngropat tocmai la Rădăuţi când catolicii aveau o biserică a lor chiar în Siret. Dacă Laţcu ar fi fost alipit cu tot sufletul de credinţa catolică, oare ce l-ar fi împiedicat ca să lase cu limbă de moarte să fie îngropat în biserica pe care el o ocrotise? Înclinăm a crede însă că nici el nu dorise asta, ci a vrut să fie îngropat într'o biserică şi după datina ortodoxă. Adăugăm că în afară de scrisorile papale nu cunoaştem nici un act care să confirme trecerea lui la catolicism, căci episcopul Cracoviei nu referă nimic în privinţa luării mărturisirii de credinţă, ci arată numai sfinţirea lui Andrei pentru scaunul episcopiei de Siret. În această privinţă mai avem şi o nedumerire; când se făcea trecerea la catolicism se schimba de obiceiu şi numele celui convertit, săvârşindu-se din nou chiar botezul. În cazul de faţă vedem însă că la 1372 papa Urban V îl numeşte tot *Laţcu*, de şi îi spune că s'a *convertit*. Cronicile şi pomelnicile noastre vechi îl arată toate cu acest nume *Laţcu* şi păstrează tăcere deplină asupra convertirii lui. Iar dacă cronicarii nu vorbesc nimic, este că n'au avut de unde lua ştirea. Ne întrebăm însă, oare tradiţia ar fi putut uita şi ierta apostasia voevodului Laţcu? Ne îndoim.

2. Vezi textul pisaniei apud EUGEN A. KOZAK, *l. cit.*, pp. 103—4.

„blagocestivii și pravoslavnicii domni" ai țării Moldovei [1], precum și în hrisovul lui Alexandru cel Bun din 7 Ianuarie 1403, prin care dăruește Mitropoliei din Suceava „pentru sufletul celor mai de înainte răposați domni", satele Averești și Hreațca [2].

3. ANDREI JASTRZEBIEC EPISCOP DE SIRET

Spriijnul pe care papa nădăjduia că are să-l primească episcopia de Siret din partea voevodului Lațcu, nu s'a arătat așa dar prin nimic, căci el n'a zidit nici biserică episcopală, cum i se ceruse la întemeiere, și nici averi nu i-a dăruit, ca să se poată întreține. Lăsat în părăsire și neajutorat nici de domni și nici de boeri, catolicismul nu s'a putut organiza, iar preoții și episcopul fură nevoiți să lupte din greu cu lipsurile. Din pricina aceasta, chiar de la începutul păstoriei sale Andrei nu stătu la episcopia sa din Siret. La sfârșitul lui Noemvrie 1371, adică la 7 luni după sfințire, el se afla încă în Polonia [3], la Lwów, iar la 17 Ianuarie 1372 papa Grigorie XI îi încredințează ocârmuirea eparhiei catolice de Halici, dându-i puteri depline, ca și unui episcop ales, iar nu ca unui locțiitor [4]. Se crede că Andrei a stat la Halici ca locțiitor până în 1375, când

---

1. DAMIAN P. BOGDAN, *Pomelnicul mânăstirei Bistrița*, p. 50.

2. Publicat în traducere polonă de FR. X. WOLANSKI, *Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej*, an. 1854, nr. 39, 40, pp. 156, 160, de unde a fost reprodus și tradus în românește de I. BOGDAN, în *Conv. Lit.*, XXXV (1901), pp. 356—7, și apoi de M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 46—9, nr. 16. Asupra publicării acestui document a atras luarea aminte mai întâiu S. BARACZ, *Rys dziejów*, II, p. 499 și AL. CZOLOWSKI, *Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412*, Lwów 1891, p. 21 n. 1 (extras din *Kwart. hist.*, IV (1890). Până atunci la noi era cunoscut doar din regestul lui Manowarda publicat de G. POPOVICI, *Index Żolkieviensis*, în rev. *Candela*, III (1884), p. 550, nr. 13, și C. ERBICEANU, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei*, p. 23.

3. THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 668; HURMUZAKI, I², pp. 176—8, nr. 136. El este împuternicit de papă, ca împreună cu arhiepiscopul de Gnezno și episcopul Cracoviei să aresteze pe presviterul Ioan din eparhia Bratislavei „care cu vorba se numește preot catolic, dar cu faptele neagă aceasta, din zavistie se pare, semănând zâzanie, ca un dușman, în via Domnului și răspândind credința ortodoxă și alte rătăciri printre credincioșii și fiii bisericii romane; se silește a-i despărți de această biserică și a-i aduce la necredința și ritul shismaticilor, în loc să îndemne și pe ceilalți necredincioși și shismatici să treacă la numita credință [catolică]".

4. WL. ABRAHAM, *Ibidem*, pp. 181—2, n. 2; cf. *Bull. franciscanum*, VI,

episcopia de aici a fost ridicată la treapta de arhiepiscopie [1] şi când a fost orânduit cel dintâiu titular al ei Matei [2].

În primăvara anului 1372, Andrei însoţeşte pe regina Elisabeta a Ungariei, al cărei duhovnic fusese înainte de a ajunge episcop de Siret, în călătoria ei prin Polonia Mare [3]. Cu acest prilej, la 13 Iunie 1372, regina îi recomandă o jalbă a lui către papă, în care se plânge că veniturile episcopiei sale din Siret, aşezată „*in partibus scismaticorum*" nu-i sunt îndestulătoare ca să poată trăi. Deaceea roagă ca pe lângă drepturile de episcop să-i fie îngăduit să se mai bucure şi de alte venituri [4], chiar dacă acestea ar fi legate de îngrijirea duhovnicească a unor credincioşi streini de eparhia lui [5]. Ca să nu treacă peste recomandaţia reginei, la 23 Iulie 1372 papa Grigorie XI i-a răspuns că îi aprobă cererea [6], sub motivul — pe care-l socotim cu totul neîntemeiat —, că Andrei „precum se afirmă", a convertit „pe mulţi dintre prezişii shismatici la credinţa lui Hristos" [7].

---

nr. 1165: „Ad nostrum auditum fide digna relatione pervenit, quod in civitate et diocesi Halicensibus, quibus episcopus scismaticus de facto preesse dinoscitur, sunt nonnulle seculares persone catholice utriusque sexus tamquam oves sine pastore episcopum catholicum non habentes... nos igitur... fraternitati tue curam et regimen animarum quarumcunque personarum Christifidelium (in illa diocesi)... cum illa potestate quam habes a iure super populum tuarum civitatum et diocesis Cerethensium usque ad nostrum beneplacitum committimus per presenes.." cf. O. HALEKI, *Un empereur de Byzance à Rome*, p. 283, n. 1.

1. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 302.

2. *Ibidem*, p. 302; cf K. REIFENKUGEL, *Die Gründung der römisch-katholischen Bisthümer in den Territorien Halicz und Wladimir*, in *Archiw für österreichische Geschichte*, Bd. 52[2], pp. 458—9.

3. J. DABROWSKI, *Elżbieta Lokietkówna*, p. 101.

4. C. AUNER, *Episcopia de Siret*, in *Rev. Cat.*, II (1913), p. 234, crede că Andrei se gândea la veniturile bisericii Maicii Domnului din Cracovia, unde după părerea lui J. BARTOSZEWICZ, *Encyklopedja powszechna*, I, p. 790, fusese paroh, înainte de a fi ales episcop.

5. ST. ZAKRZEWSKI, *Kodeks dyplom. Wielkopolskiei*, III, 1795 p. 379, nr. 1664. Editorul acestui Codex crede greşit că aici este vorba despre episcopul de *Cerreto* din Italia. Tot în acest an, 1372, Andrei ia parte la Sinodul provincial al episcopilor catolici din Polonia; cf. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 285.

6. Răspunsul papei Grigorie XI este publicat de C. AUNER, *Ibidem*, p. 243—4: „necnon consideratione... filiae nostrae Elisabeth senioris regine Ungarie illustris pro te nobis super hoc humiliter supplicantis favore prosequi gratioso...".

7. Cuvintele acestea, dacă nu sunt o născocire, se pot referi mai degrabă

Este greu să credem că episcopul Andrei a venit în eparhia sa, când vedem cât avea de lucru în Polonia, unde putea să ducă o viață mai tihnită și un traiu mai îmbelșugat decât cel pe care-l putea avea în sărăcăciosul târg al Siretului. De altfel, cum am spus, el era vlăstarul unei cunoscute familii boierești, care avea moșii întinse în Polonia Mică [1] și se socotea chiar rudă cu un voevod Nicolae din Cracovia [2]. Mai trebue adăugat apoi și faptul că populația catolică din Siret, precum reiese din socotelile orașului Lwów dintre anii 1382—1414, era în mare parte de obârșie germană [3], iar Andrei se va fi simțit rău între acești credincioși streini de neamul lui și chiar de țara unde locuiau. Așa dar, avuția și luxul din Polonia erau pentru el, fără îndoială, mult mai ispititoare și atârnau poate mai greu în cumpănă decât vrednicia de episcop, trăită într'o modestă mânăstire pe meleaguri streine, unde n'avea nici catedrală, nici palat de locuit și nici veniturile eparhiei nu-i erau îndestulătoare ca să-și îndeplinească după cuviință îndatoririle legate de slujba sa [4]. Ca atare, și după 1375, când i-a încetat împuter-

---

la shismaticii din Lituania, unde Andrei fusese misionar înainte de a ajunge episcop, decât la cei din Moldova. Credem aceasta din pricină că șederea lui la Siret va fi fost de scurtă durată sau chiar de loc, el locuind atunci mai mult în Polonia. Pe lângă aceasta, credincioșii catolici din Siret pare să fi fost mai toți de obârșie germană și este greu să admitem că „convertirea" s'ar fi făcut și printre localnicii români.

1. J. DLUGOSZ, *Hist. Poloniae*, lib. X, col. 112; *Opera*, XII, p. 469, spune despre Andrei că este *„genere nobilem"*.

2. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 285; cf. C. AUNER, *Ibidem*, p. 234.

3. A. CZOLOWSKI, *Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta*, I, II, Lwów 1892, 1896, pp. 8, 12, 14, 31, 57, 71, 84, 89, 92, 97, 354. Astfel întâlnim negutători „moldoveni" din Siret purtând nume ca: Bertold, Friedmann, Ioan Zimmermann, Henric, Anselm, Ioan Leffel, Schonebeck; cf. N. IORGA, *Studii și documente*, I—II, pp. XXV—XXVI.

4. Alegerea episcopilor din sânul familiilor boerești a fost un rău pentru propaganda catolică, dar care n'a putut fi înlăturat, căci după părerea medievală din Apus, rangul de episcop era un bun al nobililor. C. AUNER, *Ibidem*, p. 235, crede că Andrei ar fi fost îndemnat să nu mai calce în eparhia sa și de faptul că *„succesul propagandei catolice"* ar fi provocat în cercurile ortodoxe din Moldova *„o reacțiune"*, cu atât mai mult cu cât Lațcu n'ar fi fost singurul convertit, că doară el *„nu va fi scos din senin asigurarea dată papei"* că și *„poporul"* e înclinat să lepede *„shisma"*. Se poate admite deci, spune C. Auner, că cel puțin o seamă de boeri vor fi primit religia catolică, iar dovada o găsește în scrisoarea papei Grigorie XI către episcopul Andrei, din 13 Iulie 1372, că el a convertit în eparhia lui *„precum se afirmă... mulți dintre prezișii schismatici."* Observăm însă că papa

nicirea dată de papă, în 1372, pentru ocârmuirea episcopiei catolice de Halici, îl întâlnim pe Andrei, aproape fără întrerupere în Polonia[1], purtând titlul de episcop *Ceretensis* și sufragan al ar-

ține să accentueze acest lucru al convertirilor făcute de Andrei prin cuvintele: *„ut asseritur...“* ceeace ne îndeamnă să credem că nu era un fapt dovedit, ci mai degrabă un svon, care în nici un caz nu se poate referi la eparhia lui din Moldova, unde se pare că n'a păstorit de loc, așa că n'avea cum să facă aceste „convertiri“. Deosebit de aceasta, C. A. adaugă mai departe: „conversiunea lui Lațcu și a unor boieri de o parte, vor fi îndemnat elementele conservative ale țării... să ia măsuri coercitive“, între care prima va fi fost în 1373 prin înmormântarea voevodului catolic Lațcu în mânăstirea ortodoxă din Rădăuți, iar a doua prin chemarea la tron a prințului ortodox Iurg Coriatovici. Mai întâiu, dacă „elementele conservative“ erau așa de puternice, încât puteau aduce la tron un domn străin, de ce nu au reacționat chiar în vremea lui Lațcu? În ce privește bănuiala lui C. Auner că immormântarea lui Lațcu în biserica ortodoxă din Rădăuți s'ar fi făcut de văduva prințului „care nu va fi tolerat un preot catolic“, logica faptelor nu ne îngădue să admitem aceasta, căci s'ar fi dat prilej la nemulțumiri din partea credincioșilor ortodocși. Dealtfel toată argumentarea aceasta cade prin faptul că cercetările mai noi au dovedit că Iurg Coriatovici n'a fost nici ginerele lui Lațcu și nici n'a domnit în Moldova. Dar însăși C. A. recunoaște într'un alt articol al său: *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 77, că după 1371 „opera conversiunei încetă și în Muntenia precum încetase și în Moldova, iar cei câțiva catolici se pierdură în ortodoxie“. O altă întrebare, pe care trebue să ne-o punem în legătură cu această chestiune, este aceea a limbii în care ar fi putut predica atât Andrei cât și ceilalți misionari, ca să facă atâtea convertiri. Bănuim deci că toate arătările despre convertirile făcute în Moldova nu privesc pe băștinașii români, ci numai pe coloniștii sași, unguri, germani și poloni.

1. Astfel la 7 Septemvrie 1376 ia parte la sinodul provincial al arhiepiscopiei de Gnezno ținut la Uniew (BIELOWSKI, *Mon. Poloniae hist.*, t. II, p. 672). În anul 1377 vinde preoților de la biserica sf. Florian din Cracovia, satul Zablocia (J. DLUGOSZ, *Liber beneficiorum*, I, în *Opera*, VII, p. 499), iar la 11 August 1378 vinde în Cracovia moșia sa părintească Moszczenica (*Kodeks dyplom. Małopolski*, III, pp. 321—2, nr. 905). La 29 Iunie 1379 îl găsim la Radziejów (cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 340, n. 3), iar în ziua de 19 Dechemvrie același an sfințește cu arhiepiscopul de Gnezno un altar la o biserică din Kalisz (C. AUNER, *Episcopia de Siret*, în *Rev. Cat.*, II (1913), p. 241). În anul 1380 este trimes în fruntea unei solii, ca să ducă regelui Ludovic la Buda niște jalbe din partea episcopilor poloni (J. DLUGOSZ, *Hist. Poloniae*, I, lib. X, coll 47—8; *Opera*, XII, p. 388). Peste doi ani, adică la 7 Aprilie 1382, pleacă într'o altă solie, acum din partea capitlului din Gnezno, la Ziemowit fiul ducelui Mazoviei, în chestia castrului Lowicz (BIELOWSKI, *Mon. Poloniae hist.*, II, pp. 715—6). La 5 Septemvrie 1385 dă niște indulgențe pentru biserica franciscanilor din Cracovia (C. AUNER, *Ibidem*, p. 241), iar în ziua de 17 Ianuarie 1388 îl întâlnim la Gnezno ca sufragan al arhiepiscopiei catolice de aici (*Kodeks dyplom. Wielkopolski*, p. 597, nr. 1871).

hiepiscopului de Gnezno[1]. Iar la 12 Martie 1388[2], prin stăruinţa regelui polon Wladislaw Jagiello, papa Urban VI l-a mutat de la Siret în scaunul atunci înfiinţat al episcopiei de Wilno din Lituania[3].

C. FRANCISCANII ŞI DOMINICANII PEREGRINI ÎN MOLDOVA ŞI LEGĂTURILE LOR CU RUTENIA ŞI POLONIA.

1. FRANCISCANII

Dacă şederea în Moldova a episcopilor catolici de Milcovia şi de Siret a fost aşa de rară, încât abia se poate aminti de ea, şi dacă toţi erau mai bucuroşi să împlinească slujba de vicari pe la eparhiile bogate din Ungaria şi Polonia, de cât să se înstrăineze pe meleagurile româneşti, nu la fel s'au întâmplat lucrurile şi cu călugării misionari. Dimpotrivă, am putea spune că ei s'au străduit mai mult decât toţi aceşti episcopi mulţumiţi să poarte cu mândrie

1. Titlul său de „*suffraganeus Gneznensis*", precum bine a observat Wl. Abraham, *l. cit.*, p. 341, n. 3, nu trebue să lase îndoiala că eparhia sa, adică Siretul, ar fi atârnat canoniceşte de arhiepiscopia polonă de Gnezno, ci aceasta se datoreşte faptului că pe acea vreme numele de *sufragan* se întrebuinţa foarte des în înţelesul de *episcop auxiliar*. Aşa trebue socotit şi Andrei: un episcop ajutător al arhiepiscopului de Gnezno; cf. C. Auner, *Ibidem*, p. 241.

2. Jg. Danilowicz, *Skarbiec dyplomatów*, t. I, p. 270, nr. 551, unde se publică textul bulei în traducere polonă. Ştim că în anul 1387 regele Poloniei Wladislaw Jagiello a trimes la Roma pe Dobrogost episcopul de Poznan, ca să ceară papei Urban VI întemeierea episcopiei catolice din Wilno şi mutarea episcopului Andrei, de la Siret, în acest scaun nou înfiinţat (J. Fijalek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, in *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, p. 64).

3. Înscăunarea la Wilno s'a făcut în ziua de 6 Maiu 1388. Ţinuturile peste care era chemat acum Andrei să păstorească îi erau cunoscute cu un sfert de veac mai înainte, când el lucrase aici ca misionar şi învăţase limbile lituană şi rusă (cf. T. Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne*, pp. 138, 166—9). Iată cum ni-l descrie Konrad Kiburg, solul Prusienilor, către marele duce al Lituaniei Witold, şi care l-a vizitat pe episcopul Andrei la Wilno, în vara anului 1397: „Un bătrân foarte frumos la înfăţişare, viguros, rumen, puţin cam gras şi înalt de statură. Vorbeşte cu uşurinţă latineşte şi destul de bine nemţeşte. Ne-a primit cu atâta fast, bunăvoinţă şi evlavie încât credeam că ne aflăm în faţa papei. Viaţa şi-a petrecut-o printre Lituani şi cunoaşte temeinic acest popor". Kiburg dă apoi câteva discuţii purtate cu Andrei asupra limbei, punându-i în seamă mai multe răspunsuri, care-l dovedesc a fi un om cetit şi bun cunoscător al chestiunilor politice şi cărturăreşti. (*Ibidem*, pp. 137—8). În acelaşi timp şi regele polon Wladislaw Jagiello împreună cu marele duce lituan Witold vorbesc astfel despre Andrei în actul lor din 20 Maiu 1397, prin care îi dăruesc 200 de

doar titlurile, iar nu şi grija eparhiilor pe seama cărora primiseră hirotonia. Şi dacă misionarii franciscani ori dominicani nu izbutesc „per predicationem et exemplum vitae laudabilis cum auxilio divinae gratiae" [1], să convertească pe Români, care se ţineau tari în legea lor, au putut însă oarecum să ferească de a primi ortodoxia pe credincioşii catolici resfiraţi prin târgurile Moldovei, unde ei veniseră de peste Carpaţi, sau din Boemia şi Polonia.

Răspândirea călugărilor franciscani pe pământul Moldovei s'a inteţit mai mult după cucerirea de către Poloni a Rusiei Roşii în anul 1340 [2]. Fiind ajutaţi de noua stăpânire catolică, aceşti misionari se întind în voie în întreaga Rutenie ortodoxă şi pătrund apoi până în Moldova. Cu vremea ei ajung să ia asupra lor săvârşirea slujbelor şi îngrijirea duhovnicească a credincioşilor catolici aflaţi în aceste ţinuturi, căci clerul de mir, în mare parte de obârşie germană, se împuţinase cu totul prin oraşele: Lwów, Przemysl, Sanock, Halicz, Jaroslaw, Siret şi Baia, unde coloniştii

---

mărci, ce le va lua pe fiecare an, la Crăciun, din tezaurul coroanei: „habitoque respectu ad multae devotionis constanciam et fructuosorum salubriumque operum solertiam, quibus venerabilis in Christo pater dominus Andreas episcopus ecclesiae Vilnensis, circa gentem Lithuanicam noviter de tenebris gentilitatis ad agnitionem catholice veritatis eductam insudare studuit, se et sua bona circa doctrinas neophitorum et exempla clarissima omnibus periculis et cunctis defectibus pro Christi nomine tamquam verus imitator exponendo". (Archiwum Kapituły, wileńskiej, *Liber privilegiorum*, I, f. 129, apud JAN KURCZEWSKI, *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska*, t. II, Wilno 1910, p. 306; cf. MICHAL BALINSKI, *Historya miasta Wilna*, I, Wilno 1836, p. 162, n. 59). Andrei îşi sfârşeşte păstoria sa la Wilno în ziua de 14 Noemvrie 1398, când moare (J. FIJALEK, *Ibidem*, p. 65). Prin testamentul său scris la 27 Octomvrie 1398, cere ca după moarte să fie îngropat în paraclisul făcut de el, unde se odihneşte şi astăzi: „... quando ab hujus carnis ergastulo fuerimus liberati, corpori autem nostro volumus et eligimus ecclesiasticam sepulturam in capella nostra quam fundavimus et construximus circa cathedralem ecclesiam praefatam fundata tamen specialiter in honorem Corporis Christi..." (T. NARBUTT, *l. cit.*, pp. 170—5; JAN KURCZEWSKI, *l. cit.*, II, p. 21).

1. cf. R. CÂNDEA, *Der Katholizismus*, p. 32.

2. cf. A. PROCHASKA, *W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego*, în *Kwart. hist.*, VI (1892), pp. 1—22. Pentru lucrarea călugărilor franciscani în Rutenia şi dincoace de Carpaţi, v. bula papei Benedict XII, din 6 Septemvrie 1340 (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, I, p. 641, nr. 963). Prin 1348 papa Clement VI îndeamnă pe provincialul franciscanilor din Ungaria ca să trimeată misionari „in partibus Cumanie... infra fines regni Hungarie". (*Ibidem*, p. 763, nr. 1149; HURMUZAKI, I[2], p. 8; *Bull. franciscanum*, VI, p. 214.

nemţi erau destul de numeroşi[1]. În anul 1345 franciscanii din Moldova alcătuiau împreună cu cei din Rutenia un vicariat aparte, numit *Vicaria Russiae*, cuprinzând custodiile şi casele din: *Lamburge, Grodech, Galciff, Colomia, Nostyn, Cusminen, Cereth, Scothorix, Cotham, Licostoni, Albi Castri*[2], şi *Moldavia*[3]. Datorită poate şi sprijinului dat lor de către regele polon Cazimir cel Mare[4],

---

1. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 234—5.

2. La Cetatea Albă este amintit între anii 1314—1330 chiar un martir franciscan: „...In Mauro Castro fr. Angelus de Spoleto, tunc custos, fuit mactatus per Vulgaros (*Bull. franciscanum*, III, p. 419; G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, II, p. 72). Însă cronica provinciilor franciscane, scrisă de Paulinus de Veneţia, contrazice această ştire, pretinzând că acest Angelus de Spoleto a suferit mucenicia la Erzingan, în Armenia: «In Arzengane, in Armenia, fr. Angelus de Spoleto pro fide a Bulgaris martirizatus est» (PAULINUS DE VENETIIS, *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum secundum codicem Vaticanum, nr. 1960*, edit. C. EUBEL, Quarrachi 1892, nr. 324). Precum s'a dovedit, afirmaţia lui Paulinus de Veneţia nu este adevărată, mai ales că tot el pune în acelaşi pasagiu uciderea altor trei franciscani, la Tanay, în loc de Arzenga. (C. ANDREESCU, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră în sec. XIII—XIV*, în *Cercetări Istorice*, VIII—IX² (1932—1933), p. 151; cf. G. I. BRĂTIANU, *Vicina*, II, Bucureşti 1940, p. 35). Prezenţa unor misionari franciscani la Siret, chiar înainte de descălecarea Moldovei, ar reieşi din ştirea dată de C. BIERNACKI, *Speculum Minorum*, Cracovia 1688, că în anul 1340, ar fi suferit aici moartea de martiri, probabil de la Tătari, doi călugări minoriţi Blaj şi Marcu; (cf. L. WADDING, *Annales Minorum*, VII, p. 242; «*Hoc eodem anno [1340], in Valachia et civitate Sereth, frater Blasius una cum fratre Marco martyrii coronam fortiter adipiscebantur, ibidem sepulti XV Iunii*». L. A. GEBHARDI, *Geschichte der Moldau*, p. 541, citând pe THWROCZ. *Cronica Hungarorum*, ed. SCHWANDTNER, *Script. rer. Hung.*, I, p 195 (sic), dă ştirea că la 14 Iunie 1340 au fost omorîţi toţi misionarii minoriţi din Siret. J. BENKÖ, *Milkovia*, II, p. 16, confundă această mucenicie, arătând că „martyres Blasius et Marcus qui in civitate Seret, populo incredulo adoranti ligna pro Diis, die 14 Junii 1340, vel secundum Vadingum 1370 passi fuere et ibidem sepulti". G. SCHMIDT, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus*, p. 24, pune greşit această mucenicie la anul 1349. Greşeala lui G. S. a fost împrumutată mai întâiu de D. ONCIUL, *Originile Principatelor Române*, p. 244, apoi de R. CANDEA, *Der Katholizismus*, p. 24 şi S. RELI, *Oraşul Siret în vremuri de demult*, p. 38. Însă N. IORGA, *Istoria Românilor*, III. p. 204, n. 1, dă anul 1344, de şi arată că „cei doi franciscani muceniciţi la Siret.., nu pot fi admişi şi pentru că pe atunci nu vedem în seama cui ar fi fost oraşul".

3. *Bull. franciscanum*, V, p. 602. Despre starea vicariatului franciscan al Ruteniei, v. G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, II, pp. 254, 257. Prin *Moldavia* trebue înţeleasă localitatea *Baia*, iar nu ţara Moldovei.

4. Nu este lipsit de însemnătate nici faptul că duhovnicul regelui Cazimir cel Mare era tot un franciscan, Iacob Bobola (WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 234).

minoriţii din această *Vicaria Russiae*, au putut să-şi înmulţească repede aşezările lor călugăreşti [1], aşa că în 1385 numărul mânăstirilor franciscane era aici de vreo 14-15 [2], multe din ele fiind amintite încă de prin anul 1371 [3].

Franciscanii veniţi în Moldova se socoteau, ca şi cei din Rutenia, misionari [4] şi săvârşeau fără nici o oprelişte cele preoţeşti, mai ales acolo unde lipsea clerul parohial. Se întâmplă însă că la Lwów felul de lucru al acestor călugări vătăma oarecum drepturile preotului de la biserica cu hramul Maicii Domnului, care

---

1. La 27 Iulie 1360 Cazimir cel Mare cere Scaunului papal învoirea ca să întemeieze în ţinuturile rutene de subt stăpânirea sa „octo ecclesias seu conventus eiusdem ordinis minorum", cărora regele polon înţelegea să le dea un rost mai mult misionar, făgăduind că le va înzestra pe toate cu cele de trebuinţă: „predictaque loca et conventus munire proponit campana, oratoria et aliis omnibus eis necessariis officinis". În schimb, ca să le poată ţinea în cercul de înrâurire polonă şi să le ferească de jurisdicţia vicarilor misionari streini, el cere ca noile sale ctitorii să stea subt ascultarea ministrului provincial al franciscanilor din Polonia şi Boemia: „et quod sint sub obediencia ministrorum Polonie et Boemie eiusdem ordinis" (Wl. Abraham, *l. cit.*, pp. 375—6, anexa VIII). Întemeindu-se pe L. Wadding, *Annales Minorum*, IV, p. 134, istoricul polon Wl. Abraham, *l. cit.*, p. 191, a socotit că poate să lege chiar începuturile aşezărilor franciscane din Rutenia în a doua jumătate a veacului XIII, de vicariatul Bosniei şi că astfel ele ar fi stat subt o nemijlocită înrâurire ungară. Însă, după cum a arătat R. Loenertz, *Les couvents dominicains*, în *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), p. 13, lista provinciilor franciscane publicată de Wadding, cu anul greşit 1260, şi în care „Russia" adică Rutenia, se află trecută în a opta treaptă printre custodiile vicariatului Bosniei, nu este alta decât lista din *Liber conformitatum* a lui Bartholomeus Pisanus, de prin preajma anului 1385 (v. *Analecta franciscana*, IV, pp. 503—558); copiind datele din *Liber conformitatum*, Wadding s'a putut înşela uşor de faptul că *Russia* urmează îndată după *Bosnia*, şi cum B. P. nu arată de loc custodiile care subîmpărţeau *Vicaria Russiae*, s'a făcut din ea o custodie şi anume a opta a vicariatului provinciei Bosnia.

2. *Analecta franciscana*, IV, p. 556.

3. Ştim că la 16 Noemvrie 1371 papa Grigorie XI dă voie lui Nicolae de Crosna „vicario Ruscie" ca să-şi aleagă 30 călugări pentru mânăstirile vicariatului său (*Bull. franciscanum*, VI, p. 463; cf. Theiner, *Mon. Poloniae hist.*, p. 551, nr. 726, unde însă scrisoarea papală este publicată greşit subt anul 1353, în loc de 1371. Pentru îndreptarea acestui an şi asupra pricinilor care l-au făcut pe Theiner să greşească, v. Wl. Abraham, *l. cit.*, p. 292, n. 3).

4. Despre lucrarea lor misionară în Moldova aminteşte şi scrisoarea papei Urban V din 24 Iulie 1370, privitoare la întemeierea episcopiei de Siret: „...sed quorundam fratrum minorum predicationibus et doctrinis inducti abnegare volunt omne scisma...". (Theiner, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 99; Hurmuzaki, I², p. 168).

le cerea stăruitor să păzească prevederile bulei *Super cathedram*[1]. Atunci franciscanii, dându-şi seama de abaterea ce săvârşeau, încercară să afle pe altă cale drepturile pe care le pretindeau. Dar cum ei nu aveau nici un act care să le dea anume privilegii în această „vicaria Russiae", se gândiră să se folosească de constituţia papei Urban V, dată la 28 Ianuarie 1369[2]: prin care se hărăzise şi misionarilor franciscani din Bosnia toate privilegiile cuprinse în bula papei Ioan XXII, din 23 Octomvrie 1321: *Cum hora*[3], adresată misionarilor dominicani din Orient. Prin aceasta, franciscanii din „Vicaria Russiae" se socotiră fără să vrea întru totul asemenea cu fraţii lor din Bosnia, a căror stare dealtfel nu era deosebită. Ca să nu dea pricină la nemulţumiri, papa Grigorie XI se văzu nevoit să întărească deocamdată această tâlcuire largă a constituţiei lui Urban V, în scrisoarea sa din 16 Noemvrie 1371, care ajunge astfel hrisovul de temelie pentru drepturile franciscanilor din Moldova şi Rutenia[4].

---

1. Pentru amănunte în legătură cu această bulă şi despre controversele iscate de ea, cf. R. P. MORTIER, *Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, III, Paris 1907, pp. 361—371, 423, 476; cf. R. LOENERTZ, *Ibidem*, p. 15.

2. *Bull. franciscanum*, VI, nr. 1053.

3. *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 154 Asupra împrejurărilor în care a fost dată această bulă, v. G. GOLUBOWICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, III, pp. 46—7, 214—8; *Archivum Franciscanum historicum*, XVI (1923), pp. 89, 112; cf. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, p. 167.

4. Scrisoarea este adresată: „arhiepiscopo Gneznesi et Cracoviensi ac Czeretensi episcopo" şi arată că „Nicolaus de Crosna vicarius partium Ruscie et alii fratres ordinis fratrum minorum in eisdem partibus commorantes nobis significare curarunt, quod licet ipsi et quilibet ipsorum in dictis et nonnullis aliis partibus scismaticorum et infidelium baptisandi et alia sacramenta ecclesiastica conferendi, ac ligandi et absolvendi, et nonnulla alia spiritualia faciendi habeant a sede apostolica plenariam facultatem, cuius vigore nonnullas personas utriusque sexus partium predictorum, per eos ad catholicam fidem... reductas, baptizarunt... Quare iidem vicarius et fratres nobis humiliter supplicarunt, quatinus super hiis providere de oportuno remedio paterna diligencia dignaremur. Nos igitur... scripta mandamus... ex parte nostra publicari et dici solemniter faciatis, quod iidem vicarius et fratres... habent plenariam facultatem" (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, pp. 668—9, nr. 900; HURMUZAKI, I², pp. 176—8, nr. 136; cf. *Bull. franciscanum*, t. VI, nr. 1154). Orânduelile acestea ale lui Urban V, din 28 Ianuarie 1369 şi ale lui Grigorie XI din 16 Noemvrie 1371, vor fi luate ca temeiu al privilegiilor date franciscanilor peregrini din Rutenia, prin bula papei Bonafaciu IX: *Exultat cor nostrum*, din 6 Ianuarie 1399; cf. *Bull. franciscanum*, VII, pp. 90—1, nr. 268.

După întemeierea Moldovei, când ajunse la domnie Laţcu, franciscanii predicară şi se organizară aici sub călăuzirea lui Nicolae de Mehlsack [1], a tovarăşului său Paul de Sweidnitz şi poate a lui Andrei Jastrzębiec [2]. Lucrarea lor misionară fu rodnică mai cu seamă printre coloniştii streini, Germani, Saşi, Unguri şi Săcui, răspândiţi prin târgurile Moldovei. În cele din urmă ei izbutiră să ademenească şi pe voevodul Laţcu, îndemnându-l să lepede credinţa ortodoxă şi în schimbul trecerii la catolicism să ceară papei înfiinţarea unei episcopii catolice în oraşul Siret. Precum era firesc, cel dintâiu episcop al noii eparhii avea să fie ales chiar de Laţcu tot din tagma lor, iar Scaunul papal va primi cu bunăvoinţă dorinţa voevodului moldovean pentru numirea la Siret a franciscanului polon Andrei Jastrzębiec.

Prin întemeierea episcopiei de Siret, franciscanii se vor fi aşteptat la o ocrotire deosebită atât din partea voevodului convertit de ei, cât şi a episcopului ridicat din cinul lor. Se întâmplă însă că peste câţiva ani Laţcu moare, iar Andrei îşi uită cu totul eparhia din Moldova, fiind mai bucuros să stea în Polonia. Părăsiţi şi neajutoraţi, aceşti călugări se vor fi luptat cu multe lipsuri şi greutăţi. Noile privilegii misionare date şi lor de papa Grigorie XI, în cursul anului 1373 [3], le-a mai uşurat starea. Dar peste

---

1. Se pune întrebarea dacă acest Nicolae Mehlsack, amintit în scrisoarea papei Urban V, din 4 August 1370, cu titlul de vicar al Ruteniei, Lituaniei şi Valahiei (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 102, nr. 201) este identic cu Nicolae de Krosno, pe care-l aflăm în două scrisori ale papei Grigorie XI, la 16 Noemvrie 1371 „vicario Ruscie" (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, p. 551, nr. 726) şi „vicarius partium Ruscie" (*Ibidem*, p. 668, nr. 900). WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 293, n. 2, crede că este vorba de una şi aceiaşi persoană, *Nicolaus Mehlsack de Krosno*, unul fiind numele său de familie, iar celălalt al locului de unde se trăgea, adică orăşelul Krosno din ţinutul Przemysl.

2. Lucrul acesta pare să reiasă chiar din scrisorile papei Urban V, de la 24 Iulie 1370, privitoare la numirea lui Andrei în scaunul de episcop al Siretului, când spune: „Nos cupientes eidem ecclesie, si premissa fieri contingant, de persona idonea provideri, qui sciat, velit et valeat predictam ecclesiam ac populum sibi commissum salubriter regere et feliciter gubernare" (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 101; HURMUZAKI, I², p. 162).

3. În urma stăruinţelor lui Nicolae de Krosno, vicarul franciscan al Ruteniei, papa Grigorie XI întinsese la 22 Iulie şi 5 Noemvrie 1375, şi asupra călugărilor minoriţi din „Vicaria Russiae", drepturile misionare date cu un an în urmă franciscanilor din Bosnia (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, pp. 140—1, nr. 277—9.

scurt timp ei aveau să încerce alte necazuri, întâiu de la călugării dominicani şi apoi din partea clerului parohial, care la rândul lor căutau să-şi apere cu îndârjire drepturile mai vechi răpite sau pretinse acum de franciscani [1].

După reînfiinţarea Societăţii fraţilor peregrini şi prin alipirea în 1378 a mânăstirilor dominicane din Rutenia şi Moldova de noul aşezământ misionar, franciscanii fură siliţi să împartă sau să piardă multe din privilegiile pe care abia le dobândiseră. În aceste împrejurări obştea lor se micşorează treptat, spre a face loc peregrinilor mai norocoşi, cărora Margareta, mama Domnului ţării Moldovei, le va zidi acum o mânăstire nouă la Siret [2] şi va îndemna pe fiul Petru Muşat să-i miluiască printr'o danie însemnată.

Dar în Siret, deosebit de noua mânăstire dominicană ridicată în cinstea Sf. Ioan Botezătorul, dăinuia încă şi mânăstirea mai veche a franciscanilor. Hramul nu i-l cunoaştem; bănuim însă că de obştea ei au ţinut cei doi călugări Luca şi Valentin, care pe la începutul anului 1378, prin omorîrea lor de către barbarii „qui arborem adorant", s'au învrednicit să primească cununa muceniciei, fiind îngropaţi apoi în acest oraş, în ziua de 12 Fevruarie 1378.

În privinţa anului şi a locului unde se spune că au suferit mucenicia cei doi călugări franciscani Luca şi Valentin, trebuesc înlăturate unele greşeli săvârşite de către mulţi istorici, din pricină că izvoarele pe care se întemeiază nu sunt limpezi. Începem

---

Pentru drepturile franciscanilor din Bosnia, cf. L. WADDING, *Annales Minorum*, VIII, pp. 262—5; *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 274; *Bull. franciscanum*, VI, nr. 1202).

1. cf. R. LOENERTZ, *Les couvents dominicaines*, in *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), pp. 16—19.

2. Se crede că Margareta, ocrotitoarea atât de darnică a dominicanilor peregrini, ar fi clădit în anul 1377 şi pentru călugării franciscani o mânăstire, însă la Baia, şi care se pare că era mai mare decât aceea pe care o aveau în Siret. De bună seamă, în această mânăstire franciscană din Baia şedea „*Nicolaus Melsaz custos Moldaviensis*" pe care-l aflăm într'un document din 8 Aprilie 1387 (WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 381, anexa XIII), ea fiind atestată şi în lista lui Bartholomeus Pisanus de la sfârşitul veacului XIV, sub numele de „Moldaviensis" (*Bull. franciscanum*, V, p. 602). Mai târziu, o scrisoare papală din 7 August 1413, aminteşte despre biserica Sf. Treime „olim per quosdam catholicos constructa... in civitate Moldaviensis", iar la 1 Iulie 1420 se vorbeşte şi despre o altă biserică, cu hramul sf. Apostoli şi sf. Ecaterina. (I. C. FILITTI, *Documente din Arhivele Vaticanului*, I, pp. 29, 36; cf. C. AUNER, *Episcopia de Siret*, in *Rev. Cat.*, II (1913), p. 239.

cu cel mai vechiu. Astfel Antonius Melissanus, în *Suplimentul* său la *Annalele* lui Wadding, dă anul 1326, zicând: *„Eodem anno* [MCCCXXVI] *duo fratres minores Poloni, Lucas et Valentinus, ob praedicationem fidei catholicae, post dira suppliciorum genera, a barbaris in Livonia occisi sunt, sepulti ibidem in civitate Cereth, XII Februarii, miraculis claris, de quibus Stodislaus Bascus custos Posnaniensis in suis chronicis, et Martinus Baronius Jaroslaviensis in Catalogo Sanctorum, quos citat Casimirus Biernaschi*"[1]. Cazimir Biernacki, pe care se întemeiază Antonius Melissanus, scrie așijderea în al său *Speculum Minorum*[2]: *„Eodem anno 1326 duo fratres Poloni Min. Convent. Lucas et Valentinus, ob praedicationem fidei catholicae, post dira suppliciorum genera, a barbaris in Livonia occisi sunt, sepulti ibidem in civitate Cereth, miraculis clari, de quibus Stodislaus Bascus custos Posnaniensis in suis Chronicis fol. 164 et Martinus Baronius Jaroslaviensis in Catalogo Sanctorum fol. 195*"[3].

---

1. L. WADDING, *Annales Minorum*, t. VII, supl. 4, p. 65.

2. Cracovia 1688, p. 247, nr. 12. In istoriografia românească a atras luarea aminte asupra acestei mucenicii, C. AUNER, *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, și *Episcopia de Siret*, în *Rev. Cat.*, III (1914), pp. 66, 240, arătând și confuziile făcute între acești doi martiri și alții doi, Blaj și Marcu, care au suferit mucenicia tot la Siret în anul 1340. C. Auner, întemeindu-se pe Bartholomeus Pisanus, dă anul exact 1378, însă nu înlătură greșeala lui Biernacki și luând de bune spusele lui, arată că Luca și Valentin „predicând în Lituania, pe atunci încă păgână, au fost omoriți de barbari și fură îngropati la Siret la 12 Februuarie 1378". A. SACERDOȚEANU, *Considerațiuni asupra istoriei Românilor în evul mediu*, București 1936, p. 251, sprijinit pe *Revista Istorică*, XIII (1927), p. 86, dă anul 1326, spunând: „În izvoarele franciscane se spune că Polonii Luca și Valentin au fost uciși de barbari în Livonia și au fost îngropați la Siret". Iar mai departe adaugă: „Tot acolo se vorbește și despre «Vlahii schismatici dintre care unii locuesc în pășuni și corturi, păscând animalele de care au foarte multe". Dar cuvintele acestea din urmă nu sunt decât un fragment singuratic, fără nici o legătură cu martiriul celor doi franciscani și care este scos din cunoscuta scrisoare a papei Grigorie XI, din 1 Iunie 1373, (THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 140; HURMUZAKI, I², pp. 207—8, nr. 153; cf. *Bull. franciscanum*, VI, p. 509). Dealtfel, în *Rev. Ist.*, XIII (1927), p. 86, nu este decât o notă a prof. N. Iorga, la cartea *Centenarul al VII-lea de la moartea sfântului Francisc de Assisi 1226—1926*, edit. Seminarului franciscan din Hălăucești (1926) și unde pr. BONAVENTURA MORARIU, subt titlul: *Momente istorice mai însemnate privitoare la existența și activitatea Franciscanilor în România înainte de veacul XVII* (pp. 49—52), publică diferite extrase din *Bull. franciscanum*, între care se află și cel privitor la mucenicii Luca și Valentin, luat după Wadding, cu data greșită 1326.

3. cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 283, n. 1.

Izvoarele citate de Biernacki în sprijinul datelor privitoare la mucenicia acestor doi franciscani, fiind astăzi pierdute, nu se poate cerceta adevărul spuselor sale. Cronica custodelui Godyslaus Bascus din Poznan nu se mai păstrează de cât până la anul 1272 [1], iar scrierea lui Martin Baronius din Jaroslaw, de la începutul veacului XVII [2], cunoscută sub titlul: *Icones et vitae seu catalogus Sanctorum Poloniae,* deasemenea s'a pierdut [3]. Însă după cum a arătat Cajus Othmer [4], la mijloc nu este decât o greşeală de *loc* şi de *an,* lucru care s'a putut întâmpla foarte uşor prin confuzia a două martirii petrecute în locuri şi la date diferite. Este adevărat că din contextul relaţiei lui Biernacki reiese limpede greşeala de *loc,* când spune: *„duo fratres minores Poloni... in Livonia occisi sunt, sepulti ibidem in Cereth",* la care Melissanus adaugă şi ziua: *XII Februarii.* Cuvântul *ibidem* presupune că oraşul *Cereth* (Siret), unde au fost îngropaţi cei doi mucenici franciscani, s'ar afla în Livonia, căci nu se poate admite ca ei să fi fost ucişi acolo şi apoi îngropaţi tocmai în Siretul Moldovei. Însă nici un alt izvor nu mai arată că s'ar fi întâmplat pe acea vreme mucenicia unor minoriţi poloni în Livonia [5]. Deaceea înclinăm a crede că totul se datoreşte unei confuzii, pe care Biernacki a făcut-o fără să-şi dea seamă că poate fi vorba de două martirii şi fără să vadă măcar că locurile unde au fost ucişi şi îngropaţi cei doi franciscani sunt prea departe unul de altul.

La fel de şubrede sunt şi izvoarele care pun mucenicia acestor doi franciscani Luca şi Valentin tot în Livonia, dar la anii 1338 ori 1342 [6]. Greşala însă socotim se poate deslega lesne, atât în ce priveşte *anul* cât şi *locul,* pe temeiul unor ştiri mai precise date de Bartholomeus Pisanus, care vorbeşte într'adevăr despre două mucenicii. Astfel, el spune: *„In hac Vicaria [Russiae], scili-*

---

1. Edit. BIELOWSKI, *Mon. Poloniae hist.*, t. II, pp. 467—598.
2. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, pp. 191—2, n. 6.
3. K. KANTAK, *Die Entstehung der polnischen Konvente der Bohemisch-Polnischen Franziskaner-Provinz,* in *Franziskanische Studien,* XVI (1929), p. 91, n. 55.
4. *Archivum Franciscanum historicum,* XXV (1932), p. 101.
5. K. CHODYNICKI, *Legenda o meczenstwie czternastu Franciszkonów w Wilnie,* Wilno 1927; Idem, *Geneza i rozwój legendy o trzech meczennikach wilenskich,* in *Ateneum Wilenskie,* IV (1928).
6. cf. CAJUS OTHMER, *De duobus martyribus in Valachia circa a. 1378,* in *Archivum Franciscanum Historicum,* XXV (1932), p. 102.

cet in Ceret, duo fratres nostri martyrizati sunt ab infidelibus, qui arborem adorant; et ab eisdem infidelibus in Livonia sunt alii quinque fratres ob fidem interfecti" [1]. Iar în alt loc scrie precis: *„In Cereth Walachiae minoris a dictis infidelibus circa annum Domini MCCCLXXVIII duo fratres sunt martyrio coronati"* [2].

Din citatele de mai sus reiese limpede greşeala geografică a lui Cazimir Biernacki, căci în timp ce el vorbeşte despre doi franciscani omorîţi în Livonia şi îngropaţi apoi la Siret, Bartholomeus Pisanus, de şi nu dă nici un nume, arată totuşi că sunt două mucenicii diferite, adică una întâmplată în oraşul *Siret* din Walachia minoris, unde doi fraţi au fost omorîţi *„ab infidelibus qui arborem adorant"* [3], iar alta în *Livonia*, unde de către aceiaşi necredincioşi,—*ab eisdem infidelibus*—, au fost ucişi alţi cinci franciscani [4].

În ce priveşte acum timpul când s'au întâmplat aceste mucenicii, pentru cea din Livonia se dă anul 1370, iar pentru cea de la Siret, Bartholomeus Pisanus dă anul 1373. Wladislaw Abraham [5], şi după el Cajus Othmer [6] cred că anul greşit 1326 se poate explica prin omiterea cifrei L la transcrierea datei aproximative *(circa annum)*, a martiriului, transcriindu-se MCCCXXVI în loc de MCCCLXXVI. În sprijinul acestei păreri s'ar mai putea adăuga şi faptul că cei doi franciscani Luca şi Valentin erau poloni, iar

1. *Analecta Franciscana*, IV, p. 556. Citatul este luat din scrierea lui BARTHOLOMEUS PISANUS, *De conformitate vitae beati Francisci ad vitam domini Jesu*, scrisă pe la anul 1390; cf. G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, II, p. 257.

2. *Analecta Franciscana*, IV (1906), p. 335; cf. *Archivum Franciscanum Historicum*, III (1910) p. 700.

3. Despre aceşti păgâni, cari adorau copacii, adăugăm că marele duce al Lituaniei Olgierd (1345—1377) este numit de patriarhul Nil al Constantinopolului: *Regele Lituanilor adorator al focului* = „τῷ πυρσολάτρῃ ῥηγὶ τῶν Λιτβῶν". (MIKLOSICH-MÜLLER, *Acta Patr. C-politani*, II, p. 12, nr. 337). Despre creştinarea Lituanilor, cf. J FIJALEK, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, in *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, pp. 1—80

4. cf. J. BROMBERG, *Toponymical and historical Miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia*, in *Byzantion*, t. XII (1937), p. 166. Trupurile sfârtecate ale acestor cinci martiri, se spune că au plutit pe apa râurilor şi au ajuns în ţara „cruciferilor", ceeace este foarte explicabil, dacă punem textul în legătură cu povestirea imediat precedentă, unde se arată că ei au fost omorîţi în ţinutul *Voerbia*, după alte ediţii *Verdua* sau *Vulna* adică Vilna, din Lituania.

5. *Powstanie*, p. 282, n. 1.

6. *Archivum Franciscanum Historicum*, XXV (1932), p. 103.

până în 1370 nu se cunoaşte nici o misiune a minoriţilor poloni în Livonia, care până atunci ţinea de provincia franciscană a Saxoniei. Se ştie însă că la 4 August 1370, prin bula „*Ad excolendam*", papa Urban V porunceşte minoritului Nicolae de Mehlsack ca să ia 25 fraţi şi să plece cu ei în misiune „in partibus Ruscie, Lituvanie et Walachie"[1]. Aşa dar avem dovadă neîndoelnică cum că după 1370 Lituania aparţinea, ca şi Moldova, de „Vicaria Russiae", ceea ce arată că ştirea dată de Bartolomeus Pisanus despre cele două martirii este deplin întemeiată.

2. DOMINICANII PEREGRINI

În cel din urmă sfert al veac. XIV, propaganda catolică s'a avântat în Moldova datorită mai ales aşezământului dominican numit *Societas fratrum peregrinantium propter Christum inter gentes*[2], şi care a avut un rost deosebit de însemnat, atât prin legăturile strânse cu mânăstirile din Rutenia, cât şi prin sprijinul de care s'a îndestulat din partea cneaghinei Margareta, mama voevodului Petru Muşat.

---

1. THEINER, *Mon. hist. Hung.*, II, p. 102, nr. 201; HURMUZAKI, I², p. 163, nr. 126. În legătură cu mucenicia acestor doi franciscani omoriţi la Siret „a dictis infidelibus", adică de către Lituani, J. BROMBERG, *Ibidem*, p. 166, n. 2, presupune o pătrundere a acestora pe la anul 1378 în Moldova. În adevăr, un cronicar franciscan din Torun însemnează subt anul 1377: „Item ante festum nativitatis Christi Lituani processerunt contra illos de Walachia et ibi fuerunt victi, ita quod paucos equos abduxerunt" (*Franciscani Thorunensis Annales Prussici*, în *Scriptores Rerum Prussicarum*, III, Lepzig 1866, pp. 106—7; cf. A. SACERDOŢEANU, *Lupta Moldovenilor cu Lituanii in 1377*, în *Volumul omagial pentru fraţii Alexandru şi Ion I. Lapedatu*, p. 775). Tot în legătură cu această luptă credem că este şi documentul reginei Maria a Ungariei, din 22 Iunie 1384, prin care răsplăteşte pe Balc voevodul Maramureşului şi pe fraţii lui Drag şi Ioan, fiii lui Sas Românul, pentru biruinţele câştigate împotriva Lituanilor: „In regnum... Ruscie quod per Lithvanos tunc turbabatur, transmisissemus, ipsi magistri Drag et Iohannes in supremam laudem milicie ardencius incitati, bellicis eorum actibus forte bravis ipsis arridente tam felici dipplomate noscuntur militasse, ut ipsos Lithvanos spolia dicti regni nostri Ruscie secum defentes intrepide invadendo captivosque et spolia dicti regni nostri simul cum Lithvanorum eorumdem vexillo ab eisdem per ipsos fideles nostros victoriose ablato et nobis demum in victorie signum destinato..." (I. MIHALYI, *Diplome maramureşene*, p. 83). Această campanie împotriva Lituanilor năvăliţi în Rutenia este pusă tot în anul 1377 şi de istoriografia ungară (cf. E. LUKINICH - L. GALDI, *Documenta historia Valachorum*, p. 319, n. 1).

2. Această „Societate" este amintită pentru întâia oară în Răsărit la anul 1303, când se face numirea unui vicar, care se crede că a fost Franco de Perusia,

După ce fusese desființată în 1365, această „societate" se reface iarăși în anul 1376, datorită stăruințelor sârguincioase ale ministrului general al Ordinului dominican Elie Raymond [1]. Astfel, la 28 Ianuarie 1375, papa Grigorie XI, prin bula *Sincerus zelus*, încredințează conducerea celor patru mânăstiri din Pera, Caffa, Chios și Trebizonda noului vicar general Elie Petit, socotindu-l de urmaș firesc al foștilor vicari generali ai Societății fraților peregrini [2]. Dar înainte de 11 Octomvrie 1377 [3], Elie Raymond dădu un decret, prin care mânăstirile dominicane din *Lwów*, *Lancut* și *Przemysl* din ținutul Halici, *Kamenic* și *Smotrycz* din Podolia și *Siret* din Moldova fură alipite de Societatea fraților peregrini [4]. La 28 Ianuarie 1378, în urma cererii lui Elie Petit, papa Grigorie

---

însărcinat să conducă mânăstirile dominicane din Caffa și Pera. Afară de aceste două mânăstiri frații peregrini mai aveau și alte câteva așezări mărunte, numite în 1327: „loco inter nationes gentium situata". Nu se cunoaște însă nici numărul și nici locul unde se aflau. Puțin mai târziu găsim o listă a lor, în care sunt amintite localitățile Caffa și Tana (G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-bibliografica*, II, p. 72; *Archivum Praed.* II., (1932), pp. 73—4). O altă listă din 1358 atribue peregrinilor, deosebit de cele două mânăstiri din Caffa și Pera, o mânăstire de femei în Pera și *8 loca* sau așezări călugărești mai mici (A. WALZ, *Compendium historiae Ordinis Praedicatorum*, Roma 1930, p. 248; cf. WL. ABRAHAM, *Powstanie*, p. 178). În anul 1363 sunt amintite trei mânăstiri: Pera, Caffa și Trebizonda. Dar tot în acest an, capitlul general al Ordinului adunat la Magdeburg, alipi aceste trei mânăstiri la provincia Greciei, desființându-se astfel Societatea fraților peregrini. Această hotărîre a fost întărită în 1365 de capitlul general din Genova. Pentru alte amănunte în legătură cu acestea, v. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, pp. 1—4.

1. Încă din anul 1373 Elie Raymond începuse să pregătească lucrările pentru reînființarea ei, numind un vicar cu însărcinarea de a priveghia asupra mânăstirilor întemeiate de peregrini în Pera, Caffa, Chios și Trebizonda (*Archivum FF. Praed.*, III (1933), pp. 40—1). În anul următor 1374, el trimise în Armenia o ceată de călugări ca să restatornicească misiunea întreruptă cu nouă ani înainte, punând în fruntea ei, ca vicar general, pe Elie Petit (*Ibidem*, pp. 1—55).

2. *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 287; cf. S. OKOLSKI, *Russia florida*, p. 13.

3. Data aceasta *ante quem* se află în actul prin care Wladislaw Opolski, palatinul Rusiei Roșii, dăruește mânăstirii dominicane din Lwów mai multe sate, arătând că ea aparține de Societatea fraților peregrini. Originalul fiind pierdut, textul documentului nu ni s'a păstrat decât în actul de întărire al regelui polon, Sigismund August, cu data de 22 Septemvrie 1546, publicat în *Akta grodzkie i ziemskie*, II, pp. 10—11, 223—4; cf. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 337, n. 2; R. LOENERTZ, *Les couvents dominicains*, in *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), p. 2, n. 5.

4. *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 292.

XI prin bula sa *Fidei orthodoxe*[1] ratifică şi întăreşte decretul ministrului general Elie Raymond.

Hotărîrea lui Elie Raymond privitoare la alipirea celor şase mânăstiri dominicane din Moldova, Podolia şi Rusia Roşie de trupul noului aşezământ misionar, a fost de mare însemnătate pentru istoria fraţilor peregrini. În viitor dominicanii din această lature a Europei răsăritene vor purta numele de peregrini[2], având o întocmire călugărească aparte şi o cârmuire misionară de sine

1. Originalul acestei bule nu se cunoaşte, aşa că toţii istoricii s'au mărginit la textul defectuos, publicat după vreo copie de Albert de Castello în *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 292, cu greşeli în ce priveşte mai ales numele localităţilor, cum e de pildă *Prussia*, în loc de Russia, *Pansuten* în loc de Lansuten şi *Cenet* în loc de Siret. Aceste greşeli au fost îndreptate în ediţia lui A. I. TURGENIEW, *Historica Russiae Monumenta Supplementum*, St. Petersburg 1848, p. 127, nr. 39. Dar S. BARACZ, *Rys dziejów*, I, p. 166, n. 204, nu numai că nu îndreptează numirea locurilor arătate, ci întemeindu-se pe S. OKOLSKI, *l. cit.*, p. 13, repetă greşala acestuia, spunând că bula este din anul 1374, de şi arată în acelaşi loc că a fost dată în al optulea an al pontificatului lui Grigorie XI (=1378); (cf. R. LOENERTZ, *Ibidem*, pp. 1—2). Textul bulei *Fidei orthodoxe* mai este publicat şi de I. C. FILITTI, *Din Arhivele Vaticanului*, I, pp. 9—10, nr. 4, după *Reg. Vat. Gregor. XI, nr. 287, f. 278.* Însă şi aici găsim deosebiri la cetirea numelor de localităţi faţă de ceilalţi editori (Castello, Bzowius, Okolski, Turgeniew, Barącz). Astfel d. I. C. F. transcrie: „...et declaravit *Lamburgen*, *Camicen*, *Sunatricen*, *Pansuten*, *Premicellen* et *Cerethen*, conventus prefati ordinis in Ruschie et Valachie partibus consistentes...". Pentru identificarea acestor mânăstiri, d-sa citează la p. 10 n. 1, lucrarea lui A. BZOWIUS, *Propago D. Hyacinthi*, Venetiis 1606, p. 23, dar care, după cum se ştie, susţine fără temeiu că mânăstirile dominicane din Lwów, Kamenic şi Smotrycz atârnau de provincia Poloniei, pe când cele din Lansuten, Przemysl şi Siret ţineau de Ungaria. Precum era şi firesc, din pricina greşelii de transcriere, d. I. C. F. arată greutatea de identificare a localităţii Pansuten. Ne întrebăm însă dacă forma *Sunatricen*, cum se găseşte numai în textul d-sale, poate fi corect transcrisă, sau dacă la mijloc nu este decât o greşeală de tipar, a numelui *Smotricen*.

2. Cuvintele *pelerin*, *pelerinaj*, arată cum în evul mediu *peregrinatio* luase înţelesul de: călătorie de închinare, aşa cum cuvântul turcesc *hagiu*, folosit în limba românească, însemnează: *drumeţ la Locurile sfinte*. Pe vremea cruciatelor, călătoria la Locurile sfinte din Palestina era de bună seamă un pelerinaj desăvârşit. Mai târziu, în veacul XIII, *peregrinatia de închinare* se continuă în *peregrinatie de evanghelizare*, căci pe atunci provinciile de hotar ale Ordinului dominican: Spania, Polonia, Ungaria, Grecia şi Palestina aveau înfăţişarea unei întinderi misionare spre ţările vecine necatolice. După întemeierea noilor centre din Pera şi Caffa, călugarii plecaţi într'acolo erau numiţi *fratres peregrinantes* şi ei nu păstrau nici o legătură cu vreo provincie, ci ascultau doar de poruncile vicariatului general. (cf. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, pp. 14—22)

stătătoare[1]. Dar pentru deplina înțelegere a acestor fapte, socotim că este bine să lămurim atât împrejurările, care au dus la reînființarea în 1375 a Societății fraților peregrini, cât și pricinele care au îndemnat pe căpeteniile Ordinului dominican ca să-i alipească cele șase mânăstiri amintite mai sus[2].

Se știe că de pe la jumătatea veacului XIV cele două provincii dominicane, Ungaria și Polonia, puteau să-și trimeată în voe călugării prin ținuturile rutene și moldovenești, care fuseseră oarecum slobozite de subt stăpânirea Tătarilor. Împrejurările politice și interesele comerciale au legat însă mai repede Polonia de aceste ținuturi, înlesnind astfel dominicanilor de aici ca să aibă nu numai întâietate față de cei din provincia Ungariei, ci și o înrâurire nemijlocită în Rusia Roșie, Moldova și Podolia. Cucerirea Rusiei Roșii de către Cazimir cel Mare în anul 1340, a prins Polonia în noi legături cu lumea răsăriteană: legături cu voevozii Moldovei și cu hanii tătari ajunși acum vecinii ei; legături cu patriarhii de Constantinopol capii duhovnicești ai populației rutene[3]; legături cu coloniile genoveze, centrele comerciale de seamă ale Mării

1. Societatea fraților peregrini a fost un așezamânt curat dominican, iar nici decum un organism mixt, cum greșit s'a crezut de mulți, și în care franciscanii și dominicanii ar fi lucrat împreună, subt poruncile unei căpetenii numite de papă (greșeală înlăturată de A. GROETEKEN, *Eine mittelalterliche Missionsgesellschaft*, in *Zeitschrift für Missionswissenschaft*, II (1912), pp. 1—13). Este adevărat că la sfârșitul veacului XIV, Ordinele predicatorilor și minoriților au avut fiecare Societatea sa de frați peregrini, însă ele au fost cu totul deosebite, atât în ce privește împărțirea, cât și felul de conducere. Pentru alte amănunte, cf. L. LEMMENS, *Die Heidenmissionen des Spätmittelalters*, în *Franziskanische Studien*, V (1919), pp. 3—5; R. LOENERTZ, *l. cit.*, pp. 6—10.

2. S. BARACZ, *l. cit.*, I, p. 165, privește această alipire într'un chip cu totul aparte, spunând că „năvălirea Turcilor în Europa a îngreunat foarte mult lucrarea de propoveduire a fraților peregrini, prin felurite primejdii de moarte. Deaceea, ei cerură să li se dea câteva mânăstiri, în care după munca duhovnicească să se poată odihni, sau în împrejurări de boală, ori de năvăliri să aibă unde-și găsi adăpost. Papa Grigorie XI recunoscu dreptatea cererii lor și ca atare, în înțelegere cu Ioan de Brieg, provincialul Poloniei, hotărî să li se dea șase mânăstiri din Rutenia și Moldova". Dar această părere, împrumutată și de alții istorici, nu-și găsește nici un reazim documentar, ci am putea spune că este mai degraba o închipuire, decât un adevăr.

3. I. SZARANIEWICZ, *Patryarchat wschodni wobec kościoła ruskiego i Rzeczypospolitej polskiej*, în *Rozprawy Ak. Um.*, hist. filoz., VIII (1878).

Negre [1]. Astfel oraşul Lwów ajunge atunci cheia negoţului de răsărit la Poloniei, iar lucrul acesta avu urmări şi asupra mânăstirilor arătate mai sus, pentrucă toate se aflau aşezate pe drumurile de negoţ care legau Lwów-ul dintr'o parte cu oraşele apusene, iar dintr'alta cu porturile Mării Negre [2]. Comunicaţiile tot mai dese între oraşele rutene şi moldoveneşti cu porturile Mării Negre, slujeau de sprijin şi pentru legăturile între mânăstirile dominicane din aceste locuri. Întâmplarea face că cel dintâiu document care dovedeşte legături între Caffa şi Lwów, priveşte deopotrivă şi mânăstirile dominicane din aceste două oraşe [3]. Dar faptul în sine nu este fără rost, căci atunci când Elie Raymond hotărăşte desfacerea de provincia dominicană a Poloniei a celor şase mânăstiri din Rutenia şi Moldova, alipindu-le de Societatea fraţilor peregrini, el avea oarecum drumul netezit şi astfel i-a fost mai uşor să le pună subt ascultarea vicarului general, care de bună seamă şedea în Caffa [4], unde se afla şi o episcopie misionară „in partibus Tartarorum" [5].

Descoperirea faptelor care au dus la despărţirea de Provincia polonă, a mânăstirilor dominicane din Rusia Roşie, Podolia şi Moldova, în vremea când unele din ele abia se întemeiaseră, ne-o înlesneşte chiar actul de danie al prinţului Wladislaw Opolski din 11 Octomvrie 1377. Din el reiese, înainte de toate, că hotărîrile ministrului general Elie Raymond privitoare la reînfiinţarea Societăţii fraţilor peregrini în 1375 şi la alipirea celor şase mânăstiri în 1376—77, era fapt îndeplinit chiar cu învoirea papei [6], care hără-

---

1. R. LOENERTZ, *Les couvents dominicains*, în *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), p. 5.

2. cf. P. P. PANAITESCU, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Âge*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), pp. 174—5.

3. Este vorba de testamentul lui Conrad Tayczadin, burghez armean din Lwów de religie catolică, înregistrat la 21 Fevruarie 1388, în faţa Consiliului municipal al acestui oraş. Printre alte danii, el hărăzeşte bisericilor dominicane din Caffa şi Lwów o anumită sumă de bani. (AL. CZOLOWSKI, *Pomniki dziejowe Lwówa*, I, *Najstarsza księga miejska*, p. 93, nr. 571).

4. R. LOENERTZ, *Ibidem*, pp. 8—9.

5. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, pp. 110—114.

6. Iată cum lămureşte Wladislaw Opolski dania sa, în actul din 11 Octomvrie 1377: „Cum ex vi concessionis domini Gregorii pape fratribus predicatoribus pro Christo peregrinantibus in terris infidelium misericorditer sit indultum quod bona mobilia et immobilia possint obtinere".

zeşte atunci noului aşezământ dominican un privilegiu de mare însemnătate, dându-i dreptul *de a avea laolaltă bunuri nemişcătoare.* Numai aşa se poate lămuri dania bogată cu care Wladislaw înzestră mânăstirea dominicană din Lwów şi al cărei temeiu canonic este scos tocmai din această deslegare dată de Grigorie XI, şi dobândită, se pare, prin mijlocirea lui [1].

La începutul anului 1378, vicarul general Elie Petit, întrezărind plângerile care se puteau ivi din partea provincialului Poloniei, stărui să se aprobe de către Scaunul papal măsura luată de Ministrul general în privinţa alipirii mânăstirilor din Rutenia şi Moldova de Societatea fraţilor peregrini. Însă cu toată împotrivirea capitlului general ţinut la Carcassonne în 1378, care hotărî că aceste mânăstiri aparţin de provincia dominicană Polonia [2], călugării peregrini păstrară nestingheriţi drepturile dobândite prin bula *Fidei orthodoxe*, şi astfel vreme de 80 ani cele şase mânăstiri din Lwów, Kamenic, Smotrycz, Lansuten, Przemysl şi Siret rămaseră subt ascultarea nemijlocită a vicarului general al fraţilor peregrini [3].

Am arătat mai sus că Wladislaw Opolski pare amestecat pe faţă în tratativele care au dus la despărţirea mânăstirilor dominicane din Rutenia şi Moldova de provincia Polonia şi că el ar fi

1. R. LOENERTZ, *Les couvents dominicains*, în *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), p. 11, vede o desăvârşită legătură între unirea mânăstirilor din Rutenia şi Moldova deoparte şi între bula lui Grigorie XI şi dania lui Wladislaw Opolski, de altă parte. Şi este vrednic de reţinut faptul că Societatea fraţilor peregrini dobândeşte dispensa în cauză, tocmai în vremea când mânăstirea dominicană din Lwów putea să o folosească din plin. Reiese limpede, aşa dar, că puternicul palatin, care înzestră în chip aşa de bogat această mânăstire, avea cunoştinţă de toate negocierile care precedară dania sa.

2. cf. R. LOENERTZ, *Ibidem*, p. 11.

3. În anul 1456, din pricina căderii Constantinopolei subt Turci, capitlul dominican adunat la Montpellier hotărî desfiinţarea din nou a Societăţii fraţilor peregrini, redând provinciei Polonia toate mânăstirile rutene, iar pe cele din Moldova şi din Ţara Românească le alipi de provincia Ungaria. Peste opt ani însă, adică în 1464, Societatea este reînfiinţată, de astă dată în chip mai restrâns, căci nu va mai cuprinde decât mânăstirile dominicane din Pera, Caffa şi Hios, şi care din 1356 aparţineau de provincia Greciei. În anul 1603 vechiul nume al Societăţii fraţilor peregrini fu schimbat în acela de *Congregaţia de Răsărit*, şi subt această nouă denumire a mai durat până la 11 August 1857, când a fost pentru totdeauna desfiinţată şi încorporată în *Congregatio de propaganda fide*. (cf. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, p. 5).

dobândit din partea papei Grigorie XI dreptul pentru Societatea fraților peregrini de a avea bunuri nemișcătoare. Dar aceste lucruri nu le-a săvârșit la întâmplare, ci se dovedește că ele stau în strânsă legătură cu rostul politic pe care l-a avut guvernarea lui asupra Rusiei Roșii[1]. Se știe că înainte de toate Wladislaw Opolski, ca *prorex* al acestui ținut, avea din partea regelui său, Ludovic al Ungariei, o îndatorire de la care nu se putea abate,

---

1. După ce s'a încoronat de rege al Poloniei, la 17 Noemvrie 1370, Ludovic cel Mare nu vroi să treacă Rusia Roșie subt ocârmuirea șleahtei polone, care ar fi nemulțumit de bună seamă pe boerii ruteni, ci se gândi că este mai nimerit să păstreze acestui „regnum" administrația lui aparte. N'a lăsat nici pe mama sa Elisabeta să conducă ținutul acesta, de teamă să nu-l lege mai strâns de Polonia. Ori gândul lui Ludovic tocmai acesta nu era, ci el dorea să vâre aici cât mai adânc stăpânirea coroanei ungare. Om politic genial, își făcu socoteala că cel mai nimerit „prorex" al Rusiei Roșii este prințul Wladislaw de Oppeln, subt cuvânt că se înrudea cu regele Cazimir, căruia îi era nepot după mamă. Prin urmare șleahta polonă nu putea să mai spună nimic, iar boerii ruteni trebuiau să se învoiască vrând nevrând cu el. Wladislaw Opolski, cum îi zic Polonii, a fost numit guvernator la 10 Octomvrie 1372 (*Akta grodzkie i ziemskie*, II, p. 46, nr. 20), încredințându-i-se de către Ludovic aceleași drepturi de stăpânire asupra Rusiei Roșii, pe care le avea și regina Elisabeta asupra Poloniei. Cârmuirea lui a ținut aici până în anul 1379, când a fost înlocuit cu slujbași unguri. (cf. ERNEST T. BREITER, *Wladyslaw ks. Opolski*, Lwów 1889, pp. 51—56). Adăugăm aici că Wladislaw Opolski a avut legături de rudenie și cu familia Basarabilor, fiind căsătorit cu Elisabeta fiica voevodului muntean Nicolae Alexandru Basarab și a doamnei Clara. Aceasta se adeverește din pisania de pe altarul sf. Elisabeta în biserica din Oradia, clădit de Wladislaw pentru pomenirea soției sale, după moartea ei întâmplată prin preajma anului 1365. Iată textul pisaniei: „Altare sancte Elizabet iuxta aram minorem beate virginis, instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim palatinus Hungarie, pro anima consortis sue filie Alexandri vayvode Transalpine que ibi est sepulta"; (v. revista *Turul*, XXXI (1911), p. 60, apud J. DABROWSKI, *Elżbieta Lokietkówna*, pp. 28-9; cf. Idem, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, Kraków 1918, pp 41—3; N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, pp. 189—190; Idem, *Rev. Ist.*, VI (1920), p. 200, n. 1). Înclinăm a crede că poate la această înrudire se face aluzie în tratatul de alianță dintre Mircea cel Bătrân și regele Poloniei Wladislaw Jagiello din anul 1411, când se spune: „Imo multo magis iam quia *consanguinitatis* amor hoc facere compellit amicos", sau: „quemadmodum *consanguinitatis* et inviolabilis amor et amicitia iam nos constringit". (M. DOGIEL, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae*, I, Wilno 1758, p. 600) Într'adevăr Elisabeta, *mătușa* lui Mircea cel Bătrân, era soția lui Wladislaw Opolski, *văr* bun cu Ludovic, tatăl Hedwigei regina Poloniei.

adică: să lucreze şi să ocârmuiască în aşa chip, încât să lege Rusia Roşie de coroana Sf. Ştefan. Iar căile alese pentru atingerea ţelului urmărit erau acestea: încercări necontenite pentru îndepărtarea ortodoxiei şi răspândirea catolicismului; întocmirea unei ocârmuiri bisericeşti aparte şi dobândirea încrederii locuitorilor prin acte de danie, prin sporirea legăturilor comerciale şi prin colonizarea ţării cu meşteşugari şi neguţători streini. În lumina acestor preocupări, zelul arătat de Wladislaw Opolski, pentru sprijinirea bisericii catolice din Rusia Roşie, capătă o înfăţişare politică de netăgăduit. Dacă el s'a străduit pentru întemeierea unei provincii bisericeşti de sine stătătoare, era firesc să se gândească şi la faptul că numai aşa va putea să scoată de subt dependenţa canonică a arhiepiscopului polon de Gnezno acest ţinut de margine [1]. Şi este uşor de ghicit scopul pe care-l ascundea încercarea sa; după despărţirea bisericească avea să urmeze în curând şi cea politică, prin alipirea Rusiei Roşii la regatul Ungariei [2]. Deasemenea unirea mânăstirilor dominicane din Rutenia cu Societatea fraţilor peregrini însemna îndepărtarea jurisdicţiei provincialului Poloniei şi ajuta nespus de mult la adâncirea despărţirii între ţinuturile rutene şi regatul polon, lucru pe care regele Ludovic al Ungariei râvnea să-l vadă cât mai grabnic înfăptuit [3]. Aşa dar, este greu să negăm laturea politică a acestor fapte, şi pe bună dreptate se întreabă R. Loenertz [4], dacă nu cumva, în ciuda bulei *Fidei orthodoxe*, măsurile luate de Elie Raymond şi de Grigorie XI nu erau menite să slujească mai de grabă interesele casei de Anjou decât să aducă vreun folos treburilor bisericeşti. Este adevărat însă că Wladislaw Opolski nu şi-ar fi putut ajunge scopul urmărit prin deslipirea mânăstirilor din Rutenia şi Moldova de provincia Polonia, dacă n'ar fi avut în această privinţă şi învoirea călugărilor care conduceau vicariatul dominican al Ruteniei.

---

1. R. LOENERTZ, *Les couvents dominicains*, în *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), p. 12.

2. cf. J. DABROWSKI, *Dzieje Polski średniowiecznej*, II, Kraków 1926, pp. 183-5; AL. JABLONOWSKI, *Historja Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej polskiej*, Kraków 1912, p. 82.

3. R. LOENERTZ, *Ibidem*, p. 12.

4. *Ibidem*, p. 13.

Cum era firesc, provincialul Poloniei s'a împotrivit cu înverşunare hotărîrii papale, care îi pricinuia nu numai micşorarea teritoriului, ci şi scăderea veniturilor sale. Dar în acelaşi timp, vicarul general al peregrinilor nu putea de cât să se bucure pentru sporirea neaşteptată a congregaţiei sale, căreia i se supuneau acum toţi dominicanii din mânăstirile Ruteniei şi ale Moldovei [1]. Şi astfel, prin sprijinul vădit interesat al prinţului Wladislaw Opolski, li se deschideau tuturor orizonturi largi de lucru, dar mai ales şi de nădejdi că vor putea agonisi privilegii, care să le înlesnească pe viitor mijloacele unui traiu mai liniştit [2].

Alipirea mânăstirilor din Rutenia şi Moldova de Societatea fraţilor peregrini, era cel dintâiu pas către înfăptuirea dorinţei dominicanilor ca să intre în stăpânirea privilegiilor dobândite de fraţii lor franciscani. Dar pentru atingerea acestui ţel, întâmpinară piedici şi greutăţi nebănuite, căci încercarea lor s'a izbit de împotrivirea îndârjită nu numai a franciscanilor, ci şi a clerului secular, care la rândul lor căutau să-şi apere pe orice cale drepturile ce li se răpeau. Din această pricină, dominicanii peregrini vor fi târiţi de acum înainte în diferite certuri, atât cu franciscanii cât şi cu clerul parohial [3]. Ca să ţină piept duşmanilor pe care şi-i făcuseră

1. Ca să preîntâmpine cheltuelile legate de împlinirea îndatoririlor sale, vicarul general lua o dajdie de la toate mânăstirile Societăţii, iar mai târziu şi de la toţi călugării peregrini, care aveau venituri din slujbele ce săvârşeau. Prin alipirea bogatelor mânăstiri din Rutenia şi Moldova de Societatea fraţilor peregrini, sarcina de vicar general s'a prefăcut într'o dregătorie bisericească foarte căutată, din pricina veniturilor mari pe care le avea. Socotim că este firesc să ne punem întrebarea dacă imboldul stăruinţelor vicarului general Elie Petit, pentru încorporarea celor şase mânăstiri la Societatea fraţilor peregrini, nu cumva ascunde şi această lature de interese personale.

2. Această congregaţie, care îşi întindea stăpânirea peste mânăstirile din Rutenia până pe ţărmurile Mării Negre şi ale Bosforului şi din insulile arhipelagului grecesc până la Tabris în Persia, n'a fost lipsită de o unitate geografică în sine, ci se dovedeşte că ea s'a altoit şi a crescut subt flamura imperiului maritim genovez din Caffa, Pera, Trebizonda şi Hios. Deaceea, cu drept cuvânt s'a spus că aşezământul dominican al fraţilor peregrini „a fost suprapus în liniile lui mari pe scheletul mlădios al imperiului comercial genovez". (cf. R. LOENERTZ, *La Société des Frères Pérégrinants*, p. 31).

3. Din neînţelegerile acestea se porni după 1380 un lung proces, care se stinse abia în 1408, prin hotărîrea dată de episcopul de Przemysl Mateiu împuternicit de papa Bonifaciu IX (1389—1404) cu descurcarea nepotolitelor certuri,

singuri, ei vor fi nevoiţi să se înarmeze cu acte, ca prin ajutorul lor să poată dovedi îndreptăţirea la folosirea privilegiilor însuşite [1].

Dar pe când în Rutenia şi mai ales la Lwów aflăm atâtea certuri şi atâtea neînţelegeri iscate pentru stăpânirea unor privilegii aducătoare de venituri, se pare că în Moldova dominicanii şi franciscanii duceau o viaţă mai paşnică. La Siret, unde se întemeiase sărăcăcioasa episcopie, ori la Baia, unde amândouă tagmele aveau câte o mânăstire, nefiind prea mulţi credincioşi, nu se simţea trebuinţa unui cler parohial statornic. Aşa dar, aici călugării puteau săvârşi în voe cele preoţeşti, fără ca să mai sufere necazurile întâmpinate de fraţii lor la Lwów, sau prin alte oraşe rutene. Afară de aceasta, spre deosebire de Rutenia, Moldova era socotită: *terra infidelium et scismaticorum*, ocârmuită *per principes scismaticos*, fapt care dedea dreptul călugărilor misionari ca să poarte barbă şi să dobândească de la credincioşi toate cele de trebuinţă pentru hrana lor [2]. Urmarea a fost că peste scurt timp dominicanii vor ajunge să se bucure de ocrotirea Doamnei Margareta, care le va înzestra obştea cu ctitorie nouă la Siret şi va dobândi de la fiul ei, voevodul Petru Muşat, o însemnată danie, menită să-i îndemne cu mai multă înfocare şi râvnă spre evlavie, jertfă şi rugăciune [3].

Hotărirea episcopului Mateiu, din 29 Maiu 1408 (Wl. Abraham, *Powstanie*, pp. 393—409), este izvorul cel mai bogat în ştiri despre lupta purtată timp de un sfert de veac şi în chip destul de aprig de cele trei cete de slujitori catolici; cf. R. Loenertz, *Les couvents dominicaines*, în *Archivum FF. Praed.*, IV (1934), pp. 17--19.

1. La 24 Iunie 1386 arhiepiscopul de Halici, Bernard, autentifică transcrierea bulei *Cum vos in terras*, dată de papa Grigorie XI la 6 Martie 1374, mânăstirilor dominicane din Armenia, şi prin care aveau dreptul să cheme în faţa tribunalului papal pe oricine împiedica lucrul lor misionar. (cf. *Bull. Ord. Praed.*, II, p. 282. Un faximil apud Wl. Abraham, *Początki arcybiskupstwa łacinskiego w Lwowie*, Lwów 1909). De bună seamă că acel *vidimus* dat de Bernard nu era un fapt singuratic, ci ne dă dreptul să credem că dominicanii scoteau còpii de pe toate privilegiile misionare cari îi interesau. Se pare însă că în faţa ameninţărilor clerului parohial din Lwów, călugării celor două tagme lucrau şi se apărau uniţi. Dovadă este un act al arhiepiscopului Bernard din 15 Aprilie 1384—1390, prin care recunoaşte franciscanilor şi dominicanilor drepturile ce li s'au hărăzit prin diferite scrisori papale. (cf. Wl. Abraham, *Iakób Strepa arcybiskup Halicki, 1391—1409*, Kraków 1908, pp. 93—4).

2. Wl. Abraham, *Powstanie*, p. 401.

3. Mai târziu însă, când dominicanii peregrini izbutesc să ridice, cu sprijin

Cei doi episcopi cari urmară franciscanului Andrei în scaunul episcopiei de Siret, vor fi aleşi acum din tagma dominicanilor, ceea ce dovedeşte că şi Scaunul papal căuta să sprijine cu bunăvoinţă lucrarea lor de propovăduire însă într'o ţară unde băştinaşii nu erau deloc înclinaţi să le dea ascultare şi să-i ajute aşa după cum râvneau ei.

D. CATOLICISMUL ÎN MOLDOVA DE LA MOARTEA LUI LAŢCU PÂNĂ LA SFÂRŞITUL VEAC. XIV

1. CATOLICISMUL SUBT PETRU MUŞAT 1375—1391

Sfârşitul vieţii voevodului Laţcu nu-l cunoaştem. Toate cronicile noastre vechi îi dau opt ani de domnie [1], ceea ce însemnează că el a murit prin preajma anului 1374 [2]. În privinţa urmaşului său pe scaunul de domn al Moldovei, astăzi s'a înlăturat cu totul părerea lui Bogdan Petriceicu Haşdeu, care vârîse în şirul voevozilor moldoveni pe cneazul Iurg Koriatowicz pe temeiul unui uric fals, publicat de el [3] şi a unei notiţe îndoelnice păs-

---

polon, în scaunul episcopiei nou înfiinţate la Baia, pe Ioan Ryza, vicarul lor regional din Moldova, vor începe şi aici neînţelegeri cu franciscanii. Atunci episcopul Ioan cere şi primeşte de la Roma bula *Super cathedram*, cu gândul ca să domolească pretenţiile misionarilor peregrini, dornici să stăpânească [illegible]tul pe temeiul privilegiilor arătate mai sus. Până la urmă, lupta s'a terminat aici, pare-se, în folosul franciscanilor. (cf. R. LOENERTZ, *Ibidem*, pp. 21—22).

1. I. BOGDAN, *Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche*, Bucureşti 1891, p. 245; Idem, *Cronici inedite atingătoare de istoria Românilor*, Bucureşti 1895, pp. 34, 39, 120; Idem, *Letopiseţul lui Azarie*, in *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXXI (1909), pp. 156, 181.

2. I. MINEA, *Argument nou în contra autenticităţii uricului atribuit lui Iurg Coriatovici*, în *Revista Arhivelor*, vol. I, nr. 1—3 (1924—26), p. 397, îşi pune următoarea întrebare: dacă Laţcu a murit înainte de 3 Iunie 1374 — data documentului publicat de Haşdeu şi atribuit lui Iurg Coriatovici —, de ce papa Grigorie XI nu ştie şi nu aminteşte aceasta în scrisoarea sa din 5 Octomvrie 1374, privitoare la numirea minoritului Antonio de Spoleto în scaunul de episcop al Milcoviei? (HURMUZAKI, I[2], pp. 216—7, 220—1). Nu scrisese acelaşi papă lui Laţcu la 25 Ian. 1372? (*Ibidem*, p. 197). Iar din Iunie 1374 şi până în Octomvrie acelaşi an, era destul timp ca papa să fie înştiinţat despre noua stare de lucruri în Moldova, dacă într'adevăr ar fi fost ceva.

3. *Foiţă de istorie şi literatură*, I, Iaşi 1860, p. 41; cf. Idem, *Arhiva istorică*, II, Bucureşti 1865, p. 8, n. 1.

tratâ într'un letopiseţ lituan [1]. Nimic însă nu dovedeşte că acest strein ar fi domnit în Moldova, fiindcă mărturiile pe care se sprijină Haşdeu sunt foarte îndoelnice: cronicile ţării şi pomelnicile mânăstireşti nu-l amintesc în şirul domnilor Moldovei, iar tradiţia îl arată a fi îngropat în Podolia, pe care se crede că n'a părăsit-o niciodată [2]. Letopiseţele de la Bistriţa şi de la Putna [3], precum şi cronica moldo-polonă [4] arată însă toate pe Petru fiul Muşatei că a urmat la tron după Laţcu, domnind el 16 ani [5]. Aşa dar el a avut o domnie mai lungă decât toţi înaintaşii săi, fiind cuprinsă cam între anii 1375—1391.

---

1. IG. DANILOVICZ, *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, Wilno 1827, p. 50; cf. *Latopisiec Byhowca*, în *Pomniki dziejów litewskich*, ed. T. NARBUTT, Wilno 1847, p. 19. În traducere românească ştirea cronicei lituane este aşa: *„Pe cneazul Iurg Românii şi l-au ales loru-şi voevod şi l-au otrăvit pe urmă"*. B. P. Haşdeu îşi sprijină părerea sa despre domnia lui Iurg Koriatowicz în Moldova şi pe mărturia cronicarului polon M. STRYJKOWSKI, *Kronika polska, litewska, ruska*, în *Zbiór dziejopisów polskich*, II, Warszawa 1768, p. 377, care spune că ar fi văzut în anul 1575, la Vaslui în Moldova, o mânăstire zidită în piatră, unde se găseşte mormântul lui Iurg Koriatovicz, otrăvit la Suceava de supuşii săi.

2. Aceste concluzii că Iurg Koriatowicz n'a domnit în Moldova, aparţin d. prof. P. P. PANAITESCU, *Ioury (Iourg) Koriatović prince lithuanien et la Moldavie* în Юбілейний збірник на пошану академика Михаила Сергієвича Грушевського, I, Kiew 1928, pp. 462—5; cf. şi rec. prof. N. IORGA, *Iurg Coriatovici în Moldova*, în *Rev. Ist.*, XIV (1928), p. 320; v. deasemenea I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, pp. 30—41; N. IORGA, *Studii şi documente*, V, p. 597; Idem, *Istoria Românilor*, III, pp. 255—6, unde se spune că Iurg Koriatowicz ar fi putut fi voevod la Românii din Polonia. Cea mai mare parte dintre istoricii români şi streini, care admit domnia lui Iurg în Moldova, o socotesc o reacţie ortodoxă împotriva voevodului catolic Laţcu. Adevărul este însă că şi Iurg pare a fi bănuit de catolicism, precum reiese dintr'o scrisoare a papei Grigorie XI din 1378 către Alexandru Koriatowicz (THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, I, pp. 748—9, nr. 1015), şi din tradiţia dominicanilor ruteni că este îngropat în mânăstirea lor din Smotricz (S. OKOLSKI, *Russia florida*, p. 104; AL. PRZEZDZIECKI, *Podole, Wolyn, Ukraina, obrazy, miejsc i czasów*, I, Wilno 1841, p. 119; K. STADNICKI, *Synowie Gedymina*, ed. II, Lwów 1881, p. 158).

3. I. BOGDAN, *Vechile cronice*, p. 245; Idem, *Cronice inedite*, p. 34.

4. *Ibidem*, p. 120; cf. P. P. PANAITESCU, *Cronica moldo-polonă*, în *Rev Ist. Rom.*, I (1931), p. 114—123.

5. Pe temeiul pomelnicului mânăstirii Bistriţa, care este mai vechiu decât cronicile amintite (cf. DAMIAN P. BOGDAN, *l. cit.*, pp. 19—26) şi-a făcut loc în istoriografia românească nouă, părerea că înainte de Petru al Muşatei a domnit acel *Costea Voevod* soţul Margaretei-Muşata, trecut apoi în pomelnic între Laţcu şi

După urcarea sa pe tron, Petru Muşat a căutat să dea Moldovei o orientare politică după cumpăna vremurilor. Înclinăm să credem că dintru început el a fost prieten al Poloniei, pentru ca mai târziu să ajungă aliat al regelui Wladislaw Jagiello, cu care era şi rudă [1]. Pe lângă acestea însă şi întâmplările politice din afară l-au silit pe Petru ca să se alipească tot mai mult de Polonia, ştiind că legăturile comerciale şi ocrotirea binevoitoare ce i se făgăduia din partea vecinilor de la miază-noapte îi erau nu numai folositoare, ci şi foarte preţioase pentru ferirea ţării sale de orice ameninţare duşmană.

Petru (C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, pp. 422—6; N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 255). Letopiseţul Ţării Româneşti şi al Moldovei (Acad. Rom., *ms. r. 2591*, p. 10, din anul 1785), după care pare că şi-a luat Scarlatti lista lui de domni (PRAY, *Dissertationes historico criticae*, p. 140), scrie că Petru şi Roman sunt fiii lui *Costea Muşatin* şi că *Muşatin voevod* a fost din neamul domnilor sârbi, cum s'a aflat de istoricii pe care i-a compilat (cf. D. ONCIUL, *Datele cronicelor*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2] XXVII (1905), p. 212, n 2). Însă, cum pe bună dreptate observă I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 32, atunci ar trebui să avem pe „fiul lui Muşat" domn, iar nu pe „fiul Muşatei", cum este Petru I şi cum găsim în hrisovul lui Roman din 1393, numele mamei. De ce Petru I numeşte însă pe mama sa *Margareta*: «*D. Margaritha, mater nostra*», iar fratele său Roman I, *Muşata*: „кѣра матны нашеи кнагынѣ Мꙋшаты" (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, p. 14), nu putem şti. Poate, cum s'a spus, fiindcă actul lui Petru I din 1384 (*Ibidem*, p. 4) priveşte o danie către călugării catolici din Siret, care subt acest nume de *Margareta* cunoşteau pe ocrotitoarea lor, cneaghina Muşata, mama voevodului. Prin urmare, odată cu credinţa ea îşi schimbase şi numele, căci fără îndoială mai înainte fusese credincioasă bisericii ortodoxe. Dealtfel lucrul acesta pare că se întâmpla des pe atunci; Jagiello, când a trecut la catolicism în 1386, şi-a schimbat numele din Iacov în Wladislaw (E. GOLUBINSKI, История русской церкви, II[1], Moscova 1900, p. 335), aşa cum şi cel din urmă prinţ de Haliciu, Trojdenovici, trecând la ortodoxie în 1324, îşi schimbă numele din Boleslaw în Gheorghe (cf. H. PASZKIEWICZ, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, p. 26).

1. cf. M. COSTĂCHESCU, *Documente* II, pp. 605—6, nr. 164 b. scrisoarea lui Wladislaw către Petru, trimeasă din Luck la 27 Ianuarie 1388 şi în care voevodul Moldovei este numit de către regele Poloniei «зать и приятель нашь.» D. ONCIUL, *Iuga Vodă*, în *Conv. Lit.*, XVIII (1884), p. 5 şi I. URSU, *l. cit.*, p. 28, traduc cuvântul зать prin *cumnat*, spunând că acest înţeles îl are în limba rusească (numai bărbatul surorii, nu însă şi fratele soţiei). B. P. HASDEU, *Arhiva Istorică*, I, p. 177 şi M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, p. 605, traduc prin *ginere*. Ştim însă că Petru Muşat nu putea să fie la 1388 ginerele lui Wladislav Jagiello, care avusese nunta cu regina Hedwiga abia în 1386. Este adevărat că Petru era căsătorit cu o rudenie apropiată a lui Wladislaw, însă în

Petru Muşat a fost un înfocat sprijinitor al ortodoxiei în Moldova[1], căci din îndemnul lui se fac cei dintâi paşi către organizarea bisericească a ţării, mijlocind la Patriarhia de Constantinopol pentru recunoaşterea episcopilor atunci hirotoniţi Iosif şi Meletie[2]. Cu toate acestea nu se poate spune că starea catolicismului ar fi fost subt el mai rea decât pe vremea lui Laţcu Vodă. Dimpotrivă, se dovedeşte că dominicanii au propăşit mult, fiindcă au găsit în noul voevod un ocrotitor darnic. În curând el avea să-şi mute reşedinţa domnească din Siret la Suceava[3], poate deosebit de alte socoteli politice şi economice şi ca o urmare firească a reacţiunii ortodoxe împotriva catolicismului, care îşi făcuse din capitala lui Laţcu cuibul de propagandă pentru întreaga ţară. Iar în noua cetate domnească Petru Vodă nu va îngădui să se aşeze acum decât scaun de vlădicie ortodoxă, hărăzit rudei sale Iosif, episcopul sfinţit de mitropolitul Antonie al Haliciului pe seama eparhiei Cetăţii Albe[4].

Ocrotirea de care s'au bucurat călugării dominicani şi franciscani din partea voevodului Petru Muşat se datoreşte în mare

---

nici un caz el n'a avut de soţie pe fiica regelui polon, ci poate o soră sau o vară a lui; cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor,* I, p. 431.

1. IOSIF PETRU M. PAL, *Originea catolicilor din Moldova* p. 31, susţine că voevodul Petru Muşat „a fost cu siguranţă tot catolic, fiind mama sa catolică, precum şi soţia sa". Întrebăm însă: oare dacă Petru Muşat ar fi fost catolic, pentru ce a depus jurământul de credinţă la 26 Septemvrie 1387, în faţa unui mitropolit ortodox după ritul şi obiceiul bisericii de răsărit: „iuxta ritum et consuetudinem orientalis ecclesie", cum spune actul de omagiu? (v. M. COSTĂCHESCU, *Documente,* II, pp. 599—602).

2. cf. N. DOBRESCU, *Întemeierea Mitropoliilor şi a celor dintâi mânăstiri din ţară,* Bucureşti 1906, pp. 92—4; N. IORGA, *Condiţiile de politică generală în care s'au întemeiat Bisericile româneşti in veac. XIV-XV,* in *An. Ac. Rom*. ist.[2], XXXV (1913), pp. 410.

3. K. A. ROMSTORFER - ALEX. LĂPEDATU, *Cetatea Sucevei,* Bucureşti 1913, p. XXI. De la Petru Muşat ni s'au păstrat cele dintâi documente date în vechea capitală a Moldovei, cel mai vechiu fiind cunoscutul act de împrumut al regelui Wladislaw Jagiello din 1388 (M. COSTĂCHESCU, *Documente,* II, pp. 603, nr. 164).

4. MIKLOSICH - MÜLLER, *Acta. Patr. C-politani,* II, pp. 528—530, nr. 667; cf. HURMUZRKI, XIV[1], pp. 31—4, nr. 69. În anul 1401 se întemeiază aici şi o episcopie armeană prin mijlocirea ducelui lituan Witold; cf. P. P. PANAITESCU, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 Iulie 1401),* în *Rev. Ist. Rom.,* IV (1934), pp. 44—56.

parte mamei sale Margareta[1], care a fost o zeloasă sprijinitoare a lor. Prin trecerea ce a avut pe lângă fiul său, Margareta a izbutit să ajute mai ales pe dominicanii peregrini veniţi în Moldova după anul 1375[2]. Pentru adăpostirea şi spre folosinţa acestor călugări, ea le-a zidit înainte de 1377[3] în oraşul Siret, o mânăstire şi o biserică, având hramul Maicii Domnului şi al Sfântului Ioan

---

1. N. IORGA, *Ibidem*, pp. 404—6, admite că „Margareta, care e totuşi de acasă Muşata, deci Română trecută la catolicism... era dreapta fiică a lui Laţcu latinizatul cu principesa rusă (Ana), care nu vroia să-şi lase legea"; (cf. Idem, *Istoria Românilor*, III, p. 255). Documentele însă nu pomenesc decât de o fiică a lui Laţcu, anume Anastasia, care va muri târziu, la 26 Martie 1420 şi va fi înmormântată la biserica din Rădăuţi (E. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukowina*, p. 109; cf. D. ONCIUL, *Datele cronicilor*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXVII (1905), p. 221, n. 1). Nu mai este nici o îndoială că Margareta „relictae quondam Petru Vajvodae militis viduae", amintită într'un document cu data de 9 Ianuarie 1398 (*Monumenta Vaticana Hungariae*, IV, p. 44, nr. 60; cf. N. IORGA, *Studii şi documente*, I-II, p. XXVIII, n. 1, unde anul e greşit 1389, în loc de 1398), şi căreia papa îi acordă un privilegiu de confesor particular, n'are nici o legătură cu mama voevodului Petru al Moldovei (v. C. AUNER, *Episcopia de Siret*, în *Rev. Cat.*, II (1913), p. 238; cf. N. IORGA, în *Rev. Ist.*, I (1915), p. 182). Deasemenea, Margareta-Muşata nu trebue confundată cu Margareta soţia lui Alexandru cel Bun, îngropată la Baia, în mânăstirea catolică, a cărei clădire Alexandru o terminase în 1410 (V. A. URECHIA, *Codex Bandinus*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XVI (1894), pp. 243—4). Despre această „Margaretha Hungara, Stephani Waywodae filia nupta vero waywodae Alexandro", cum îi spune Bandinus în 1646 (*Ibidem*, p. 218), v. şi J. KEMENY, *Über das Bisthum und das Franziskaner - Kloster zu Bakov in der Moldau*, în A. KURZ, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II (1846), pp. 14-8, care arată că ea putea să fie fiica lui Ştefan Laczk (din neamul Apor) sau a lui Ştefan Chak, amândoi voevozi ardeleni. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, pp. 31—3, spune că soţul Margaretei-Muşata în nici un caz n'a fost Costea Voevod, ci ea putea fi mai degrabă sora voevodului Laţcu, dar nici decum fiica lui. Însă N. IORGA, *În jurul pomenirii lui Alexandru cel Bun*, în *An Ac. Rom.* ist.[3], XIII (1932), p. 176, înclină totuşi spre părerea că Margareta îngropată la Baia ar putea fi Muşata, ctitora bisericii catolice din Siret, moartă la 1410.

2. C. AUNER, *Ibidem*, p. 239, admite că dominicanii au venit în Moldova nu din Polonia, unde erau mai mult franciscani, ci din Ungaria. Însă părerea aceasta este neîntemeiată, căci mai degrabă credem în venirea lor din Rutenia, unde întemeiaseră pe atunci câteva mânăstiri şi erau sprijiniţi de palatinul Wladislaw Opolski.

3. Anul 1380, dat de G. SCHMIDT, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus*, p. 21, pentru înfiinţarea mânăstirii dominicane din Siret, este greşit. Deasemenea şi S. OKOLSKI, *Russia florida*, p. 13; cf C AUNER, *Ibidem*, p. 229, n. 5.

Botezătorul[1], unde dorea să fie înmormântată[2]. Săvârşind clădirea acestor lăcaşuri, Margareta a cerut papei încuviinţarea ca duhovnicul ei, de bună seamă un dominican, să-i poată da la sfârşitul vieţii indulgenţa plenară, Grigorie XI i-a împlinit dorinţa prin scrisoarea lui din 30 Ianuarie 1378, sub condiţia ca „Margareta de Seret domina Walachie minoris", adică a Moldovei, să ţină câteva zile post[3].

La 27 Ianuarie 1378, mânăstirea dominicanilor din Siret a fost alipită, după cum am arătat, împreună cu alte cinci mânăstiri din Rutenia, de Societatea fraţilor peregrini[4]. Peste câţiva ani, pe temeiul drepturilor dobândite de aceşti călugări, de a avea spre folosul obştei lor bunuri nemişcătoare, Margareta stărui pe lângă fiul ei ca să le facă o danie. Petru Muşat, înduplecat de rugăminţile mamei sale şi doritor fiind „de a o cinsti... şi a o mângâia", a primit cererile ei, şi prin hrisovul din 1 Maiu 1384 a lăsat venitul cântarului „*libram seu pensatorium*" din oraşul Siret „bisericii amintite cu hramul sf. Ioan Botezătorul şi slujitorilor ei fraţi dominicani"[5]. Prin anul 1391, apoi, ctitoria doamnei Margareta va

1. După aratarea lui Bandinus, mânăstirea şi biserica dominicană din Siret se aflau în partea de răsărit a oraşului, pe coasta unui deal. (V. A. URECHIA, *Ibidem*, p. 75).

2. v. documentul lui Petru Muşat din 1 Maiu 1384: „Domina Margaretha, mater noatra dilecta et honorabilis, in civitate Cerethensi ob reverentiam Dei et beatae Mariae matris eius ac beati Iohannis Baptistae ecclesiam et locum religiosorum fratrum predicatorum construi et hedificare fecit, pro salute anime sue et nostrae ac parentum nostrorum, in qua ecclesia predicta domina mater nostra suam sepulturam elegit". Acest document a fost publicat, după o copie din veac. XVII, de WL. ABRAHAM, *Powstanie*, pp. 385—6, anexa XIV, de unde a fost reprodus de R. ROSETTI, *Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXVII (1905), pp. 293—4, precum şi de C. AUNER, *Ibidem*, pp. 244—5. Un rezumat a dat N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, p. XLIX, după S. BARACZ, *Rys dziejów*, II, p. 499. A mai fost publicat de curând în text şi traducere românească de M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 4—6, unde trebue îndreptat cuvântul din notiţa de la sfârşit (p. 6): „cordula serico *filombei...*" în: „cordula serico *filo rubei*"...

3. WL. ABRAHAM, *l. cit.*, p. 342; cf. C. AUNER, *Ibidem*, p. 244.

4. Vezi *supra*, p. 96.

5. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, p. 5; „...matrem nostram honorare cupientes ac eam consolari, devotas eius supplicationes et petitiones devoto animo et benigno libenter acceptavimus et libram seu pensatorium, quod est in prae-

ajunge loc vestit de închinare, unde vor veni mulţi credincioşi de prin părţile Moldovei şi ale Ruteniei [1], datorită unor minuni întâmplate aici cu un procovăţ adus de la Ierusalim de Ioan Ianitor, vicarul general al peregrinilor din Podolia şi Moldova şi dăruit acestei biserici [2]. Printr'un „procurator" al său anume Ioan, însuşi Petru Vodă caută să se încredinţeze de însuşirile miraculoase ale acestui „sudarium", pe care se iviseră câteva pete din sângele Domnului şi avea puterea să tămăduiască bolile şi suferinţele celor ce se atingeau de el [3].

Subt domnia aşa de paşnică a voevodului Petru Muşat, călugării catolici au putut să-şi înjghebeze în Moldova aşezări mai trainice decât subt înaintaşii săi. Aceasta se datoreşte nu numai sprijinului dat lor de doamna Margareta, ci şi desvoltării pe care o luaseră atunci coloniile catolice de neguţători şi de meşteşugari aşezaţi prin oraşele şi târgurile moldoveneşti. Dar şi ţara îşi întinsese mult hotarele spre răsărit, pătrunzând pe văile Prutului

---

dicta nostra civitate Cerethensi predictae ecclesiae beati Iohannis Baptistae eiusque servitoribus fratribus praedicatoribus tenore presentium nunc et in perpetuum concedimus..."

1. cf. AL. CZOLOWSKI, *Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412*, p. 29.

2. *Ibidem*, p. 28; N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, p. XLVII.

3. La 24 Iunie 1402, inchizitorul Ruteniei şi al Moldovei, dominicanul Nicolae Goldberg, încheie un proces-verbal arătând, pe temeiul mărturisirilor făcute de oameni vrednici de încredere, cum s'au întâmplat minunile. Acest interesant document s'a păstrat în original scris pe pergament şi cuprinde ştiri foarte preţioase, căci în el găsim trecuţi mulţi martori şi credincioşi catolici din vremea aceia, putând astfel ca să urmărim obârşia lor. A fost descoperit şi publicat de AL. CZOLOWSKI, *Ibidem*, pp. 594—8. Legenda acestor minuni se mai păstra, însă schimbată, şi pe vremea când Marcus Bandinus, arhiepiscop de Marcianopolis, a străbătut Moldova. Iată cum a cules el, în descrierea călătoriilor sale din anul 1646, întâmplarea minunilor de la biserica din Siret: „Quedam virgo in festo Corporis Christi sub matutino crepusculo perrexit ad fontem, hauriendae aquae causa, quae in fonte vidit tres sangvinis guttas velut oleum aquae innatantes; illa propere festinavit ad monasterii ostium, rem patri spirituali declaratura; patres re vere cognita cum solemni processione vadunt ad fontem, sanguinis guttas excipiunt sudario in ecclesiam deferunt cum solennitate. Postmodum in hoc fonte tot langvidi et infirmi curabantur ut nullus infirmorum sine levamine ist hinc redierit, coeci visum, claudi et manci membrorum integritatem, muti loquelam, scabiosi, leprosi, ulcerosi emundationem reperere" (V. A. URECHIA, *Codex Bandinus*, în *An. Ac. Rom.*, ist.², XVI (1894), p. 249).

şi ale Nistrului, iar vămile şi drumurile de comerţ care o brăzdau aduceau acum în vistierie venituri îndestulătoare ca să se poată hărăzi danii chiar şi călugărilor streini de neamul şi de tradiţia credincioşilor băştinaşi. Iarăşi, nu este mai puţin adevărat că şi împrejurările politice de pe atunci din ţările catolice vecine, Ungaria şi Polonia, pe care le vom arăta îndată, au înlesnit această stare înfloritoare, îngăduind lui Petru să-şi chivernisească în tihnă ţara şi să-şi apere domnia cu alianţe care vor fi păstrate în viitor mai de toţi urmaşii săi.

La 11 Septemvrie 1382, Ludovic regele Ungariei şi al Poloniei moare, lăsând moştenitoare la tron pe cele două fiice Maria şi Hedwiga [1]. Împotriva socotelilor făcute de puternicul angevin [2], coroana Ungariei o luă Maria, pe când Hedwiga, la începutul lunii Aprilie 1383, este aleasă regină a Poloniei [3]. Dar urcându-se pe tronul Piaştilor, ea a trebuit să-şi părăsească nu numai mama şi sora, ci şi pe logodnic, pentrucă Polonii i-au pretins să ia în căsătorie pe marele duce al Lituaniei Jagiello, care făgăduise în schimb că îşi va schimba credinţa şi va alipi Lituania de Polonia [4]. Dieta polonă, ţinută în Lublin la 2 Fevruarie 1386, întări unirea între cele două ţări subt sceptrul lui Jagiello [5], care după ce trecu la catolicism, primind numele de Wladislaw [6], în ziua de 18 Fevruarie 1386 s'a cununat cu Hedwiga, iar la 4 Martie 1386, arhiepiscopul de Gnezno l-a uns rege al Poloniei, punându-i pe cap coroana pe care avea s'o poarte timp de 48 pe ani [7].

Dar în vreme ce Polonia îşi găsise oarecum liniştea prin această rânduire de domnie nouă, Ungaria ce sbătea în turburări

---

1. Maria era logodită din 1374 cu Sigismund de Luxemburg, fiul împăratului german Carol IV, iar Hedwiga, tot în acelaşi an, cu Wilhem de Habsburg, fiul ducelui de Austria Leopold III (cf. A HUBER, *Geschichte Österreichs*, II, p. 324)

2. cf. O. HALECKI, *Histoire de Pologne de 936 à 1914*, Paris 1933, pp. 84—5.

3. W. MACIEJEWSKA, *Jadwiga królowa polska*, Kraków 1934.

4. *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. II, Kraków 1876, pp. 4-5; cf. K. VÖLKER, *Kirchengeschichte Polens*, p. 76

5. cf. *Akta unji Polski z Litwą*, Warszawa 1914, p. 6 sq.

6. Mulţi istorici cred că a fost păgân şi că abia în aiunul căsătoriei lui cu Hedwiga, s'a botezat. E. GOLUBINSKI, Исторiя русской церкви, II[1], p. 335, a arătat însă că Jagiello, înainte de a ajunge rege al Poloniei, fusese ortodox şi se numea Iacov. Mama lui de asemenea era ortodoxă.

7. cf. W. SOBIESKI, *Histoire de Pologne*, Paris 1934, p. 90.

lăuntrice pline de multă îngrijorare, căci din pricina unor certuri şi desbinări urmate de ucideri şi răsvrătiri, cele două regine Elisabeta şi Maria pierdură stăpânirea ţării şi ajunseră ostatice în castelul din Agram. Aceste întâmplări siliră atunci pe Sigismund de Luxemburg să intre cu oastea în Ungaria ca să elibereze pe regină, logodnica sa. Izbutind apoi să potolească răscoala pornită de căpitanul Paul Horvath, la 31 Martie 1387 el este încoronat rege al Ungariei, peste care va domni o jumătate de veac[1].

Pe la începutul lunii Fevruarie 1387, când în Zara se înmormântau rămăşiţele pământeşti ale mamei sale, când Sigismund nu era încă recunoscut rege al Ungariei, când sora ei Maria zăcea închisă în castelul din Agram, iar soţul său Wladislaw Jagiello era plecat în Lituania[2], regina Hedwiga recuceri de la Unguri şi alipi din nou la coroana Poloniei ţinuturile de miază-zi ale regatului, aşa numita Rusie Roşie, răpită de Ludovic în 1372[3].

---

1. A. Huber, *l. cit.*, p. 235; cf. I. Ursu, *Relaţiunile*, pp. 24—6.

2. Hedwiga întreprinde această expediţie pentru recucerirea Rusiei Roşii tocmai în lipsa lui Wladislaw Jagiello, nu fără oarecare tâlc politic. Nobilii din Polonia Mică s'au grăbit să înceapă războiul fără rege, de teamă ca nu cumva pornind el expediţia să treacă apoi şi acest ţinut în rândul cnezatelor lituane, deslipindu-l astfel de Polonia. Căci încă de pe vremea lui Gedymin, Lituania ridicase pretenţii asupra Rusiei Roşii pentru anumite interese, mai ales comerciale, (cf. C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), p. 246).

3. W. Sobieski, *l. cit.*, pp. 90—1. La 8 Martie 1387 Hedwiga era la Lwów, unde dădu un privilegiu pentru negustorii acestui oraş (cf. J. Dabrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, II, pp. 222—3), ceeace dovedeşte că interesul de căpetenie, pe care îl avea Polonia aici, era acela al negoţului spre Moldova şi Tătari. Recucerirea Rusiei Roşii de la Unguri în 1387, însemna pentru Polonia îndrumarea din nou şi în chip nestânjenit a comerţului ei răsăritean pe *drumul moldovenesc*. În timpul celor 15 ani de stăpânire ungurească a oraşelor rutene Lwów, Przemysl şi Halicz, negustorii poloni văzuseră cu câtă greutate mai puteau străbate drumurile către Caffa şi Cetatea-Albă, din pricina asupririlor vameşilor maghiari. Este drept că şi împrejurările politice din Ungaria şi Balcani sileau atunci Moldova să aibă un apărător puternic împotriva năzuinţelor de cucerire ale Ungurilor şi Turcilor. Reiese de aici că Polonia avea tot interesul să ocrotească Moldova împotriva oricărui duşman, ca să-şi poată ţinea o cale comercială liberă către Marea Neagră, care aducea foarte mari venituri atât statului cât şi coroanei. Era poate singurul folos tras de Polonia din această suzeranitate. (cf. P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Âge*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), pp. 181, 183).

Prin această campanie neaşteptată, Moldova lui Petru Muşat îşi văzu dintr'odată înlăturat zăgazul unguresc, care o împiedicase după moartea lui Cazimir cel Mare să se mai învecineze cu puternicul regat de la miază-noapte. În curând, apoi, legătura mai veche de apropiere dintre aceste două ţări avea să capete o nouă întărire, prin cunoscutul act de închinare al voevodului Moldovei faţă de coroana polonă. Într'adevăr, la sfârşitul lunii Septemvrie 1387, când regele Wladislaw Jagiello se înapoia din Lituania şi străbătea ţinuturile rutene recucerite de la Unguri, se opri câteva zile la Lwów. Aici se întâlneşte cu voevodul Petru Muşat, care la 26 Septemvrie 1387 *„de bună voia sa şi nesilit de nimeni"* depune omagiul de credinţă regelui Wladislaw al Poloniei şi reginei Hedwiga [1]. Acestora şi urmaşilor lor le închină tot poporul împreună cu ţara Moldovei şi jură, în faţa mitropolitului Chiprian al Chievului [2],

1. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 599—600, nr. 162; HURMUZAKI, I², pp. 295—6, nr. 235. Data exactă a acestui document este 26 Septemvrie, iar nu 6 Maiu (v. AL. CZOLOWSKI, *Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412*, p. 9 şi I. URSU, *Relaţiunile*, p. 15 sq.; cf. GH. DUZINCHEVICI, *O rectificare*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 385, unde se lămureşte pe deplin că d-l M. Costăchescu când a reeditat documentele de omagiu din 1387, al lui Petru Muşat şi al boerilor săi, a socotit greşit data lor: *6 Maiu*, orientându-se probabil numai după ziua când se face pomenirea fer. Stanislau (8 Maiu), fără însă ca să ţină seama şi de cuvintele *„in vigilia translacionis"*, confundând prin urmare, ziua fer. Stanislau, cu sărbătoarea *„translacio beati Stanislai"*, care se prăznueşte la 27 Septemvrie.

2. Faptul că jurământul a fost făcut înaintea mitropolitului Chiprian al Chievului a dat pricină la nedumeriri şi presupuneri felurite în istoriografia română şi polonă. Astfel N. DOBRESCU, *Întemeierea Mitropoliilor şi a celor dintâi mănăstiri din ţară*, p. 89, urmând pe D. ONCIUL, *Conv. Lit.*, XIX (1885), p. 339, vede în aceasta o dovadă că în Moldova şi la Haliciu scaunele mitropolitane erau vacante, părere însuşită şi de N. IORGA, *Condiţiile de politică generală în care s'au întemeiat Bisericile româneşti în veacurile XIV—XV*, în *An. Ac. Rom.*, ist.², XXXV (1913), p. 407; Idem, *Istoria Bisericii româneşti*, I, p. 46. Însă W. SOBIESKI, *Histoire de Pologne*, p. 91 şi J. SKRZYPEK, *Polityka Polski*, p. 53, presupun că mitropolitul Chiprian ar fi servit de mijlocitor în pregătirea actului de omagiu. Iar J. S. adaugă că vlădicul ortodox pe de o parte se bucura de deplina încredere a regelui Wladislaw şi pe de alta trebuia să fie binevăzut de Petru Vodă şi de boieri, având aceiaşi credinţă cu ei. C. RACOVIŢĂ, *Ibidem*, p. 257, crede că „prezenţa lui Chiprian [la depunerea omagiului] trebuia să-l asigure pe Petru că diferenţa de credinţă între Poloni şi Moldoveni nu va juca în viitor nici un rol negativ şi că Polonii nu vor căuta să întărească, folosindu-se de privilegiul suzeranităţii, poziţia catolicismului în Moldova". Mai îndreptăţită ar fi însă părerea că jurământul domnului moldovean

veşnică supunere coroanei polone, al cărei vasal se socoteşte pentru totdeauna, făgăduind a sluji cu credinţă curată [1].

Apropierea politică între Moldova şi Polonia, care se dovedeşte subt Petru Muşat atât de strânsă [2], era firesc să aibă o

---

era firesc să se facă în mâinile unui prelat ortodox chiar din ţara suzeranului (cf. C. MARINESCU, *Înfiinţarea Mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova*, în *An. Ac. Rom.*, ist[e]., II (1924), p. 268). În această privinţă am mai avea şi mărturia tratatului încheiat în toamna anului 1366, tot subt forma de omagiu, între regele Poloniei Cazimir cel Mare şi cneazul lituan Dimitrie - Lubart Gedyminowicz, când a fost faţă, de bună seamă tot pentru jurământ, şi episcopul ortodox Arsenie de Luck (V. ROZOW, Украïнськi грамоти, I, p. 14, nr. 7). Se pune însă întrebarea: de ce în actele de omagiu care urmară subt ceilalţi voievozi, jurământul nu se mai face în faţa unui ierarh? Lucrul acesta ne îndeamnă să bănuim că prezenţa lui Chiprian la Lwów, cu prilejul depunerii omagiului lui Petru Muşat, n'a fost decât întâmplătoare, căci este greu să credem că Wladislaw ar fi trimes să-l cheme anume pentru asta de la Kiev, ci mai degrabă el se afla în suita care întovărăşea pe rege în călătoria lui din Lituania spre Cracovia. De încheiere adăugăm că în act se spune că jurământul s'a făcut „iuxta ritum et consuetudinem orientalis ecclesie". În legătură cu mitropolitul Chiprian al Chievului şi Lituaniei, cf. A. LEWICKI, *Sprawy unji kościelnej za Jagielly*, în *Kwart. hist.*, XI (1897), pp. 318 sq.; E. GOLUBINSKY, *l. cit.*, pp. 297—356.

1. Jurământul voevodului Petru Muşat a fost întărit şi adeverit în aceiaşi zi de boierii săi sfetnici printr'un act osebit (v. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 601—2, nr. 163). Istoricii români şi poloni au încercat să dea felurite tâlcuiri acestor acte de omagiu ale voevodului şi boerilor moldoveni din 1387 şi celor ce urmară. Pentru cunoaşterea lor, v. J. CARO, *Geschichte Polens*, III, Gotha 1869, p. 62; J. NIEMCZEWSKI, *Untersuchung*, p. 42; I. URSU, *Relaţiunile*, pp. 27-31; I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, pp. 39—40; N. IORGA, *Polonais et Roumains*, Bucureşti 1921, pp. 7—9; IOAN D. CONDURACHI, *Suzeranitatea ungaro-polonă şi efectele ei asupra suveranităţii Principatelor Române până la 1500*, Cernăuţi 1923, p. 7; O. GORKA, *Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza*, I, 1359—1450, pp. 32—3; P. P. PANAITESCU, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen-Âge*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 184; J. SKRZYPEK, *Polityka Polski*, pp. 51-2; O. HALECKI, *Les relations polono-roumains*, în *Revue historique du Sud-Est Européen*, XIII (1936), pp. 236—9. O cercetare mai nouă a dat d. C. RACOVIŢĂ, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), pp. 237—332, şi în care, pe temeiul unui bogat material din istoriografia română şi polonă, lămureşte cu unele vederi noi, cauzele, condiţiile juridice şi faptele istorice legate de suzeranitatea Poloniei asupra Moldovei.

2. Legăturile lui Petru Muşat cu Wladislaw Jagiello nu s'au mărginit doar la depunerea şi primirea omagiului. La începutul anului 1388 Ianuarie 27, cu prilejul întâlnirii acestor doi suverani la Luck, în Polonia, regele Wladislaw, fiind strâmtorat băneşte, a cerut voevodului Petru ca să-i împrumute 4000 ruble „de

oarecare înrâurire şi asupra legăturilor bisericeşti dintre aceste două ţări. Ca atare urmaşul lui Andrei şi al doilea episcop catolic de Siret va fi tot un călugăr polon. El însă nu mai face parte din tagma franciscanilor, ca înaintaşul său, ci este un dominican din Cracovia anume Ioan, căruia Bzowius, nu ştim pe ce temeiu, i-a dat porecla de Sartorius [1]. Bănuim că numirea lui s'a făcut la foarte

---

argint francesc", dându-i zălog „cetatea Haliciului cu întreg ţinutul ce atârnă de ea", şi pe care să o stăpânească el şi fratele său Roman, dacă după trei ani nu-i va înapoia această sumă, la ziua hotărîtă în zapis. (v. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 605—6, nr. 164 b). Se pare însă că Petru n'a putut să împrumute regelui polon toată suma cerută, ci i-a dat numai 3000 ruble, precum dovedeşte scrisoarea sa din 10 Fevruarie 1388 şi prin care cere regelui un nou zapis, în locul celui făcut la Luck (v. *Ibidem*, pp. 603—4, nr. 163, unde indicaţiile bibliografice despre ediţiile acestui document trebuesc împlinite şi cu cele date de d. P. P. PANAITESCU, în recenzia din *Rev. Ist. Rom.*, II (1932), p. 412. Scrisoarea aceasta a mai fost retipărită de V. ROZOW, Українські грамоти, I, pp. 36—7, nr. 19. IW. OHIJENKO, Дві найстарші молдавські кирилівські грамоті 1388 року, în rev. *Slavia*, XIII (1934—35), pp. 672—3, a publicat originalul slavon însoţit de o critică filologică, cu unele deosebiri de transcriere faţă de textul dat de M. Costăchescu, ele fiind arătate şi în articolul d. IW. OHIJENKO, *Cum trebuesc editate documentele moldoveneşti*, în *Arhiva*, XXXVIII (1931), p. 523. Astfel în loc de ѹ масо, d. Iw. O. arată că trebue transcris ѹ насо). Din izvoarele ce cunoaştem, nu avem nici o dovadă că Wladislaw Jagiello a înapoiat lui Petru Muşat cel puţin o parte din bani, după împlinirea sorocului de trei ani. Dar nu ştim nici dacă Petru va fi reamintit cumva regelui polon de înapoerea lor. Puţin înainte de moartea sa, el a trimes o scrisoare lui Wladislaw, însă cuprinsul ei nu-l avem, aşa că e îndoelnic dacă priveşte sau nu împrumutul (v. F. PIEKOSINKI-J. SZUJSKI, *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa*, în *Mon. med. aevi*, IV, Kraków 1878, p. 291, sub ann. 1392 : *„item cursori cum literis Petri Moldaviensis"* ; cf. J. SKRZYPEK, *l. cit.*, p. 54). După trecerea celor trei ani arătaţi în zapis, banii nefiind înapoiaţi, cetatea Haliciului, cu tot ţinutul ce atârna de ea, a trecut în stăpânirea Moldovei. La o parte din acest ţinut şi anume la Pocuţia şi la cetăţile Sniatyn şi Kolomeja a renunţat Ştefan Muşat în 1395, înapoindu-le Poloniei (cf. C. RACOVIŢĂ, *Ibidem*, p. 293). La 25 Martie 1400 regele încă tot nu plătise datoria, căci după cum reiese din scrisoarea lui Ivaşko, fiul lui Petru Muşat, vrând el ca să dobândească domnia prin ajutorul Poloniei făgădueşte credinţă lui Wladislaw Jagiello şi lui Witold, cu arătarea că renunţă la suma pe care tatăl său o împrumutase regelui în 1388 (v. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 619—620, nr. 170).

1. A. BZOWIUS, *Propago D. Hyacinthi*, p. 50 : „Ioannes Sartorius de Cracovia episcopus Cereten.". S. OKOLSKI, *Russia florida*, p. 59, întemeindu-se pe copia unui document din care el a luat anul 1402, al autentificării, în loc de cel adevărat al originalului: 1393—4, omis de altfel la transcriere, a socotit că după Andrei au urmat doi episcopi de Siret cu acest nume: Ioan I şi Ioan Sartorius.

scurt timp după mutarea episcopului Andrei Jastrzębiec la Wilno [1].

După sfinţire, nici Ioan Sartorius nu se îndură să părăsească Polonia, ci în loc să meargă la păstoriţii săi din Siret, el chibzui să rămână tot la Cracovia, ca episcop ajutător, purtând însă titlul falnic împodobit: *„Johannes divina providencia episcopus Ceretensis necnon suffraganeus Cracoviensis et vicarius super totam Iherusalem et in valle Iozaphat, penitenciarius domini pape et confessor domini regis et regine Poloniae"* [2].

Păstoria lui Ioan Sartorius n'a fost prea lungă, căci în 1394 moare [3]. Se pare însă că el şi-a cercetat în câteva rânduri eparhia, căci pe vremea sa se întâmplară cunoscutele minuni la biserica sf. Ioan Botezătorul din Siret [4]. Călugării dominicani de aici se grăbiră atunci să-l înştiinţeze la Cracovia despre toate faptele petrecute subt ochii lor. Episcopul Ioan le răspunse mulţumindu-le mai întâi de buna primire ce i-o făcuseră în timpul unei scurte şederi în Moldova; le trimite apoi indulgenţele cerute pentru biserica

---

S. Baracz, *Rys dziejów*, II, p. 16 (şi după el G. Schmidt, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus*, p. 27) luând de bune spusele lui Thomas Pirawski, *Relatio status almae archidiocesis Leopoliensis* (anno 1615), edit. C. I. Heck, Lwów 1893, p. 107 (cf. V. Fontana, *Sacrum theatrum dominicanum*, I, Roma 1666, p. 77), repetă aceiaşi greşeală: „Czeretensis in Moldavia frater Joannes episcopus reperitur in anno millesino quadrigentesimo secundo. Item alter Joannes dictus Sartorius de Cracovia in eadem sede. Medius vero illorum frater Stephanno Zajaczek millesimo quadrigentesimo decimo secundo ex monumentis Dominicanorum apparent". (cf. C. Auner, *Cei din urmă episcopi de Siret*, în *Rev. Cat.*, III (1913), p. 569). N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 262, spune că *Sartorius* însemnează „al croitorului". R. Candea, *Der Katholizismus*, p. 27, nr. 4, crede că documentul de mai sus, pe care se intemeiază S. Okolski, este din anul 1390, iar episcopul Ioan de Polonia, pomenit într'un document din 1414 (I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului*, I, p. 27) este identic cu Ioan Sartorius, urmaşul lui Andrei şi înaintaşul nemijlocit al lui Ştefan Martini. Adăugăm că la 1385, întâlnim în socotelile oraşului Lwów pe un oarecare *„Henselmus sartor de Moldavia"* (Al. Czolowski, *Pomniki dziejowe Lwowa*, I, p. 41, nr. 256).

1. Data mutării episcopului Andrei la Wilno este 12 Martie 1388 (v. *supra*, p. 85). N. Iorga, *Studii şi documente*, I II, p. XXIX, întemeiat pe G. Schmidt, *l. cit.*, p 26 şi C. Eubel, *Zur Geschichte der römisch-katolischen Kirche in der Moldau*, în *Römische Quartalschrift*, XII (1898), p. 108, pune greşit această mutare la 17 Fevruarie 1387.

2. N. Iorga, *Studii şi documente*. I—II, p. XLVII; cf. Wl. Abraham, *Biskupstwa lacinskie w Moldawii*, în *Kwart. hist.*, XVI (1902), p. 184, n 4.

3. *Ibidem*, p. 184; cf. C. Auner, *Ibidem*, p. 572.

4. v. *supra*, p. 111.

mânăstirii lor, iar după ce le cere unele lămuriri în legătură cu minunile întâmplate la Siret, le făgădueşte că va mijloci la Roma spre a dobândi pe seama lor favoruri mai însemnate [1].

2. CATOLICISMUL SUBT ROMAN MUŞAT 1392—1394

Moartea voevodului Petru Muşat, întâmplată pe la mijlocul anului 1391 [2], n'a stins legăturile polono-moldoveneşti, care se dovediseră atât de apropiate în cei din urmă ani ai domniei lui [3]. Urmaşul şi fratele său Roman Muşat *„marele singur stăpânitor al întregei ţări a Moldovei din munte până în ţărmul mării"* reînoeşte actul omagial din 1387. Astfel, prin scrisoarea sa dată în Suceava la 5 Ianuarie 1393 „de bună voe, nesilit de nimeni, ci din bun şi înţelept sfat" al boierilor săi şi cu învoirea întregei ţări, făgădueşte să slujească slujbă credincioasă „neînvinsului Wladislaw... prea strălucitei Hedwiga şi coroanei Poloniei" [4].

Lipsa de izvoare nu îngădue o înfăţişare mai limpede a alipirii lui Roman Muşat de Polonia. Ştim însă că domnia lui n'a fost prea îndelungată. Toate cronicile îi dau trei ani de domnie [5].

---

1. cf. N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, pp. XLVII—XLVIII.

2. În luna Ianuarie 1391 Petru Muşat trăia (AL. CZOLOWSKI, *l. cit.*, p. 29; cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, p. 431), dar la 30 Martie 1392 găsim pe Roman domn al ţării Moldovei (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 7—8, nr. 3).

3. De atâta încredere se bucura Petru în faţa lui Wladislaw Jagiello, încât în Dechemvrie 1389, el a mijlocit apropierea de Polonia şi a voevodului muntean Mircea cel Bătrân, care din pricina primejdiei turceşti de peste Dunăre şi a ameninţărilor ungureşti de peste Carpaţi, a fost nevoit să caute sprijin la regele polon. Aşa s'a încheiat tratatul de la Radomsk din 10 Dechemvrie 1389 (HURMUZAKI, I², p. 322, nr. 262), între solii lui Mircea şi ai lui Wladislaw Jagiello, prin care cei doi monarhi se îndatorau să se ajute unul pe altul ca prieteni, împotriva regelui ungur şi a altor duşmani. Atunci s'a făurit acea întreită alianţă polono-moldavo-munteană, care a fost destul de puternică să pună stavilă oricărei încercări a regelui Sigismund de a mai readuce Moldova subt suzeranitatea Ungariei. (cf. I. URSU, *Relaţiunile*, p. 29; I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 31; C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 428).

4. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 607—9, nr. 165. D. ONCIUL, *Datele cronicelor*, în *An. Ac. Rom.*, ist²., XXVII (1905), p. 207, spune că data acestui document trebuia socotită 1394 Ianuarie 5. Este de observat că boerii nu mai fac un act deosebit de omagiu ca pe vremea lui Petru.

5. Prin urmare el ar fi stat pe tronul Moldovei, din Iulie 1391, până în 1394 (D. ONCIUL, *Ibidem*, p. 210). I. MINEA, *l. cit.*, p. 45, crede că Roman ar fi fost mai dinainte asociat la domnie de fratele său Petru, căci numai aşa se poate

La 18 Noemvrie 1395 Roman era în scaun la Suceava, purtând acelaşi mândru titlu de neatârnare şi de largă stăpânire [1].

Cât timp va mai fi domnit el după 18 Noemvrie 1393, nu ştim [2]. Se pare însă că peste scurtă vreme fu alungat de la tron, iar în locul său este ridicat, prin sprijin polon, voevodul Ştefan [3]. Pricina înlăturării lui Roman de la domnia Moldovei se poate lămuri şi prin ajutorul dat de el cneazului lituan Teodor Koriatowicz, care încerca pe atunci să elibereze Podolia de sub suzeranitatea Poloniei şi să o alipească de Ungaria, al cărei vasal era încă din anul 1379, pentru moşiile sale de la Munkacs [4]. Dar încercarea plină de curaj a prinţului lituan avea să atragă după sine expediţia războinică a regelui Wladislaw, din vara anului 1393 [5], care s'a sfârşit cu înfrângerea lui Teodor Koriatowicz, luarea lui în robie şi pierderea Podoliei [6].

---

lămuri pomenirea lui în actul de împrumut al lui Wladislaw Jagiello din 1388. (cf. C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 433). Cea dintâiu menţiune despre Roman Muşat este din 3 Fevruarie 1386, când i se spune: *„domini Romani fratris domini Petri Woywody de Walachya"*. (AL. CZOLOWSKI, *Pomniki dziejowe Lwowa*, I, p. 56).

1. cf. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 282. În hrisovul dat atunci, el pune mărturie „credinţa" mamei sale „cneaghina Muşata" şi a fiilor săi Alexandru şi Bogdan, iar între martori trece şi pe „jupânul Ştefan" nepotul său de soră. (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 13—15, nr. 4).

2. Roman Muşat a fost căsătorit cu Anastasia, a cărei obârşie n'o cunoaştem, căci ea nu este identică cu Anastasia, fiica lui Laţcu, îngropată la biserica din Rădăuţi. (E. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, p. 109). Ştim însă că a murit înainte de 16 Septemvrie 1408 şi este îngropată în biserica sf. Paraschiva din oraşul Roman, după cum ne încredinţează hrisovul de danie al fiului ei Alexandru cel Bun. (v. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, pp. 60—3, nr. 21, unde кьселенскаго патріарха (p. 61, r. 29), trebue tradus prin *„patriarhul ecumenic"* sau *„a toată lumea"* iar nu *„atotputernicul patriarh"*; cf. şi recenzia d. prof. P. P. PANAITESCU, în *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 155).

3. În Iulie 1394 acest Ştefan era încă în Polonia, căci el se întâlneşte la Chelm cu regele Wladislaw Jagiello care-i dărueşte o platoşă aurită şi un coif. (*Mon. med. aevi*, XV, p. 199; cf. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 47).

4. K. STADNICKI, *Koryjat Gedyminowicz i Koryjatowicze*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., VII (1877), p. 49; cf. A. PROCHASKA, *Podole lennem korony*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., XXXII (1895), p. 260. Pentru legăturile lui Roman Muşat cu Teodor Koriatowicz, v. MILAN P. ŞESAN, *Teodor Koriatovici în Rusia subcarpatică*, Cernăuţi 1936.

5. A. PROCHASKA, *l. cit.*, p. 262; cf. G. POPOVICI, *Anul de la Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în *Conv. Lit.*, XXXIX (1905), p. 202.

6. În istoriografia română (I. MINEA, *l. cit.*, p. 48; C. C. GIURESCU, *l. cit.*,

Aceiaşi soartă grea trebui să o sufere în curând şi voevodul Roman, căci el este prins de Swidrigiello, fratele regelui Wladislaw, şi închis într'un castel din Polonia [1], unde avu să ispăşească vreme îndelungată nu numai vina de a-şi fi călcat „zapisul" ce făgăduise să-l ţină „fără înşelăciune şi fără viclenie", ci şi curajul de a se despărţi de coroana Poloniei, alipindu-se, subt îndemnurile lui Teodor Koriatowicz, de Ungaria regelui Sigismund [2].

3. CATOLICISMUL SUBT DOMNIA LUI ŞTEFAN I, 1394—1399

Dar încercarea de trădare a voevodului Roman Muşat nu numai că n'a rupt firul legăturilor dintre Moldova şi Polonia, ci dimpotrivă putem spune că l-a strâns şi mai mult, aşa încât noul domn Ştefan I ajunge la tron prin ajutorul nemijlocit al regelui

---

I, p. 434; N. IORGA, *l. cit.*, III, p. 282) şi chiar în cea polonă (L. KOLANKOWSKI, *Dzieje Wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, I, 1377—1490, Warszawa 1930; J. SKRZYPEK, *l. cit.*, p. 56), mai stărue înca în părerea greşită că lupta aceasta pentru stăpânirea Podoliei, la care a luat parte şi voevodul Roman, s'ar fi dat între Witold, vărul regelui Wladislaw, şi Teodor Koriatowicz, pentru că acesta din urmă n'a vrut să recunoască suzeranitatea lituană, ci urmărea să alipească moştenirea fratelui său de Ungaria. Însă A. PROCHASKA, *Ibidem*, pp. 261—2, a dovedit că pasagiul din cronica lituană (JG. DANILOWICZ, *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, p. 51 sq.) pe care se întemeiază această părere, datează din anii 1449—51 (cf. ST. SMOLKA, *Naslarsze zabytki dziejopisarstwa rusko-litewski*, în *Pamiętnik Akad. Um.*, t. VIII (1889), p. 245). Aşijderea, cele două documente ale lui Witold, unul din 1386 (Архивъ Юго-западной Россіи, VIII, p. 1, nr. 1), iar altul din 1393 (*Codex epistolaris Vitoldi*, în *Mon. med. aevi*, VI, p. 34, nr. 105 şi AL. PRZEZDZIECKI, *Podole, Wolyn, Ukraina*, II, p. 51), aduse pentru dovedirea unei stăpâniri lituane asupra Podoliei, nu sunt autentice (cf. M. HRUSZEWSKI, Исторія України, IV, p. 147). Asupra acestui lucru a atras luarea aminte şi G. POPOVICI, *l. cit.*, p. 202, n. 1.

1. cf. M. STRYJKOWSKI, *Kronika polska*, II, pp. 104, 109 De aici el va scăpa abia la începutul anului 1400, fiind răscumpărat prin chezăşia lui Ivaşco, nepotul său şi fiul lui Petru Muşat (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 617—18, nr. 169).

2. Anul morţii lui Roman Vodă nu-l cunoaştem. Mormântul lui se află în biserica din Rădăuţi, alături de al înaintaşilor săi Laţcu şi Bogdan. Pe lespedea de piatră dăltuită cu frumoase podoabe, pe care i-a aşezat-o strănepotul său Ştefan cel Mare, se află următoarea pisanie: млстїѫ бжїѧ благочьстивыи гднь наш іѡ Стефан воевод господар всеи земли молдавскои, снъ Богдана воеводы господ[а]рѧ земли Молдавскои, оукраси гробъ съ своемоу прѣдѣдоу Іѡ Романоу воеводѣ господарю земли Молдавскои, в лѣт ѕцпз, мсца дек. еі. (E. KOZAK. *l. cit.*, p. 106). = *Din mila lui Dumnezeu, smerenia domniei mele Io Ştefan voevod domn a toată ţara moldovenească, fiul lui Bogdan voevod, domnul ţării moldoveneşti, a împodobit mormântul acesta al strămoşului său Io Roman voevod, domnul ţării moldoveneşti, în anul 6987, luna Dec. 15.*

Wladislav Jagiello [1]. Cine este acest Ştefan, părerile istoricilor sunt foarte împărţite. Unii îl cred fratele lui Petru Muşat [2], alţii că este „jupan" Şteanf pomenit în documentul din 30 Martie 1392, iar cei mai mulţi îl identifică cu nepotul de soră al lui Roman, amintit în documentul din 18 Noemvrie 1393 [4]. Cronicile ţării îl

---

1. Sprijinul dat de regele Poloniei pentru urcarea sa pe tron trebue să fi fost hotărîtor, de vreme ce în actul de omagiu din Ianuarie 1395 Ştefan recunoaşte făţiş aceasta când spune: „...că din ajutorul lui Dumnezeu şi al măreţului craiu Wladislaw al Poloniei am ocupat şi ne-am aşezat în voevodatul ţării Moldovei" (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 611—615, nr. 167). Deosebit de aceasta, mai ştim că Ştefan luase în căsătorie pe o rudă de sânge — *consanguinea*, a regelui Wladislaw Jagiello. (cf. AL. CZOLOWSKI, *Sprawy woloskie w Polsce do r. 1412*, p. 14; C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 441).

2. C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 440; J. SKRZYPEK, *Politika Polski*, p. 56, îl crede frate mai mic al lui Petru.

3. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 47, spune pe bună dreptate: „N'avem nici un indiciu nici pentru a identifica, nici pentru a combate o identificare a lui Ştefan cu acesta", căci se pune întrebarea: „de ce nu aminteşte regele polon obligaţia sa în chestia împrumutului de 4000 ruble şi faţă de Ştefan, alăturea de Roman", dacă ei erau fraţi?

4. N. IORGA, *Istoria Românilor*, III, p. 282; DAMIAN P. BOGDAN, *Despre Domnii moldoveni Ştefan I şi Iuga*, în *Rev. Ist. Rom.*, IX (1939), pp. 173—4, emite ipoteza următoare: „*au existat* în epoca discutată, *două personagii din familia domnitoare cu numele Ştefan*. Primul Ştefan, probabil mai în vârstă decât cel de al doilea, e nepotul lui Roman Muşat, de la o soră a acestuia, care astăzi încă nu e cunoscută. . Cel de al doilea personagiu e Ştefan, după relaţia lui Axinte Uricariul, fiul lui Roman Muşat, — ca atare şi îndrituit să domnească — şi care a şi domnit". GH. DUZINCHEVICI, *Precizări despre Ştefan I Muşat şi Iuga Ologul*, în rev. *Însemnări Ieşene*, an. IV, vol IX[2] (1939), p. 299, spune însă că „documentar nu se poate constata că Ştefan I Domnul Moldovei este nepotul de soră a lui Roman". Deaceia crede că Ştefan este fiul lui Roman I. „Că era fiu legitim sau nelegitim, nu se ştie". P. P. PANAITESCU, *Alexandru cel Bun, la cinci sute de ani de la moartea lui*, Bucureşti 1932, p. 6, socoteşte pe Ştefan un „uzurpator viteaz". D. ONCIUL, *Datele cronicelor*, p. 209, crede că „Ştefan era din dinastie, dar nu era frate cu Roman şi cu Petru, ci văr. În acest înţeles îl numeşte Ştefan cel Mare „strabun", în epitaful de la Rădăuţi". Adăugăm că în *Originele Principatelor Române*, p. 252 şi în *Titlul lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVII (1903), pp. 214—15, D. Onciul admitea părerea că Ştefan este frate cu Roman. În urmă apoi, *Din Istoria României*, ed. II, p. 38, D. O. spune că în hrisovul din 2 Iulie 1398 (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, I, p. 16, nr. 5) Ştefan numeşte pe fii lui Roman ca „fraţi" ai săi în înţelesul de veri; prin urmare acest Ştefan este identic cu „nepotul" lui Roman. În cronici el este numit БРАТ = *frate*, probabil în loc de БРАТАН = *nepot*, al lui Roman.

arată a fi frate cu Roman (deci și cu Petru)[1], dându-i șapte ani de domnie, dar care pe temeiul documentelor cunoscute trebuesc reduși cu vreun an și jumătate, 1394—1399[2].

În primăvara anului 1394, când Ștefan Mușat abia își începuse domnia, se întâmplă și moartea episcopului de Siret Ioan Sartorius. În locul lui, la 8 Iunie 1394, papa Bonifaciu IX încredință acest scaun tot unui dominican polon, anume Ștefan fiul lui Martin, poreclit Zajączek și care mai înainte fusese lector la o mânăstire din Cracovia[3]. Dar cu numirea lui se petrecu un fapt

---

1. I. BOGDAN, *Vechile cronici* (cronica moldo-polonă, cronica anonimă, cronica și analele putnene), pp. 173, 188, 193; Idem, *Cronice inedite* (Letopisețul de la Bistrița), p. 49; Idem, *Letopisețul lui Azarie*, in *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXXI (1909), pp. 126, 181. Cronicarul Ureche nu spune ce rudă a fost Ștefan cu Roman (v. *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (1359—1595), ed. CONST. GIURESCU, p. 17. Dar Scarlatti (G. PRAY, *Dissertationes historico-criticae*, p. 140) il dă in lista sa ca fiu al lui Roman, lucru pe care-l face și Axinte Uricarul, pe temeiul unui uric ce s'ar fi aflat, spune el, la mânăstirea Probota și în care sunt amintiți și frații săi Alexandru, Bogdan, Mihail, Jurga și alt Alexandru. Dintre aceștia, actul omagial din 1395 (M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 611—5), ne arată numai pe Mihail fratele Domnului. Este greu să admitem însă că doi frați din aceiași părinți ar fi putut avea același nume. Deaceea înclinăm a crede că la mijloc nu poate fi decât o confuzie a acestor doi scriitori.

2. cf. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 440. Pisania de pe clopotul mânăstirii Neamț „...в лѣто ѕці мца семтеріа ві" = *6901 (1393) Septemvrie 12*, in care este amintit Ștefan voevod fiul lui Bogdan voevod, a fost cetită greșit de Andronic (v. *Acad. Rom., ms. r. 1269*: *Istoria Mânăstirii Neamț*, t. I, 1864, f. 4 v.), greșeală repetată și de MELHISEDEC, *Mitropolitul Grigorie Țamblac*, in *Rev. p. ist. arh. filol.*, III (1884), p. 41. Clopotul acesta însă a fost dăruit de Ștefan cel Mare, așa că anul pisaniei trebue îndreptat in 6991 = 1483, când este adeverit documentar și egumenul Pimen de la Neamț (cf. I. BOGDAN, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București 1913, pp. 263—4, nr. 145).

3. A. BZOWIUS, *Propago D. Hyacinthi*, p. 50: „Stephanus Zaiaczek lector, episcopus Cereten, 1412, hic omnia sua conventui Cracovien. reliquit". Din acest Ștefan, G. SCHMIDT, *Romano-catholici per Moldaviam episcopatus*, pp 25, 39, a făcut trei episcopi, precum din Andrei și Ioan câte doi, sporind astfel numărul titularilor de Siret, între anii 1371—1414, la șapte, in loc de trei. Lista sa cuprinde pe Stephanus Rutheni, ord. praedicat. 1380; Stephanus Martini o. p. 1394 și Stephanus Zajaczek, o. p. 1414. C. EUBEL, *Zur Geschichte der römisch-katholischen Kirche in der Moldau*, in *Römische Quartalschrift*, XII (1898), p. 108 a îndreptat greșala lui G. Schmidt, arătând că Ștefan Martini și Ștefan Rutheni sunt una și aceiași persoană cu Ștefan Zajączek. R. CÂNDEA, *Der Katholizismus*, p. 27, n. 5, crede că *Rutheni*, poate să fie o cetire greșită a numelui *Martini*.

neobişnuit până atunci. Deprinderea înaintaşilor săi în scaun de a locui mai mult în Polonia, ca episcopi ajutători pe la bisericile înstărite de acolo, lăsându-şi eparhia lor în părăsire, ajunsese să fie cunoscută şi la Roma. Fireşte, Scaunul papal nu putea privi cu nepăsare această neorânduială, ce stăruia de atâţia ani şi zăticnea mersul vieţii bisericeşti catolice în Moldova. De aceia papa Bonifaciu IX se văzu silit să ia măsuri de constrângere, punând în vedere noului episcop Ştefan Martini, că îi va da actele doveditoare ale numirii numai dacă se va duce la biserica sa, se va aşeza acolo şi nu va sluji aiurea, ci doar în oraşul şi eparhia Siretului [1]. Însă cu toate aceste aspre ameninţări, se pare că episcopul Ştefan nu s'a îndurat să se despartă de ţara lui şi să vină în Moldova ca să-şi ocârmuiască episcopia pe seama căreia fusese hirotonit. În schimb, el va fi mai bucuros să rămână în Polonia, unde îl găsim în anii 1396, 1401, 1406 şi 1411, împlinind slujba de sufragan al episcopiei din Cracovia [2]. Dealtfel pe vremea păstoriei lui, prin mutarea scaunului domnesc la Suceava, oraşul Siret pierduse mult din însemnătatea de odinioară, aşa încât şi episcopia catolică de aici, împuţinându-i-se numărul credincioşilor, va decădea în curând cu totul [3].

La 10 Ianuarie 1412 episcopul Ştefan Martini moare lăsându-şi toată averea nu episcopiei al cărei titlu îl purtase, dar n'o îngrijise, ci mânăstirii dominicanilor din Cracovia, de care se vede că era mai legat sufleteşte [4]. După moartea lui, scaunul din Siret, care la 28 August 1412 trece subt jurisdicţia nemijlocită a arhiepiscopiei catolice din Lwów [5], va mai primi numirea câtorva

1. *Bul. Ord. Praed.*, II, p. 344; S. BARACZ, *Rys dziejów*, II, p. 39; I. C. FILITTI, *Din Arhivele Vaticanului*, I, p. 17, nr. VII: „Volumus autem ut quam primum presentes literas habueris expeditas, ad ecclesiam ipsam accedas et resideas personaliter in eadem quodque pontificalia officia extra tuam civitatem et diocesim Cerethensem nequeas exercere"; cf. N. IORGA, *Studii şi documente*, I—II, p. XXIX. Această condiţie papa o pune şi la numirea episcopului de Argeş în 1394.

2. WL. ABRAHAM, *Biskupstwo łacinskie w Moldavii*, în *Kwart. hist.*, XVI, (1902), p. 184, unde se dă şi bibliografia izvoarelor.

3. Fără îndoială că această decădere se datora şi preţuirii deosebite arătate acum de domnii Moldovei către biserica ortodoxă, de a cărei bună întocmire şi propăşire se îngrijiseră prin întemeierea mitropoliei din Suceava, recunoscută în anul 1401 chiar de patriarhia ecumenică.

4. H. ZEISSBERG, *Kleinere Geschitsquellen Polens im Mittelalter*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, t. LV (1877), p. 104.

5. THEINER, *Mon. Poloniae hist.*, II, p. 5; HURMUZAKI, I^2, p. 489.

ocârmuitori [1], însă nici unul din ei nu va izbuti să-i redea viață, așa încât episcopia aceasta piere repede, iar în locul ei se va ridica alta în vechiul oraș Baia, de pe apa Moldovei [2].

Cu drept cuvânt s'a spus că domnia lui Ștefan I însemna triumful politicei polone în Moldova [3]. Dar venirea sa la tron, prin alungarea lui Roman, nu putea rămâne fără urmări din partea Ungariei, care se vedea din nou lovită în năzuințele ei de a-și redobândi înrâurirea și vechea suzeranitate asupra Moldovei. Dovadă este expediția lui Sigismund în Moldova, din iarna anului 1394—5, care poate fi socotită o încercare de pedepsire îndreptată

---

1. La 5 Martie 1413, în urma morții lui Ștefan Martini „per obitum ipsius Stephani episcopi", papa Ioan XXIII numește episcop de Siret pe Nicolae Venatoris (I. C. FILITTI, *l. cit.*, pp. 24—6, nr. XIV) din ordinul S. Pauli. Dar la 31 Iulie 1413, același papă, în împrejurări pe care nu le cunoaștem, numește episcop de Siret, în locul „quondam Iohannis de Polonia", pe dominicanul Toma Grueber (*Ibidem*, pp. 26—7, nr. XV). Aceste numiri concomitente se pot lămuri numai prin neorânduiala ce exista pe vremea shismei papale în cancelaria curiei romane. (cf. C. EUBEL, *Ibidem*, p. 110). La 21 Dechemvrie 1419, episcopia Siretului era vacantă: „...per mortem provisum fuit de persona Thome Russi (WL. ABRAHAM, *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich*, Kraków 1899, p. 223). Însă la 4 Septemvrie 1420 papa Martin V numește pe un oarecare Ioan episcop „ecclesie Cerinen [Siret?] in Angaria, vacanti per mortem de persona fratris Joannis" (I. C. FILITTI, *l. cit*, pp. 38—9, nr. XXII—XIII). Peste 14 ani, adică la 29 Iulie 1434, scaunul din Siret era iarăși vacant „per obitum domini Nicolai ultimi episcopi de persona fratris Joannis ordinis Minorum", și când a fost numit în locul său tot un franciscan, Ioan (*Ibidem*, p. 45, nr. XXXIV; cf. C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, II, p. 140). După această dată nu mai avem nici o știre despre episcopia catolică din Siret (cf. C AUNER, *Cei din urmă episcopi de Siret*, în *Rev. Cat.*, III (1914), pp. 567—577).

2. La 7 August 1413, papa Ioan XXIII însarcinează pe episcopul de Kamienic din Podolia, ca să cerceteze dacă n'ar fi nimerit să se înființeze, în urma cererii regelui și reginei Poloniei, o episcopie catolică „in civitas Moldaviensis" adică în orașul Baia, unde să numească episcop pe dominicanul Ioan de Ryza (I. C. FILITTI, *l. cit.*, pp. 28—30, nr. XVI; cf. WL. ABRAHAM, *Ibidem*, pp. 189—190; C. EUBEL, *Zur Errichtung des Episcopatus Moldaviensis*, in *Römische Quartalschrift*, XVII (1903), pp. 188—9). Dar încă de la 26 Aprilie 1405, întâlnim pe un „Ioannes episcopus Moldaviensis vicarius Valachie et Podoliae Ordinis Praedicatorum" (WL. ABRAHAM, *Jakób Strepa arcybiskup Halicki, 1391—1409*, p. 107). Pentru vechimea și numirile orașului Baia, v. I. FERENȚ, *Istoria catolicismului în Moldova*, în rev. *Cultura creștina*, IX (1920); P. P. PANAITESCU, *Cel mai vechiu act municipal din Moldova*, în *Rev. Ist.*, IX (1923), pp. 184—5.

3. I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 50.

mai mult împotriva polonofilului Ștefan I, pentru pricina că alungase din domnie pe voevodul Roman, dovedit a fi credincios Ungariei [1]. În fața acestei amenințări atât de primejdioase, Ștefan trimite grabnic o solie la regele Wladislaw Jagiello ca să ceară ajutor. Această solie făgădueşte în scris că atunci când craiul Poloniei va trimete după domnul lor, va veni la dânsul împreună cu boerii „ca să se supuie, aşa precum s'au supus alți voevozi“ și că nu va mai ridica nici o pretenție asupra Kolomeii, Snyatinului și Pocuției, rămânând doar să se înțeleagă în privința cetăților Țețina și Hmielow [2]. După această făgăduială a soliei, la 6 Ianuarie 1395, însuşi voevodul Ștefan scrie în Suceava actul său omagial, prin care jură mai greu decât toți înaintașii săi, că va ajuta pe regele Poloniei „cu toți pământenii și cu tot poporul țării Moldovei“, împotriva craiului Ungariei, a voevodului Basarabiei, a Turcilor, Tătarilor și Prușilor [3].

Ștefan a stat pe tronul Moldovei până în anul 1399, păstrând aceleași legături de prietenie cu Polonia. Se crede chiar că el ar fi ajutat pe Witold ducele Lituaniei, în luptele acestuia cu Tătarii. Iar când oștile polone, lituane și moldovene fură învinse

1. Data acestei expediții este pusă aproape de toți istoricii între 26 Dechemvrie 1394 și 18 Fevruarie 1395. Pentru amănunte v. A. HUBER, *Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe Königs Sigismund gegen die neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386—1395*, in *Archiv für österreichische Geschichte*, t. LXVI (1885), p. 541 sq.; I. URSU, *Relațiunile*, p. 30, n. 2; D. ONCIUL, *Datele cronicelor*, p. 207; I. MINEA, *Politica lui Sigismund*, p. 52 sq. La această expediție a luat parte cu oștile sale ardelene și șpanul Săcuilor Ștefan Kanisza, care după lupte crâncene abia a putut pătrunde peste Carpații înzăpeziți în Moldova. În urma unor mari pierderi suferite prin munți, bătălia hotăritore între oștele lui Sigismund și neînfricații Moldoveni se crede că s'a dat prin împrejurimile satului Ghindăoani, din jud. Neamț (identificarea aparține d. C. C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, I, p. 442), care sat în Letopisețul de la Putna (I. BOGDAN, *Vechile cronici*, p. 143) și în pisania de pe lespedea de deasupra mormântului lui Ștefan, este numit *Hindău*: иже поби Ѹгры на Хиндовѣ = *„care a batut pe Unguri la Hindov“* (E. KOZAK, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 105). MELHISEDEC, *O vizită*, în *An. Ac. Rom.*, VII (1886), p. 268, a cetit greșit acest pasagiu: иже побит ѹ тръг на Хриловѣ, traducând *„carele fu ucis la târgul de pe Hârlău“*. N IORGA, *Studii și documente*, VI, București 1904, p. 624, crede că pisania s'a făcut pe temeiul cronicii „aşa încât se poate să fie numai reproducerea unei greșeli de copie, *Hindău*, pentru *Hârlău*.

2. M. COSTĂCHESCU, *Documente*, II, pp. 609—611, nr. 166.

3. *Ibidem*, pp. 611—615, nr. 167.

în crunta bătălie de la Worskla, din ziua de 12 August 1399, se pare că alături de atâtea vieţi pierdute, şi-a aflat sfârşitul, luptând până la urmă, şi viteazul nostru voevod [1].

Frământările şi neînţelegerile, care au urmat între anii 1399—1400, au dat prilej Poloniei să se amestece tot mai mult şi cât mai des în treburile lăuntrice ale Moldovei. Şi astfel, legăturile dintre aceste două ţări, la început slabe, s'au prefăcut pe neaşteptate într'o curată atârnare a Moldovei de Polonia. În acelaşi timp însă, pe măsură ce legăturile politice sporesc, cele bisericeşti încep să mai scadă. Propaganda catolică, văzând că nu poate atrage pe Români, se va restrânge mai mult la streinii aşezaţi în ţară.

În pragul veacului XV, datorită silinţelor lui Alexandru cel Bun, se stinge şi cearta care dura de zece ani, cu patriarhia ecumenică. Şi astfel, la 26 Iulie 1401, vlădica Iosif este recunoscut în scaunul de mitropolit legiuit al Moldovei. Ortodoxia sprijinită acum de noul domn, este în plin avânt. Ctitoriile domneşti şi mânăstirile se îmmulţesc neîncetat; ele dobândesc danii menite să uşureze traiul de obşte al călugărilor, care la vreme de răgaz se vor îndeletnici cu învăţătura ucenicilor sau cu lucru de mână, dând la iveală cărţi de slujbă scrise cu desăvârşită iscusinţă. La rândul ei, viaţa bisericească din sânul norodului drept-credincios capătă întocmiri după pravilă şi după rânduelile statornicite de sfinţii Părinţi.

Încheind acum cercetarea celor două veacuri de lupte şi de încercări catolice pentru cucerirea Moldovei, se poate spune că cu tot zelul înflăcărat şi cu tot ajutorul dat pe faţă sau în ascuns de regii unguri şi poloni, prin înfiinţarea celor două episcopii de Milcovia şi de Siret, predica misionarilor dominicani şi franciscani n'a putut străbate în sufletele credincioşilor alipiţi de biserica ortodoxă. Se dovedeşte apoi că toţi cei care au adus şi au predicat catolicismul în Moldova au fost streini de neamul şi de firea românească, iar cei care întâmplător l-au primit au făcut aceasta, fie pentru anumite socoteli politice, fie că din neştiinţă s'au lăsat amăgiţi de cuvintele unor misionari dibaci. Afară de acestea, catolicismul n'a isbutit să clădească nimic trainic pentru obştea neamului nostru românesc, născut şi rămas dealungul veacurilor statornic în credinţa şi evlavia lui ortodoxă.

---

1. cf. C. C. GIURESCU, *l. cit.*, p. 444.

BIBLIOGRAFIE*)

IZVOARE

Akta grodzkie i ziemskie, z czasów rzeczypospolitej polskiej z Arhiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, II, V, VI, VII, edit. X. Liske, Lwów 1872-1878.

Analecta Franciscana, *sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, Quaracchi 1885-1912.

Baronius C., *Annales Ecclesiastici*, edit. A. Theiner, tom. XXIV-XXVI (1313-1396), Bari-Ducis 1872.

Bartholomeus Pisanus, *De conformitate vitae S. Francisci ad vitam Domini Jesu*, în *Analecta Franciscana*, IV, V.

Bielowski A., *Monumenta Poloniae Historica*, II, Lwów 1872.

Bielski M., *Kronika Polska*, ed. K. Turowski, I-III, Sanock 1856.

Biernacki C., *Speculum Minorum*, Cracoviae 1688.

Bogdan, Damian P., *Pomelnicul mânăstirei Bistrița*, București 1941.

Bogdan I., *Vechile cronici moldovenești până la Ureche*. Texte slave cu studiu, traduceri și note, București 1891.

— *Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor*, cu traduceri și adnotațiuni, București 1895.

— *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București 1905.

— *Letopisețul lui Azarie*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXXI (1900).

— *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București 1913.

Boguphali II episcopi Posnaniensis *Chronicon Poloniae*, cum continuatione Basconis custodis Posnaniensis, edit. A. Bielowski, în *Mon. Poloniae hist.*, II, pp. 467-598.

Buonarccosi Filip, *Vita et mores Sbignei Cardinalis*, edit. L. Finkel, în *Mon. Poloniae hist.*, VI, Kraków 1893, pp. 236-238'

Chwalkowski M., *Pamietnik albo kronika pruskich mistrzów i ksiazat pruskich tudziez historya Inflant i Kurlandyi*, Poznan 1712.

Chronica Albrici Monachi Trium Fontium, a monachio novi monasterii Hoiensis interpolata, edit. P. Scheffer-Boichorst, în *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum*, t. XXIII, Hannoverae 1874, pp. 631-950.

Chronicon Budense *(Chronica Hungarorum antiqua ab origine ad coronationem regis Matthiae, auctore anonymo*, libri 2), edit. J. Podhradczky, Buda 1838.

---

*) Lipsind din tipografie literele polone cursive corp 9: ą, ć, ę, ł, ó, ś, ż, am fost siliți să folosim literele obișnuite din alfabetul latin.

Chronicon Dubnicense, edit. M. Florianus, în *Hist. Hung. fontes dom.*, III. Quinque Ecclesiis 1884.

Cinnamus Ioannis, *Epitome rerum ab Joanne et Alexio Comnenis gestarum*,... recensuit Aug. Meineke, în *Corpus SS. hist. byzant.*, t. XLIV, Bonn 1836.

Costăchescu M., *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I-II, Iaşi 1931-32.

Cromer M., *De origine et rebus gestis Polonorum*, Bassel 1568.

Cronica Ipatiewskaia, Полное собраніе русскихъ лѣтописей, t. II, St. Petersburg 1843.

Czołowski Al., *Pomniki dziejowe Lwówa z archiwum miasta*. I, *Najstarsza ksiega miejska, 1382-1389*, Lwów 1892; II, *Ksiega przychodów i rozchodów miasta, 1404-1414*, Lwów 1896.

Daniłowicz Jg., *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, Wilno 1827.

— *Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich królewskich i ksiazecych znajdujacych w bibliotece muzeum wilenskiego*, edit. J. Sidorowicz, I-II, Wilno 1860-62.

Długossii Joannis seu Longini, *Historiae Polonicae*, I-II, Francofurti, Lipsiae 1711-2.

Długosz J., *Opera omnia*, I-XIV, edit. A. Przezdziecki, Cracoviae 1863-1887.

Długosz J., *Liber beneficiorum*. I, *Diocesis Cracoviensis*, nunc primum ex codice autographo edit. Al. Prezdziecki, *Opera Omnia*, t. VII, Cracoviae 1863.

Dobner G., *Monumenta historica Bohemiae*, I-VI, Praga 1764-1785.

Dogiel M., *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae*, I, Wilno 1758.

Emonis Chronicon, 1204—1234, edit. L. Wieland, în *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, t. XXIII, Hannoverae 1874, pp. 465-523.

Eubel C., *Bullarii Franciscani Epitome* (ex quatuor prioribus tomis Sbaraleae) *addito supplemento* (1218-1302), Ad Claras-Aquas 1908.

Fejer G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I-IX, Buda 1829-1844.

Fijałek J. — Semkowicz Wł., *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezii Wilenskiej*, I, 1387-1468, Kraków 1932.

Filitti, I. C., *Din Arhivele Vaticanului*, I, Documente bisericeşti [1357-1599], Bucureşti 1914.

Florianus M., *Historiae Hungaricae fontes domestici*. 1, *Scriptores*, I-IV, Quinque Ecclesiis, Buda 1881-5.

Franciscani Thorunensis, *Annales Prussici* (941-1410), edit. Ernst Strehlke, în *Scriptores rerum Prussicarum*, t. III, Leipzig 1886, pp. 57-316.

Golubovich G., *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente francescano*, I-V, Quaracchi - Florence, 1906-1927.

Hurmuzaki, E. de, — N. Densuşianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I[1], 1199-1345, Bucureşti 1887; I[2], 1346-1450, Bucureşti 1890.
Iorga N., *Documente greceşti privitoare la Istoria Românilor*, publicate după originale, copiile Academiei Române şi tipărituri, 1320-1716, Bucureşti 1915, în Colecţia Hurmuzaki, XIV.
— *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, I-II, VI, Bucureşti 1901, 1904.
Jablonowski Al., *Sprawy wołoskie za Jagiellonów. Akta i listy*, în *Zródla dziejowe*, X, Warszawa 1878.
Joannis de Czarnkow, *Chronicon Polonorum*, edit. A. Bielowski, *Mon. Poloniae hist.*, II, pp. 619-756.
Knauz F., *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, I-II, Strigonii 1874-1882.
Kutrzeba St., — Semkowicz Wl., *Akta unji Polski z Litwa, 1385—1791*, Kraków 1932.
Lewicki A., *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, II, în *Mon. med. aevi*, XII, Kraków 1891.
Ljubić S., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, III, Agram 1873.
Lukinich E. — Galdi L., *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, edit. A. Fekete-Nagy — L. Makkai, Budapesta 1941.
Miechowski M., *Chronicon Polonorum*, Cracoviae 1521.
Mihalyi I., *Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Sziget 1901.
Miklosich F. — Müller I., *Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1315-1402*, I-II, Vindobonae 1860-62.
Narbutt T., *Pomniki do dziejów litewskich*. I, *Kronika litewska*; II, *Latopisiec Bychowca*, Wilno 1846-47.
Nicetae Choniatae *Historia*, ed. E. Bekker, în *Corpus SS. hist. byzant.*, t. XXXVIII, Bonn 1835.
Panaitescu, P. P., *Documentele Ţării Româneşti*. I, *Documente interne* (1369-1490), Bucureşti 1938.
Papiu Ilarian A., *Tesauru de monumente istorice pentru România, atât din vechiu tipărite cât şi manuscripte*, I-III, Bucureşti 1862—4.
Paulinus de Venetiis, *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum secundum codicem Vaticanum nr. 1960*, edit. C. Eubel, Quaracchi 1892.
Pertz, G. A., *Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*, XXIII, Hannoverae 1874.
Piekosinski Fr. — Szujski J., *Najstarsze ksiegi i rachunki miasta Krakowa*, în *Mon. med. aevi*, IV, Kraków 1878.
Piekosinski Fr., *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, I-II, 1257-1506, în *Mon. med. aevi*, V, VII, Kraków 1879-1882.

Piekosinski Fr., *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej sw. Waclawa*, I-II, 1166-1423, în *Mon. med. aevi*, I, VIII, Kraków 1874, 1883.
— *Kodeks dyplomatyczny Malopolski*, III (1333-1386), în *Mon. med. aevi*, X, Kraków 1887,
— *Rachunki dworu króla Wladyslawa Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, în *Mon. med. aevi*, XV, Kraków 1896.
Pór A., *Acta legationis cardinalis Gentilis, 1307-1311*, în *Monumenta Vaticana Hungariae*, ser. I, t. II, Budapest 1885.
Prochaska A., *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376-1430*, in *Mon. med. aevi*, VI, Kraków 1882.
Ptasnik J., *Monumenta Poloniae Vaticana*, II (1344-74), Cracoviae 1913; III, *Analecta Vaticana* (1202-1366), Cracoviae 1914.
Riedel, A. F., *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, I-XXV, Berlin 1838 1869.
Ripoll Th. — Bremond A., *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, I-VIII, Romae 1729-49.
Rogerius, *Miserabile Carmen seu historiae super destructione regni Hungariae per Tartaros facta*, edit. M. Florianus, *Hist. Hung. fontes dom.*, IV, pp. 45-87; edit. J. B. Schwandtner, *Script. rer. Hung.*, I, pp. 367-403.
Rozow V., Украинскій грамоти, I, Kiew 1928.
Sarnicki S., *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, libri VIII, Cracoviae 1587.
Sbaralea H. — Eubel C., *Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, diplomata tribus Ordinibus Minorum*, I-IV, Romae 1759-1768; V-VII, 1898-1904.
Schwandtner, J. G., *Scriptores rerum Hungaricarum veteres et genuini*, I-III, Vindobonae 1766.
Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (1359-1595), edit. Const. Giurescu, București 1916.
Stryjkowski M., *Kronika polska, litewska, ruska*, în *Zbiór dziejopisów polskich*, II, Warszawa 1768.
Theiner A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I-II, Roma 1859-1860.
— *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, I, Roma 1860,
— *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, I. Roma 1863.
Thwrocz, *Chronica Hungarorum, inserta simul khronica Joannis archidiaconi de Kikullew*, edit. J. B. Schwandtner, *Script. rer. Hung.*, I, Vindobonae 1766.
Turgeniew, A. I., *Historica Russiae Monumenta Supplementum*, Petersburg 1848.
Urechia, V. A., *Codex Bandinus*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XVI (1894).
Voigt, H. G., *Codex diplomaticus Prussiae*, I-VI, Königsberg 1836-61.

Wadding L., *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, I-VIII, ed. II, Roma 1731-36 ; ed. nova, I-III Quaracchi 1931.

Zakrzewski J., *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, I-III, Poznan 1878-1881.

Zimmermann F.—Werner C., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, 1191-1342, Hermannstadt 1892.

LUCRĂRI

Abraham Wl., *Sprawozdanie z poszukiwan w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896-7 i 1897-8*, Kraków 1899.

— *Biskupstwa lacinskie w Moldawji w wieku XIV i XV*, în *Kwart. hist.*, XVI (1902), extras, Lwów 1902.

— *Powstanie organizacyi kosciola lacinskiego na Rusi*, I, Lwów 1904.

— *Poczatki arcybiskupstwa lacinskiego w Lwowie*, Lwów 1909.

— *Iakob Strepa arcybiskup halicki, 1391-1409*, Kraków 1908.

— *Zalozenie biskupstwa lacinskiego w Kamiencu Podolskim*, Kraków 1911, extras din Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersitetu lwowskiego przez króla Jana Kazimierza.

— *Polska a chrzest Litwy*, în *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914, pp. 3-36.

Allatius Leon, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione*, Coloniae Agrippinae 1648.

Altaner B., *Die Dominikanermissionen des 13 Jahrhunderts*, Habelschwerdt 1924.

Andreescu C., *Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII și XIV*, în *Cercetări Istorice*, VIII-IX[2] (Iași 1932-33), pp. 151-163.

— *Reacțiuni ortodoxe în contra catolicizării regiunilor carpato-dunărene în prima jumătate a secolului XIII*, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, an. LVI (1938), pp. 770—779.

Andreiu Ioan, *Încercările Romano-catolicilor de a atrage pe Românі la biserica papistă*, București 1893.

Andrijasew Alex., Літописне Болохово ї Болоховські князї, în Записки історично секції всеукраїнської Академії наук, t. XXXII (Kiev 1929).

Ardeleanu I, *Istoria diecesei române greco-catolice a Oradei Mari*, Gherla 1883.

Auner C., *Câteva momente din începuturile Bisericii române*, Blaj 1902.

— *La Moldavie au concile de Florence*, in rev. *Echos d'Orient*, VII (1904), și extras, Paris 1904.

— *Episcopia Milcoviei*, în *Rev. Cat.*, I (1912), pp. 533-51.

— *Episcopia de Siret 1371-1388*, în *Rev. Cat.*, II (1913), pp. 226-45.

Auner C., *Episcopia Milcoviei în veac. XIV*, în *Rev. Cat.*, III (1914), pp. 60-80.
— *Cei din urmă episcopi de Siret*, în *Rev. Cat.*, III (1914), pp. 567-77.
— *Episcopia catolică a Argeşului*, în *Rev. Cat.*, IV (1915), pp. 439-51.
Băcilă, I. C., *Hotarul de apus al Moldovei*, în *Buletinul Societăţii regale române de Geografie* XLI (Bucureşti 1922), pp. 43-4.
Bălan T., *Ţara Sepenicului*, Cernăuţi 1926.
Balinski Michal, *Historya miasta Wilna*, I, Wilno 1836.
Balzer Oswald, *Genealogja Piastów*, Kraków 1895.
— *Królestwo Polskie*, 1295—1370, I-III, Lwów 1919—1920.
Barącz S., *Rys dziejow zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, I-II Lwów 1860 61.
Bărbulescu Ilie, *Catolicismul şi începutul literaturii în limba română*, în *Arhiva*, XLII (1935).
Batthyany J., *Leges eclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium*, III, Claudiopoli 1827.
Baumgarten, N. de, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X-e au XIII-e siecle*, în *Orientalia Christiana*, IX (1927), nr. 35.
— *Halitch et Ostrog*, in *Orientalia Christiana Periodica*, III (Roma 1937), nr. 1-2.
Benkö J., *Milkowia, sive antiqui episcopatus Milkoviensis per terram Transilvanicam maxima dioceseos suae parte, olim exponecti, explanatio*, I-II, Becs 1781.
Bethlen A., *Geschichtliche Darstellung des deutschen Ordens in Siebenbürgen*, Wien 1831.
Bogdan, Damian P., *Despre domnii Moldoveni Ştefan I şi Iuga*, în *Rev Ist. Rom.*, IX (1939), pp. 165-176.
— *Despre Bolohoveni. Cu prilejul unui studiu al ucrainianului Andrijasew*, în rev. *Arhiva Românească*, V (Bucureşti 1940).
Bogdan I., *Un document dela Alexandru cel Bun din 1403*, în *Conv. Lit.*, XXXV (1901), pp. 353-365.
Breiter, Ernest T., *Wladyslaw ks. Opolski Zarys biograficzny*, Lwów 1889.
Bogdan I., *Două disertaţii despre începuturile Moldovei şi Ţărei Româneşti*, în *Conv. Lit.*, XXIV (1890).
Boldur, A. V., *Istoria Basarabiei*, I, Chişinău 1937.
Bonbardus Michael, *Topographia magni regni Hungariae*, Bécs 1718.
Brătianu, G. I., *Les Bulgares à Cetatea-Albă au debut du XIV-e siècle*, în *Byzantion*, II (Bruxelles 1925).
— *În jurul originei stemelor Principatelor Române*, in *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), pp. 233-240.

— *Recherches sur Vicina et Cetatea-Albă*, Bucarest 1935.
— *Les Vénetiens dans la Mer Noire au XIV-e sièecle. La politique du Sénat en 1332-33 et la notion de latinité*, Académie Roumaine, Etudes et recherches, XI, Bucarest 1939.
— *Vicina II*, Bucarest 1940.
— *O enigmă şi un miracol istoric; poporul român*, Bucureşti 1940.
Bromberg J., *Toponymical and historical Miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia*, în *Byzantion* XII (Bruxelles 1937), pp. 151—180 ; XIII (1938), pp. 9-71.
Bruce Boswelle A., *The Kipchak Turks*, în *The Slavonic Review*, VI (London 1927), pp. 68-85.
Bulinski M., *Historya kosciola polskiego*, I, Kraków 1875.
Bunea Augustin Dr., *Ierarchia Românilor din Aideal şi Ungaria*, Blaj 1904.
— *Încercare de Istoria Românilor până la 1382*, scriere postumă, ed. Academia Română, Bucureşti 1912.
Bzowius A., *Propago D. Hyacinthi Thaumaturgi Poloni seu de rebus praeclare gestis in Provincia Polonia Ordinis Praedicatorum*, Venetiis 1606.
Cândea R., *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern. Sein Verhältnis zum Staat und Gesellschaft*, Leipzig 1917.
Caro J., *Geschichte Polens*, Gotha 1863.
Caspar E., *Hermann von Salza und die Gründung des Deutschenordensstaates in Preussen*, Tübingen 1924.
Cheshire, Harold T., *The Great Tartar Invasion of Europe*, în *The Slavonic Review*, V (London 1926), pp. 89-105
Chapotin, M. D., *A travers l'histoire dominicaine*, Paris 1903.
Charewiczowa Lucja, *Handel Lwowa z Moldawja i Multanami w wiekach srednich*, în *Kwart. hist.*, XXXVIII (1924).
— *Handel sredniowiecznego Lwowa*, Lwów 1925.
Chodykiewicz Klemens, *De rebus gestis in provincia Russiae Ordinis Praedicatorum commentarius*, Leopol 1780.
Chodynicki K., *Legenda o meczenstwie czternastu Franciszkanów w Wilnie*, Wilno 1927.
— *Genza i rozwój legendy o trzech meczennikach wilensich*, în *Ateneum wilenskie* IV (Wilno 1928).
— *Kosciol prawoslawny a Rzeczpospolita polska. Zarys historyczny, 1370-1632*, Warszawa 1934.
Condurachi, Ioan D., *Suzeranitatea ungaro-polonă şi efectele ei asupra suveranităţii Principatelor Române până la 1500*, Cernăuţi 1923.
Constantinescu, N. A., *Posada 1330, 9-12 Noembrie*, Bucureşti 1930.
Czołowski Al., *Poczatki Moldawji i wyprawa Kazimierza Wielkiego zr. 1359*, în *Kwart. hist.*, II (1890).
— *Sprawy woloskie w Polsce do roku 1412*, Lwów 1891.

Dąbrowski J., *Elzbieta Lokietkówna*, Kraków 1914, în *Rozprawy Akad Um.*, hist. filoz., LVII (1914), pp. 302—430.
— *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, Kraków 1918.
— *Dzieje Polski sredniowiecznej*, II, Krakow 1926.
Decei A., *Une opinion tendancieuse de l'historiographie hongroise. Les origines de Bogdan I, fondateur de la Moldavie*, în *Revue de Transylvanie*, V (Cluj 1929), pp. 289-312.
— *Românii în veac. IX-XII*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, VII (Cluj 1936-38).
Dobrescu N., *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București 1906.
Draudt G., *Ueber den Ursprung der Burzenländischen Sachsen oder Teutschen in Siebenbürgen*, in *Siebenbürgische Quartalschrift*, III (Hermannstadt 1793).
Duzinchevici Gh., *O rectificare*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933).
— *Precizări despre Ștefan I Mușat și Iuga Ologul*, în rev. *Însemnări Ieșne*, an. IV IX[2], (Iași 1939),
Enăceanu Ghenadie, Arh., *Creștinismul în Dacii și creștinarea Românilor*, în rev. *Bis. Ort. Rom.*, IV (1877), pp...
Engel J. Chr., *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle 1804.
Erbiceanu C., *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București 1888.
Eubel C., *Zur Geschichte der römisch-katholischen Kirche in der Moldau*, in *Römische Quartalschrift*, XII (Roma 1898), pp. 107-126.
Eubel C., *Zur Errichtung des Episcopatus Moldaviensis*, in *Roemische Quartalschrift*, XVI (1903), pp. 188-191.
— *Die Missionsbistümer in XIV. Jahrhundert*, in Ehses St., *Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des Deutschen Campo Santo in Rom.*
Fekete Jozsef, *Gesta Sancti Nicetae veteris Daciae episcopi*, Kolozsvar 1750.
Ferenț I., *Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă*, în rev. *Cultura creștină*, IX (Blaj 1920), pp. 136-54, 193-211, 238-46, 302-9.
— *Cumanii și episcopiile lor*, Blaj [1930].
Ferrarius Sigismund, *De rebus Hungaricae provinciae sacri ordinis Praedicatorum... commentari*, Bécs 1637.
Fijałek Jan, Ks., *Uchrzescijanienie Litwy przez Polske*, in *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914, pp. 39-339.
Filewici, Борьба Полш и Литвы Руся за Галицко-Владимирско наслѣдїе, în Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, XII (St. Petersburg 1889).
Finkel Ludwik, *Bibljografja historji Polskiej*, ed. II, K. Maleczynski, I, 1-3, Lwów 1931-1935.

Fontana V., *Sacrum theatrum dominicanum*, I, Roma 1666.
Fridvaldszki Johannes, *Reges Ungariae Mariani ex antiquissimis diplomatis*, Vienae 1775.
Gams, B. P., *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Ratisbonae 1873.
Giurescu, C. C., *Istoria Românilor*, ed. 1, I, v. Bucureşti 1935.
— *Vechimea aşezărilor româneşti dintre Prut şi Nistru*, în *Revista Fundaţiilor Regale*, VIII (Bucuresti 1941), pp. 307-319.
Gebhardi, L. A., *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*, IV *(Geschichte der Moldau)*, Leipzig 1782.
Gerland E., *Geschichte der Frankenherrschaft in Griechenland*. Bd. II, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, I Teil: *Geschichte der Kaiser Balduin I und Heinrich (1204-1216)*, Homburg v. d. Höhe, 1905.
Ghedeon, M I., Πατριαρχικοὶ πίνακες, Constantinopol 1885-90.
Golubinski E., Исторія Русской церкви, II[1], Moscova 1900.
Górka O., *Zagadnienie czarnomorskie w polityke polskiego sredniowiecza*, I, 1359-1450, în *Przeglad historyczny*, II, X (1936), pp. 325 391, şi extras, Warszawa 1933.
Gorzycki, K. J., *Polaczenie Rusi Czerwony z Polska przez Kazimierza Wielkiego*, Lwów 1889.
Grappin H., *Histoire de la Pologne des origines à 1922*, Paris 1922.
Groteken A., *Zur mittelalterlichen Missionsgeschichte der Franziskaner*, in *Zeitschrift für Missionswissenschaft*, I Münster in Westfalen 1911.
— *Eine mittelalterliche Missionsgesellschaft*, in *Zeitschrift für Missionswissenschaft*, II (1912).
Halecki O, *O genezie i znaczeniu rzadów andegawenskich w Polsce*, în *Kwart hist.*, XXXV (1921), pp. 31-68.
— *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'Orient, 1355-1375*, Warszawa 1930.
— *Histoire de Pologne de 963 à 1914*, Paris 1933.
— *La Pologne et la question d'Orient de Casimir le Grand à Jean Sobieski*, în *La Pologne au VII-e Congrès international des sciences historiques*, Warszawa, 1933, pp. 431-443.
— *Les relations polono-roumaines*, în *Revue de Sud-Est Européen*, XIII (Bucureşti 1936), pp. 233-248.
Handelsman M., *Historyka. Zasadyi metodologji i teorji poznania historycznego*, ed. II, Warszawa 1928.
Haner Georgius, *Historia ecclesiarum Transsylvanicarum*, Frankfurt a. M. 1694.
Harasiewicz Michel, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862.
Haşdeu, B. P., *Archiva Istorică a României*, I-IV, Bucureşti, 1865.
— *Istoria critică a Românilor*, I, Bucureşti 1874.
Heid W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Âge* (trad. Furcy Raynaud), I-II, Leipzig 1885-86.

Hoefler C., *Abhandlungen aus dem Gebiete der slawischen Geschichte*, I. *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Assaniden 1186-1257*, în *Sitzungsberichte des Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, philos hist. klasse, XCV (Wien 1880), pp. 229-245.

Holban Th., *Românii pe teritoriul polonez până în sec. XVI*, în *Arhiva*, XXXVII (1930)

Holzapfel H., *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau 1909.

Hruszevski M., К'вопрось о Болоховїе, extras din Кіевской Старины, Kiev 1893.

Hruszewski M., Історія Україны Руси, III, IV, Lwów 1905, 1907.

Huber A., *Ludwig I von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, LXVI (1885), pp. 1-44.

— *Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe Koenigs Sigismund gegen die neapolitanische Partei und die uebrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386-1395*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, LXVI (Wien 1885).

— *Geschichte Osterreichs*, II, Wien 1879.

Hurmuzaki E., *Fragmente zur Geschichte der Rumänien*, I, București 1878.

Huss Richard, *Gab es zur Zeit der Deutschkolonisation Siebenbürgischens ein griechisch katholischen Bistum in Weissenburg?* în *Siebenbuergische Vierteljahrsschrift*, XLVII (1934), pp. 16-21.

Iorga N., *Relațiunile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București 1900.

— *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București 1900.

— *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-9 și politica lui Vladislav Vodă față de Unguri*, în *Conv. Lit.*, XXXIV (1900).

— *Condițiile de politică generală în care s'au întemeiat Bisericile românești în veac. XIV-XV*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXXV (1913).

— *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași 1917.

— *Polonaise et Roumains. Relations politiques, economiques et culturales*, Bucarest 1921.

— *Știri noi despre Iuga Vodă*, în *Rev. Ist.*, XII (1926), pp. 81-83.

— *Brodnicii și Românii. O problemă din vechea istorie a Românilor*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3], VIII (1926), pp. 147-174.

— *Jurg Coriatovici în Moldova*, în *Rev. Ist.*, XIV (1928).

— *Imperiul Cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3], VII (1928), pp. 97-103.

— *Istoria Românilor*, III, Ctitori, București 1937.

Iorga N., *Istoria Bisericii Româneşti*, ed. 2, I-II, Bucureşti 1929-1930.
Iliin, Paul St., *Transnistria şi Ucraina*, Bucureşti 1941, extras din *Viaţa Basarabiei*, nr. 1, 1941.
Iweins, Henri-Marie, *L'Ordre des frères prêcheurs*, Louvain 1882.
Jabłonowski Al., *Historia Rusi poludniowej do upadku reczpospolitej polskiej*, Kraków 1912.
— *Sprawy woloskie za Jagiellonów*. Ustep. *(Zródla dziejowe*, X), Warszawa 1878.
Jezierski Edmund, *Jadwiga i Jagiello*, Warszawa 1934.
Kantak K., *Die Entstehung der polonischen Konvente der bohemisch-polnischen Franziskaner Provinz*, în *Franziskanische Studien*, XVI (1929).
— *Dzieje kosciola polskiego*, I-II, Poznan 1912-1914.
Karacsony, *A hamis hibáskeltezésii és keltezetlen oklevelek*, Budapest 1902.
— *A székelyek eredete*, Budapest 1905.
Kedzierski Barnaby, *Wiadomosc o krzewieniu wiary swietej w Moldawii i Woloszczyznie ustanowieniu katedry i nastepowaniu biskupów Ceretenskich potym Bakowskich*, Lwów 1774.
Kętrzynski W., *O powolaniu krzyzaców przez ks. Konrada*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. philoz., XLV (1904).
— *Der deutschen Orden und Konrad von Mazovien, 1225-1235*, Lemberg 1904.
Kogălniceanu C., *Românii de dincolo de Carpaţi sub dominaţiunea Ungurilor până la întemeerea Ţării Româneşti şi a Moldovei*, în *Arhiva*, XXXVII (1930).
Kolankowski Ludwik, *Dzieje Wielkiego ksiestwa Litewskiego za Jagiellonów*, *I, 1377-1499*, Warszawa 1930.
Kozak E., *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, Wien 1903.
Krupnickyi B., *Geschichte der Ukraine*, Leipzig 1939.
Krzyżanowski St., *Poselstwo Kazimierza Wielkiego do Awinionu i pierwsze uniwersyteckie przywileje*, în *Rocznik Krakowski*, IV (Kraków 1900), pp. 1—112.
Kurczewski J. ks., *Kosciol zamkowy czyli katedra wilenska*, I, Wilno 1910.
— *Biskupstwo wilenskie*, Wilno 1912.
Kemeny J., *Ueber das Bisthum und das Franziskaner-Kloster zu Bakow in der Moldau*, în A. Kurz, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II (Hermannstadt 1846), pp. 1-82.
Kutrzeba St., *Handel Krakowa w wiekach srednich*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., XLVI (1903), pp. 1-196.
— *Handel Polski ze Wschodem w wiekach srednich*, în *Przeglad polski*, II (Kraków 1903), pp. 189-220, 462-496.
Kutrzeba St., — Semkowicz Wl., *Akta unji Polski z Litwa 1385-1791*, Kraków 1932.

Lacordaire, H. D., *Vie de saint Dominique*, ed. 7, Paris 1871.
Lagun St., *Rodwód Piastów*, în *Kwart. hist.*, XI (1897), pp. 745-788.
Lapedatu Al., *Două vechi cetăţi româneşti: Poenarii şi Dâmboviţa*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, III (Bucureşti 1910), pp. 177—185.
Laurent V., *Un évêché fantôme, ou la Bitzina taurique*, in *Echo d'Orient*, XXXIII (Paris 1939), pp. 91—103.
Lăzărescu Emil, *Notă despre documentele Ţării Bârsei şi Cavalerii Teutoni*, extras din rev. *Ţara Bârsei*, VI (Braşov 1934).
Lelewel Joachim, *Géographie du moyen âge*, I-IV, Bruxelles 1852-1857.
Lemmens L., *Die Heidenmissionen des Spätmittelalters*, în *Franziskanische Studien*, Beiheft 5 (Münster in Wesfalen 1919).
Lewicki A., *Jeszcze w sprawie zajecia Rusi Czerwonej przez Kazimierza Wielkiego*, în *Kwart. hist.*, IX (1895).
— *Sprawy unji koscielnej za Jagielly*, în *Kwart. hist.*, XI (1897), pp. 310—337.
Lewicki St., *Drogi handlowe w Polsce w wiekach srednich*, Kraków 1906.
Litzica C., *Texte greceşti privitoare la noi*, în *Conv. Lit.*, XLVII (1913), pp. 266—279.
Loenertz R., O. P., *Les missions dominicaines en Orient au quatorzième siècle et la Société des Frères Pérégrinantes pour le Christ. La Société des Frères Pérégrinants et les couvents dominicains de Ruthénie et de Moldo-Valachie*, în *Archivum FF. Praed.*, II (1932), pp. 1—83; III (1933), pp. 1—55; IV, (1934), pp. 1—47.
— *La Société de Frères Pérégrinants*, Roma 1937.
Lükö Gábor, *Havaselve és Moldva népei a X-XII században*, în *Ethnographia-Népélet*, Budapest 1936.
Lupaş I., *Atacul regelui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare 1330*, Cluj 1932.
— *A existat în Transilvania episcopie ortodoxă înainte de întemeierea regatului ungar?* în *Bis. Ort. Rom.*, LII (1934), pp. 149 153.
— *Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII-XVI*, extras din *Anuarul Inst. Ist. Naţ.*, Bucureşti 1938.
Lupşa St., *Catolicismul şi Românii din Ardeal şi Ungaria până la anul 1566*, Cernăuţi 1929.
Maciejewska Wanda, *Jadwiga królowa Polska. Monografia historyczna*, Kraków 1934.
Makkai Laszlo, *A Milkoi (Kun) püspökség és nèpei*, Debrecen 1936.
Marinescu C., *Înfiinţarea Mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3] II (1934), pp. 247—268.
Marquart J., *Ueber das Volkstum der Komanen*, Berlin 1914.

M e l c h i s e d e c, *Cronica Romanului şi a episcopiei de Roman*, Bucureşti 1874.
— *O vizită la câteva mânăstiri şi biserici antice din Bucovina*, în *An.. Ac Rom.*, VII (1886).
— *Papismul şi starea actuală a Bisericei ortodoxe române în regatul României*, Bucureşti 1883.
— *Grigorie Ţamblac*, în *Rev. p. ist. arh. fil.*, III (1886).
M e t e ş Ş t e f a n, *Istoria Bisericii româneşti din Transilvania*, I, ed. 2, Sibiu 1935.
M i k l o s i c h Fr., *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, in *Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften*, philol. hist. Klasse, Bd. XXX, Wien 1879.
M i n e a I., *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti 1919.
— *Argument nou in contra autenticităţii uricului atribuit lui Jurg Coriatovici*, in *Rev. Arhivelor*, I (Bucureşti 1924-26).
M o r a r i u B. Pr. *Momente istorice mai însemnate privitoare la existenţa şi activitatea Franciscanilor în România înainte de sec. XVIII*, în *Centenarul al VII-lea de la moartea sf. Francisc de Assisi 1226-1926*, ed. Seminarului franciscan din Hălăuceşti, Săbăoani - Roman 1926, pp. 49 – 52.
M o r g e n b e s s e r A., *Polska i Multany* (z powodu dziela F. A. Wickenhausera pod titulem *Bochotin oder Geschichte der Stadt Cernäuz und ihrer Umgegend*, Wien 1874), în *Przewodnik naukowy i literackie*, II (Lwów 1874), pp. 218-240.
— *Wyprawa na Woloszczyzne roku 1359*, în rev. *Ruch Literackie*, Lwów 1876.
M o r t i e r A., *Histoire des maitres généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, I-III, Paris 1903-7.
M o t o g n a V., *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân*, Gherla 1924.
— *Pomelnicul de la Bistriţa şi cei dintâi domni ai Moldovei*, în rev. *Însemnări Ieşene*, IV (Iaşi 1939), vol. X.
— *Ţara Brodnicilor şi Vrancea*, in *Rev. Ist.*, VIII (1922).
M ü l l e r, G. E., *Die Ursachen der Vertreibung des deutschen Ordens aus dem Burzenlande und Kumanien im Jahre 1225*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XLVIII (Hermannstadt 1925).
M u r n u G., *Din Nichita Acominatos Honiatul*, traducerea părţilor privitoare la istoria Asanizilor, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2] XXVIII (1905).
N e c u l ă e ş D o m i n i c, Pr. Dr., *Latinitatea Bisericii româneşti. Schiţă de studiu istoric*, Săbăoani-Roman 1940.
N i e m c z e w s k i J., *Untersuchung des polnischen Oberhoheitschrechtes über die Moldau*, Leipzig 1872.
N i s t o r I., *Die Moldauischen Anschpruche auf Pokutia*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, CI, Wien 1910, pp. 1-182.

Nistor J., *Die auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau im XIV-XVII Jahrhunderte*, Gotha 1911.
— *Handel und Wandel im Moldau bis zum Ende des 16 Jahrundets*, Cernăuţi 1912.
— *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuţi 1934.
— *Lucius Aprovianus, eroul Ţării Sepeniţului*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3], XXIII (1941), pp. 133—166.
Ohijenko Iw., *Cum trebuesc editate documentele moldoveneşti*, în *Arhiva*, XXXVIII (Iaşi 1931).
— Дві найстарші молдавські кириллівські грамоті 1338 року, în *Slavia*, XIII (Praga 1934-35).
Okolski S., *Russia florida, rosis et liliis hoc est sanguine praedicatione religione et vita Fratrum Ordinis Praedicatorum*, Leopol 1646.
Onciul D., *Juga Vodă domn al Moldovei la 1374 şi 1400*, în rev. *Conv. Lit.*, XVIII (1884), pp. 1-9.
— *Dragoş şi Bogdan fundatorii Principatului moldovenesc*, în *Conv. Lit.* XVIII (1884-85), pp. 253-62, 304-19.
— *Originile Principatelor Române*, Bucureşti 1899.
— *Titlul lui Mircea cel Bătrân*, în *Conv. Lit.*, XXXVII (1903).
— *Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2], XXVII (1905).
— *Din trecutul Bucovinei*, în *Conv. Lit.*, XLIX (1915), pp. 589-606.
— *Mircea cel Bătrân*, în *An. Ac. Rom.*, XLI (1920-21).
— *Românii şi Ungurii în trecut*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3], IX (1928).
Othmer Cajus, *De duobus martyribus in Valachia circa a. 1375*, în *Archivum Franciscanum Historicum*, XXV (Quaracchi 1932).
Pâclişanu Z., *Propaganda catolică între Românii din Ardeal şi Ungaria înainte de 1500*, în rev. *Cultura creştină*, IX (Blaj 1920), pp. 4-34.
Pal, Petru Iosif, Pr. Dr., *Originea catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri*, I, Săbăoani-Roman 1941.
Panaitescu, P. P., *Cel mai vechiu act municipal din Moldova*, în *Rev. Ist.*, an. IX (1933), pp. 183-6.
— *Jourij (Iourg) Koriatovic prince lithuanien et la Moldavie*, în Юбілейний збірник на пошану академика Михаила С. Грушевского, I, Kiev 1928, pp. 462-65.
— *Cronica moldo-polonă*, în *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 113-123.
— *Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui*, Bucureşti 1932.
— *La route commerciale de Pologne à la Mèr Noire au Moyen-Âge*, în *Rev. Ist. Rom.*, (1933).
— *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 Iulie 1401)*, în *Rev. Ist. Rom.*, IV (1934), pp. 44-56.

Panaitescu, P. P., *Mircea cel Bătrân şi suzernitatea ungurească*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[3] XX (1938), pp. 61-81.
Papadopoulos Hr., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ierusalim şi Alexandria 1910.
— Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Alexandria 1935.
Paszkiewicz H., *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1925.
— *Jagiellonowie a Moskwa*, I, Warszawa 1933.
Pelesz Julian Dr., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, I-II, Wien 1878.
Pelliot P., *A propos des Comans*, in *Journal Asiatique*, XI t. XV (Paris 1920), pp. 125-185.
— *Mongols et Papes aux XIII-e et XIV-e siècle*, Paris 1922.
Perlbach Max, *Der deutsche Orden in Siebenbürgen. Zur Kritik der neuesten polnischen Literatur*, in *Mitteilungen des österreichisches Instituts für Geschichtsforschung*, XXVI (Innsbruk 1905).
Pfeiffer N. Dr., *Die ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tartaren Verwüstung 1241-42*, Zürich 1913.
Pichler A., *Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident von den ersten Anfängen bis zur jüngsten Gegenwart*, I, München 1864.
Pilat Roman, *Historya literatury polskiej*, I[2], ed. St. Kossowski, Kraków 1926.
Pirawski T., *Relatio Status almae archidioecesis Leopoliensis* (1615), edit. C. I. Heck, Leopol 1893.
Popa-Liseanu G., *Brodnicii*, in *Izvoarelor Istoriei Românilor*, XII, Bucureşti 1938.
Popescu, Teodor M., *Cucerirea Constantinopolului de către Latini ca mijloc de unire a Bisericilor* (sec. XI XIV), în *Studii Teologice*, I (Bucureşti 1939), pp. 48-132.
Popovici G., *Index Zolkieviensis*, în rev. *Candela*, III (Cernăuţi 1884).
— *Starostia sepenicensă*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu*, Bucureşti 1900, pp. 476-482.
— *Postscriptum la „Starostia sepenicensă"*, în *Conv. Lit.*, XXXIV (1900), pp. 432.
Pray C., *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarium et Hungarorum*, Vindobonae 1774.
— *Specimen hierarchiae Hungariae*, I-II, Posonii, Cassoviae 1776.
Prochaska A., *W sprawie zajecia Rusi przez Kazimerza Wielkiego*, în *Kwart. hist.*, VI (1892).
— *Podole lennem Korony*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., XXXII (1895), pp. 256-279.
— *Król Wladyslaw Jagiello*, Kraków 1900.
Procopovici Alexe, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuţi 1922.

Przezdziecki Al., *Podole, Wolyn, Ukraina. Obrazy, miejsc, czasów*, I, Wilno 1841.
Puşcariu I., *Cetatea Neamţului de la Podul Dâmboviţei în Muscel*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2] XXX (1907).
Racoviţă C., *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), pp. 237-332.
Reifenkugel K., *Die Gründung der römisch-katholischen Bisthümer in den Territorien Halicz und Wladimir*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, LII (1875), pp. 403-473.
Reli S., *Oraşul Siret în vremuri de demult*, Cernăuţi 1927.
— *Biserica ortodoxă română din Maramureş în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938.
Režabek J., *Jiri II posledni knize veskere Male Rusi*, în *C. Mus. Ceskeho*, VII (Praha 1883).
Roesler R., *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig 1871.
Roesler G., *Der deutsche Ritterorden im Burzenland*, în *Ostdeutsche Monatshefte*, VII (1926), pp. 225-38.
Rohalski L., *Dzieje Ksiestw naddunjskich*, Warszawa 1861.
Romstorfer, K. A., *Cetatea Sucevei*, cu schiţă istorică de Al. Lapedatu, Bucureşti 1913.
Rosetti R., *Brodnicii*, în *Revista Nouă*, III (1890), pp. 55-61.
— *Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Ac. Rom.*, ist.[2] XXVII (1905), pp. 247-332.
— *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Laţcu şi Alexandru cel Bun*, Iaşi 1923.
Sacerdoţeanu A., *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siécle*, Paris 1930.
— *Marea invazie tătară şi Sud-Estul Europei*, Bucureşti 1933.
— *Consideraţiuni asupra istoriei Românilor în evul mediu*, Bucureşti 1936.
— *Lupta Moldovenilor cu Lituanii în 1377*, în *Volumul omagial pentru fraţii Alexandru şi Ion I. Lapedatu*, Bucureşti 1936.
— *În chestia Brodnicilor*, în *Rev. Ist.*, XXIV (1938), nr. 7-9.
— *Ortografierea onomasticelor şi a toponimelor istorice*, în *Hrisovul*, Buletinul Şcoalei de arhivistică, I (Bucureşti 1941), pp. 440-2.
Şchiopul Iosif, *Contribuţiuni la Istoria Transilvaniei în sec. XII-XIII*, Cluj 1932.
— *Diploma Andriană din 1224 şi alte documente falşe sau falş interpretate*, Cluj 1934.
Schmeizel Martin, *Dissertatio epistolica de statu ecclesiae Lutheranorum in Transsilvania*, Jena 1722.
Schmidt G., *Romano-Catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano catholicae res gestae*, Budapest 1887.

Schönebaum Herbert, *Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Tatareneinfall*, în *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, I, Leipzig (1937).
Scriban Filaret, *Istoria bisericească a Românilor pe scurt*, Iași 1871.
Şesan, Milan P., *Teodor Koriatovici în Rusia subcarpatică*, Cernăuți 1936.
Sincai G., *Cronica Românilor*, I ed. 2, I-III, București 1886.
Şirianu, I. R., *Iobăgia până la finea secolului XV*, Arad 1908.
Skrobiszewki J., *Vitae archiepiscoporum Halicensium et Leopoliensium*, Leopol 1628.
Skrzypek Josef, *Poludniowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do smierci Jadwigi i bitwy nad Worskla, 1386-1399*, Lwów 1936.
Smolka St., *Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego*, în *Pamietnik Akad. Um.*, hist. filoz., VIII (1890).
Sobiescki W., *Histoire de Pologne des origines à nos jours*, Paris 1934.
Soranzo G., *Il papato, l'Europa christiana ed i Tartari*, Milano 1930.
Stadnicki Al., *Synowie Gedymina*, ed. II, Lwów 1881.
Stadnicki K., *Koryjat Gedyminowicz i Koryjatowicze*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., VII (1877).
— *O poczatkach arcybiskupstwa i biskupstw katolickich lac. obrzad. na Rusi halickiej i Wolyniu*, Lwów 1882.
Stryjkowski M., *Kronika polska, litewska, ruska*, în *Zbiór dziejopisów polskich*, II, Warszawa 1768.
Strzelecka Anna, *O Krolowej Jadwidze. Studja i przyczynki*, Lwów 1933.
Sulzer, J. Fr., *Geschichte des transalpinischen Daziens d. i. der Walachei, Moldau und Bessarabiens*, I-III, Wien 1781-2.
Szaraniewicz I., *Patryarchat wschodni wobec kosciola ruskiego i rzeczpospolitej polskiej*, în *Rozprawy Akad. Um.*, hist. filoz., VIII (1878).
Szentiwany Martin, *Curiosa et selectiora variorum scientiarum miscellanea*, Cassoviae 1745.
Szujski J., *Ludwig wegierski i bezkrólewie po jego smerci*, Kraków 1882.
Temesváry Janos, *Erdély középkori püspökei*, Cluj 1922.
Tocilescu Gr., *Manual de istorie română pentru școale*, I, București 1886.
Tomaschek W., *Zur walachischen Frage*, în *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, XXVII (1876).
Timon Samuel, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae 1734.
— *Additamentum ad imagines antiques et novae Hungariae*, Cassoviae 1735.
Ursu I., *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, P. Neamț 1900.

Vasiliev, A. A., *Histoire de l'Empire byzantin*, I-II Paris 1932.
— *Il viaggio di Giovanni V Paleologo in Italia e l'unione di Roma*, in *Studii Bizantini e Neoellenici*, III (Roma 1931), pp. 151-193.
Vat, O. van der, *Die Anfänge der Franziskanermissionen und ihre Weiterentwicklung im nahen Orient und in den mohamedanischen Ländern während des XIII. Jahrhunderts*, Werl. in Westfalen 1934.
Viller M., *La question de l'Union des Eglises entre Grecs et Latins depuis le Concile de Lyon jusqu'à celui de Florence, 1274-1438*, în *Revue d'histoire ecclesiastique* XVI (Louvain 1921), pp. 260-305, 515-532; XVIII (1922), pp. 20-60.
Volkler K., *Die Kirchenpolitik Jagiellonen*, în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, XLVII (1928), pp. 357-368.
— *Kirchengeschichte Polens*, Berlin-Leipzig 1930.
Vuia Romul, *Legenda lui Dragoş*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, I (19212), pp. 300-9.
Walz A., *Compendium historiae Ordinis Praedicatorum*, Roma 1930.
Waśniewski A., *Szesc tygodni na wschodzie. Podróz do Carogrodu*, Kraków 1851.
Wierzbowski T., *Vademecum. Podrecznik dla studjów archiwalnych*, ed. 2, K. Tyszkowski — B. Wlodarski, Lwów-Warszawa 1926.
Wolff J., *Ród Gedymina*, Kraków 1866.
— *Kniazowie litewsko-ruscy od kronca XIV* w., Warszawa 1895.
Wohlbruck, S. W., *Geschichte des ehemaligen Bisthums Lebus und des Landes dieses Namens*, I-III, Berlin 1829-1832.
Wyrostek L., *Ród Dragów-Sasów na Wegrzech i Rusi Halickiej*, în *Rocznik Pol. Tow. Heraldycznego*, XI (Kraków 1932).
Zakrzewski St., *Wplyw sprawy ruskiej na panstwa Polskie w XIV wieku*, în *Przeglad historyczny*, XVIII (Warszawa 1921).
Zajączowski St., *Dzieje Litwy poganskiej do 1386 r.*, Lwów 1930.
Zeissberg H., *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, LV (1877).
Zubrzycki D., *Kronika miasta Lwowa*, Lwów 1884.
Zyla Wl., *Kosciól i klasztor dominikanów we Lwowie*, Lwów 1923.
Xenopol Al., *Une enigme historique: Les Roumains au moyen-âge*, Paris 1885.

CUPRINSUL

ERRATA

r = rândul; *n* = nota; *t* = text; *j* = jos.

Pagina	În loc de	Citește
1, r. 2 n.	*Nichitae*	*Nichita*
5, r. 17 n.	ZIMMERNIANN	ZIMMERMANN
8, r. 16 n.	jurisdicției	jurisdicție
9, r. 18 t.	știe	știa
14, r. 3 j.	FEIFFER	PFEIFFER
17, r. 21 n.	*du III-e siècle*	*du XIII-e siècle*
23, r. 6 j.	edițiile aci arătate	edițiile arătate
30, r 2 t.	în urmă.	în urmă. [1]
31, r. 18 t	Monteferro... Moldoviei	Monteferreo... Milcoviei
36, r. 3 n.	TEINER	THEINER
41, r. 18 n.	capitolului	capitlului
43, r. 4 t.	politic-na -	politic -
43, r. 23 n.	Vindobonnae	Vindobonae
44, r. 11 t.	29 Mai în 1364	29 Maiu 1364
44, r. 4 n.	consit -	consti -
44, r. 12 n.	Milcovensis	Milcoviensis
44, r. 13 n.	Milcovieusis	Milcoviensis
45, r. 6-7 j.	cerceteze în cele	să cerceteze cele
47, r. 4 n.	euveneau	cuveneau
52, r. 20 n.	ucranian	ucrainean
53, r. 24 n.	I. POPA-LISSEANU, *Brodnici*,	G. POPA-LISSEANU, *Brodnicii*,
55, 87, r. 1, 10 n.	Quarrachi	Quaracchi
59, r. 3 t.	Cholm	Chelm
59, r. 6 n.	episcopul Lebus	episcopul de Lebus
59, r. 1 j.	*arcybiskupstw łacinskie*	*arcybiskupstwa łacinskiego*
61, r. 6 n.	*Kronica*	*Kronika*
61, r. 19 n.	*Postcriptum*	*Postscriptum*
62, r. 3 n.	Kalimach	Kallimach
62, r. 16 n.	*histyczny*	*historyczny*
62, r. 23 n.	*Worskalą*	*Worsklą*
64, r. 3 j.	*comerciale*	*commerciale*
65, r. 11 n.	Furey Raymond	Furcy Raynaud
70, 98, 102	*Rzeczypospolita*	*Rzeczpospolita*
71, r. 4 n.	Șiri	*Știri*
72, r 19 t.	Monteliascone	Monteflascone
73, r. 1 n.	*Eliżbieta*	*Elżbieta*
73, r. 10 n.	numit	este numit
74, r. 5 j.	THEINER, *Monumenta Hungariae Vaticana*	A. PÓR, *Monumenta Vaticana Hungariae*
76, r. 16 n.	*Mon. hist. Hung.*,	*Mon. hist. Hung., II*,
77, r. 6 n.	*taurida*	*taurique*
79, r. 10 n.	ii dăruise	Alexandru cel Bun ii dăruise
79, r. 12 n.	*Documente, II*	*Documente, I*,
80, r. 14 n.	*Moldauwii*	*Moldawii*
91, r. 12 t.	fiul	fiul ei
91, 104, r. 3, 4 n.	*dominicaines*	*dominicains*
92, r. 9 n.	Februuarie	Fevruarie
93, r. 6 n.	*Franciszkonów*	*Franciszkanów*
94, r. 16 t.	anul 1373	anul 1378
96, r. 3 n.	loco	loca
110, r. 5 n	noatra	nostra
112, r. 1 t. j.	ce sbătea	se sbătea
117, r. 6 n.	millesino	millesimo
119, r. 1 t.	Noemyrie 1395	Noemvri 1393
121, r. 3 t.	Șteanf	Ștefan
133, r. 2 t.	*siéecle*	*siècle*.